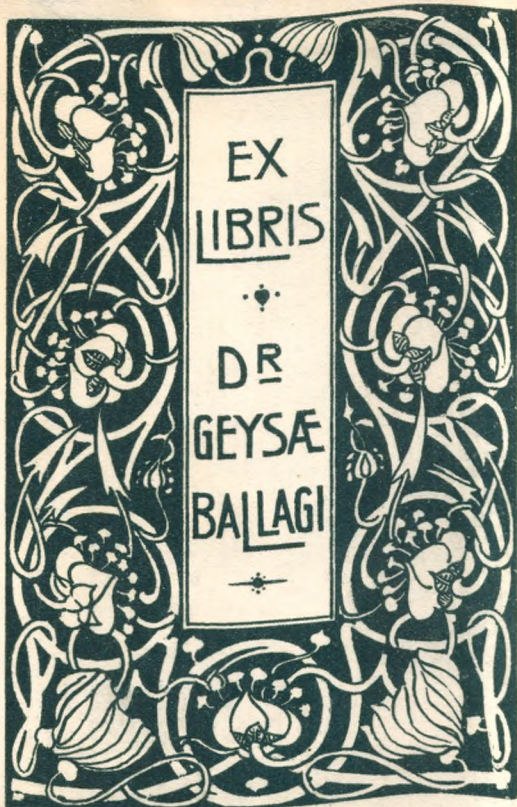

Politikai
röpiratok.

45.

1916

1994

1999 -07- 07

Szabad György

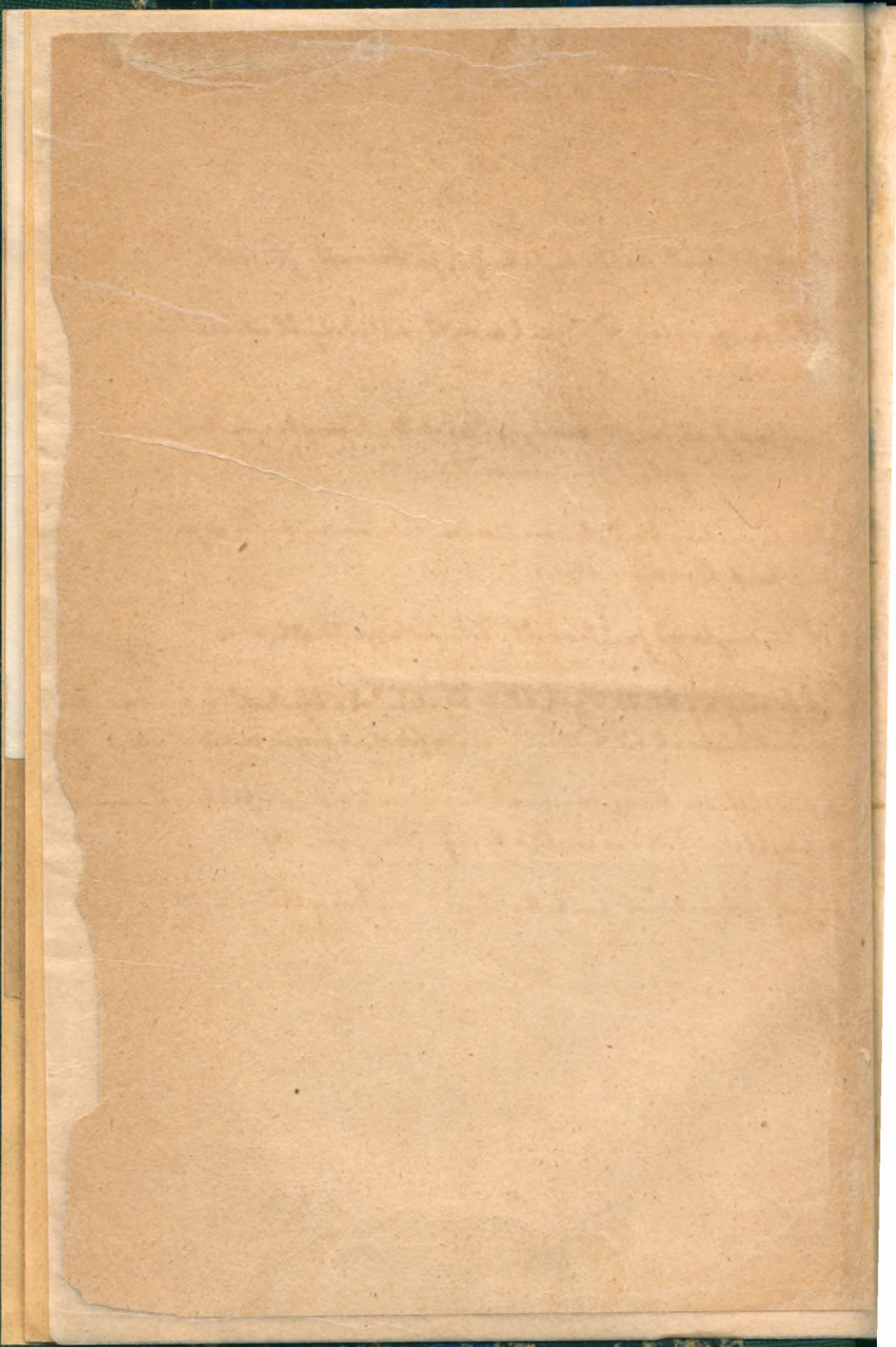
Szabad György

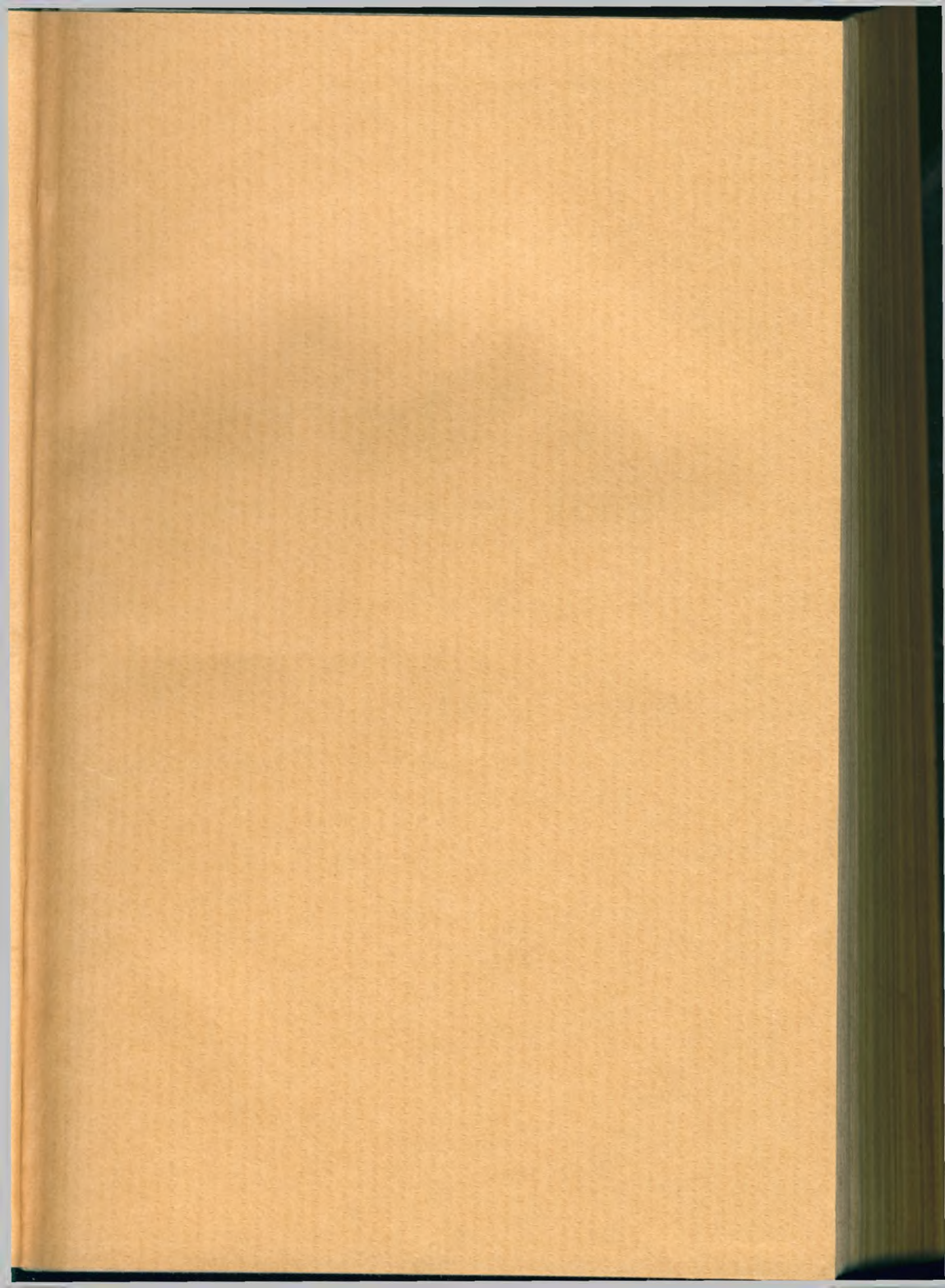
a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
olvasója

örökre fogadta és
olvasótársai figyelmébe ajánlja
ezt a könyvet

- 1.) 001 0006 385476 ○
- 2.) 001 0006 385469
- 3.) 001 0006 385445
- 4.) 001 0006 385438
- 5.) 001 0006 385421
- 6.) 001 0006 385414
- 7.) 001 0006 385407
- 8.) 001 0006 385394

1. "Hitel" című munka taglalata, yr. Dezsöffy Józseftől. 1831.
2. Feltelek egy szabad Belgiának a szabadságról írt munkájára egy r.
nak. 1845.
3. Emlékirat, az 1847/8. országgyűlés alatt, Toronyban tartott püspöki
naiskormányokról. Egy részéről. 1848.
4. Die Competenz des österreichischen Reichsraths in der ungarischen Frage
Von Josef Haussner. 1861.
5. A törvénykeresés javításáról. Tolsa Hilágyi Venzel. 1865.
6. Vélemény a "körös ügyek körös kuralcra" és a képviseletkés bűncs bírók
albírókájának két külön javaslatok felett, a prager sanctio szempontjából.
7. A fennálló Kerec-Primáinak három irata és füzgettel br. Eötvös József
kiseb. miniszter or levele a Kerec-Primáchoz. 1867.
8. Valjon monarchiánk kes. katholikus-e még? Tolsa Vincze. 1868.

45
326

A'

H I T E L

CZÍMÜ MUNKA'

TAGLALATJA.

IRTA

GRÓF DESEWFFY JÓSEF.

Hogy-ha értitek

Az év-vetésit, 's tudjátok minő

Mag kél-ki, 's mellyik nem kél? szálljatok

Hozzám is, a' ki sem jóságtokat

Nem kéri, sem pedig bosszura nem hajt.

Banquo Shakspeárenél, Lásd Döbrentey'
Machethjét.

I. J. E.
KASSÁN, 1831.

WERFER KÁROLY, CS. KIR. PRIV. ACAD. TYPOGRAPHUS'
BETŰIVEL.

D = BALLAGI GEZA.

Ζεὺ βασιλεὺ τὰ μὲν ἐσθλά καὶ εὐχομέναις καὶ ἀνεύκτοις
ἀμμιδίδον τὰ δὲ λυγρᾶ καὶ εὐχομένον ἀπερύνκοις

Homerosz.

Adj Zeüsز kéréknek , mint nem kéréknek a' Jóbul ,
Ám de ne nyujts Roszszat , bár mint óhajtani merném.

A'

MAGYAR IFJUSÁGHOZ.

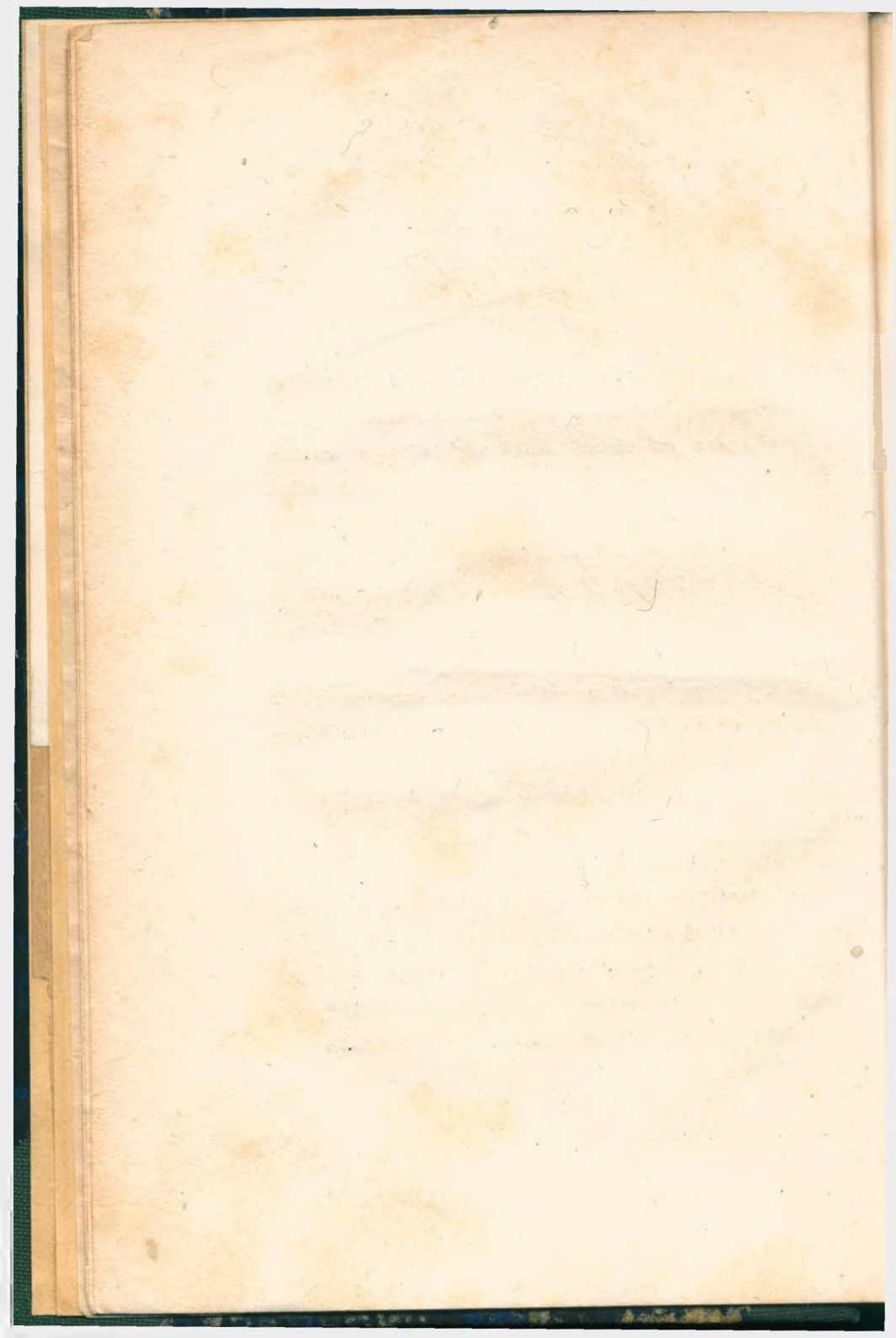
Néktek ajálom Hazám' serdülő reményei ezen észre-vételeimet, jeles Hazánk-fija' Gróf Széchenyi István' a' Hitelről írott munkájára. Ő szebb lelkü honni Aszszonyinkhoz intézé ajállatját, én hozzátok, kiket Aszszonyok szültek; hogy igaz és erős lélekkel, a' szép mind lelkük', mind testük' kegyeit, erényeitek és viseletetek által megérdemeljétek.

A' hitelt tárgyazó értekezések és számolatok a' ti figyelmetek alá tartozók, kik ma holnap apák lesztek, és a' pénz-hitelről hozandó jó törvények által is, maradéktokat magatokkal és apáitokkal a' Haza' köz-javára özsze-kötenditek.

Érzenetek kell, minő egészen más,
és főképp' a' pénz-beccsével ellenkező fel-
számolások, 's mértékek' fontossága sze-
rint ragadtatnak, és ragadják egekbe a'
port, 's emelnek halhatatlanságra halan-
dót, a' mindent elbájoló, 's mindenben
mértékes öszsze-hangzást szerető és te-
remtő szíves Grátziák.

J E G Y Z É S.

*Az Orthographiára nézve nem mindenütt meggyőzöt-
tetesemhez alkalmaztatam magam ezen munkámban, ha-
nem többnyire az olvasó Közönsege' többsége mostani
szleséhez, mert az Irónak ehhez is kell magát alkal-
maztatni, és ha az olvasó Közönseget Jobra, Szab-
re akarja vezetni, azt csak lassan-lassan nem pedig
röktön kell eszközteni. A' szerény, a' magát el nem bi-
zó Irót szívesebben követi a' Közönseg. Reméllem hát nem
fog senki következetlenséggel vádolni, ha némelyekben
előbbi Orthographiámat megváltoztattam. Azomban az ert-
letőség, a' jó fül-hangzat, és a' származtatás három
fő sarka lévén az Orthographiának, úgy-hogy össze-üt-
közésök' esetében a' két utolsót mindég az elsőnek, a'
harmadikat pedig a' másodiknak, az az: az etimológiát
az euphoniának (mivel az etimológiák' feljegyzése a'
származtatási szó-tárokba való,) feláldozni, talán re-
gula gyanánt felvétethetendő sínór-mérték; egy cseppet-
sem kételkedem hogy a' figyelmesebb olvasó elegendő
egyformuságot fog ezen munkában az Orthographiára néz-
ve találni, bár mi hajlandó lenne is első tekintettel ellen-
kezőt sajtolni.*

E L Ő - S Z Ó.

Örvendhet mind Hazánk, mind literaturánk azon könyvnek, mellyről észre-vételeimet közleni bátorkodom. — Gróf Széchenyi István munkája a' hitelről, teleded-teli van észszel, gondolatokkal, rész-vétető elő-adásokkal, eredetiséggel. A' Szerző' szép elméje sok ideákat ébreszt, sokakat fejteget, sokakat nyes és nyirbál, sokakat igazít; 's noha nem iskolai rend-szeren indul, és helyyel-helyyel kíméletlenebbül rázogattja is fel a' nemzetet, talán éppen ez vala mind az unatkoztatás' elkerülése, mind az erkölcsi vissza - rugósság' (elasticitas) tekintetébül fő czélja, kívánván minket egy kevésbé kiragadni aluszékonyságunkból, hogy magunkat, intézeteinket, velünk szorosabban megvi'sgáltassa, ezeket mostani szükségünkkel, állásunkal össze-hasonlittassa; 's mivel idő haladtával mind szükségünk, mind helyhezetünk az egész világeíval egygyütt változott, minket azon nyomozásokra hírvon;

mellyeknél fogva a' jót, helyest, maradandót, intézeteinkben a' szükségesképpen változandótul megkülömböztessük, és sem az új jótul ne rettegjünk, se pedig a' többé már nem jó elavulthoz kárunkal ezután ne ragaszkodjunk; egy szóval, az ujnak, és mintegy magát az időt meggyőzte réginek frigy-kötés-tül ne irtózzunk; mert nem kellene megfelejtkoznünk minő roppant változásokat szültek egy fél század' lepergése alatt, több egymásra halmozott századok történeteinek következtül, 's mint kerekedtek ezek' folytában egészen új polgári alkotmányok, mellyek annyira felrázták a' gondolkodó tehetséget az emberekben, és az ez előtt helyyel-helyyel csoportos és mélyebben ható culturát, olly igen szórták-szét, 's változtaták kiterjedté és terjeszkedővé; hogy valóban megérdemli az eszméletet azon kérdés' fejtegetése, minő mértékben, és minő alakban alkalmaztatható már most nálunk is a' régi erős kabát az étellel tellyes izmos új szülöttre, és óriási erőt ígérő csecsemőre? Kilencz hónapig hordozza a' viselős anya szíve alatt gyermekét, szüntelen nő és öregedik az méhében; de mikor vagy huszon-négy óráig tartó fájdalmas anyai küzdsék között, vagy hosszas elalélások után, kizuhan a' szokottnál erősebb magzat, és él, és mozog, és Enceladus gyanánt csak - nem minden percz alatt egygy-egy hüvelyknyire ne-

vekedik, már akkor csak-ugyan mind a' szem, mind az ész kezdi kérdeni, eléggé tágas e még és nem szűk e már egy kevéssé a' frissebb, elevenebb és hathatósabb mozgásu uj-szülött' számára régtől olta készült kabát? és nem kíván é egy részről tágulást, más részről pedig testhez szorítást? ne-hogy a' virgoncz, erős gyermek, vagy szomszéd, vagy ellenséges gyerkőczékkal szüntelen birkozni kéntelenítette; csak-nem mindég terhes és kavicsos uton haladván, orrára bukják.

Bizonyos lévén a' Szerző' nemes czéljáról, bátran fogom könyvét taglalni, mellynek bírálására sokan megkértek; és jóllehet magától a' Gróftul vevém ajándékba munkáját, nem fog sem a' barátság, sem a' nyertt ajándék megvesztegetni, és tartóztatni észre-vételeim' egyenes szívű elő-adásátul, következőleg nem fogok se rózsa-vizet, sem epét tentámba vegyíteni; és ha ne talántán olykor-olykor egy két csepp eczetet öntögetnék belé, eléggé bátor vagyok a' Közönség', valamint a' Szerzótől egygy oly merészség felett engedelmet várni, mellyben a' Gróf példájával elő-ment. Veniam petimusque damusque vicissim.

Szakasról Szakaszra, Czikkelyről Czikkelyre (a' Szerző Szakaszszai' és Czikkelyei' Czimjeit mindég a' reájok tett jegyzékeim' felibe írván) adandom-elő észre-vételeimet, igyekeztvén a' Gróf gondolatjai' fonalát a' szö-

vevényesebb tárgyakra nézve felfogni. Másutt csak egyes gondolatokat fogok mérő-serpenyőre venni, némelykor majd ön-tekinteteimmel is elé-állok, egyebütt ismét kivonatokban szorítandom egygyüvé a' Jót, a' Hasznost, a' Szépet, mellyet oly szívesen, és annyi örömmel találtam a' Szerző elmélkedéseinek angol kertjében. Mélázó sétálóhoz fogok hasonlítani, ki, hol bújja p. o. Csákváron az árnyékok' homályait, hol megdöbben a' vizek' zúgó rohanásain, hol fülét hegyzi a' fülmile' csattogására; itt, pusztá, mohatlan, kemény sziklát; amott gyönyörű zöldelletet lát, — és most a' csörgő patak' szökdeléseiben, majd a' virágok' tarkázatjában és szédítve andalító illatjaiban gyönyörködik,

ÁLTALÁNOS TEKINTETEK A „HITEL” CZÍMÜ MUNKA FELETT.

Nem könnyű e' dolgozásban a' gondolatok' fonalát, egymásba nyúlását 's össze-köttetését kikeresni, eltalálni, és felfogni a' Szerző' egész gondolkozása rendszerének hálózatját. Minden egyébrül többet szóll munkájában, mint a' Hitelről; úgy hogy a' Hitelt bútordónak inkább mint bútornak lehet könyveben tekinteni. Előzményeket (praemissae) előzményekre szeret halmozni, helyel-helyel azomban hibáznak az előzmények, és még is mintha nem hibáznának következéseik javasoltatnak. Egyebütt az okokat a' következésekkel (vagy viszont) cseréli-fel. Gyakran szökevényhez hasonlít, kinek szökeseit oly nehéz agári szaladással is utolérni, vagy annak utját elállani, mint a' nagy 's gyakori ugrások közt futó nyúlét; mert úgy eltér olykor tárgyától, 's utjában úgy látszik a' czéltől eltávozni, mintha egészen máshová akarna érni, mint a' hova indúlt; vagy mintha egészen máshová indult volna, mint a' hova érni akart. Mindazonáltal még ezen eltérések is (epizodionok) sokkal mulatságosabb' és tanuságosabbak', mint némellyek' egyenesti haladásai, sőt megtérései is. Oly tágas feneket kerit néha gondolatjainak, és oly hegyes csúcsot állít emeleteinek tetejébe, mintha Egyiptomi gúlyát (pyramis) építene, olykor pedig holott felfordítja gúlyáját, azt akarná még is, hogy az ellensúly' törvényei szerint az emlék fel ne forduljon. Esze' nagy tehetségét nem alkalmaztatja mindenkor az együ-
gyűbbekéhez, de csak nem mindég izgatja és fellob-

bantja nép-kedveltető elő-adásával eredményeiket. A sok oldalúságot gyakrabban emlegeti mint követi. Nem éppen ritkán ismétli magát, azonban még többször látszik maga magával ellenkezni. Főképp' parabolákban gyönyörködik, és kitetszik hogy sokat járt ugyan napkelet' derültt ege alatt, de nem keveset szívott-be egyszer'smind azon tartomány kő-szenének füstös, és melyre nehéz gőzébül, hol a' szabadság' hántorgatott szeretete mellett, sub coelo nubibus foedo, a' pénz mindennél többre becsültetik. Következményei (resultats) nem folynak mindenkor egyenesen előzményeiből, és nehéz lenne mindég azokat ezekbül meríteni, vagy egészen vissza-önteni a' kút-főbe, honnan csak egy részök folydogált.

Munkáját *Honnunk' szebb lelkü Aszszonyihoz* intézett ajállattal kezdi, mi után egy *Tudni való* következik, mellyben a' pénz' és vagyonbeli hitel' értelme fejtegettetik. Ezt *Elő-szó* váltja-fel, mellyről alább bővebben szóllok. Emezt a' *Bévezetés* követi; s csupán ezután adatnak még elő, *Néhány a' tárgyat megelőző észrevételek*; és csak ekkor értünk végtére annak megmutatásához, hogy *A' Magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képesten lennie kellene.*

Látni tehát, mint van a' szépen terített asztal megrakva sok jó ízű (assietlikkel), az az tányérotskákkal, míg a' táplálóbakhoz jutottunk; azonban meg kell vallani, nem csömörlik-meg az ember bár mi jó izűek az ételkék, mivel sok honni paprika, sok kül-földi bors vagyon reájok hintve, és izgatódott az ét-vágy a' józan és mértékletes evőnél. Portraiteket is, az az, hol egész, hol félképü mely-képleteket akarna olykor rajzolni a' Szerző; mindazonáltal töbnyire a' rútság' tulságáig lelkepezi, (idealizálja) azokat. De bezzeg a' hol emelkedik, hol elragadtatik az erények', és hazafiuság' buzgalmaiktól, hol jó és nemes czéljait feltakarja, hol az

egyesületek' szeretetét és szellemét akarja belénk plántálni; a' hol ég az egygyet-értést, a' Király es Hazza elvaszthatatlan szeretetét lelkébül szívünkben meg jobban meggyökeresíteni, a' hol kitetszik mint gyalázott minket szerfelett csupán boldogításunk' kedviért, és csak a' módot, meg mértéket vété-el, jó hírüket, nevünket és becsületünket más nemzeteknél idővel még fellyebb akarván emelődhetni; már ott ugyan azt kürtölöm könyvérül Shakspearral.

„Fülcembe önté lelket nyelve' tüzével.”

Tudni való. — Lap 8.

Itt ön-értelmét fejtegeti a' hitelről. — *Bizonyos lekötelezések által más kezében lévő ingó vagy ingatlan vagyonunkról nyert bizodalmat és bátorságot tartja annak, min a' hitel fenekül.* Nekem tetszik ez az ész-fogat, mivel valódi és ön-körünkhöz illő. Szerinte csak annyiban nevedkedhetik vagy szállhat alább a' hitel, mennyiben több vagy kevesebb bizodalmat, és igazi bátorságot nyujthat a' hitel-nyerő. — Nagy-Britanniában százszorta nagyobb summáról is van hitele valamely kereskedőnek, mint a' mennyiről adott, vagy adhatott bátorságot vagy kezességet; azért vannak ott teli szüntelen az ujságok a' sok bankrottírozottak' hosszas lajstromával, ugy hogy a' kereskedési bukás, rogyás, valamint felemelkedés ottan mindennapi, 's ennek ott ugy kell lenni, mivel a' világ' nagy kereskedése főképp' Nagy-Britannia lakosai' kezében lévén; természetes, ha az ottani nagy kereskedőt más tenger-tuli országok', lakosok', és kereskedőkkel nagy-meszsze, 's minden-felé elágozott özsze-köttetései; ezer, honnan kívül támadott körül-álások és véletlenségek' következésében, minden hajózási

batorságosítások mellett is, serényebben megbuktatják és tenkre teszik. De valamint egy buja kertben sok magvak, sok virágok elveszhetnek a nélkül, hogy megszünjek az egész kert tellyes virulásban tündöklenni; úgy megbír Nagy-Britannia egygy oly' pénz-hitelbeli rendszert, melly a' mint a' sok bankerottok elaruljak, inkább hypothesisen mint hypothekán alapúl.

Elő-szó. — Lap 9.

Ebben ily' füzetben haladnak a' fő-gondolatok. *Irhatok és írok mivel a' legbölcsebb is tanulhat, és pedig nemeltyekben a' legtudatlanabbaktul. Minden jobb lelkű ember, bizonyos, ha bár sejtetlen vágyást hordoz szívében, mellynél-fogva magán, felebarátin 's mindenén a' mi őt' környezi szüntelen javítani kíván. Elő-menetelre viszen ezen vágy, mellyet gátolni éppen oly' hasztalan munka, mint annak ugy-létét tagadni ön-csalás. A' tökélyre igyekező törekedés t: i: érezhető minden tárgyra nézve, melly körül lelek forog vagy foroghat; de következései is már látszhatók nálunk, noha még csak induló félben legyenek. Halljuk mindenkő' száján a' panaszt; ennek ez, amannak az a' javítandó, mindenki épületet akarna emelni, mindegyik külön-külön móddal fog az építéshez, 's módját legczélirányosabbnak véli, valódi talpkövet ritka rak. Ugy vala ez 's léssen is mindenkor. Külömbüzik azomban a' szüntelen panaszlás a' javítani kívánástul; ez ember-szeretetből származik, szebb lelkek' sajátja, midőn amaz elegendetlenségből foly, 's töbnyire alacsony haszon-keresés', vagy romlott sár-epe' nyavalyája.*

Ezen vászonyra varrogatja -ki a' Gróf eléggé szélséyesen gondolatjait, megvalván *hogy hibát találni könnyű, 's ahoz mindegyik tud, de jobbat elő-állítani bizony nehéz, 's abban szerencsés léssen é? szerényen*

ketelkedik. Hozzá teszi: hogy most csak pénz kereskedés, és gazdaságbeli tárgyakat kíván fejtegetni, maga sem tudván nem fog e egyebeket is közükbe vegyíteni? Azt is tudatja velünk, hogy mindenkorigazat (az az a' mit ő annak tart) fog mondani, akár tessék, akár nem.

Mélázván ezeken a' gondolkozó és figyelmes olvasó, várva-várja miként fogja a' Szerző okok mellett meghatározni, minő talp-követ kell állítani az új épületnek; vagy kell é új épületet? vagy csupán csak a' régin kellene és miként mostani helyezetünkben igazítani? vagy igaz e, hogy mi Magyarok mindég csak merő elégedetlenségből, és alacsony haszon-keresésből, vagy romlott sár-epénk' következésében panaszolkodunk? Az utolsó ország-gyűlés' úgy nevezett előleges panaszai (praeferentialia) mind csupa haszontalanságok e? valamint a' csupán kéz-iratban ösméretes desideria, seu postulata Statuum et Ordinum ad requisitionem universorum Ablegatorum Comitatus, per Illustrissimum Dominum Personalem, anno 1805. Domino Regni Palatino exhibita, merő pusztá szók é? De ezekről semmit-se találunk ezen Elő-szóban, hanem azon botránkozik-meg a' Gróf, hogy mi Magyarok, jobb szeretnénk papiros pénz helyett körmöczi aranyainkat forgásban látni, honni sönkat itthon oltsóbban venni, több nagy urainkat vármegye gyűléseinkben tisztelni inkább és gyakrabban, hogy-sem Bécsben kevésbé tiszteltetve szemlélni, és még is nem ritkán jövedelmeikből a' külföldön kifogyasztatni; azon ütközik-meg, *ha a' földjeit bérbe adó földes-ur az esztendő' etelése után (vagy ha bitangoltattak, minnekutánna ezt észre-vette), azokat vissza-veszi, a' nélkül, hogy vagy tudja tökéletesen a' Szerző az efféle esetek' minden körül - állásait, vagy azokat nekünk elő-beszélje igazságos ítélet-tehetés végett. Nem határozza-meg a' külömb-külömb-féle nagyságokat a' nemze-*

tek' históriájában, sem nem osztályozza (classificálja) azokat. Nemzete lelkének rugtatása és felemeltetése végett, tudtára adja földieinek (megfelejtkezvén még kereskedési tekintetben is nemzetünk' állásáról az akkori időkhöz képpest, p: o: I-ső Mátyás és nagy Lajos alatt) *miképp' nem valu még honnunkban oly nagyság, melyet siratni lehetne*, és hogy minket vigasztaljon hozzá teszi: *örvendjünk ezen, mivel még előttünk vagynak napjaink, és hálá az egeknek, hogy nem volt még nagyságunk, mert így még lehet.* Egy jó ismerősöm volt, ki mindég örült, valahányszor a' szerencse-veder (Loteria) vakot hozza számára; *annál hihetőbb* ugy-mond: *következő nyerésem.*

Még lóra sem merünk ülni, ugy-szóll: meg nem emlékezvén, miként szállítottak-le 1805-ik után. En azonban, ki több izben néztem Magyar huszár regimentjeink' fegyverbeli gyakorlását, és magam is kapitánykodtam a' Magyar nemes felkelő seregnél Szombathelyett, soha-se láttam másképp' lórul esni Magyart, mint mikor sebesvágatva (a' mi a' Magyar nem katonánál gyakori roz'szokás) nyargalt, és azt is ritkán. Az én lábam is eltörtt már egyszer, midőn sebesvágatva lovammal elbuktam; de azért élek, járok, és megtartott az Isteni gondviselés annak látására, miképp' kell kurta farku, magát nem legyezhető, felcsucsorodott nyaku, jól kitánított angoly lovon, papucsosan strimfliben, vagy stiblisen Magyarnak ülni, és lassan haladva, mélézások közt, égre függesztett szemekkel, lágyan, és nem eléggé szorító marokkal kantár szarát tartva, a' megijedt lórul lehenyerülni, karon megsérülni, és ezt osztán annyi derék emberek' és szép szemek' szánakozására, nyakrul függő fekete selyem galandon egynehány hétig hordozgatni. — Jobban ösmérte a' kül-földi herczeg De Ligne nemzetünket, mint az utazott magyar Gróf. Ő jelen lé-

vén egykor ország-gyűlésünkön, midőn nemeseink' lo-
vagliasi taníttatásáru tanácskoztak, azt mondá: „Metex
l' hongrais sur le Cheval, et voila le Centaure. *Ütless
lóra magyart, és kész a' centaurus.*” Nem azt akarom
ezzel mondani, nem tud lovagolni a' ki lovával megbu-
kik, mert minél többször megbukott, annál jobb lovas vál-
hatott belőle; sem azt, elég vagy hintókázva, vagy tal-
lért szoríthatva lovat megülni ütközetek' megnyerésére;
de csak arra kívántam figyelmeztetni a' Szerzőt, hogy
mértéket kell tartani kivált prozában, bár minek is, fő-
képp' egygy egész nemzet' akár dicsérésében, akár gyalá-
zásában.

Ha a' Szerző azt akarta velünk éreztetni, *mint
szükség az okos embernek nem nézni annyira háta mögé,
mint inkább maga elébe*; ha arra akart figyelmeztetésekké
tenni, *hogy a' hibákat magunkban is keressük, ne csak
másokban, mivel magával parancsolhat az ember, má-
sokkal nem*; ha sejtetni akarta, *miképpén vagyunk még
igen sok nemekben hátra az igazi felemelkedéstül; ha
némely dolgokban tudatlanságunkal, hiúságunkal, el-
korcsosodásunkal meg akart minket ösmértetni*, és velünk
észre-vetetni óhajtotta; mint veszik nálunk sokan ke-
vésbe a' hatalmatlan erényt, a' nem czímezett, nem kul-
cszott, nem kereszteskedő észt és tudományt, és mint
bókolnak azonnal a' hatalomra vergődötteknek, akár erény,
akár ész és tudomány; akár pedig merő csapodárság ve-
zette legyen ezeket a' mulandó szerencse' polczaira; ha
helyes rajzolatú festések mellett szemünkkel, és mint-
egy kezünkkel foghatóvá tenni kívánta, mint czifrulnak
mind inkább-inkább ruháink, és írás-módunk a' szerint,
a' mint erszényünk' tehetsége, 's eszünk' és érzeteink'
valódi belső értéke, sokaknál közzülünk mind jobban-
jobban fogyatkozik; ha henyességünket, tékozlásunkat
korpázní akarta: nem vala szükség (kivált minekutánna

fellyebb megjegyze, a' nálunk szembe-tünő jobb ösztönöket 's törekedéseket, és sokaknál a' keszen álló fúradágot, *juvaink egy részének áldozatjával is, a' haza, vagy legalább a' vidéknek mellyben élünk és lakunk, gyarapodására.*) mondani, hogy ugy gazdálkodunk mint keleti szomszédaink a' Törökök, mert ez nem ugy van; hanem azt kellett volna megmutatni (a' mi igen könnyű lenne) hogy többnyire nem értünk ugy a' gazdálkodáshoz, mint a' nyugoti Austriaiak, vagy északi Lengyel szomszédaink. Nem volt szükség hibáink' javítása végett, oly vétket, sőt bünt ránk ruházni, melly soha-se fért hív lelkünkhez, 's mondani, hogy *némellyeknél közülünk, hazafiui Tett Urunk' megbántása.* En koromra nézve talán a' Szerző' apja lehetnek, 's még is az egész magyar nemzet' lelkére esküdhetem, hogy soha se nem láttam, se nem hallottam Magyarot, ki Urunk' megbántásában hazafiui Tettet vagy keresett, vagy talált volna. Hiszen másutt a' Szerző egyenesen azt mondja, hogy *egész Európában ismeretesek vagyunk a' Király és Huza, szeretetét szívünkben egygyesíteni tudó erényünkről.*

En is azok között vagyok, kik bennünk több fogyatkozást, több hibákat látnak, több javításokat kívánnak. Nem egynél a' hiúságot eleink' büszkeségévé, a' csapodárságot nyájas, szelid és mérséklett álhatatossággá, a' tékozlast takarékoszággá, a' henyéséget iparkodássá, az ennenséget (egoismus) hajdani nagy lelkűséggé kívánnám által-változtatni; sokaknál, több dolgokban jobb ösméreteket akarnék elterjesztetve látni, és tapasztalni; egygy atallyában nyilvános jobb nevelést ohajtának, felvilágosodottabb hazafiuságot az idők', és körülállások' valódibb megfontolását a' multt' emlékeztet 's jövődő meggondolása mellett; a' jó Régit a' jó Újjal, a' jelen-időben kéz-fogásra birni törekedném; de ezt soha sem igyekezném ugy eszközteni, hogy akár gondolatim-

ban, akár pedig elő-adásimban, és kiteteleimben, vagy egygy oldaluságra, szélsőségekre, vagy pedig éppen tulságokra vetemedjem, és vagy nagyítsam nemzetem' hijányait, vagy a' kevesebtségnek gáncsait egész nemzetemre toljam; vagy némely, bizonyos és közönséges jó tulajdonságaitól az egész világ előtt megfosztani akarni látassam oly vétket és bünt kenvén-reá; melly soha se fért, és soha sem is fog hív lelkéhez férni. Ugyan mit fognak felőlünk a' kül-földiek hinni? ha egy magyar Gróf munkája' fordításában azt olvassák: „*olly emberek is találkoznak köztünk, kik hazafiúi Tettnek vélik Urunk' megbántását.*

Ah! nostris istud turpe atque ignobile crimen,
Hostibus eveniat!

Bévezetés. — Lap 21.

Azt a' kérdést veti-fel a' Szerző: „*Vig vagy szomorujáték' tárgya e inkább, és nevetést vagy boszszankodást gerjesztő jelenet e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántó-földek, rétek, erdők, szőlők 's a' t.' jutottak; ki nem adózik, 's az Országának szinte semmi terhét nem viszi, 's kinek sok ingyen dolgozik — ha egy ily birtokos annyira elszegényül, hogy végre adósságai miatt semminél kevesebje marad?*

Erre a' kérdésre csak akkor lehetne felelni, ha tudva lenne, őseiről maradtak é az adósságok a' birtokosra, vagy ő verte é magát azokba tékozlása által, vagy a' pénz' viszontagságai következtése é, adósságokba merült állapotjának? De ezen vizsgálata nem ereszkedik a' Szerző, hanem azt mondja: *hogy a' birtokosnak, igen sok ingyen dolgozik.* Azomban Magyar-országban, úgy-mint egyebüt senki se dolgozik ingyen. A' taksás földes-urától bír

földet, ha a' belső és külső kereskedes' javaival élhetne mindenütt az országban a' taksás, árendát fizethetne a' birt földért, es könnyen győzné mindenütt a' köz-adót; de így a' mint most áll belső és külső kereskedésünk, (noha meg kell vallani, egygy időtül fogva, javulni kezd kivált az ország' némely részeire nézve) több helyütt nem csak hogy még a' köz-adót is nehezen győzi, hanem igen sok helyen árendát se fizethet a' földért; hanem a' helyett dolgozni kell neki ura' számára. Az urbáriumot nem a' földes-urak tsinálták, vagy a' követek a' diétán, hanem bevették ideiglen. A' régiebb időkben is volt már urbárium. Akkor is, közelebrül is, alkalmasint némely helyett, vagy a' földes-urak, vagy tisztjeik' igazságtalansága, egyebütt a' taksások' makatsága adhatott rá alkalmatosságot. A' mostani urbarium, a' morvainál, és még az austriainál is kedvezőbb. Észreveszi ki Galiciából Magyar-országba jön, hogy ottan hol jó utakkal bővölködnek, 's a' kereskedés kevesebbé van megszorítva, miveltebb földeket látni; nálunk taksásokat és házakat jobb állapotban mint Galiciában. Az Austriából jövő alig talál különbséget, és ha talál, könnyen magyarázhatja magának azt; kivált Pesten innen, az utak', hidak', kereskedés', és pénz' fogytából, 's nem kell más okokhoz folyamodnia. Ha közép számítás szerint felvetjük, mennyit bir egy telkes, vagy egész vagy félgazda, urától, és mennyi szolgálattal tartozik neki az urbárium szerint, de lelki ösméretesen, mind a' föld', mind a' nap-szám' mostani becséhez képpest az ország' legnagyobb részében, látni fogjuk; hogy nem olesón műveltetik a' földes-urak robot által földjeiket. Azomban, mert különböznek az ország' részei, mind a' földek', mind a' nap-szám becse' tekintetében, és azon egy tájékon, az idők, a' körül-állások ezen különbözéseket nagyon változandókká teszik, (melly különbözések

nagyobb mértékben 's mindenütt gyakrabban 's észre-ve-
 hetőbb ugrásokkal fordulnak-elé; hol csekély még a'
 szorgalom, 's a' kereskedés nincs eléggé egy-formán el-
 terjesztve,) nem ötlük ugy szembe; mi mértékletes a' ro-
 bot haszon-bérben, a' taksás által tartatott javakért és mind
 azon haszon-vételekért, mellyeket az urbárium szerint a'
 birtokosnak tulajdonábul veszen. De mivel más teher is
 fekszik, a' köz teher tudnillik a' haszon-bérlett föld-
 ken, mellyet különben a' földes-ur viselne, ha ezen föl-
 dek' haszon-bérét, a' taksásnak által nem adta volna;
 oda üt-ki az egész kérdés, hogy a' két teher egygyütt ve-
 ve, melly a' taksáson fekszik, az ország' mostani közö-
 sülési, kereskedési, és forgásban lévő pénz' mennyiségi
 állapotjában a' pénz forgása' sebességéhez képepest az
 egész országra nézve, felette nagy e, vagy sem? és mi-
 esoda idomzatban áll ez a' két toher? — A' felvetések'
 barátja lévén a' Szerző, ezt kelle vala felszámíta-
 ni. Ha részre-hajlatlanul, lelki ösméretesen tétetnék e'
 felszámítás? vagy az következne, hogy mértéketlen a' te-
 her, vagy az hogy nem; ha az utolsó? és még is hallat-
 tatnának vidéki igazságos panaszok? akkor a' porták
 jobb felosztásában lehetne találni segedelmet; vagy ta-
 lán még inkább a' nagyon szövevényes és már azért is
 javítandó adózoí rend-szer' együgyűbbítésében; ha pedig
 vagy az egygyik vagy a' másik teher', vagy mind a' ket-
 tőnek mérték-felettsége küsülne, ott kellene segíteni,
 hol azt ez a' mérték-felettség megkivánná, mert a' köz-
 adót is alább lehet szállítani, és a' nemesség is részt ve-
 het törvény által a' belső igazgatási költségek' vitel-
 ben, valamint az utak', hidak', csatornák', ez vagy
 amaz módon eszközlendő készítésében és fentartásában,
 's így a' belső ugy nevezett uti, vízi, és vásár-vámok'
 az ország-gyűlésén meghatározandó alapok szerint tör-
 ténendő fizetésében; mert a' mi az ország', akár rendes,

akár rendkívüli személyes védelmet illeti; ez a' nemes-séget, amaz a' taksásságot illeti, és egygy olly or-szágban, hol a' katona-szedés fogdosás által történik, és annyi nemes a' rendes katonaságnál szolgál, a' védelem' terhe a' nemesség és taksásság között alkalmasint ellen-súlyban vagyon; ha pedig béhozatnék az évbeli szolgál-lat a' rendes katonaságnál, akkor az egyenlítésre nem kí-vántatnék-meg egyéb, mint az, hogy a' nemesség és tak-sásság számának idomzatja szerint, a' nemesség is a' rendes katonaságnál bizonyos ideig szolgálni tartoz-zék, (a' nemesi felkelés, mint rendkívüli védelem, az eddig vagy ezután még jobban meghatározandó törvényes esetekben, háborukor nemesi teher maradván) vagy hogy minden esztendőben béke-kor, mind gyalog, mind ló-háton bizonyos czél-arányosan kiszabott idő-szakaszok-ban, fegyver-gyakorlásokat űzni köteleztessék.

De mind ezen felszámításokbul (ha a' státusz szük-ségei kipótlása' tekintetiben is tétetnének) nem kellene kihagyni a' magyar Királynak azon jövedelmeit honunk-bul, mellyek a' törvény szerint felséges személye és trónja fényne' fentartásán felyül, a' végre-hajtó hata-lom által téjendő köz-költségekre szánattattak, és ha ezek szerint akarna valaki szoros felszámításokba eres-zkedni, nem gondolom hogy megmutathatná a' taksásnak földes-urátul törvényes nyomattatását hazánkban; jólle-het nem tagadom, hogy akár hibák, akár vissza-élések, a' köz és urasági terhek és igazgatási költségek viselése' felosztásában, mind történnek, mind pedig történhetnek, és hogy jobb lenne mind a' földes-urnak, mind a' tak-sásnak dolga, ha nem történnének, mert olykor méltán panaszolkozhatik a' taksás, olykor ellenben méltán a' földes-ur, néha mind a' kettő; némelykor itt van az igazságos panasz, amott pedig nincs; és meg-fordítva. A' mi pedig a' státusz rendkívüli nagyobb szük-

segeit illeti az elmúlt nagy háborúk miatt, (mellyeknek elkerülhetetlenségéről, és következéseiről csak a' jövődőség hozhat legtisztább ítéletet) azok is kevesedhetnek az egész monarchiára nézve, kivált az ugy-nevezett (Staatshaushaltung) az az: státus-hivatali költség' kevesítése által. Magyar-országban ugyan kevesebbe kerül idomzat szerint az országló-széknek a' belső-igazgatás, mint az örökös-tartományokban; de még az állandó katonaság is, és az annak béke-kori tartására szükséges kormány-széki költség is kevesíthetik, a' rendes seregnek csak magvát (cadres) fentartván békesség' idejében, ugy mindazáltal; hogy ennek világosságban tartása (Evidenz - Haltung) sőt csupán csapatos, nem költséges év-szerinti gyakorlása mellett, mind ez, mind a' rendkívüli nemes katonaság, (az ugy hívott ország-oltalmi rendszer (Landwehr-System) országos alkotmányunk és honni intézeteink' szelleme szerint fenállván, és mint tartalék-sereg szint-ugy évről-évre gyakoroltatván) az ország' védelmére mindenkor nyomban fordíthatassék. Ezeket csak futólag akarám kijelelni; legalább senki-se fogja ócsárolhatni félelmemet a' mélyebben ható vizsgálatoctul, senki se fog vagy részre-hajlással, vagy fűsvénységgel vádolhatni.

Minden ész-képnek, minekelőtte végre-hajtható köntöst vehessen magára, fejünkben megfoghatandóvá kell válnia; további nyomozások faragják-ki azt azután mind jobban-jobban egész kiterjedtében minden oldalról, és igazítanak rajta, 's kikerekítik, jól megfontolt alkalmaztatások által. Csak így léphet a' lélek' és szellem' országából a' mindennapi életbe, a' Jó, a' Hasznos, minden oldalú tekintetek után; mind az egészre, mind a' részletekre, mind pedig mind-ketteje' öszsze-hangzására nézve.

Az az okoskodás tehát, hogy *Magyar-országban, a' termékeny föld kiterjedése és mennyisége oly bő, hogy*

annak csak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tonne más nemzetet, 's hogy ez kérdést nem szenved, mert nem vélekedés, vagy okoskodás, hanem száraz, és csalhatatlan számolás' tárgya, magában ugyan igaz; de Magyarország' mostani körül-állásaihoz alkalmaztatva semmit-se nyom, mert nem maga a' föld' bősége, és termékenysége szerzi-meg a' sok termékeket és penzt, hanem a' szorgalom; ott pedig nincs, és nem lehet nagy szorgalom, hol a' belső és külső kereskedés olly állapotban van, mint Magyar-országban. Hol hazánkban többet hoz és többet hozhat-be a' kereskedés, ott nagyobb a' szorgalom, ha bár nem virágzik is úgy, mint virágozhatnak, és ha ott elallyasodik a' birtokos javaira nézve, azt annak kell tulajdonítani, hogy vagy nem tart arányt költségei, és jövedelmei között; vagy hogy tunya és élhetetlen, vagy őseiről sok adosság maradt reá; vagy rossz időben jutott birtokához, vagy szerencsétlenség üldözi; vagy ereje felett, vagy tudatlanul és szerencsétlenül lendíti dolgait; vagy hogy végtére a' pénz' viszontagságai nagy és nehezen orvosolható csorbát ejtettek rajta. Ezen kategoriákba lehet hozni minden olly esetet. Egygy a' pénzbeli hitelről szóló könyvben tehát, nem azt a' kérdést kellene tenni, *miért van ez így, 's ennek úgy kell e lenni, vagy talán nem kellene?* mert azt minden tudja hogy nem kellene; hanem azt kéne kérdezni: *minekutánna* úgy van, mint lehetne ezen segíteni; még pedig úgy segíteni, hogy más részről több kárát ne vallja az ország, mint a' várt haszon lenne? Éppen azért, *mert csak a' gyenge szereti ön-magát, az erős pedig egész nemzeteket hordoz szívében*, éretten kell megfontolni minden ország' fekvését, helyezetét, özsze-kötetéseit, és ezeknek megfontolása mellett, minden intézetnek mind jó, mind rossz következéseit mérő-serpenyű-be tenni; csak így lehet osztán kitalálni, miképp', mi-

nő módosításokkal, mikor, és hol, és millyen mértékben hasznos vagy káros valamely intézet? mert sok dolog nem lehet most még másképp? Magyarországban, mint a' mint van; valamint több dolog nem lehet másképp? Angliában, mint a' mint van; mivel ott is, itt is össze-köttetésben állanak a' honni dolgok, és a' nemzet' külső 's belső körül-állásaitul függenek. Emitt is, anott is találkozik malum bene positum, valamint bonum male positum. Onnan se lehet hát minden jót egyszerre ide behozni, mert az a' jó ott más itteni előzményes intézetek nélkül, itt nálunk malum male positum lenne; de némely dolog mind ottan, mind itten javulhatna, akár eredeti igazítás, akár okos ált-vitel és alkalmaztatás mellett, az ország systemájának akár elrontása, akár gyengítése nélkül. Különböző fekvése, helyheztetése, és a' szomszédokkal össze-köttetése minden országnak. Ha ezen három dolog' változtatása nem függ tőlünk, különböző intézeteket is kíván ezek' következésében minden ország, és így nem lehet egygyik országbul mindent a' másokra alkalmaztatni, vagy legalább nem egyenlő mértékben, egyenlő módosításokkal, és minden időben. Isten úgy akarta, hogy a' nemzetek' fekvése is, geniusa is különbözzék; de abbul nem következik, hogy minden nemzet, és annak állapotja a' maga fekvése, helyheztetése, össze-köttetése, és geniusa szerint ne főkélltesedhessék, és már ezt eszközteni a' nagy eszü, nagy hatalmu, nagy befolyásu emberek' dolga. Ha tehát a' Szerző ezt a' hírt meg akarta pendíteni, nem csak a' nemzetet, hanem szomszédi össze-köttetéseinket is tekintetbe kellett volna vennie; vagy pedig megmutatnia (a' mi alkalmasint megmutatható lett volna) hogy nemzetünk' hazafiusága elégséges lenne, legalább belső kereskedésünkön, és szorgalmunkon, a' hitel, meg más módok által segíteni, és hogy

erős, álhatalos nemzeti akarattal mellett csupán ön-erőnk-re támaszkodva, romlásunk' eltávoztatásával, külső kereskedés nélkül, (melly nem tőlünk függ) legalább nagy részben nem csak ellehetnének, sőt virágozhatnánk is. *Szép valóban és hasznos a' nagy következesek' okait kikeresni, és az idő-járás és azzal össze-kötött történetek' minden szöveteit, fonódásait, 's az egész esetenek kezdetétől fogva végeig mintegy csont-vázát és alukját felállítani;* de felette vigyázni kell az illetén nyomozásokban és taglalásokban, ne-hogy a' következeseket okul, az okokat pedig következésül vegyük. Lehet még akkor is ezt a' felváltást tenni, ha léptsőnként teszszük a' vizsgálókat; hát-ha még szőkdétselünk?!

A' Szerző, *pénzbeli össze-köttetéseink hibás elrendelésében, és az abból következő tökéletes fogyatkozásában minden hitelnek, találja azt a' hiányt, melly oka gazdasági elálllyasodásunknak, és melly miatt nem folyhatnak jó következesek nemzeti szorgalmunkra, a' hitel' hiányában látja minden erkölcsi romlottságunk', és lelki álllyasodásunk' egyik fő okát is.* Szerettem volna, ha ezt a' tárgyat nemzetem' számára jobban kimagyarázta légyen. Én a' hitelt, két okból tartom szükségesnek, t: i: mind a' jó gazdára, mind a' tékozlóra nézve. A' jó gazdára azért, hogy jószágának hecsét nevelhesse; a' tékozlóra pedig, hogy magán fundamentomosan segíthessen, mert a' hol hitel van, ott kevesebb kamatot fizetünk; ott tehát könnyebben lehet lassan-lassan mind adósságot leróni, mind pedig birtokot javítani, és így jövedelmet nevelni, 's ennél-fogva többet tenni a' Király 's Haza', sőt az ön-maradék' javára is, és mivel a' hol jó hitelbeli intézetek vannak, nem lehet oly könnyen megcsalni a' hitelezőt; természetes következés, hogy a' tékozló tékozlásban vigyázóbbá tétetik, és takarékosabbá válik; a' hitelező pedig később pénze' költsön-adására. De nem

az a' kérdés hogy van e szükségünk hitelre vagy sem? mert akár-melly fentemlített okbul allyasodót legyen is el valaki vagyónára nézve, a' tékozlónak szint-ugy minta' jó gazdának hitelre szüksége vagyon, ha dolgait javítani's szorgalmaztatni akarja; hanem az, micsoda pénz hitelbeli rend-szer, és minő mértékben, minő kiterjedésben, milyen mozdításokkal alkalmaztatható Magyar-or-szágra, fekvése, helyheztetése, a' szomszédokkal fennálló össze-köttetése, és sarkalatos törvényei szerint? mert még más nemzeti javak is találtatnak a' szorgalmat ingerlő gyönyörűségés, és könnyű élés-javainak reményein felyül, melyeket nem kell feláldozni; hanem össze-hangzatba hozni az élet' többi javaival,

Nec propter vitam vivendi perdere causas.

Körül-állásaitul függ az valamely nemzetnek, könnyebben vagy nehezebben lehet é a' nemzetiséggel, a' nemzet' fennmaradásával azt az össze-hangzást eszközteni. Sokat mondhatnék még ezen tárgyrul, de az a' baj ezen mustrálgatásban; hogy a' Szerző mindent bátran kimondhatott, nekem pedig sokat csupán gyaníttatnom kell.

Azomban nem tartóztathatom-meg magamat a' Szerző' példája szerint, (mellyet a' lovakról írt könyvében adott,) egy levél' közlésétől. Ezt egygy igen elmés, egy kicsit még vad tüzü, de ha letajtékozza magát szép reményü és tanult fiatal embertül (ki még csak most kezdi magát mindég jobban-jobban gyakorlani a' Franczia nyelvben) vevém. Kitetszik abból legalább, hogy találkoznak még a' hazában fiatal szívek, kik nem csupán a' jobb lét' kecaseinél fogva és miattok kívánnják honnok' emelkedését. Mivel azomban alkalmasint több ember él most a' világon, és így Hazánkban is, ki csupán ön-jobb-léte' utján kész valamit tenni hazájáért; a' tapasztaltabb Gróf Széchenyi Istránnak is igaza van, ha a' jobb-lét' remé-

nyének kecsgetései által kívánja honnát ele-vinni; mind pedig annak a tapasztalatlan fiatal embernek meg lehet engedni, hogy ön-érzése szerint ítélgeti a nála tapasztaltabb embereket. O nála még csupán-csak a szív beszél, ugy-mint Gr. Szechenyinél is bizonyosan sokaig beszéllett, míg több ember-ösméretet nem szerzett magának; ekkor osztán (mint történni szokott) hibetó a tulsó oldalra ment által, a csupa hideg ész-pártjára; de nem lehet a nagy lelkű embereknek, valamit meg nem tartani a régi szívességből, és azért nem csak becsmérli, és kaczagja; de helyel-hellyel sajnálja is megvetőleg nemzete' ennesecit. Az érzetek', és gondolkodás' ezen fokain megy keresztül e' bojtorjános világon minden nagyobb lelkű ember' láng-tüzü elméje. Serdülő ifjúságunkban merő érzet vagyunk, azután túl-testiesekké (metaphisikusokká) válunk, továbbad mindent matematikai mértékre akarnánk venni; csak később látjuk rövid életünk' pályáját keresztül - futva, hogy se nem nyerhetünk, se nem adhatunk boldogságot, merő bellyebb vonultt ész-fogatokkal (abstractiókkal), merő számvetésekkel; és csak azután közelít ismét az ész a szívhez, és a szív az észhez. Nem mutatunk, ha-csak nem kinszerítettünk, akár becsmérő szánakozást, akár sajnálkodó becsmérlest akár ki aránt is; megtanulunk magunkba belé kaczagni, legfellyebb csak külsőleg mosolygani, és mind kimélve tanácsolni, 's felvilágosítani, mind pedig az érdemetleneken is nagy lelküleg segíteni. Ime a' levél: *)

*) On dit que le bal dans la nouvelle salle de la Bourse était magnifique, — je le veux bien croire, tant la salle est belle et spacieuse, en un mot, l'entier appartement est fort commode, grand, et trop brillant pour un pays où on trouve aussi des personnes, qui ne mangent de la viande que deux ou trois fois dans une année.

„Mondják, nagyon pompás vala a' börze' új palotájában adott bál, — könnyen hiszem, olly igen szép és terjedékeny a' szála, egy szóval az egész hely-fekvés fellette alkalmas, nagy; sőt igen is fényes olly egygy országban, hol oly személyek is találtak, kik csak kétszer vagy háromszor esznek húst esztendő által. Tartok tőle, ne hogy Hazánk boldogsága' megállapítóji valaha egyebet lássanak virágozni Honnunkban a' börze' tornáczán csuprökba felállított virágoknál. Valóban új nemű nagy emberek ezek, kik (ugy látszik nekem) inkább karszékre születtek, abban henyécskén lankadni és csúnsan szunyokálni, vagy más által kiügyesített lovon magokat hordoztatni; mint törvényeket oly Hazának javallani, mellyet nem szeretnek; de a' mellyben ugy szeretnék mulatni magokat, mintha Angliában lennének, az álta-

Je crains fort que ces fondateurs du bonheur de leur patrie, n'y voyent jamais fleurir autre chose que les fleurs qui sont devant la Bourse. En vérité, c'est un nouveau genre de grands hommes, nés, (a' ce qu'il me semble) plutôt pour se jeter nonchalamment dans un fauteuil, et y dormir élégamment, ou bien monter un cheval dressé par un autre; que pour projeter des lois à un pays qu'ils n'aiment pas, mais dans lequel ils voudraient s'amuser aussi bien qu'en Angleterre, — pays qu'ils admirent — mais qu'ils imitent principalement dans ses paris, n'ayant ni assez de prudence, pour l'imiter dans sa prévoyance, ni assez de vertu pour imiter son zèle pour le bien public et la gloire nationale, — de sorte; qu'en peu de tems, on saura gagner et perdre au jeu, et danser tout aussi bien à Pest, qu'à Londres mais les chemins resteront dans leur état anti-britannique, on continuera de donner exclusivement de pièces allemandes dans le théâtre de la capitale, et tout ira comme autre fois. — Si ces hommes aspirent à l'immortalité, je les plains, car ils mourront avant que de descendre dans le tombeau. Du reste, s'ils pensent que c'est assez de vivre agréablement, alors je ne dis rien, si non qu'ils ne sont pas des grands hommes, mais de grands animaux raffinés. —

lok csudált tartományban, mellyet főkepp' pénzt nyerhető fogadásokban követnek; szükölködván elegendő okosság nélkül, előre-látását, vagy elegendő erénnyel buzgalmat a' köz-jó, és a' nemzeti dücsösség eránt utánozni; úgy hogy rövid üdön úgy fog lehetni veszteni, nyerni, 's tánczolni Pesten, mint Londonban; de utaink megmaradandanak britanniatlan helyezetökben, 's folytában kirekesztőleg német játék darabok fognak játszattani a' fő városban; és Minden, eddigleni állapotjában fog sinleni. Sajnálom ezeket az embereket ha halhatatlanságra vágnak, mert meghalnak még minekelőtte sirba szállottak. Ha egyebiránt, elég nekik multságosan és kedve-töltőleg élni, halgatok; csak azt mondom, hogy nem nagy emberek, hanem kifinomított nagy állatok."

Néhány a' tárgyat megelőző észre-vételek. — Lap 27.

Kár ugy-mond a' Szerző, hogy a' bölcsesség és igazság' némely hasznos mondásait, ajkainkon, nem szívünkben hordozzuk, és így Tettben nem gyakoroljuk beszédeinket. Kiterjeszkedik p: o: a' legrégiebb hét Görög bölcsek' példája és a' Delphósi jóslat' tanácslása szerint az ön-isméret' szükségét és hasznát mutogatni. Fejtegeti, mint kívántatik-meg ahoz nem csak ön-személyünk, hanem minden körülményeink, és minden körüllevőink' ösmérete is, hogy helyzetinkben, és összeköttetéseinkben mindent, mindég házi eszünk szerint tselekedhessünk, melly tudomány híjja miatt látunk ugy-mond, annyi különben jó atyát, ki egyebiránt nem jó hazafi 's a' t.' A' tselkvés (folytatja) szoros összeköttetésben áll magunk' 's körül-állásaink' miben-létivel, 's csak ebbül folyhat józanon. — A' ki magát nem ösméri,

's katonává lett, az hihetőleg a' csatában meg nem jelen, hanem hátul az ispotályban fog vesztegleni, vagy elő-haladáskor a' hát-megetti, hátra-vonuláskor pedig a' hátra-vonuló előli csapathoz fog keredzeni. Meg több más tréfásabbaknál -tréfásabb példákat hord-elő a' Szerző, ön-isméretünk, és minden körülményeink kitudása szükségének megmutatására, melly szép eszmeletnek csak az a' vége, hogy egyik magát, másik hazáját, a' harmadik haza-fiait nem ösmérte; de az eszközökrül, mellyek ön-esméretre és minden körülményeink' kitanulására vezetnek, egy szót se szóll; ez pedig veleje a' dolognak, mert ön-magát, meg környülményeit jól kiösmerni valakinek, felette nehéz, és jól mondja egy Francia Író: „Soha-se borultabb az ember' ítélete, mint midőn ön-tulajdonságait szem-ügyre veszi.” Csallják mások' kiméllései, ön-részre hajlása vakítja, és szem-lövetei szükségképpen arányban lévén belátásával; azokkal csak azon ábrázatban, mellyet egyedül tart valódinak, fogja-fel a' tárgyakat. Abból indulván -ki a' mit észre -vett, (pedig sok dolgokra tekint az égnek Istene, mellyeket Bernát nem lát) azt huzza-ki: hogy nincs igaza, ki nem úgy mint maga gondolkozik; annál bizodalmasabban hiszi pedig ezt, mert a' középszerű emberek' véleményei, szükségképpen a' sokaságéi is. Csak a' bölcs bizatlankodik látása' módjában, és ezen kétléssel kell kezdenünk lassan-lassan magunkba szállanunk, magunkat rajta kapunk hibáinkon, 's szakadatlan törekednünk, hijányinkat sorban és vagy egygyiket a' másik után orvosolni, vagy legalább egygyikét a' másika által mérseklenni. a)

a) L'homme n'est jamais plus offusqué dans ses jugemens, que lorsqu'il considere ses qualités personnelles. Les ménagemens d'autrui le trompent, sa propre partialité l'avengle, et son coup d'oeuil necessairement au niveau de son savoir, n'aperçoit

Isméri nem kétlem a' Szerző, Franklin' javallatját az erkölcsi tökéletesedésről, nem különben már Pythagorásnak halgatást és ön-magunkra fordítandó vizsgálatot tanácsló rend-szabásait, de még ezeknél is jobb, (mivel semmi-sem könnyebb az ön-csalásnál) egy baráttal özsze-állani ön-kiösmértetésünk végett. Bár mi nehéz e' mesterség, és jöllehet akármi más tudományban könnyebb légyen sikeresebb elő-menetelt (pedig rövidebb idő alatt) tenni, mint ebben; még is jó legalább megpróbálni, és én próbáltam egykor; a' mint Berzeviczy Gergelynek egygy ide rekesztett hozzám írt levele mutatja.

Sok éven keresztül, mind ez-előtt, mind az-után leveleztem én ezen nagy érdemű barátommal az effélék felett is; és legalább a' közlött levelet akartam a' feledés' veszendősége alól kiragadni. Mi jól mondja Metastasio:

„Tutti canuti il crine
„Siamo fanciulli ancor”

Égészén hó hajjal ellepte fejünket
Folyvást sírunkiglan csecsemősök vagyunk.

A' levél, mellynek franczia originalját (mert jöllehet csak igen közepszerűen birta a' franczia-nyelvet B. G.

les objets, que sous une seule face, qui lui paroît l'unique véritable. En ne partant que de ce qu'il voit (*et multa sol adspicit quae Bernardus non videt*) il conclut, que quiconque ne pense pas comme lui, a tort, et cela avec d'autant plus de confiance, que les opinions de l'homme mediocre doivent nécessairement être pour l'ordinaire celles du plus grand nombre. — Le sage seul, se défie de sa manière de voir, et c'est par ce doute qu'il faut commencer. — Il faut rentrer peu à peu en soi, s'atraper sur ses fautes, et tacher continuellement de corriger l'une après l'autre, ou au moins balancer l'une par l'autre. —

azon irni nagyon szeretett) a' jegyzekben közlöm *) magyarul így következik:

Jó reggelt igen kedves Barátom!

Mikor akaratumk' sőt tudtumk' ellenére személyünkét kísérő hijányink' eltavoztatasa végett, tökéletesedésünk' vágyja minket a' barátságához utasít, eléri akkor ez, valódi és magához méltó célját.

*) Bon jour mon très cher ami !

Quand on employe l'amitié a se perfectioner de plus en plus, a écarter les défauts, qui nous accompagnent malgré nous, et même sans que nous le sachions: c'est alors que l'amitié at teint son but véritable digne d'elle même.

Je crois qu' á certains égards nous sommes toujours des enfans: et nous ne sortirons de l'enfance qu'avec la mort. Lorsque nous n'avons plus de Gouverneurs, ce n'est pas que nous n'ayons plus de fautes á corriger, nous restons toujours dans un Etat d'Education, et si ce n'est pas une honte de continuer á apprendre á etudier: sûrement ce n'en sera non plus de perfectionner la moralité, et les moeurs.

La Jeunesse passée, c'est l'amitié, et peut-être elle seule, qui peut aider le mieux, cette continuation de l'Education de soi même.

Ainsi mon ami, je vous fais la proposition suivante: nous nous dirons notre Jugement, l'un sur l'autre avec sincérité: en nous observant, nous tacherons de nous approfondir et nous nous communiquerons les résultats. Les objets de nos remarques seront: le savoir en general, la tournure des Idées, et des sentimens, les moeurs, la moralité, le caractère, das Betragen, die Laune, der Umgang. — Il peut arriver, que l'observateur le plus clair voyant se trompe: Il arrive qu'en nous observant; nous nous trompons, nous mêmes: Il est donc du devoir d'écouter avec patience les remarques de son ami, et de les peser — mais l'ami n'a pas droit d'exiger, que l'autre se range sur son avis. Il s'agit de chercher, et de trouver la verité dont la connaissance, est un droit individuel, et inaliénable. Danñ genug dem Freunde, der im Gegenz

Ugy hiszem, bizonyos tekintetben mindegy gyermekek maradunk, és gyermekségünküből csak halálunkor fogunk kilépni. Nem vagyunk azért a' hibák' fogytában. mert a' nevelők' kezei alól kikerültünk. és mintha nem volna már ekkor javítani való bennünk. Mindég nevelést kívánó állapotban maradunk, és ha nem szégyen folytatni a' tanulást, és tudomány szerzést, bizonyosan szint-ugy nem lesz erkölcsiségünket és erkölcsünket, tökéletesíteni.

Eltelvén ifjuságunk, talán csak a' barátság maga az, a' mi leginkább segítheti nevelésünk' folytatását, és így barátom a' következő javallatot terjesztem elődbe. — Egyenes szívüséggel közölni fogjuk magunk között egymásról hozott ítéleteinket; vizsgálván egymást majd iparkodunk magunkat kitanulni, és kihazásainkat egymásnak tudtára adjuk. Észre-vételeink' tárgya lesz egygy-átallyában a' tudás, az ész-képek' és érzetek' fordulatai, az erkölcs, az erkölcsiség, a' lelkület, (caractere) a' maga-viselet, szeszély, és a' társalkodás. Megförténhetik, hogy a' legnyitottabb szemü szemlélődő csalatkozik, sőt magunkat vizsgálván magunk is csalatkozhatunk. Kötelesség hát a' jó barát' észre-vételeit türelemmel végig halgatni és fontolgatni; de nincs a' jó barát'nak jussa megkivánni, hogy véleményéhez a' másik jó barát' is állyon, az igazság' keresésén és eltalálásán fordul minden, mellynek ösmérete, vagy gyanítása, sze-

gemicht mit dem Egoism uns aufmerksam macht. Je vous prie donc mon ami de m'ecrire avec franchise, sans aucun ornement, votre Jugement sur moi, et de m' indiquer les defauts, que vous croyez m'avoir. Vous m'obligerez infiniment, et si vous le desirez, je ferai la même chose à l'égard de vous. Adieu! portez vous bien, et continuez d'aimez votre ami Gregoire Berzeviczy. Tállya 5 Novemb. 1799.

mélyes igyekezet' következése, és ezen személyes igyekezet, elidegeníthetetlen jus. Elég hála a' jó barátoknak, ha az ennenség' ellen-sullya mellett, minket ön-magunkra figyelmetessé tön.

Kérlek hát barátom, írd-meg nekem nyílt szívvel, és minden czifra nélkül ítéletedet rólam, 's utasíts hibáimra, mellyeket bennem találsz; véghetetlen lekötölezesz, és ha kívánod szint' azt fogom tenni irántad. Isten hozzád, üdvöz légy, és meg ne szünnyél szeretni barátodat Berzeviczy Gergelyt. Tállya, November 5-ken 1799.

Haláláig tartottak ezek a' visszazonos gyónások és gyontatások, de azért se nem emésztették-meg, se nem szakaszták félbe tartós és szíves barátságunkat a' visszazonos sűrű pirulatok. Hányszor értük utól egymást az ön-szeretet' természetes és azért meghoersátható menedékeiben; de hányszor a' sokkal vétkesebb ennenség' hiúságain, sőt a' kevelység' daczczain is!!!?

Igaz, a' mint a' Szerző mondja, *nem azért jó valami, mert vagy új vagy régi*, sőt az idő mutatja-ki leginkább, valaminek jó, vagy rossz voltát; de van sok türehető dolog a' világon, mellyet vagy az özsze-köttetések tesznek türehetővé, maľum bene pösitum, vagy pedig a' veszedelem' félelme, hol lassan változtat, hol megtart, némely szükséges módolatokkal. Szint-ugy igaz, hogy *a' kis lelkűség, minden javítást makacson kirekeszt, a' nemzeti szellem és saľátság megé bujván, és ott menedék-helyet keresvén magának*. Azomban talán nagyon meszsi ereszkedik a' Szerző midőn azt kérdi: *ugyan mi az a' nemzeti szellem, az a' saľátság, az már készen jön é a' világra, mint valamely állat, vagy egyszerre sül mint a' zsemlye? vagy pedig már érett korban kezd tüstént lehelni 's élni, mint Pygmalion márványa? Avagy csak lassan ered, halkul nő, nevededik, 's fejlőd-*

dik-ké P — Meglehet hibázom, de nekem úgy tetszik, hogy nem a szellem, nem a sajátság fejlődik-ki a nemzetekben, és azoknak dolgaiban; hanem hogy leginkább e szerint fejthődhetnek nagyobb tökélyre mind a nemzetek, mind dolgaik, az ég-hajlat (melly emberekre, állatokra, növényekre, ásványokra, magára a földre és vizekre, eledelre és italra, és az egész élet-módra is annyira hat) az ország fekvése, alkotmány, kormány, a szomszédokkal fennálló össze-köttetés, 's más általánosan testre és lelekre ható körülmények következtetésében, és kifejlődik ugyan vagy jobbra vagy rosszszabra minden nemzet, de szelleme és tulajdonságai szerint. En legalább úgy hiszem, hogy az ég-hajlat, az ország fekvése, alkotmánya, kormánya, és a külső össze-köttetések különbözőése mellett, más akár-melly egyenlő körülmények alatt helyeztetett két nemzet, soha-sem fog egymáshoz egészen hasonlítani, és pedig annál kevésbé, minél nagyobbak és hathatósbak a többi egyenlőségek mellett a fentemlített különbözőések. A mesterség csupán-csak abban áll, hogy jól kitanuljuk, hol lappang emez vagy amaz nemzet tulajdon szelleme és sajátsága, 's ebben az értelemben igaz, hogy minden kifejlődés, minden tökéletesedés mellett, se nem lehet, de nem is kell a tiszta egü, és könnyü vérü Francziából, borongós egü, és nehéz vérü Angolyt tsinálni, és megfordítva; sem a Magyarot Austriacussá, vagy Lengyellé által-változtatni. Ha tehát, a mint igaz egy részről, hogy *mi magyarok még soha sem voltunk oly igen érettek, hogy még jobban megérnünk nem lehetett volna*, más részről bizonyos az is, hogy idő-jártával eléggé elkorcsosodtunk 's elfajultunk, és hogy eddigi elkülföldisedésünk nem követte mindég és mindenben szellemünk' és sajátságunk' természetes útját, hogy következésképpen (eddig-elé legalább) nem mindég, és nem mindenben csupán a Jót az

Ujból, és a' külföldtől, hanem gyakran az ott se igen magasztalándót, de ott legalább türhetőt, itt nálunk pedig valóban ártalmast költsönöztük, felemelkedett nemzeti szellemünk' és sajtáságunk' kárával. Vigyáznunk kell hát, hogy csupán a' jó Ujat, és jó külföldit honostsuk, nem pedig dudvát jó mag helyett, vagy a' jó maggal sok dudvát is magunk közzé behozzunk, és azzal ön, és tulajdon dudvánkat, és gazainkat szaporítsuk. Legfőbb kérdés lesz tehát mindég, a' Mi? a' Miképpen? és a' Hogyan? a' mire nem igen fognak minket vezetgetni csupán közönséges eszméletek, ha azokat szorosabban nem fogjuk megszabni, 's alkalmaztatni dolgainkhoz és körül-állásainkhoz; ha nem fogjuk mindég szorosán megkülömböztetni tudni az okokat a' következésektől, és a' következéseket az okoktól; ha értekezéseinkben nem fogjuk magunkat mindenkor óvni ezen két dolognak egybe-zavarásátul, vagy felcserelésétül; ha minden bajainkat vagy csupán másoknak, vagy kirekesztőleg csak ön-magunknak fogjuk tulajdonítani; ha mint írók, a' rend-szer' szükségét prédikálván, nem fogunk olvasóinkal is könnyen érezhető rend-szert tartani gondolatjaink' menetelében, ha el-végre (nem tudom miért) azt tévénfel, hogy a' magyar nemzet' többsége merő szélsőségekre, és tulságokra hajlandó, csupán ezeket fogjuk vívni és ostromolni, szorosán ki-nem mutatván, akár a' fogyasztási, akár a' tul-haladási pontokat; mert ha ezeket elmulatjuk, úgy fogunk járni mint Phaeton és Belleophon.

Terret ambustus Phaeton avaras
 Spes, et exemplum grave praebet ales
 Pegasus, terrenum equitem gravatus

• *Bellerophonem.*

A' mit a' Gróf munkájának ezen észre-vételi szakaszában az egyesületekről mond, az valóban arany be-

tüket érdemel, mert a' dolog' bibéjét ütötte-meg, és minden hasznos egyesület' fő feltételeit érdeklí. Ez már egészen magunktul függ. Ezt a' hurt megpendíteni, ezt az egyesületek' lelkét bennünk ébresztetni, kimondhatatlan dísz és érdem. Nem is kételkedem hogy a' Gróftól elé-adott feltételek szerint elő-adandó akárminő egyesületek, bizonyosan nem csak számos rész-vevőket fognak találni Hazánkban, és már eddig is találtak; hanem virágzással is fogják magokat kecsegtethetni. Csak egy kivánságot mernék kinyilatkoztatni, azt t. i. hogy valamely hasznos köz-célju költséges intézetnek okok mellett bírálóji 's javallóji, végre-hajtáskor minden ön-hasszon-keresés gyanuja' eltávoztatására, csupán út-mutatók, nem pedig végre-hajtók is lehessenek, és hogy minden illyes intézetek minél több rész-vevőkre találhassanak, minél kevesebb legyen az actia, mert hiszen a' tehetősebb több actiát is vehet.

Kevés nálunk a' pénz, forgása lassu, a' Magyar nem csak hogy kevesebbet adhat, hanem kevesebbet veszedelmezethet is jó reménység' fejében. A' nagy Montequicunck nem volt oka minket mentgetni, és még is észre-vevé, hogy inkább szívvel, mint pénzzel bővelkedünk. Ha p: o: valamelly egyesület éppen akkor kereskedett légyen volt dohánnyal, mikor kivitelét 12 Rf. pengő pénzre tevék, ugyan mint ütött volna ki a' speculatio? nem kell hát mindent csupán nekünk tulajdonítani. Most ugyan jobban áll minden a' kereskedési tárgyakra nézve is, de hol a' bizonyosság a' Jobnak megmaradásáru? Legyünk hát meggyőződve Mélt. Gróf Ur

Illiacos intra muros peccatur et extra.

Mindenütt, és minden oldalrul felvilágosításra van szükség, alól szint-ugy mint felyül, és felyül szint-ugy mint alól. Tudom az illetén megjegyzés legbizonyosabb

mód, hogy valaki mind alól, mind felyül hitelet elve-szejtse, de megjön majd idővel ez a' hitel is, mert lehetetlen az emberséges embereket örökké vissza-ismérni. Megelégszenek azok, bár mennyit kintelenítették volt szenvedni életökben, ha reméltetheti velök ön-érzések' tisztasága, és eszök' egyenessége, hogy egynéhány szives könnyeket fog hullatni hamvaikat takaró sír-hant-jokra a' hazafiui emlékezet. Vegyünk tehát részt a' hasznos, vagy szép tárgy egyesületekben tehetségünk szerint; de csak akkor, ha a' tárgyazott jó' és hasznos czélok' kivitele, ha nem egészen is, legalább egy részben tőlünk függ.

Több helyes észre-vétel van ebben a' szakaszban, p: o: hogy *sokfélék akarunk lenni, hogy igazi bölcsseink kevesen vagynak, kik az idővel egyenlő lépést tudjanak tartani, azt meg-se előzzék, el-se maradjanak*; de ezen utolsó szabású embereket mindenütt gyéren szórta-el a' természet, mert ehez igen nagy ész kívántatik, melly in longum, latum, profundum, arányosan, jó formán terjedjen; azon-kivül kimondhatatlan kevés ön-szeretet, és hiúság. Mikor ez a' két dolog együvé kerül, egygyezettő lelket szül, mellyre kivált nálunk, hol számtalanok a' mindennemű selejtességek, oly kimondhatatlan szükség vagyon. A' mi pedig a' sokféleséget illeti, az ki nem rekeszti az egyféleséget, mert a' sokfélének öszsze-hangzásából támad a' valóságos egyféleség. Nálunk az efféléket óva és nagy pontossággal kell elő-adni, különben több bal-magyarázatokra adhatnak alkalmat, és kivált a' még meg nem ért ifjuságot hamis utra vezethetik. Egygyik jeles megkülömböztető bélyege a' Magyarnak az, hogy ha kiművelődött, sok oldalu kiműveltsége, és felette végre-hajtható, és gyakorolható. Maga a' Szerző erre legjobb példa, és azért lát hosszára, szélére és mélyére a' dolgoknak. Ugyan hasoultsunk valamely nagy és mély

tudóst hozzá, kinek egész eszét csak egy fiók foglalta-el, ő a' haszontalanságokat is, mellyek abba a' fiókba valók belé-dugja; de okosabb, és életre valóbb ember é azért a' Szerzőnél? kit nem egygy ízben hallottam méltán nevetközni az illetén egygy-oldaluas tudós embereken. Én nem látom által, miért ne tudhassa, miért ne érezhesse egy magyar Mágán, mi a' Szép Rafael' madonnájiban; azért mert ország-gyülési tárgyakat kellene főképp' fejében forgatni? mintha bizony a' tudományok' felosztása a' természetben lenne, és ezen felosztások nem gondoltattak volna ki az emberi elme gyengesége' gyámolítására. Nagy össze-köttetésben van az Igaz, a' Jó, a' Szép, és csak ezek' testvérülése teszi valaki fejében és szívében a' kimivelt, a' csinosodott embert, és alkotja hogy úgy mondjam, az érezve gondolkozót, és a' gondolkozva érezőt. Még egy jó cél-irányos és csinos formájú kemenczét se lehet tsináltatni, több fióku tudományok' segedelme nélkül; a' mesterség csak abban áll, hogy minden tudomány' nemében, a' valódit a' nem valóditól, a' haszontalant a' hasznostul megtudjuk különböztetni. Ugyan nem tudott é Napoleon nagy hadi seregeket jól vezérleni, mivel akármellyik köz-katonája jobban értett a' prezentirozáshoz nálánál? Nem mondom én hogy valamelly Egész' tudására nem szükséges annak részeletei ösmérete, de éppen ott a' dolog' bibéje, tudni és mintegy érzeni, mellyek azok a' részeletek, mellyeknek tudása okvetetlenül szükséges az Egész' ismeretére. Éppen úgy tudnak lemenni a' nagy elmék az Egészrül a' részeletekre, valamint a' részeletekrül fel az Egészre. Ezeket csak ált-menőben akartam érinteni, a' Szerző' példájára én is olykor-olykor féket eresztvén ideáimnak, mert nem akarnám, hogy fiatalink azt a' következtést huzhassák-ki a' Gróf' beszédjébül, *mintha az arany nem lenne arany mert fénylik is,*

és mivel a' legtöbb, leghasznosabb, és legbecesebb tulajdonságaival bír az ásványoknak?

Igen Szépeket mond ugyan ezen szakaszban a' Gróf, és szépen is mondja azokat az ellenvetések' szükségéről, hasznáról, a' gondolatok' küzdéséről, egymásba ütközésekről, a' vélemények' surlódásáról, és dör'sülődéséről. Valóban csak ezek mellett állhat-fel a' minden oldalú vi'sgálat, és következhetik az igasság' fellelhetése. Melly igaz az, a' mi itten oly hathatósan mondatik, hogy t: i: *a' hol a' beszéd korlátos, ott rab a' nyelv, és csak rabként szól.*

A' mit az oppositlórul mond, az is sok okosságot foglal magában. Azonnan nem szeretem ama rend-szeres oppositíót, melly felekezetestséget árul-el, és mivel az elmék' függetlenségének ellensége, nem a' természet, hanem a' politikai mesterség' útján akarja az igasságot ki-öröltetni, és mintegy dolgozza a' véleményeket, hogy azoknak elébb-utóbb győzedelmet szerezzen. A' felekezetestség' járma alatt szabadon beszélni oly gyakorlása a' szabadságnak, melly ennek csak színét viseli, mivel az ily szabadságnak nem az a' célja, a' mit valaki' elméje; hanem a' mit valakinek felekezete igaznak tart. A' természetes, és az igasság' kiörlésére hasznos oppositíó, az, melly az elmék' különbéleségébül, és így ugyan azon egy dolognak külön-külön szabásu és mértékü fejek által következett felfogásából származik, és ezt semmi se segíti ugy elő, mint a' könyv sajtó' szabadsága; mivel az írók el vannak szórva az országban, 's nem tanácskoznak köz-gyülekezetekben, és csak-nem mindég jobban meg van rágva a' mi iratik, mint a' mi elszónoltatik.

Ez is igen szép mondás, és valóban igaz: *a' rozsdá sehol se sz:vedtessék-meg, de halkal vakartassék-le, logy semmi-se törjék; így az elő-ítéletek is, csak csen-*

*des móddal reszeltessenek, mert azok' hamar ki-irtá-
sa, némelly öregben talán halált is okozhat, de hogy
azokat, már anya-tejbe is keverni kelljen, az bizonyára
huzugság. De hogy ezek valósulhassanak, többet es mé-
lyebben kell a' nevelésről gondolkozni.*

Vége felé ezen szakasznak azt mondja a' Szerző:
hogy *semmi sem lehetetlen nekünk, kivált ha sokszori
szalma-tüzünkre, meg azon régi cserbül is vinni akar-
nánk, melly nem csak vadoninkon, hanem melyeinkben is
elég találkozik. Nem lelki, testi, 's országbeli javaink'
dicserete emelheti-fel hazánkat, hanem hátra-maradá-
sunk, 's hibáink' nagy lelki elismerése, 's azoknak fer-
fas orvoslása. Anyai jó 's Nemes van bennünk, hogy a'
jónak mérteke, könnyen levonja annak kisedel sullyát, a'
mi még hátra van. — Meg kell vallani, nem ügyetlen-
ül bánik velünk a' Gróf, hanem úgy, mint némelykor
szeretőink szoktak; legyaláz, megboszszont, felráz, az-
után édes balsamot önt sebeinkre.*

A' magyar birtokos szegényebb, mint bir- tokához képepest lennie kellene. Lap 41.

Ennek kivilágosítására: *a' birtok, a' vagyon, az
érték' becsét nem pénzben, nem aranyban, hanem minden
akár fekvő, akár kelhető (az-az ingó) jószágának hu-
szonvehetőségében helyhezteni. A' Szerzőnek az a' sze-
gény, ki otthon csak ritkán, 's nem mindenütt, 's nem
bizonyosan juthat szükségei kipótolásához. De mi hát az
a' haszon-vehetőség? vagy az hogy a' magamét magam
használhassam, vagy az hogy a' magaméval mástól az
övet megvehessem, vagy felcserélhessem. Azomban ha
sokat nem termeszték, és a' termesztettekbi! sokat nem
készíték, és még is sok természetményekre és sok készít-*

ményekre van szükségem, szegény vagyok; ha pedig keveset természetek, 's a' természetményekből keveset készítek; de még kevesebb szükségem mint akár ezeknek, akár amazoknak, vagy száma, vagy becse; úgy gazdag vagyok. Minek hát metaphisikátiókba ereszkedni az effélékben? A' nemzetekre szint-ugy mint a' külön-fogott személyekre, a' gazdagság' vagy szegénység' ész-képe (ideája) nem általános (absoluta), hanem tartozatos (relativa). Az a' nemzet gazdag, mellynek vágyai meg nem haladják természetményeit és készítményeit; hanem mellynek természetményei és készítményei meghaladják inkább vágyait, és így a' szükség rugója a' természetésnek és készítménységnek. Ezt a' szükségét neveli egy részről a' több száj, és így a' népesedés; más részről a' kiművelődés, mellynél fogva mind a' feleslegeseket, mind pedig a' valóban szükségeseket, nagyobb mértékben, jobb minémiségben és szebb formákban kívánjuk. A' szükség vezet tehát gazdagulásra, már legyen az akár a' szükségesekek', akár a' feleslegesek' szüksége. Ez a' szükség szüli a' nemzeti szorgalmat. Mivel pedig minden dolgozó ember, munkája által, ha munkásságát és igyekezetét neveli, még akkor is ha valódi szükségei szaporodnak, (csak úgy ne szaporodjanak hogy elnyeljék a' mit szükségein felül, vagy természet, vagy készít) többet vagy természetet vagy készíthet, mint a' mennyire szüksége vagyon; világos, hogy annál gazdagabb valamely nemzet, minél több munkás embere van, és minél igyekezőbbek azok. Már mi ad ismét rugót ennek az igyekezetnek, melly a' munkás emberrel szükségeinél fogva többet természetet mint szükségei, és a' mi megint új szükségeket ébreszt benne, tehetőségét azoknak megszerzésére nevelvén? a' kereskedés. Ha már most ezek szerint azt kérjük: a' magyar birtokos miért szegényebb, mint birtokához képesten lennie kellene? és azt

feleljük, hogy azért, mert nem veheti hasznát annak a' mije van; új kérdés támad, mért nem veheti hasznát? és a' felelet kész, mert kiterjedéséhez és termékenységehez képpest nem elég népes az ország, és mivel mostani népességéhez képpest is nem oly lábon áll belső és külső kereskedése, mint a' millyenen álhatna. A' kereskedés a' népesedéssel és nemzeti szorgalommal bizonyosan kölcsönös viszonzatokban áll; de ha azt kérдем, minek van egymásra több befolyása, a' kereskedésnek é a' népesedésre, vagy a' népesedésnek a' kereskedésre? úgy talán nem igen sok fej-törés kellene a' felelet' kitalálására, hogy t: i: a' belső és külső kereskedésnek a' népesedésre. Csupán a' kereskedés következteti tehát azt, hogy az érték szorosan a' pillantathoz legyen kötve. A' jobb lábon álló belső és külső kereskedés hozhatja főképp' elé a' népesedéssel a' nagyobb szorgalmat, a' nagyobb természetést, a' készitményi tehetőséget, és gyarapíthatja mind a' természetményeket, mind a' készitményeket, akár mennyiségökre, akár pedig minéműségökre nézve, ez hozhatja-elő leginkább az áldozatokat kiálható tehetőséget egy részről, más részről pedig ezen áldozatok' kipótlását. A' belső és külső kereskedés' rekedéseit, akadályait kell hát elhárítani.

Azomban soha sem kell megfélejtkezni, mikor az effélékrül beszélünk, hogy valamint a' szükségek' nevedésével nevedő szorgalom, a' mennyiben jobban-jobban foglalatoskodtatja a' munkás embereket, annival jobban el is távoztatja nálok mind azon vétkeket és bűnöket, mellyek a' restségből, és henyeségből származnak, mivel a' kézi-munkák, főképp' ha helyről-helyre mozgással járnak, a' testi és lelki épiséget nevelik egyszer smind; úgy azon munkásság, melly nem testi helyről-helyre mozdulással vagy on össze-kötve, nem különben a' jobb lét a' henyelőknel, kivált ha gondolkozó te-

hetségüket nem gyakorolják, és nem igyekeznek a' testiséget a' szellemességgel, és szívességgel arányba hozni, a' testi és lelki épség' megszerzését és fentartását nehezíti. Ez az oka, hogy a' szükségek' szaporodásával, egyrésztől több alkalom adatik ugyan erényeket gyakorlani, más részről azonban nehezítették, és így érdemesebb azoknak gyakorlása; 's ha igaz hogy rendszerint a' vágyak több hatalmat gyakorolnak az észben, mint az ész rajtok, sehol se szükségesebb, mint valamely a' szorgalomra vergődő nemzetnél, kivált mikor az, katonai szellemét a' prokátorságéival felcserélte, és ebből a' nemzeti szorgalom' szellemén keresztül már a' kereskedőség' szelleme felé kezd vergődni, jó és alkalmas nemzeti nevelés által, mind a' vallási, mind pedig a' bölcsességi erkölcsiséget úgy megállapítani, és testvéresíteni, hogy az ész' és szív' kiképzésénél, és összehangzásba hozásánál fogva; mind az erények' gyakorlása, mind a' bűnök' eltávolítása könnyíttessék; mert mikor már egyszer a' nemzeti szorgalom' nagyobb felvergődése mellett, a' kívánatok és sorvadások, a' nemzet' egygyik részénél a' kalmársági fukarságig, más részénél pedig a' hanyelő és tékozló elpuhulásig nevedtek, nehezebben mérsekelheti az ész a' vágyak' sokaságát, és hevességét, és ekkor az ész nem szolgál többé másra, mint azon eszközök' kikeresésére, mellyek a' személyes vágyakat kielégíthetik; akkor tehát már késő megvetni az erények' alapját; sőt akkor nehéz csak mérsekleni is a' vétkek' kecségtetéseit.

Nagy baj az, mikor valamely nemzet felesleg szükségét pótlására nem talál elegendő módokat a' maga kebelében, és inkább szorul más nemzetekre, mint amazok ő reá; de még nagyobb a' baj, ha első rendü embereinek kiműveltsége nincs idomzatban a' legalsó rendüekével. A' leggazdagabb Lord' kimívelődése nagyobb idomzat-

ban van a' legszegényebb 'Angoly föld-mivelőjével, mint valamely jól kimivelt magyar Gróf' csinosodása, szegény szűrös-gubás taksássáival.

A' régiség' nagy íróji főképp' azzal különböztetik meg magokat az újabb idők' nagy íróji' töbtségétül, hogy amazok a' haszon-czélzást soha-se vevék summum bonumnak, sem a' privátusoknál, sem a' Hazára nézve. Ez csak nem egészen megváltozott a' mostani világban, most minden a' vagyon, meg a' privátus haszon' gyarapítása körül forog; és a' pénz, a' szorgalom, és a' kereskedés körül. A' régiek' okosabjai a' köz-jóbul származtatták a' külön-fogott Jót. Nekik Salustius szerint „publica res magna, privata exigua erat” az ujjabbak' bölcsei a' külön-fogottakat akarják elebb gazdagítani, hogy a' státus gazdaguljon, a' mi jó ugyan, és szükséges is mikor névekedik a' népesedés 's azt még jobban akarjuk nevelni; de abban van a' különbség, hogy az ujjabbak e' dolgokat úgy nézik mint czelt; a' régiek' nevezetesebb emberei pedig még akkor is mikor már mind nemzetek, mind magok meg valának egy kevéssé romolva, úgy nézték mint eszközt a' Haza' javára. Azért mutathat a' régiség kissebb terjedésü környékeken, 's rövidebb idő-szakaszokban nagyobb embereket, és nagyobb erényeket, mint az újabb idők. Ezt csak melleleg, és csak azért, hogy ifjaink egy kicsit mellázzanak az effélék körül, és tudják a' külön-külömbféle nagyságokat, mind az emberekben, mind a' nemzetekre nézve megkülönböztetni.

Igen szeszélyesen igyekszik a' Hitel' írója megmutatni: *hogy nálunk fövenyen, levegőn, nem feneken, hypothesisen nem pedig hypothekán fenekül a' hitel, és hogy azért van annyi kegyetlen uszolás egy részről, más részről pedig annyi lelki-ösméretlen adós, ki se kamatot nem fizet, sem a' tőke-pénzt vissza nem adja,*

és kinek kezében, oly veszedelemben forog felebarátja' pénze, mint Montgolfier' hajója a' levegőben, mert soha se tudja bizonyosan a' hitelező, látja e még valaha pénzt, vagy hallja e még egyszer híret? azomban capitulástának tartatik, fűsvény ember hírére kap, mert kegyetlen adósa miatt nem segítheti felebarátját, és a' köz-jót elő nem mozdíthatja; bátorságos helyre adta ugyan pénzt, de az se a' bosszútól, se a' méregtől meg nem menti, 's még a' felett a' per' költségeitül sem, és így pénzének csak emlékezetét bírja, és látja elvégre hogy sokkal boldogabb az, kinek semmi tőke-pénze nincs. Mutogatja: hogy a' hol hitel nincs, ott a' birtokosnak kincse maga előtt mindég el van zárva, hogy semmi esetre, sem nem földes-úr, sem nem birtokos, sem nem vagyonos, és hogy a' mi övé, őtet nem illeti, mint sok titkos tanácsost a' titok. Ha jó színjátzó az adós, egy durabig red-szedi a' publicumot, míg elvégre magas állásárral, a' dráma utolsó scenájában, neveltségesen maga bukik-le, mint Don Juan végvacsorája után, a' gőzölgő melységbe. Ha ideje volna, vagy szerencsés aquisitiont tenni, vagy egy uzsorással megegyezni, vagy egy jó speculatiót csinálni—nincs pénz a' hitel nem léte miatt; de örüljünk rajta, ugy-mond a' Szerző gúny-kaczajjal: mert ez is praerogativáink' egyik szép következése, mellynek a' 'Sidó annyira örül, 's nevet, hogy azt valóban inkább az ő praerogativájának mondhatnók; ez pedig nem ellenséges hozzá-járulással eszközöltetik; folytatja tovább: mint sok szomorú játékban, hol több szép lelkű egy gaz ember által borítottatik gyászba, nem a' sors' keze által, melly mint p: o: a' véték' sullyában, az erénnyel született Orindurt bünbe keveri, mivel nemes lelke nem bírhatja a' véték' szennyét; de ezek kirekesztőleg a' híjános törvény' származéki.

Mérték felett látszik nekem a' Szerző gyalázní adósságbeli törvény-hozásunkat, mely ha hijánosabb is egy kicsit, és nem oly tökéletes, mint a' nemzeti szorgalom nagyobb kifejtődése kívánná; még is nem érdemlett talán ily keserű kritikát. En azt gondolom, hogy a' papiros-pénz' eláradása, a' legközelebbi mult időkben nevelte az adósságok' számát a' nemzeti szorgalommal egyetemben; mert kiki látta, hogy a' mit jószágokra fordít, vagy azokba ver, haszonnal fordítja és veri. Más részről nevelte a' papiros-pénz' eláradása a' jobb-létet is, és így természetesen sok tékozlók is támadtak. Bekövetkezvén a' pénz-becs leszállítások, és ezeknek az lévén következése, hogy mind a' jószágok, mind pedig a' hitelezők' jövedelmei megcsökkentek, természetesen kelle következni az adósok' részéről, hogy sokkal nehezebben fizették tartozásaikat, a' hitelezők' részéről pedig hogy nehezebben adnak hitelt, és hogy nem kevesen uzsorák által kívántak magokon segíteni. Így hozák az idők' viszontagságai és szerencsétlenségei a' hitelezőket az adósokkal, igen gyakran nagy ellenkezésbe, és viszont. Azon kérdés' eldöntése, többet vesztek-e egygy-átaljában a' hitelezők vagy az adósok? nem ide tartozik, és egyébkint is oly szövevényes, hogy minden, mind hitelezőnek, mind adósnak, csak nem minden körül-állásait kellene tudni, hogy arról igasságos ítélet tétethessék, ez vagy ama kárt vallott e vagy sem? és ha vallott, ő e a' vétkezes vagy sem? Az egész nemzeti szorgalom, a' papiros-pénz' nevedő elszaporodása által, mind addig, míg a' vissza-hatások' ideje bé-nem következék, emelkedett; mert mind a' tőke pénzeseknél szaporodtak a' tőke-pénzek, és így a' kamatok is, mind pedig a' jószágosoknál a' jószágok' jövedelmei; de bekövetkezvén röktön a' két csapás, és pedig nem igen sok idő mulva egymás után, s az alá-szállás nem történvén lefelé léptsőnként, vala-

mint a' felemelkedés törtent, természetes; hogy oly tü-
neményeknek kellett elő-állani, több, mind hitelezők',
mind adósok' részérül, mellyekről az előtt nem is igen
álmódhattunk; mert minden röktön változáshoz nehéz
szokni, és a' szokást ugy lehet tekinteni, mint valami
erkölcsi praescriptiót, azzal a' különbséggel, hogy nincs
esztendőkhöz kötve, és éppen azért kívánnya-meg a' las-
subságot, a' sebes fordulástul pedig irtózik. A' legfel-
emelkedettebb eszű emberek nem azért idegenkednek a'
röktön nagy jó változásoktul, mintha azokat nem tudnák
megemészteni, hanem mivel ösmerik az emberi termé-
szetet. De hogy vissza-térjünk a' fő kérdésre, felette
nehéz volna meghatározni, többet veszettek é a' hitele-
zők, adóssaik' rendetlen, és halasztó fizetéseik által,
akár ez a' fizetés a' kamatokat, akár a' kapitálisokat il-
lesse; mint nyertek az uzsorások, akár kapitálisban,
akár interesben. Hadjuk- el tehát ezen bibés vizsgálato-
kat, és térjünk inkább vissza eleink' adósságbeli syste-
májár-

Egygy olly országban, melly annyi belső és külső
vizontagságokon ment keresztül, és mellyben a' rend-
kívüli körül-állások, csak nem meghaladák a' békes
rend-folyásuakat, és a' hol még az 1715-iki eszt: 52-ik
cikkelye szerint, azt kelle meghatározni, hogy az
1703-tól 1710-ikig kirkesztőleg tsinált adósságok, ka-
matjaikkal egygyütt csak azon esetben fizettessenek-visz-
sza, ha az adós ő Felségének híve maradott a' zenebo-
nás időben, az 1703-dikat megelőzőktül pedig, ha az
adós akkor mikor pénzt kölesön vett, az az, az adósság
tsinálás' idejekor, jószágainak birtokában nem vala, a'
kamatoknak csak felét fizesse; az olly országban mon-
dom nehéz volt, pénz-hitelt tárgyazó jó törvényeket sze-
rezni. Sokaig kamatokat se vala szabad venni, si quidem
interesse legibus Regni vetitum est, a' mint mondja 11-dik

Ferdinánd alatt 1622-ben a' koronázás után hozott 46-ik cikkely. A' Hármaskönyv' 3-dik része' 28-dik cikkelyének 4-ik cikkelye ezt mondja: De crescentia autem duplici debitorum, si quando reus terminum solutionis per Judicem praefixum praeteriisset, (prout apud veteres observatum legimus) nostra hac tempestate non est quidquam judicandum. Merő kereszténységből, és ember-szeretetből adatott akkor kölcsön pénz, és így nem volt szükség, a' nagy birtokosok' és azok hitelezői' számára, pénz-hitelbeli törvényeket hozni. III-dik Ferdinánd alatt 1647-ben hozott a' 144-dik törvény cikkely, mely legelőszőr határozza-meg a' 6 percentumot. Az intabulációk csak 1723-ban hozattak - be, mint az akkori 107-dik törvény cikkely (ad normam aliorum Suae Majestatis Sacratissimae regnorum) mondja.

Ugy nevezett onera privilegiata, mas a' kereskedésben elébb-ment nemzeteknél is vannak. Az intabulációk' sora idejek szerint foly nálunk. A' curialis decisiók' 36-dik cikkelye a' 160-dik lapon az egygy időben intabulált kötelező-leveleket ezeknek dátuma szerint soroztatja, az ugy nevezett auszugális adósságokat pedig az intabuláltattak után helyezteti. Az u'sorak ellen nincs törvényünk 1715-dik előtt. A' hármaskönyv, és régiebb törvény cikkelyek' állításait össze-vetvén, alkalmasint kihozhatjuk, hogy executiókor előlegesen a' kelendő javak, és pedig való becsök, nem pedig meghatározott becsültetés szerint bocsáttattak-által a' hitelezőnek, de Mátyás Király alatt a' VI-ik decretunban már az mondatik, hogy valamint lekötelezte magát valaki, ugy tegyen eleget, et facta legitima evocatione, in primis Octavis judicium et justitiam recipiat; a' 29-dik cikkelyben jelesen az, hogy ha fekvő jószágai nem elégségesek, a' kelendők is becs szerint adassanak-által a' hitelezőnek, és végtére az adósnak feje is. Ulá: zló 1-ső decretumá-

nak 1492-ben 92-dik törvény - cikkelye meghatározza, ki, *vulgari et materno sermone*, a' szembe-való adós, t. i. *debitor apertus et manifestus*, et talis *debitor juxta regni consuetudinem detineri etiam valeat*. I-ső Leopold alatt 1659-ben a' 31-k törvény - cikkely' első czikje egyenesen így szól: *debitorum autem solutio et executio in defectu paratae pecuniae juriisque possessionariorum in rebus mobilibus fructuosis, et in pecuniam facile convertibilibus fiat*. — Még a' papi jószágok' haszon-vételei is a' Hármas - könyv II-dik rész' 45-dik szakasza szerint a' hitelező' számára *executio* alá esnek. A' választási kötelező-levéiben, a' hitelező választhatja a' fundust, a' nem választásiban az adós, de elfogadhatot. A' per-költségeit is az adósok' nyakába vetik törvényeink. A' minorennisek' adóssági leveleiket nem isméri-meg az 1802-iki 21-ik törvény cikkely. Az 1792-iki 17-ik szerint még külső törvény-széknek is alá vetheti magát a' Magyar; sőt még akkor is ha magát alája nem vetette oda tartozik az ítélet, ha megígérte, hogy a' fizetést ő Felsege örökös tartományaiban téteti; sőt nem csak a' kereskedésből származó, hanem egyéb adósságokra nézve is alá vetheti magát a' külföldi törvény-széknek.

Sok előzmények kívántatnak még ahoz, hogy a' fekvő jószágot pénzé, a' pénzt pedig azonnal fekvő jószággá lehessen által-változtatni. De ebben a' tekintetben is törvényeink' szelleme nem tetszhetik-visszá a' Grófnak, mert az 1-ső rész 60-ik czímje alatt a' 6-ik czikben ezeket olvashatni: *nam et venditores bonorum suorum, in casibus, articulisque rationabilibus, et admittendis, non sunt adeo coercendi, et adstringendi, ut justis eorumdem juribus et rebus, uti, aut frui debite nequeant*; a' 8-ban pedig: *nam jura aliqua possessionaria, supra valorem dictae communis aestimationis eorumdem, sive praecedat admonitio legitima sive non, in praejudicium ipsorum filio-*

rum. vel filiarum, vel fratrum, aut etiam juris regii impignorari nemini possunt; de ha, infra valorem vagy eladatik, vagy exequáltatik valami jószág? ez nem csak hogy nem tiltatik, sőt a' törvény' szellemében van, és így, mivel az a' jószág régi zálog lehet, nem az adós hanem a' hitelező' tekintetébül lehetne az veszedelmes, ha kótya-vetye mellett a' hitelező' vagy annak ki a' hitelezőt kifizetné, kezébe jutna a' jószág; mert bár mi olcsón szállna vagy erre vagy amarra, megtörténhetnék, hogy kevesebb summa feküdnék rajta, az investitiókkal és meliorációkkal egygyütt, mint a' mennyiben adósság miatt exequáltatott. A' familia jószágok' örökös eladása, vagy elfoglalása pedig, minél nagyobb áron esnék, annál hasznosabb lenne ugyan az adósnak; de annál veszedelmesebb egész familiájának, és miért lenne az még most egész alkotmányunkra nézve veszedelmes, ki fog látszani további észre-vételeimből. Azt pedig csak nem fogja rossz néven venni a' Gróf eldődeink jó szívu bölcsességének, hogy a' szegény sorsu nemes adósokat pártfogolák ugyan egy részről, más részről azomban a' nem fizetés' esetében a' büntetés alól ki nem vonták, a' mint a' Hármaskönyv' II-ik részének 9. cikkelyből álló 68-ik czímje mutatja, mellyet eleink igasság-szeretete' megmutatása végett szórul-szóra, itt alant jegyzékbe rekeszték. Mind ezeknek hát, csak az a' következtetése, hogy meg kell ugyan job-

Tit: 68. P. II. Item, quia plures sunt in Regno unius sessionis nobiles, et alii possessionati homines, qui verorum nobilium privilegio, libertateque gaudent, desidia tamen et torpori dediti, rebus temporalibus adeo defecerunt; ut non centum florenos, sed difficulter etiam 100 denarios solvere queant: nihilominus mala patrare non cessant: cum potissimum plures interdum proles se habere conspiciunt, et illorum jura vel portiones amittere non posse considerant: in personis etiam suis detineri se non formidant.

hitani pénz-hitelbeli törvényeinket, és kivált az executióknak a' magokat elő-adható esetekre állandó sínór-

§. 1. Unde quasi in usum apud plerosque succrevit: ut spe inopiae ducti, vel potius seducti, quod non habent, quid perdere, vel amittere valeant, majora saepe malorum genera potentioribus, ditioribusque, se committere, et perpetrare non verentur.

§. 2. Unde quaeritur: si quispiam litigantium in ipso minori facto potentiae, centum (ut praemissum est) florenos faciente, aut damuorum illatorum et irrogatorum refusione convictus, et aggravatus, rebus mobilibus, et juribus possessionariis ad portionem ejusdem convicti cedentibus, adeo destitutus fuerit per Judicem causae compertus; ut nusquam hujusmodi centum florenos, damnaque irrogata, per res, et jura sua possessionaria compensare possit, utrum in tali causa convictus ipse, in persona sua per Judicem detineri, et usque ad emendam, ac satisfactionem conservari valeat, libertate nobilitatis non obstante?

§. 3. Dicendum, quod sic: Quoniam libertas et praerogativa, ac exemptio nobilium, a captivitate non liberat quemquam, neque exemptum reddit a poena, punitioeque gravi operis; sed potius damnat: Virtus enim, per quam nobilitas vera fundatur, dicitur; ut honeste quisque vivat, et alterum non laedat.

§. 4. Nec etiam constitutioni generali totius Regni, detentio ejuscemodi personalis nobilium derogat: quae vetat, ut nobiles non captiventur, nisi citati, et ordine juridico fuerint convicti.

§. 5. In hoc itaque casu, post citationem vel evocationem, et post latam ordine juris a Judice sententiam, detentio personalis ipsa sequitur: quam nec constitutio generalis illa vetat. Unde merito nobilis ipse in persona sua (casu in praenotato) per Judicem suum, vel ejus hominem ad id specialiter deputatum, captivari detinerique poterit.

§. 6. Quem sic captum Judex ipse 15 diebus (prout in facto debitorum fieri consuevit) apud manus suas concordiae causa conservare; et si hoc modo atque infra illud tempus in unioem

mértéket szabni, de hogy akkor is a' fő dolog lesz mindég végre-hajtások, és hogy az eddig valók is, mert még tökéletesebbek lehetnének, oly csipős gyalázást, mint a' Gróftul szenvedtek, tekintetben vévén az időket mellyekben hozattak, nem érdemlenek. Igaz hogy a' curialis decisionoknak 11-ike a' 155-ik lapon, creditor si nec intabulatione sibi prospexit ratione bonorum sibi in hypothecatorum, nihil juris habet, si debitor illa fassione perennali in aliquem transtulit, és egy másik, a' 15-dik t: i: a' 156-ik lapon, serius intabulatus potior est creditore non intabulato, sed debitorem suum convinci curante, si executionem peragi nondum curavit, ujjabb törvény-pótoléki meghatározások, mellyek ellen a' hitel felvergődése' barátjai némely talán fontos jegyzékeket tehetnének; de még ezekből se következik, hogy a' nemesi praerogativa oka, azon a' Szerzőtül annyira nagyított csalásoknak, akár a' hitelező u'sorások', akár a' tékozló adósok' részéről, mellyeket ugyan nem hordott-elő, hanem érdekelni látszik. Lesz még alkalmatosság ezen észre-vételeimben egyebütt is a' hitel' dolgában jegyzéseimet közleli.

Több remek festések találtnak ebben a' szakaszban, és igen sok nagy és fontos igasságok közikbe szöve,

cum adversa parte devenire non curaverit; tunc idem Judex manibus dicti adversarii sui illum tradere, et assignare tenetur.

§. 7. Quem adversarius ipse, tamdiu apud se detinendi habet auctoritatem; quoad usque detentus ille cum eo concordabit, et ipsum simul cum Judice suo, super praedicto onere centum florenorum contentos reddet, damnaque adversario suo irrogata refundet.

§. 8. Interim autem actor eum in persona sua punire, vel impedire non poterit.

§. 9. Attamen detentus ille, tanquam unus ex familia actoris, eidem servire tenebitur.

p: o: *Keresztény jótéviségünkben haljünk minden emberrül jót; pénz, kereskedés, alkotmány dolgában pedig mindenkirül a' legrosszszabbat, vgy fogunk ezen 's a' más világon boldogulni. Sok beszédet kell a' bizodalomról attul hallani, a' ki csalni akar; a' ki bizik maga adja oda a' miye van, a' ki pedig nem bizik elzárja. Mind ezek sajnos igazságok, és valóban kár hogy igazságokká lettek, és napról-napra inkább megmutathatan 'ók.*

Mi, hitel nélkül (ugy-mond a' Szerző) szegénykedésre vagyunk ítélve, lerohanó lavínákon járunk, 's még sem távozhatunk-él azoktul, mintha természet feletti erő tartóztatna minket az iszonyu fuvaton, 's mind mélyebb' rollanánk-le ellent-állhatatlanul az örvénybe, mint Góthe kaluszát a' bájoló nimfa mágusi erővel vonnya-le tiszta kristályába, ugy híz sokakat közülünk valami lefelé, a' szegénység' szegyen zavarába; 's kár hogy felebredtünk-kor, nem lilom színü hölgyet, hanem Samaritánust tartunk karjainkon, vagy inkább ő minket. Ezek is valóban hathatós eset-vonások. Ezeknek minden oka össze-rinte, a' hitel' hijányában gyökereztetik, a' hitel' hijánya, a' hijános törvényekben, ezek pedig hibás principiumokbul folynak, 's hogy a' sorites, még szoritóbb legyen, áll-megy a' Gróf, a' felszeg nevelésre 's gáncsaira, melyekrül sok helyes észre-vételeket téssen. Arra a' mit a' nevelés' gáncsairul mond, nem tudok egyebet felelni ennél:

Ah! quam pudet ista,

Et dici potuisse, et non potuisse refelli

de a' nemzeti köz-nevelés' elrendelésében nem volt eddig elé része a' nemzetnek, a' külön-fogott nevelés' módja pedig természetiképpen különbözik, 's hol jó, hol rossz, hol középszerű.

Éz is igaz: az embernek esni kell, és sokszor esni, míg a' maga lábán tud állani. Sokat tart a' Gróf a' gyer-

me'ki kor' elő-fogalmairól (notions premieres) és mel-
tán. Egygy áfallyában oly jókat mond a' nevelésről,
(a' testit, szív és elmebelit össze-hangzásban hozatni
ohajtván) hogy valóban sirathatja a' Haza, a' Szerző nő-
telenségét, mert a' honni apaság nem rekeszteni-ki a'
hazafiuságot. A' rossz nevelésnek tulajdonítja *ön-állomá-
nyunk' (Selbständigkeit) fogytát*, 's annak a' testi, szív-
beli és lelki össze-hangzásnak, melyet mindenikünk'
természeti sajátsága és geniusa megkívánna, ki nem fej-
lődhetését. *Azért vergődünk* ugy-mond: *oly gyakran két
színi helyezetekben, a' Mit-tegyek, és Mit-fognak
mondani között?* Hozzá tehette és megmagyarázhatta
volna, mint és miért kellene a' jó nevelés által az ön-
állomásnak a' mások iránti kiméletekkel és türelemmel,
(míg csak a' gögösök' dolyfe ezt szét nem pattantja) ösz-
sze-csatoltatni, mert e' két lelki minémüség' össze-for-
rasztása ám a' jó nevelés' bibéje; össze-forása pedig a'
gyakorló életben oly ritka tünemény, mint a' fejtér
holló.

A' jó nevelés' szükségét ismét össze-köti a' hitellel,
mert *hitel nélkül nincs pénz, pénz és tehetség nélkül
pedig nem lehet jó nevelés.* A' nevelőknek és nevelte-
tőknek mindazonáltal a' pénzes tehetség felül még vala-
mi mással is kell birniok, annyi észszel és erénnyel t. i.
a' mennyi megkívántatik azt tanítani, hogy a' pénzt nem
kell nagyra becsülni, és hogy fő dolog: fortuna tam uti,
quam carere scire. Azomban gyakran csak a' már éret-
tebb korban mutatja-ki magát a' legtüzesebbeknél (de
azért nem legroszszabbaknál) a' jó nevelés' gyümölcse,
mert az ifjuság' tüze az otthon gyermekség olta beszívott
és követett ut-mutatások' jármát, a' világ' zajjai közt
(mikor legtöbb szüksége lenne reá) könnyen elveti, 's
csupán a' botlások és bukások' tapasztalásai után tér is-
mét önkéntesen alája vissza. Azután azoknak mondá-

sát, „maradjunk szabadok bár szegények leszünk is” Franklinnak ezen feleletével torkolja-le, könnyebben össze-
 rogy az üres mint a tele zsák. Ki jobban bírja magát
 függetlenebb úgy-mond a' Szerző: (legalább másától ha nem
 mindegy önkényeitől is). Azt is megjegyzi, hogy *tízben*
a' tanulás ha rendetlenül folyt, oly kevés hasznot fog
tenni, mintha éppen nem tanultak volna, kilenczvenben
pedig több kárt. Nem ártott volna tanuságunkra megfej-
tegetni mit ért a' Szerző a' rendes tanulás alatt. Igen jó
okkal kívánja: hogy három elmebeli tehetségeink, az
emlékezet, a' képzelet, és az ítélet, nem egyenlőségre,
hanem arányossággra műveltesseink-ki, kinek-kinek termé-
zeti geniusa és sajátága szerint, ha ez meglesz, nem
 fogunk ugyan ex professione tudósokká válni, de nem is
 fogjuk eldarabolni természeti talentumainkat; hanem ké-
 pesek leszünk helyezetünkhöz-képpest, minden Szük-
 segest, Hasznost, és Szépet felfogni, elrendelni, meg-
 tanulni, és mind szóval, mind tettel életre, és életbe
 hozni; *mert abból, úgy-mond a' Gróf, a' mit a' legtudó-*
sabb is köztünk nem tud, több száz ezer tudóst lehetne ko-
kolni. Ezek mind oly szépek, olly igazak, mint Helvetius'
 azon régi regulája „Il faut avoir le courage d'ignorer
 beaucoup”, az-az: eléggé bátraknak kell lennünk, sok-
 ban tudatlanoknak maradni.

A' hitelről, a' pénzről, a' nevelésről áltszökik ugyan
 ezen szakaszban a' nem hitelnek egyéb okaira is, hogy
 t. i. *jobban véljük bírni magunkat, mint a' hogy bírjuk,*
's ahoz képpest élünk is, hogy nincs jószágink' javítá-
sában systemánk; mert vagy nagy jövedelmeink mellett
mindég javítván, pénzben szakkölködünk, 's életünk' nagy
*részet úgy töltjük, mint valamely vándorló mester-*le-**
gény, vagy pedig minden élet gyönyörűségekben egyszer-
re akarván részesülni, nem költünk semmit jószágaink-
ra, hanem inkább mindenünket, 's mint egy magunkat is

elköltyük, így kiszáradnak, elmaradnak jóvedelmeink, és megcsökkent igazgatóságunk felelevenítésére napra-napra jobban növesztjük kívánságinkat. Azon módokat és intézeteket sem esmerjük, úgy-mond a Szerző: 's kivált nem ertjük, mellyek által egyebütt, ámbár kis tehetséggel, még is sokan szintén, minden élet javaiban részesülnek, mellyek nálunk csak kirekesztőleg vagyonosok sajátjai; de ezek folytatja: semmik a' gyarapodásnak azon módjaihoz, mellyek a' hitelből áradnának a' föld birtokossára, 's egész országra, de mind ehöz állandó szép nyári idő is kell, úgy-mond: mint a' gabna megérésére, mert nem fejlődhetik-ki, villám rövidségü jobblétünk által mind az, a' mi anya földünk virágzását, földeink jobbulását, 's a' laza nemes', 's magasb állását, minden bizonyjal következtetné. Az hogy egyebütt kevesebbel tudják megszerezni a' jobb-letet, onnan származik; mivel azt ott többnyire másban helyeztetik mint nálunk; mi, gazdagon megrakott asztalban, sok ételekben, sok jó borokban, drága ruhákban; ott az élet, az esz, a' szív' finomabb, válogatottabb örömeiben, és alkalmazataiban, (Bequem-l. chkei!).

Ha össze-fogom a' Gróf ezen szakaszi ideáját, illy orsón látszanak perdülni. Mind lelki mind testi hátramaradásunk fő oka a' Hitel' hja; helytelen törvényeinkből származik e' hijány, a' szükséges és jobb nevelés ezt hiptólná, és akkor a' magyar birtokos nem lenne oly szegény, mint most birtokához képpest. A' Hitel' hijányából származik tehát a' magyar birtokosnak, birtoká' terjedéséhez és termékenységéhez képpest észre-vehető szegénysége. De legyen szabad megjegyeznem, hogy ki nem jeleli azon törvényeinket, mellyek a' hitelt csonkítják es csorbítják. Ha ezeknek a' fel nem fedezett, 's meg nem keresztelt neveletlen törvényeknek es praxisoknak, (erti hiszem, remedia juris ordinem processualem, syste-

na aviticitatum) melyeket úgy-mint mindent a' vilagon a' már elfolyt idő nemzett, szültt, alkotott, nevelt és nekünk most előknek által-adott, csupán a' nevelés által kellene idő jártával megváltozniok, mivel jelenkori helyzetünk azon időtül, mellyben azon praxisok és törvények' folytaban hozattak, nagyon különbözik, úgy még igen soká kellene várnunk hitelünk' jobbulását, annál-inkább, mivel eddig elé a' köz-nevelés' rend-szerében, részt nem veszünk, a' külön-fogott nevelések által pedig lassabban és csekélyebb egyformasággal világosodik-fel akármely nemzet. A' Szerző tehát igen okosan tette, hogy könyve által a' nemzeti nevelést mind szívére vévé, mind szívünkre köté.

En részemről szerettem volna ha azt is vizsgálóra veszi, nem volt é, a' mint mondtam, a' devalvációnak is nagy része a' hitel' megesökkenésében, 's ha volt, minekutánna nagyobb része az ország lakosinak és birtokosainak adosságokba volt keverve a' devalváció után; hasznára lett volna é az, ezen birtokosok nagyobb részének, ha őket hitelezőjik azonnal exequáltathatták volna? mert a' hol a' birtokosok' többsége adós, ott egy csak-nem kirekesztőleg föld-mivelő nemzetnél az azokra függesztett tekintet, honni tekintet. Erre azt felelni, hogy éppen a' Hitel segített volna rajtok; talán egy kevéssé kétséges felelet, minekutánna a' devalváció volt egygyik oka a' Hitel megesökkenésének, mert nem kell megfelejtkezni, hogy az első devalvációt, nem igen sokára egy más harmadfél-résznyi követte. A' ki p. o. akkor, mikor 200 forint ó bankon 100 ft conv.pénzt lehetett venni, 200 frt ó bankót költsön adott, most nem 100, hanem 40 pengő ftot kap-viszsa papirosban, és így azt hiszi, hogy 60 percentumot vesztett; nem gondolja-meg azt, hogy nem pengő-pénzt adott költsön, hanem papirost, és hogy a' papirosnak nem lehetvén

belső beese; az, egyszer többet, egyszer kevesebbet ér; holott a' gabona, a' bor, a' metallom mindég érték, mert amazt eszszük, emezt iszszuk, ebből pedig billikomat tsináltatunk. Igaz, hogy a' tőke pénzes valódi becsü természetményeket vagy készitményeket adott-el ugyan azon papiros pénzért, mellyet az után költsön adott; de mi következik szorossan ebből? az, hogy csupán azon vevőtől, kinek papiros pénzen adta termékeit, károsított. A' hitelező ab esse ad posse, húzza argumentumát, és fel nem veszi, hogy ha (azért, mert p. o. akkor mikor költsön adott 200 ftot ótska-bankóban, azon 100 pengő ftot lehetett venni); minden akkori papiros pénzt annak biróji pengő pénzzel akartak volna feleserélni; ugy bizonyosan mindjárt más lett volna a' cursus, és nem lehetett volna többé 200 ó bankóért 100 ftot conv. pénzt kapni. Azt sem fontolja-meg, hogy a' jószágok' jövedelmei a' tőke-pénzek' devalvációjával szint-ugy devalváltattak. Nem kell tehát csudálkozni, hogy a' közhitel' megesökkenése a' devalváció által, a' privátusok közzt fennálló hitelt is megrázta, mert bár-mi akár szükséges akár helyes okbul kevesedjék valakinek, akár tőke-pénze' akár birtoka' jövedelme, azt ő mindég inkább sajnálkozással hogy-sem örömmel veszi, és könnyen megfélejtkezik azon rá nézve boldog időrül, mellyben (ha abban az állapotban volt hogy kamatjainak egy részéből uj tőkét tsinálhatott; ha pedig birtokos, abban; hogy jószágá' jövedelméből uj jószágokat szerezhett) mostani bajai, aggodalmi és hanyatlásai örömmel és gyarapodásokkal megelőztettek. Egygy olly országban, mint p. o. Franciaország, könnyü volt a' hitelt a' devalvációk után is hamar vissza-állítani, mert ott az ujra születés után mind a' pénz, mind a' harminczadok' dolga, és így a' nemzet' subsistentiája, nem csupán az országlo-szék' belátása 's akarattjátul függ, hanem a'

törvény-hozó test' elrendeléseihöz is tartozik, ott a' papiros-pénz fundálva van, ottan nincs a' keleti és nyugoti departamentek között vám, és harminczad-línea, hát hol a' többi különbözések? mellyeknek ott nincs helyök, és a' mellyek legnagyobb részének megszünése nem lehetetlen, mihelyt a' valódi felvilágosodás mind felülről, mind alólról elterjed, mert ennek a' valódi bizodalommal egygyütt, felülről, az az onnan kell legelőbb is lefelé hozzankérkezni, a' hol a' hatalom vagyon, mivel a' százados viszon-félelem, csak igen keveset és lassan mozdíthat-elé, a' félelem pedig mindég termékenyebb a' gyengébnél, a' bizodalomnak pedig három elementumai vannak, az első az, hogy a' bizodalmat gerjeszteni akarók soha se ellenkezzenek magok magokkal, sem szóban, sem tettben, sem pedig szavok' tetteikkel, vagy pedig tetteik' szavaikkal. Én csak dió-héjba foglalám gondolatimat, mellyekhez valódi örömmel hozzá tehetem, hogy más fejeket is kezdenek már keresztül-járni, a' mi feletébb hasznos mind a' Királynak mind a' Hazának, mind az egész Monarchiának; kivált ha azok a' fejek helyhezetőkre nézve nagy befolyásuak. Nagyon jó, nagyon üdvözletes a' dolgok' gyökerére és velejére menni, úgy nem csak sokat lehet megmagyarázni, a' mit különben nem lehetne; hanem nyomába is lehet akadni azon utaknak és módoknak, mellyek által segíteni lehessen; csak mindent minden oldalul kell vizsgálni, és azonnal nem csak az lesz magyarázható mint követte a' külön-fogott hitelek' megbomlása a' köz-hitel' megbomlását; hanem az is, mért nem könnyű a' Hitel' vissza-állítása. Minden láncz szemeken függ mind a' testi mind a' lelki, mind a' politikai világban, és még a' kivételeknek látszó tünemények is minden körül-állások' megfontolása mellett nem mindég magyarázhatatlanok maradnak az ember bár mi gyenge de gondolkozó tehetségének. Ha te-

hát a' mult-kori nevelés lenne oka hitelünk fogyatkozásának, úgy ezen a' multt okon nem lehet segíteni egyebként, mint a' jövődő jobb nevelés által; de a' legjobb nevelés' következesei is nem frissek, nem szaporák, hanem csak idővel megjelenők; és így akár a' hitel' hiányát magyarázni, akár azt azonnal javítani akarjuk a' n velésről folytatott értekezések által, ezélunkban nem boldogulhatunk.

A' Magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednék. — Lap 61.

Talán legtermészetesebb lett volna az ezen Szakaszban értekezés alá jött tárgyban azt a' kérdést tenni: mért látunk néha két szomszéd falut, mellynek határa nem különbözik, mellynek egygy a' földes-ura, a' szorgalom' és annak következesére különbözni? nem az ég-hajlat, nem a' földes-ur' bánás modja, nem a' föld' különbözése okozza a' látományt, de az egygyiknek lakosai Svábok, a' másiknak Oláhok, vagy ha két magyar helység mutatja e' tüneményt, az egygyikben okosabb vagy derekabb ember, vagy a' predikátor vagy a' plebános. A' honnunkban letelepedett Sváb' eldődei szorgalmat ismérőbb országbul kerültek ide hajdan, ezekben apárul-flura ment által a' szokássá vált igyekezet; a' magyar helység' ősei, még termékenyebb tartománybul szakadtak és költözködtek ide mint Pannónia; azonban mind ezek mind amazok szorgalmasabbak valának, mikor több maradt-fen minden fizetendő adók' lehuzása után, és mikor a' pénz sebesebben forgott, bár akkor is rosz utakon kelle járniok, és vámot fizetniok. A' szorgalom tehát nem függ csupán az ég-hajlattul, hanem több más körül-állásoktól is. A' dolgos és takaré-

kosságra hajlandóbb nemzetnel nevelhetik a' szorgalmat a' nagy adozások, ha nem mennek túl a' mértéken; a' dologtalanabbaknál ellenben és kevesbé takarékosoknál, inkább neveli azt a' jobb-lét' reménye.

Ebben a' Szakaszban sok büleselkedést olvasunk a' szerencséről; *A' kő nem szerencsés*, ugy-mond a' Szerző; *mert sem örömet, sem fájdalmat nem érez*, de nem is szerencsétlen; és így a' kőhöz se szerencse, se boldogság, se szerencsétlenség, se boldogtalanság nem fér. Azomban nincs é valami neme az érzésnek a' kőben, azt én senkinek meg nem mondom; mert nem tudom. *Szerencsés* ugy-mond a' Gróf: *ki lehetőleg több keserű érzések távoztatása mellett, mérsékelve, de még édes gerjedelmekkel is örvend*. E' szerint mennyi lép-fájós, mennyi éi-kori nyavalyában sinlődő nem lehet e' világon szerencsér, boldog azomban ki-ki lehet, ha mélyebb és alaposabb feneket kerit boldogságának. *A' magyar föld-birtokos* azért szerencsés ugy-mond: *mert sokszorozhatja józan elintézés által jövedelmét; az Angoly ezt már nem teheti, mert mezeje nagy javítást nem szenved, földje tényleg lévén a' mienknél*. Mennyi föld-birtokost tudok azomban Magyar-országon, kiknek termékei szaporodása mellett kisebbültek pénz jövedelmeik, bár mi takarékoson éltek.

Ujra állítatik e' szakaszban: *hogy az többet használnál hazájának, ki hátra-maradást fejtegeti, boldogulásában elő-segelleni fáradozik; mint a' ki idejét annak dicséretére pazarolja, mert a' gyémánt magában is fénylik, de a' balgatag dicsérő tárgyát nevetségessé teszi, annak többet árt hogy-sem használ; és nem lehet nagyobb szerencsétlenség, mintha gubó, sőt barátunk azt akarja, hogy a' Magyar, Magyar maradjon, és lassan tökéletesedjen; különben a' hirtelen változás veszélybe hozhatná egész organismusát*. E' szerint nem kellene

semmi nemzetnek ön-javait nemzeti büszkeségből hán-
torgatni; hanem minden magasztalásokat kül-földiekre
bizni hogy p. o. az ángoly lovakat csak Magyarok dicsér-
jék; valamint otthoni ön-gyalázatjainknak csak ön-ma-
gunktól kellene feltakartatni, és bizonyosabb orvoslás
végett egész világ? láttara oriási nagyságban elő-állit-
tatni. Hát az Angoly még minekelötte jelenléti kimivelt-
ségére vergődött, nem akart é Angoly maradni? és a'
Magyarnak meg kellene é szünni Magyarnak lenni, hogy
mind inkább - inkább kifejlődjék és csinosodjék? Egyéb-
aránt még is dicsér minket olykor a' Szerző, jóllehet fe-
lette gyéren, azt mondván valahol: *hogy egész világ'
tudtára, nálunk a' leghivebb hazafi, törvényes Királyá-
nak leghivebb jobbágya egyszer'smind; de mint-ha azt
megbánta volna, másutt azt kérdi: ki nem hajlik, vagy
egyik, vagy másik részre? mintha Király és Haza sze-
retet, olaj és eczet volna, melly soha nem vegyül.* En
pedig azt kérdem a' Gróftul, mikor nem vegyült a' jó
hazafiban az a' két szeretet, akár hol a' világon, hol
Király van? sőt hányszor nem mutattunk mi Magyarok
több szeretetet atyánkhoz, mint anyánkhoz, az - az ha-
zánkhoz.

*Nem akar így szóll: a' tör'sökös Magyar egy le-
pésnyire is a' világban haladni, midön még a' föld is fo-
rog.* Ugy látszik kevés tör'sökös Magyarat ösmér a' Gróf,
vagy megfelejtkezett annak természetéről a' kül-földön;
de az igaz: ugy szeret a' Magyar haladni mások felé,
ha feléje is haladnak.

Mikor az ember ezeket a' szavakat olvassa: a' *Ma-
gyar' mostani apathiája, és elkorcsosodása miatt oly
helyen áll, mellyről azt látja tisztán, ha felébred pillan-
tatig émelgő szédelésébül; hogy számos ártatlanra néz-
ve ő nem jobb, egy rablónál, egy gyujtogatónál nem
külömb; azt kellene gondolni hogy nálunk adóst soha sem*

exequálnak, uzsorás soha se marasztaltatik törvényes sententzia által, és hogy minden hitelező, mindég minden pénzét elveszti adóssánál, a' tőkét a' kamatokkal egygyütt.

Következik ez után, egygy irtóztató festése: a' kü-
lömben jó embereknek, kik meg annyi hasznot se hajtanak
mint egy fa, mert az legalább árnyékot ad, 's tűzre jó.
Senki sem irtózik tőlök ugy-mond: mint azokat se kerüli
senki, kiket sárga színök nem árul-el, de belsoképpen
már keblekben a' mirigy. Volna bár vétkek oly rit,
folytatja: hogy a' még el nem romlott ifjú tőlök undo-
rodnék! mert könnyebben kikerülné, a' már külsőjével is
émelygést indító hibát, mint azt, melly bizonyos eltün-
tető gyengeség³ lepleivel fedczgeti szégyenét. Némely
ugyan szánakozik hitelezőjin, de nem esmervén az ember
ékesítő büszkeség, és alacsony hiúság között a' külömbse-
get, nem fizet, és fényt üz más vagyonával. Sokakban
ezt a' hijános nevelésnek, és hitel - hijának kell tulaj-
donítani, ezek az áradó bal-veleményeket nem tar-
tótthatják-fel. Szükség volt ezen világos igasságokat,
nem rekedt, vagy gyenge hangon hirdetni, ugy-mond a'
Szerző: mert ugy senki se hitte, senki se hallotta volna
azon igaz szót, melly szabad melybül derekasan hangzik,
és előbb-utóbb, elfogadásra talál. Eddig a' Gróf. —

Ez a' huzalékos beszéd (tirade) az erkölcsi tudomány-
ban is diszlenék, és bele-illenek még Péter Albach' szá-
jába is. — A' rosz adósok ugy vannak festve, mint-ha
ragadós nyavalya lepte volna el őket. Én valóban nem
fogom pártjokat, sőt gyűlölöm őket, mert a' jóknak is
ártanak; de minek éppen csupán a' mi rosz adósainkra
pazérlani ezen színeket, mellyek az egész világon, min-
den rosz adósokra illenek? Az olly igen csudált és ma-
gasztalt Angliában, hol oly jó lábon áll a' hitel, száz
meg száz Angoly bankrotirozik minden esztendőben. Ezen
rogyása a' leggazdagabb házaknak véghetetlen sokszor

fordul-elé, hol vagyonos hol szegény embert; vagy kárba, vagy szerencsétlenségbe, vagy pedig éppen a' legérezhetőbb ügye - fogyottságba borítván; ott pedig ezen esetek annál természetesebbek, mert az a' kereskedő ki p. o. csak száz ezer font sterlingig tartozik adni kezességet vagyónában, a' hitel' segedelmével, egy millió font sterlinget érő portékával is üz kereskedést. Nekem tehát legalább úgy tetszik: hogy elő-lépett, jó lábon, 's bizonyos elért ponton kell már állani a' kereskedésnek, hogy ily hitel következhessenek; de hogy a' kereskedés azután ilyen tágas hitel által, még nagyobb, még serényebb, még őriásibb elő-meneteleket tehet, és a' nemzeti szorgalmat föllötte magos polezra, és így a' nemzetet is, ha az ország' fekvése, és a' többi külső és belső körül-állások kedvezők; a' legfentebb fényre, és hatalomra emelheti.

Már most azt kérdem, hol fenekül inkább hypothesisen a' hitel? ott é, hol száz ezer font sterlingü fundus után, milliomokkal lehet kereskedni, bukni, buktatni, és így megcsalattatni is, csalni is; és a' hol annyi adósok csálnak, és annyi hitelezők csalattatnak-meg? *vagy nálunk? hol a' hitel a' Szerző szerint Mongolficr' repkegolyójához hasonló?* Kár volt hát olly épületes erkölcsi buzgalomra fakadni, némelly az egész Hazátul ócsárlott lelki ösméretlen adósok miatt; de erről lesz még alkalmatosság szóllanom. —

A' Gróf bizonyosan jobban ismeri Angliát nálamnál, mert én csak olvastam Nagy-Brittanniáról, Ő pedig útazott is, és mulatott azon híres országban. Mindazonáltal bár mint csudálja azt a' Szerző, és bár mint írja-le Angliát eléggé részre-hajlatlanul Dupin Úr; még több világgosságot terjeszt Nagy - Brittanniának némely pénz hitelbeli törvényeire Brougham Úr' beszédje, melyet ez idén 17-dik Májusban az alsó-házban tartott. Ennek fő - voná-

sait a' jegyzékben közlöm. *) Hol már a' kisebb adósságok' behajtása annyi költséggel, alkalmatlansággal, és

*) „Ha volna egygy olly ország, mellyben valakinek a' végett,
 „hogy egy hat, hét fontnyi adósságbeli keresetéhez juthas-
 „son, 60 — 70 font' kiadásával kellene dolgát kezdeni, ugy-
 „hogy néki, a' mint mondani szoktuk, veszedelmeztetni kel-
 „lene magát ezen sok jó pénznek, a' rossz után kivetése által;
 „abban az esetben, a' nélkül hogy tovább gondolkodnánk;
 „el lehetne mondani, hogy az illy ország, akár minő áldások-
 „kal bővölködő lenne is külfömben, törvényes alkotmányába
 „mindazonáltal szerencsétlen. Ha ehez az is járulna, hogy a'
 „60, 70 font' kiadásával, még nagy bajok, gondok, bizony-
 „talanságok' álláthatatlan ide 's tova mászkálás, tartomány-
 „bul-tartományba, törvény-székrül törvény-székekhez szakadat-
 „lan vándorlás volnának össze-kötve, míglen ítéletet lehetne
 „nyerni; ugy még kevesbé juthatna eszünkbe azon ország'
 „állapotját irigyleni, mellyben illy törvény-szolgáltatás' módja
 „volna divatban. Még rosszabb volna, ha mind ezek mellett
 „az adósnak hatalmában állana, pénzét bátorság végett du-
 „gaszba helyhetni, ugy hogy el-végre a' panaszló semmit sem
 „kapna keresetébül; vagy ha abbul kedvező ítélet mellett visz-
 „sza-kapna is valamit, nagy részét mindazonáltal, t. i. leg-
 „alább a' mindjárt eleintén tett 20 font' költségét örökre elvesz-
 „tenie kellene. Már ha valaki nekünk ilyeneket beszélne,
 „nem ezen kérdést tennők é természetesen, lehetséges é az,
 „hogy illy ország találtassék? Nem azt fognánk e kétség-kivül
 „mondani: „ez egy felette barbár státus, egy szegény ország'”
 „minekutanna akár millyen kereskedőség, mellynek kiterje-
 „dett és fontos össze-köttetésü haszon-czélzásai vagynak, a'
 „dolgok' illy állapotjának folyását nem türhetné? És még is
 „vagyon egygy illy állapotu birodalom, 's ez a' birodalom An-
 „glia! Sokan, ha nem legnagyobb része ezen uraknak, kik hall-
 „ják e' beszédemet, magok' drága tapasztalásából tudják, az álta-
 „lam lefestett bajok' léttét.” Ez-után a' beszéllő a' per-folya-
 „mat' huzomosságaiba ereszkedik, minő volt ez eddiglen 's mi-
 ként lehetne azon helybeli törvény-székek által hathatósan
 segíteni: 's ezzel végzi beszédjét. „E' javallat, mellynek fő-

idő-vesztéssel jár; mi történhetik ott a' nagy adosságokkal, kivált ha nem kereskedésből folyók? Az egyebütti hijány vagy gáncs nem igazolja ugyan az ithonit, de mérsékelhetette volna legalább a' ránk kirekesztőleg mért gyalázatot.

Jól emlékezem magam is ön-szomorú tapasztalásombul, miként jártam porul, mint becsületes hitelező, Austriában szint-ugy, mint Galiciában. Nem csak hogy hat esztendőnél tovább kelle költségesen perlekednem, hanem alkalmasint, a' vissza-kaphatás' sokáig tartó reménysége után, a' tőkém és kamatom' legnagyobb részét is adóssaim' elszegényedése miatt elvesztettem; 's engem is jó barátom így vigasztalt: „hát semminek veszed, „hogy hét esztendeig remény táplált?” Ha már most azt mondanám: adóssaim rablónál nem jobbak, gyujtogatónál kölömbek nem voltak, nem lehetne é ezt inkább sár-epe nyavalyának tulajdonítani; mintha azt panaszlanám, hogy a' só drága, és a' harmiczad', meg pénz' dolga, és így egész subsistentiánk régi törvényeink' ellenére tölünk fellette keveset, és csak nem egészen a' végre-hajtó hatalomtul függ?

Nem tudhatom miként, 's minő kapocs ideákon csuszhatott által a' Gróf e' szakaszban, *azon igen helyes tanács-adásokra, mellyek az órákat pillantatokká varázsolhatják, és így minket hülgyeink előtt tetszhetővé téven,*

„czélja, nekünk sebes és olcsó törvény kiszolgáltatást szerezni, meg fogja é nyerni a' törvény-hozó test' helyben-hagyását? nem tudom; de azt tudom, hogy azok kik ezt félre vetik, parancsolólag vagynak felszólítva mást elő-mutatni. „Szavokkal nem gondolok, de a' dolgot félre tolni, tovább nem lehet. A' nép, mellynek ehez igaza van, kiált; nincs „bizodalma a' kormányban, mert ezen hijánt érzi, 's még „ezt érzeni fogja, semmi javítási plánum sem a' törvényekben, „sem a' politikában ki nem elégíti.”

a magyar-nők magyarosodását eszközölhetik; azomban nem kétlem, meg volt a Szerző' fejében a' csat, ha en nem akadhatok is rá, mert minden ember a' maga gondolatjai' során folydogáltatja ideáit, csak-hogy talán nem áltana mikor irunk, az olvasókra is, (hogy ideánk' sorát könnyebben megfoghassák és által-érthessék) egy kevés tekintettel lenni, kivált mikor nép-kedveltető könyvet szélesztünk-el a' világban, és annyi talentumokat vettünk az égtől, ideánk' könnyü megfogatására; de bár mi legyen a' csat, melly a' Szerzőt e' szakaszban 's e' helyen, a' kedveltetés' meg tetszhetőség' javaslatára birta; ugyan minck emlité csupán a' pipa-szagot, holott a' Gróf, ki nem csak a' 4-ik vármegyében, hanem Arábiában is járt, és Európát keresztül-kasul utazta, bizonyosan tudja, mint kérték-meg a' dámák a' Persa követet Pári'sban, hocsátana ambra ilattal vegyült kellemetes füstöt, gyönyörű keleti pipájából. Az igaz, nem kapa-dohány volt, se nem Rátkai, Vihnyédi, vagy Margitai; azomban meg kell vallanom, nem egy, 's pedig nem csak jó, hanem finom nevelésű; nem csak magyar, hanem kül-földi dámat is tudok, ki még a' kapa-dohány' füstjét is szivesebben elnyelné, és kit jobban mulatna egygy a' sima parkéton megsiklott és egész teste' hosszszában zuhanva leterített betyár; mint látná, miként vetik magokat némelly angolyoskodó urfítskáink' melléje a' pamlagra, 's ott félig elnyújtózva tátott-szájjal elnémulván, ég-felé meresztett szemekkel mint tartják elszórt andalodásaik között jobbik kezekben térdök kalácsa' tetejére hajlott bal-lábokat. Ezen kép-faragási test-tartással talán ama híres, labából tövist kihúzni igyekező kép-szobrot majmolni akarják, mellyet a' Borghese palotában Róma' idegenei, olly igen csudálnak; és még se lehet egészen tudni, markokon kívül van e' eszök, vagy mindent össze-viszsa habarnak e' gondolkozásokban, mert a' mint mondja Piron:

„on on ne peut que faire bailler, et ni parler, ni siffler quand on baille soi même: az-az: *úsítotatnunk kell másokat; és se nem beszélhetünk, se nem füttyölhetünk, mikor magunk is úsítotunk.* —

A' Kedveltetéség' említése után, egy-kettőt sujt a' Gróf azokon, kik azt tartják: „extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita;” és pedig azért gúnyolja ezeket; mert a' *Velencei csónakász jobban énekel a' Budainál; mert az angoly teli-vér kifutja lovunkat; mert Como', Belagio' vidéke, sokkal szebb és kiesebb Badacson' tájékánál; mert a' pálinka szeszszel vegyített Maderai borok a' hajókon sokáig elállanak, a' hegy-allyai pedig sokszor meg a' pinczeben is elromlik; de valamint azért, mert Anglia felett (mint Chateaubriand mondja:) még maga a' Nap is kevesebbé fénylik, és sugárjai hidegebbek, mint Nápoly felett a' hold' világa, az angoly' hazafiusága kevélyen énekli mértéktelen nyelvén rule Britanniáját, és azon, hogy ködös országában, többnyire meleg házakban nevelhet csak gyümölcsöt; 's ha bort akar innya, azt kül-földön kell vásárolnia, gyönyörűen zöldellő gyepein és erdeiben pedig madár csevegést és fülmile csattogást nem hallhat, magát azzal vigasztalja, hogy a' tudomány és szorgalom' honnát bájos zöld kerté által-változtatá, vas-utakkal, és vízi-csatornákkal keresztül-ágoztatá, csupa gőzzel és levegővel csudákat tétete vele, a' gyönyörűsegebb élet-mód' minden javait reá-arasztá, szabadságát megfészkelteté, nemzete' gazdagságát földön és vizen eddig-elé hallatlan magosságra vivé; úgy meg kell a' Magyaroknak is engedni és vigasztalásnak inkább hogy-sem kevélységnek tulajdonítani, midőn azon javakkal kérkedik, mellyekkel a' többieknek, (mellyeknek elérésétül nagyobb részint a' körül-állások fosztották-meg) fogytában az ég és a' természet, különös tudomány és szorgalom' kifejlődhetése nélkül is, őt meg-*

ajándékozta. Mert ha a' vidékek' szépségéről akarunk szólni, úgy a' Beszkédi hegyek' tájéka, a' Badacsonyi és a' Hegy-allyai környék eléggé szépek, bár szebbet mutassanak is az Antillák, Quito' hantjai, Per'siának és keleti Indiának tartományai, még Como' és Belagio' vidékeinél is; és a' Czimborászó', Himelája', és Elboru' tetős bércei, még magosabbak és roppantabb szabásuak legyenek, Helvetziának, Olasz-ország' Alpeseinél és Spanyol-ország' Pireneusainál. Ha-hogy az angoly teli-^ver kifutja lovunkat, az csak éppen olyan, mint mikor a' magosabb, nyulókabb és szikárabb agár a' rövidebb, kurtabb, vaskosabb kopót kifutja, hogy pedig 5. 6. napon folytában, hasonló rosz tartás mellett, több strapáczniát győzzön egy jó angoly, mint p. o. egy jó magyar, vagy jó kozák ló; arról szabad legyen kételkednem. Ez vala legalább Jó'sef Császár' véleménye, ki azonban legjobb 's legszebb angoly lovakon ülhetett és ült is. Ugyan azon nemzetnél, ugyan azon fajtájú lovak közzül egygyik többet győz a' másiknál, a' szerint a' mint neveltetett és szokott. Ugy van az, az embereknél is. Némely lófajtát futásra, mást inkább járom alá szánt a' természet, 's a' nevelés és szokás. Pegazus' nyomoruságát a' járom alatt eleven színekkel festi-le nekünk Schiller; cseh lónak ellenben lehetetlen lett volna szárnyat adni. — A' mi a' bort illeti, mi nem abban hibázunk, hogy pálinka szeszszel vegyített bort nem szeretünk; (mert ha pálinkával feltüzelnénk hegy-allyai borunkat, heves vérünket még inkább gyulasztaná) hanem abban, hogy nem vegyítjük, ha tartóssá és meszsi eladóvá, 's azok előtt kedvessé akarjuk tenni, kiknek lomhább vérök, és izgatlanabb idegjeik az efféle zagyvalékokat megszenvedik, sőt szeretik. A' Gróf tehát sokkal sikeresebben tselekedett volna, ha így okoskodott légyen: „Titeket édes Hazám-fiai annyi természetes javakkal

„áldott-meg az Isten, hogy már most minekutánna jó
 „formán megizleltetek a' feleslegi szüksegeket, csupan
 „a' ti szorgalmatoktól, és serénységetektül függ azokat
 „nálatok is lassan-lassan megszerezhetővé tenni. Ha akar-
 „játok, lehetne víz-csatornátok, vas-utatok; de minden
 „tehetségével, minden tudományával nem eszközölheti az
 „Angoly, hogy üveg-házakon kívül a' szőlő nála meg-
 „érjék.” Így kimélvén egy részrül hiúságunkat, mellyel
 több helyen könyvében vádol minket a' Szerző, más rész-
 rül meggyőzött volna, hogy elérkezett haladásunk' ideje;
 mert nem árt ugyan olykor-olykor, egy kevéssé izgatni,
 sőt meg is szomorítani a' nemzeti hiúságot, de azt na-
 gyon kimélve kell tselekedni ha sikert kívánunk; kívált
 pedig soha se kell születt földünk' szeretetét, még ak-
 kor is nagy vétkül tulajdonítani, ha az nem eléggé fel-
 világosodott. Kimélve kell azt felvilágosítani, szerettet-
 ni kell a' gyógyító kezet. Ugyan mit mondanánk egy
 seb-orvosrul, ki finom lanczétátska helyett, bárdal,
 vagy gyilkokkal turkálná sebeinket?

Azután, meztelenül kell mind két részről, és csu-
 paszon egymáshoz érni a' nemző részeknek, egy harma-
 dik lény' teremtése végett. A' Gróf azonban csak a' mi
 szégyen-részeinket takarta-fel. Ezen helyhezethben ugy ál-
 lok ellenébe, mint hegy-alján a' téren álló védelmes ka-
 tona, kire segíti a' hegy' magossága és lejtősege a' rohanó
 rohanását. A' dolgokban ritkábban hibázik a' Gróf ítéle-
 tem szerint, de a' módban igen gyakran. Az igaz, hogy
nem a' Haza' hátra-maradása és szennyei, azon mágnus,
mellynek minket ahoz vonszani kellene; de mivel nincsen vil-
 lány árnyék nélkül, se tisztaság szeny nélkül a' világi
 dolgokban, még Hollandiában sem; a' vegyületet is sze-
 retjük Hazánkban. „Tout le monde aime sa patrie par va-
 nité et s'en plaint par sentiment” ugy-mond Voltaire,
 az-az: *mindenké hiúságból szereti hazáját a' erzeményei*

után térszen panaszt ellene. Az érzemények' köriben nem mindég gyűlöljük a' kétes villányt abban, a' mit forrón szeretünk. Eltüreti ez velünk az árnyékot, a' tisztaság a' szennyet, és eszünk segítettvén szívünk', szívünk pedig eszünk' általa, mind jobban-jobban törekedünk hogy segítségünkkel is a' vegyületben kevesebb szeny, és több tiszta hó-fehérség; a' kétes villányban pedig mind untalan több, fénylőbb, sugárzóbb villány találtassék. — Melyen fekszik ez az emberi természetben.

A' mit a' 70-ik és 71-ik lapon mond a' Gróf, hogy t. i. *a' nemzetek' valódi ereje vagy vadságon, vagy hit-beli vak-buzgóságon, vagy tökéletes kimíveltségen fennekül.* nagyon igaz. Már a' híres Bayle, több nemzeti erőt tulajdonít egy vad, vagy vak-buzgó nemzetnek, miniat egy kimíveltségében elpuhultnak; úgy kell hát a' Grófit órtenem, hogy a' tökéletes kimíveltséget a' vadság és elpuhulás' öszsze-érő széleire helyheztefi. Azon Cziknek főképp' melly így kezdődik: „*Ki józanabb nemzetiség' kifejlésere vágy*” a' munka' egygyik gyöngye. Isten áldja-meg a' Grófit, minthogy kívánnya: *Viragozzék sok élet' tűnése után egy nemesebb és fel-emeltébb acra következésében a' Haza, mint valamelly öröme készült Kert, mellyben idegen a' nyomorult, az ember' méltósága szent, 's mellyben erény 's ész a' leg-szebb dísz.* — Ezen szakaszban jegyzi-meg sohajtazva, hogy *némelly idegen ritkán halván magyar szót még főbb városinkban is, azt kérdi, ugyan holvan Magyar-ország? 's ha magyar szó nem zeng a' magyar aszszony' ajkain, ugy-mond, 's o tán csak a' kül-föld' gondjaiban vesz részt, 's csak az érdeklí a' mi Párisban vagy Londonban történik, midőn nem is gyanítja hazájában a' rendetlenséget, a' zavart, — 's ha némán nézi a' fiatal hölgy, a'*

hazafiság' legszebb tetteit, 's azt annya nyakván dicserni nem tudja, nem használ akkor többé semmi, és

..Jár számkivetetten az árva fiu,

'S dalt zengedez, és dala oly szomorú.' 's a t.'

Ettől azonban nem tart a' Gróf, és miért nem? azért, mert senki nem meri többé tréfán kívül mondani, hogy felszíniség elég a' magasabra szültek' minden csinosodására, és hogy a' nagy urat rossz írásáról ismerhetni-meg; és mivel Kálmán, Dienes és több efféle régi magyar kereszt nevek adatnak a' csecsemőkre kereszteléskor. Tellyes szívenbül kívánom, e' három a' Gróftól előhordatott félelem-üző okok' elegendőségét, melly mind vigasztalással, mind jobb reményekkel eltöltse a' hazafiui szíveket. Részemről nagyon szeretek remélni, és nem száráthatták-ki egészen még ősz hajaim alatt sem a' szomorúsággal tellyes, 's hosszas tapasztalatok bús lelkemet; de ha csak a' fenemlített három okra szoritja reményeit, ugy nem akarom ugyan azokat benne gyengíteni; az én lassubb dobogásu szívem azomban még más hathatósabb eszközöket is kívánna magának az észtlő elő-adatni, mellyeknél fogva elevenebb reményekre feszülhessen.

A' mi következik, némely tekintetekkel aszszonyainkra, anyáinkra, és az azoktól vett első nevelésre irányozván, a' csalfa hazug-szó és Tett' gyűlöletére vezető első tanításokat javasolja. Ennél-fogva a' jó erkölcsön' fundált hitelt akarja vissza-idézni, így ugy-mond: *windég világosabb lesz, hogy bizonyosság és hitel nélkül, hijában törekszik az ember jól birni magát, — 's hogy annak tökéletes híja miatt, sok számos birtokos legkissebb libája nélkül is a' sors ajándékinak igaz hasznát, nemcsak nem veheti; de még sok sokszor üngét, mellyet v. szel, se képes kifizetni.* — De ha már oda jutott volna valamely nemzet a' nevelés által, hogy hazug-szó, csalfa

Tett, nála hallatlan dolog lenne, akkor bizonytal nem lenne szüksége pénz-hitelbeli törvényekre; azért van tehát szüksége, mert oda nem jutott. Mivel pedig a' kimívelődés a' szükségeket, és vágyakat azok' bétélyesítése módjaival szaporítván, az ön-maga mersekleseket, és megtagadásokat nehezíti, a' kimívelődés' kezdetekor és folytában, erősebb, alaposabb, érdemesebb ugyan az erény, de ritkább már csak azért is, mert a' sok mindenféle vágyak, mint-egygy elszórják és elkoptatják a' lelki tehetséget, és nem képtelen az a' kérdése Rousseau János Jakabnak „que reste il pour la patrie, dans un coeur partagé entre les besoins du luxe, de l'ambition, et du plaisir?” az-az: „mi marad-fen a' hazának egy olyan szívben, mellyen a' fény-űzés, nagyra-vágyás, és gyönyörűségek' kívánatai megosztottak.” Azért van hát jó hitelbeli törvényekre szükség, mert megkezdődött, foly és nevededik a' kimívelődés; és azért kell több gondot fordítani a' jó nevelésre, hogy naprul-napra kevesebb szükség legyen e' törvények' alkalmaztatására. —

A' Magyar Gazda ma nem viheti mezeit a' lehető legmagasb virágzásra. — Lap 76.

Nem ereszkedvén még az okok' okába, mellyből mindent következtet, és mellyre mindent vissza-visz a' Gróf, csak a' mezei gazdaság' hátra-maradását megelőző két okot említi, t. i.

1-ször *Nincs elég gazdaságbeli tudományunk.*

2-ször *A' haszon és nyereség nem mozdíthat minket elegendőképpen.*

Ha ez a két elő-adás igaz; a második fogja következtetni az elsőt, az - az: a haszon' vagy nyereség' reménye nevelni a tudományt, és teremteni az abbani igyekezetet. — Mikor a sok bankó - czedulák' eláradása miatt húsz forinton ment egy köböl, vagy egy fél köböl, az - az, egy Po'sonyi mérő gabona, noha ez a húsz forint akkor valóban nem ért többet két forintnál pengő-pénzben, és talán némely idő - szakaszokban annyit sem, még is, csupán a szám mennyiségének csalódása mellett igyekeztek az emberek, és így akármit beszéljen a Gróf arról, hogy *nem kell a víz ellen uszni, és nem is hosszába a víz' folytával, mint a' leketlen fu; mert az első esetben, elobb-utóbb elfuladnánk; a' más kban pedig soha sem érünk partot;* még is igaz marad, hogy semmiféle kikötő-helyet nem fog semmiféle iparkodás mellett is a hajó érni, ha nem lesz elegendő szél, melly vitorlaít révpart felé hajtsa, a' rév-partról ellenben ellenkező és erősebb szelek fognak fujni. Így hát a' hajtó és visszahajtó szelek' mennyiségétől, erejétől, 's egymáshoz idomzatjátul fog mindég függeni, a' hajó' kisebb vagy nagyobb haladása és evezhetősége a' kikötőhöz. A' hol tehát nincs irányban a' forgásban lévő pénz' mennyisége a' népességgel, a' nemzeti szorgalom mértékének, és a' pénz-forgás sebességének módjaival, hol a' forgásban lévő pénz napról - napra mind tartozatosan, (relative) mind általánosan (absolute) kevesedik, hol nincs elegendő egyformasággal elosztva, hanem iránytalanul némely nagy városokban megszorodik, úgy pedig, hogy egész terjedt vidékek csak nem egészen attul kiürüljenek, és mintegy kifosztassanak; ott a' nyereség' reménye nem igen gyarapíthatja a' gazdasági tudományokat; mert a' státus-papirosok, még Magyar - ország' főbb városaiban is csak igen gyenge pótolékaul szolgálnak a' pénz-forgásának, a' tartományokban pedig nem-csak hogy nem pótol-

jak-ki azt; de töbnyire még nem is ösmértetnek. Ez Magyar-ország' állapotja a' pénzre nézve. Hogy tulajdoníthatja tehát a' Szerző munkájának több helyén, pénzbeli ügye-fogyottságunkat, 's annál-fogva a' szorgalom' hátramaradását, csupán-csak a' nemzetnek? —

Minek természetesen ott többet valaki, hol még az után is a' mit természet, költségének, fáradságának illendő árát, a' közönséges időkben ritkán kaphatja vissza? Vesse-fel csak valaki az ország' sok részeiben a' béresek' arát, és a' többi természeti költségeket, a' tiszték', a' cseledek' fizetését, a' gazdaságba építendők' szükségét, a' fenn-álló épületek' fenntartására megkivántatoknak kiadását 's a' t' a' természetével, és annak rendes szokott árával? ugy ki fog sülni, mint nincs ösztön a' Töbnek természetésére. Nem lehet tagadni ugyan, hogy kivált a' nagy gazdaságokban a' természetményeket által lehet változtatni, p. o. a' gabonát pálinkává, a' tengerit, árpát, zabot, a' marhának külön-külön nemeivel meg lehet emésztetni; de éppen ez mutatja-meg szoros felvetés után mi csekély a' tiszta haszon a' föld' mennyiségéhez, a' költséghez és fáradsághoz képpes? noha több, hogy - sem különben t. i. ezen által-változtatások nélkül lenne. Hozzá járul, leghatalmasabb uraink' nagy részének hazájok kívüli mulatása az esztendő' legnagyobb részében. — Ezek a' kül-földön a' jobb-lét ottan már kész eszközeivel inkább szeretnek honnokon kívül élni, hogy-sem hasonló eszközöknek teremtésén itthon iparkodjanak. Nem tartanak ők Caesárral, ki inkább akart Rhódusban első lenni, mint Rómában második. Jobb szeretnek kül-földön a' sokaságba vegyülve szüntelen mulatságok között hasztalan és dicsőtlen életet folytatni, mint itthon honnosaik' hájlája és tisztelkedései között hazájokat jelen-létükkel viragoztatni, 's a' hazából vett jövedelmeiket ott elkölteni, és

azon föld' virágoztatására fordítani, a' honnan azokat szedték. Ezek, a' gyönyörűsegebb élet' javait, a' monarchia fő-várossában, hol minden csiklándoztatja éržekeiket, minden egyéb honni javaknak és dicsőségnek elibe teszik. Ugyan mennyi ideje hogy maga a' Gróf lelkesebb érzeményektől vezéreltetve oda hagyá Becs várossa' gyönyörűsegeit? Szerencsés csillagzat! boldog égi pillantat volt az; melly sugárját lelkes fejére eresztvén, Őt' a' kül-földön szerzett tapasztalások után honnaba vissza-szollítá, és ennek vissza-adá. Legyünk tehát végtére igazságossak, ösmerjük-meg, hogy a' józan ész, a' tudomány, az alapos ösméreték, nincsenek a' helyhezettekhez kötve, hogy nem csak alólrul hanem felülről is szükséges a' felvilágosodás; egynek a' másakra kell viszonosan hatni, nem kell a' hibákat egynek a' másikára tolni, meg kell azokat mind az alább, mind a' fellyebb-alólóknak ön-magokban ösmérni és javítani; egy szóval a' kimivelődésnek mind alólrul fel-felé, mind pedig felől-rül le-felé kell haladni; és ez a' dolog' bibéje.

Kimondhatatlan nagy befolyása van a' nemzet nagyjainak valamely nemzet' sorsára, boldogulására és boldogságára. Ok lehetnek annak leginkább gyámjai, az ő tisztjek, az ő díszek ez: kiket rang, tehetség, befolyás, jobb nevelés, abba a' helyhezetbe tett, hogy már példájok által is véghetetlen vagy hasznot, vagy kárt hozhassanak nemzetökre. Előbb utóbb el kell allyasodni az olly Hazának, mellynek nagyjai mint-egygy idegenekké váltak honnokban, és a' helyett hogy megtartván magokon a' nemzeti bélyeget, nemzetök' jó tulajdonságait magokban is, magok körül is tökéletesítették, hijjánjait pedig orvosolták volna, ugy elkülföldiesedtek, hogy eltörültetett minden nemzeti bélyeg lelkökön, hogy kivetköztek minden nemzeti sajtáságbul, és kül-földi sajtáságokból is, többnyire csak a'

megvetendőket vették magokra. Így vesznek lassan-lassan a' nemzetek, nyelv, ruha, táncz, honni szokások, honni szeretet, vonszódás a' hazai intézetekhez, mind lassan-lassan eltűnnek; helyükbe áll a' kül-földiség' majmolása, és pedig nem a' jó kül-földi csemete oltatik a' nemzeti sajátság' termékeny ágaiba, hogy ezeknek erejétől honnosi módon a' fa még jobban és szebben gyümölcsözzék, hanem az erkölcsi dudvák' magvai hozatnak-be, és ezek osztán buján sarjadozván a' termékeny jó földben, a' még benne maradott jó honni magvakat is elfojtják.

Ezeket mind csak azért említem, hogy a' Grófot azon veszedelmes ideájára figyelmetessé tegyem, melly-nél fogva állítja hogy mindég, minden csak a' nemzettül függ, annak állapotja' javítására nézve. A' nagyok leg-hatalmasabb részét teszik valamely nemzetnek, de azért nem teszik a' nemzetet. Roszszúl állanak már akkor a' dolgok, mikor minden csupán a' nemzettül függ, mert akkor már az elkeseredés a' legfőbb pont felé emelte a' hazafiuságot; mivel pedig az, elkeseredés, érzés, indulat; nem korlátozhatja azt mindég a' józan ész, és azt megelőzni tisztje az okos uralkodásnak. Mikor az északi Amerikaiak Bostonnál három theával megrakott angoly hajókat tengerbe süllyesztettek, és jobb szerettek a' kedves szokásu thea italrul lemondani, mint attól accisát fizetni, késő volt már akkor annak eltörlése. Még az igasságos kérésnek megadása is kegyességnek tetszik, ha nem halasztatik; sőt inkább megelőztetik, de mihént vagy kínszerítésből adatottnak látszik, vagy későn és halasztás után adatik-meg, vagy valamelly vásárló czélt gyaníttat; már akkor elveszti becsét, és nem igen lehet az ajándék-vevő' részéről hálára számot tartani.

„*Ráphael' keperől* ugy-mond a' Szerző, *csak tökéletes festő, vagy olyan, ki ugyan nem tud festeni, de lelke ép, hozhat igasságos ítéletet.*” Ezt mintegy lel-

kemből húzta; kerdelem azonban: „erat ne his locus?” és ki találhatja-ki minő közép ideáknál fogva jött a’ Gróf itten ezen gondolatra? Horáczzal kerdelem: „Unde et quo rem deduces?” mint függ-összse ez az idea az azt legközelebb megelőzőkkel, és azonnal következőkkel? mert hogy körülményeink szerint, mindent magunk szemeinkel kell megítélni, az se nem következteti azt, hogy csupán az ép lelkű hozhat igazságos ítéletet Ráphael képeirül, sem pedig abból nem következik.

Viszsa-tér a’ Gróf kedves themájára, *hogy t. i. magát, tehetőségét, körülményeit sok nem ismeri, ’s azért fonákul gazdálkodik, ez az alföldön úgy mintha selföldön laknék, és vízont. — Összse-omlik az épület ha üres rejtex fenekén; de az illyesnek mit használ a’ hitel, és nem gazdálkodhatnék e valaki rosszul, ha több hitelünk lenne is? azonban lehet é mondani hogy éppen semmi hitelünk nincs, vagy hogy tele van az ország rossz adósokkal, és uzsorás hitelezőkkel? minekutánna olvárnék a’ vármegyét is tudok, hol egy milliónál több van intabulálva. E’ Cziknek vége igen okos, melly így van: „azért nehezebb tselekedni maga helyén mint másén; mert a’ magunkén minden gátat ’s akadályt meglátunk, másén pedig közönségesen nem.” Ez is igen jó a’ mit a’ Szerző a’ földes-urakról, tisztjeikre és cselédjeikre nézve mond. „Ha a’ fülbe sugást, árulgatást mint földes-urak és gazdák meg-nem szenvedjük, hogy tudhatjuk, hátunk megélt mi történt? ha pedig elfogadjuk mint hihetjük csak egy pillantatig is, hogy azok, kik olly alacson ’s megvető mesteriséget űzni képesek, minket mihelyt hasznokat latják, megcsalni nem fognak? ’s imé ez az emberiség’ arnyekosabb oldala!” de ugyan mi közi van ennek a’ hitelhez? ha csak annyiban nem, hogy könnyebben tehetvén eleget hitelezőinknek, ha törvényeink hűségtelen vagy engedetlen tisztjeink ellen vagyonunkat nagyobb bátor*

ságba tennék; ilyen birtokosokat óvó törvények mellett hitelünk is nagyobodnék, és nevednék; mert a' mint most van, nem kevés, sőt igen sok földes-ur, a' jó törvények' hijánossága miatt e' tárgyban, alkalmasint azon a' ponton áll, melly már a' legtermészetesebb és legártatlanságosabb eszű Lafontaine' idejében állottak a' francia birtokosok, és azért javasolta a' halhatatlan író, hogy „bizonyos esztendők' elteltével a' birtokos tisztartójához aljon tisztartónak”, hogy így a' csillapat, (aequilibrium) helyre-álhasson; mert még a' mindent untig végig osztályozni szerető német írók se tehetnének igen kifogást Mirabeau osztályozása ellen, hogy t. i. elhibázta Schmidt Adám, mikor csak producensekre és consummensekre osztotta az emberi társaságot, mivel jó részét az embereknek a' tolvajok teszik, kik consummensek; és ingyen veszik ugyan, de meg-nem veszik a' mit megemésztenek. Ez ám a' valódi tekintet; és sokkal hasznosabb volna az emberi társaságban erre figyelmezní, kivált egygy olly országban, hol az éhel-halás inkább a' tunyaságtól, és előre nem látástul, mint a' természet' mostohaságátul, vagy csapásaitul származik.

Hogy? pedig semmi ország a' világon merő gazdagokbul nem álhat, azt senki, akár gazdag akár szegény, nem fogja tagadni. — Angliában a' szegények' taksája többre megy, mint az egész austriai monarchia' jövedelme, és így találkozik elegendő szegény a' világ' leggazdagabb országában is; holott világos, hogy Nagy-Britanniában, szint-ugy mint itt, és mindenütt, sokkal okosabb lenne azon törni fejünket, hogy senki ön-hibája nélkül szegénységre ne juthasson; és csak akkor, mikor ügyefogyottságának vagy nyavalya, vagy vénség, vagy nagy szerencsétlenség az oka; orvosló kezét, munkát, irgalmat könnyen találhasson; a' maga magát elszegényítő pedig, nehezebb és tartósabb munkára szoríttassék. Gon-

dolgoztak is már erről tübben, kivált Nagy-Britanniában. Ezeket csak mellékesen, és össze-össze a Szerző példája után, ha nem szebb, legalább talán kevésbé önkéntes quodlibet módjára, mert a Gróf vallomása szerint oly nagy, quodlibeteseink, az az mindenféleseink száma; miért ne szaporíthassam hát azokat?

A gazdaság vitele dolgában a szélsőségek, és tulajdonságok említettnek a Szerző által, hogy t. i. *egyik úgy gazdálkodik mint II-dik András idejében, másik úgy mint a 20-ik században fog kelleni, egyik úgy mint Belgiumban, másik mint Burkusországban; egyik sem úgy, mint Magyarországban kellene, 's ennél fogva ábrázatlan sík pusztáink is szóba jönnek; de én ezeket inkább tengert ábrázoló rónaságoknak hívnám a véghetetlen ég' boltozatja alatt, azon különbséggel, hogy a nagy Océánon helyel-hellyel a vizek színe felett egy nagy linea hajó kipislog szemünk láttára, tágas tércinken pedig olykor még egy ekétskét se látunk. Azomban Magyarországon sem lehet ugyan azon egy században mindenütt egyformán gazdálkodni; ábrázatlan berkek és vadonok is találnak nálunk, 's ezeknek ábrázatlansága nem mindég a hitel' hijátul, 's a birtokosok' esze-képtelenségétől függ; hanem olykor a természet' csapásaitól is. Igaz olyas Magyar is találkozik, *ki valamelly elő-menetelre ma éppen úgy haragszik, mint három, négy száz év előtt azon haragudott volna a mit ma dicsér, a miért ősapáink' bölcsességét áldja. Ez hintón jár, mikor mások zárt kocsi-ban, úgy-mond a Szerző: Ne kételkedjünk, őt bizonyosan zárt kocsi-ban fogjuk látni, mikor mindnyájan gőz által levegőben fogunk szélvész-kepp' utazni.* — Mind ezek nagyon elmések és mulatságosak, de semmi közök a hitelhez. E' féle bohók mindenhol találkoznak széles e világon, 's ezek' festékelt rajzolatja, inkább Horátz' azon szatirájába tartozik:*

Omnibus hoc vitium est Cantoribus, inter amicos
 Ut nunquam inducant animum cantare rogati,
 Injussi nunquam desistant.

A' mi következik, szint-ugy nem tartozik a' hitelhez, de magában jó azokat borsozni, kik semmit-seni akarnak próbálni, 's mindég azt mondják, *én a' többihez csatlom magamat. Ha ezt mindenki ugy tenné, örökön-örökké, patrio more, minden veszteg állana. Más miatt tegyen, fájadjon inkább mint mi? tegyen kiki jót, miveljen derekast mennyire ereje engedé, ne tartsa magát Mahometnek, Reformátornak, de mást se állítson maga helyébe. Nagy auctoritás, folytatja a' Szerző: a' föld kerekén az az ember, ki kebelében viszi, a' justum ac tenacem propositi virum.* Eddig a' Gróf. Azonban a' patrius mos kimaradhatott volna, minekutánna már könnye' elején megösmérte haladásunkat. Az elevenebb ember mindenkit magához hasonlónak akarna látni; több mások is ugy vagyunk azzal; de nem szaladhat ám minden ember a' hegy' teteje felé; le a' hegyrül sokkal könnyebb, de veszedelmesebb is haladni. Köszönnük Istennek, hogy az álhatatosan ható erők, csak-nem mindég sikeresebbek a' vissza-hatóknál; és így, ha üdvös-séges a' czél, eléri azt elébb-utóbb az igyekezet, csak meg kell mindég emlékezni a' köz-mondásrul: „lassan siess, tovább érsz.”

Már most a' 83-ik laptul kezdve azok fejtegettetnek, mellyek a' gazdát tehetetlenné teszik, és magokat iparkodásai ellen szegeznek. A' Gróf szerint ezek: *Az egyetértés, és hitel híjja, a' legelő, fuizás, birtokok' osztatlansága, a' czéhek, limitáció, robot, dezma' létele.*

Ki hinné? hogy a' Gróf, ki csak az imint a' rajtunk uralkodást üzni szokott veszteg álláson megütközék, nyomban egygy elmebéli barometrumot állítson-fel, mellynek fenek ideája ez: *az ember munkássága körét,*

vagy hogy érthetőbben mondjam, azon időt, melly valaminek kezdetétől fogva, annak megérettségéig tart, igen rövidre tűzi-ki. — p. o. ezen meg ezen embernek agyá-épségén nem csak nem kételkedünk, de talán azt irigyeljük is, másnak számos bohóságira akadunk, az ilyennek csak két három órára van esze; más oskolábul kiléptekor mindjárt feleséget vesz, 's magához hasonló gyermeket nemz, midőn még nincs a' háznál egy kávéskanálnyi tapasztalás is, de szépen folynak az órák. Erről azt mondja a' Gróf, hogy négy, öt esztendőre volt esze, — de ugyan sok volt ha négy öt esztendőre volt, mert sok is, szép is, ha négy öt esztendőn keresztül szépen folynak az órák. — Egy harmadik egyet mást vadászott a' világon, és annak minden becsét, füstjét, illatját, lelki, testi, 's házi csendjét a' hajhászatban oda veszté, 's mennél magasabbra emelkedett, annál rutabbá lön mint a' Gingobiloba; ennek is csak, úgy-mond a' Gróf, rövid időre volt esze, 's kár hogy hozzá nem tette, igen hosszú időre pedig nem volt. Van olyan is folytatja, a' ki a' hónapos salátának örül, mert szaporán nő; azonban a' fiatal csert, midőn lassan zöldlül még észre sem veszi, 's a' valaha felségessé leendő erdei királyt vigyázatlanul elgázolja, „ennek se terjed az esze hosszúra.” — Jobb értelményét az észnek nem adhatni, úgy-mond mint így: ennek egy pár órára van esze, annak több napra, emennek 5. 10. 20. esztendőre, amannak egész életre, emennek századokra 's örök-letre; de elfelejtette megjegyezni, miképp fordul-elő az is minden pillanatban, hogy ennek vagy annak, emez vagy amaz tárgyban olyan az esze mint a' nyul-fark, vagy mint az anglus lóe; másban pedig oly hosszú, mint az andalusiai mené, mint p. o. azt vallotta magáról Montesquieu, hogy „soha se tudott speculáció által magának egy fillért is szerezni”, más pedig százankint tud nyerni aranyokat p. o. a' ló-

versenczésben. Ez itt okos embernek tartja magát, mert valami dolognak harmadik következeset látja, de a' negyediket már nem látja. És így áll valóban, et in tempore et in spatio ugyan azon egygy emberben is különböző-külömb tekintetekre nézve az elme' barometruma, csak arra kell vigyáznunk, hogy azt ne magunk magunknak készítsük, hanem mással tsináltassuk számunkra; különben csalódhatnánk. Az is jó észre-vétel, *hogy a' drága út legolcsóbb* (ertetődik ha legjobban és legtartósabban van tsinálva); de nem az a' kérdés, hanem az, van e költség és tehetség a' drága út' készítésére, és jól tselekednének é azok az egynehány dú's gazdagok, a' sok tehetetlenek között, hogy drága utat javasolnának, midőn kevesebb költséggel is jót lehetne készíteni? nem kell hát a' költséget kímélni, de arányban kell hozni a' tehetséggel, 's nem kell a' szegényebb ember' kis erszényét ön-magunk nagyobb erszényjéhez mérni. Az, hogy *kevesebb testi fáradtsággal, sőt még költséggel is megyen az utazó Bécsből Philadelphüába, mint Bécsből Kolo'svárra; sőt hogy némelykor hamarább érkezik a' levél Bostonbul Vámos-Pircsre, mint Gráczból*, az nem szenved kétséget; az szint-ugy igaz, hogy, *szupora, lalk, és lassu élők is találkoznak, hogy némelyik' esze, már iskolából kiléptekor megáll, másnál később fugy-be, csak kevésnek lelke tágul 's nagyobbodik mind jobban-jobban egész koporsóig. A' kormányban, országglás módban is így van a' dolog. Több kocsis rosszszabbul hajtana több lovat; azomban egy kocsis se mindég Automedon, vagy Gróf S...r. és még Automedon se volt mindég Automedon. Vas uttal, csatornával, éppen ugy van a' dolog, ugy-mond a' Gróf: néhány esztendeig a' köz-nép' heresetét csorbitja, némely vásárt felesleg elborítván, a' közel birtokost ideig károsítja, de számos esztendők' leforgása után elő-áll a' felemelkedés, és köz-gyomor-*

dás. Oda tette volna például, minő lármát ütének Franciaországban XI-dik Lajos alatt az írományok' lemásolóji, kik száz-ezerekre teltek, midőn oda legegélyebb behozatott a' feltalált könyv-nyomtatás' mestersége; de mennyi pénz-forgás' eszköze az-olta, és most mennyi pénzt hoz-be az országba ott ez a' mesterség? ugyan jó lett volna é, ha ügyelt volna a' Király a' lemásolok' lármájára? ezekből igen jól következteti: *ha egy párvet veszünk együvé, akkor jobb ha minden mozdulatlan áll, ha egy jövődő fertály, vagy fél századra tekintünk, akkor változás kell.* A' kérdés csak az ugy-mond: *mi kívánatosabb, rövid, vagy hosszú időre terjedő ész, 's abból származó pillantati, vagy tartós jó-lét?* de szerintem, még egy más kérdés is van. A' meszsze látó ész minő egyszerű, egygyügyü, de nagy foganatu és nagy következtü változásokat kíván, az idő' szelleme, a' haza' java, az igasság' tekintetében, és miként, 's minő módon, és léptsökön kell azokat behozni, és keresztül vinni? Mert, jól mondja a' Gróf, *mindennap hallani, még korán van,* ha kérdi az ember, miért van korán? az a' felelet: *hogyan nem vagyunk még elegendőképpen felvilágosodva; világosadjunk-fel tehát mind alólról mind felülről, és úgy fog azonnal a' köz-dolgok' és köz-jók' kereke forogni, mintha meg volna kenve.*

Az egygyet-értés' hiját veszi a' Gróf egygyik okul Hazánk' hátra-maradásának; a' nem egygyet-értés' okát pedig abban találja, mert ki-ki külömb-külobb idő-közt tűz-ki munkásságának. *Egyik csak magának, 's magáért él, 's így előtte a' mai haszon, ha bár nem nagy is, legfontosabb; másik övéinek, 's utóinak szenteli napjait, 's így annak a' mai kár, melly idővel hoz csak hasznot, nem sajnós, 's azt könnyen türi, 's a' t.'* 'S imé itt állunk megint, az egyesületek' mindenek-előtti szükségénél; mert, *ki-ki vagy rövidebb, vagy hosszabb időre*

ter,
öt
egy
jár
ki,
ind
a'
szo
jör
ma
ni
aki
's
tő
lén

C
Is
át
és
je
gy
ho
jü
ta
te
k
k
t
k
s
r
t
r

terjeszti-ki plánumit, 's így a' között, kinek két, vagy öt esztendőre, 's kinek 15, vagy 30 esztendőre van esze, egyesség minden bizounyul nem lehet soha, 's ezen hiányt kirekesztőleg, csak az egyesületek' lelke pótolhatja, mivel hideg vérű 's minden oldalú ví'sgálat, melly indulatosságon túl van, oly világosságba hozza végre, a' mai kis haszonnak tán holnap nagy kárát, vagy viszont az ideig óráiglaní elmaradás, és veszteségnek jövődöbeli nagy elő-menetelet, 's nyereségét, hogy a' magát 's máit legszeretőbb is fog holnapról gondoskodni 's álbózni; 's az ki eddig csak mindég holnap után akart vigadni 's ma búsuult, még ez órában éli világát, 's ürit-ki velünk ugy-mond a' Szerző: egy pohár Mádi öke-nedvet, azok' jó-létére, kiknek ezen munkát szentelem, 's éljenek boldog megelegetésben.

Ennél nem igen van az egész könyvben talpra-esettebb Czikk, mellyben a' döfés epével vegyítlenebb. — Adja Isten emlékezzenek-meg mindenkor hazúmfiai a' török átokról, melly azt ohajtotta a' Magyarok' veszedelmére és kárára, hogy csak mindég tanácskozzanak 's vetélkedjenek, és soha semmit-se végezzenek. A' ki még jobban gyűlölné minket a' Törököknél, azt is kívánná nekünk hogy csak mindég beszéljünk, írjunk, és soha se kezdjünk semmihez is. Azomban bár mint nem kell halasztani a' kezdendő' kezdését; de ha hosszabb időre kell tsinálni plánumot, hosszabb időt is kell engedni annak kivitelére, és nem kell sem nyughatatlankodni, sem unatkozni, annak elsülése, vagy várása közben; hanem szünteleni fáradozások között jól megválasztani, és léptönként alkalmaztatni az eszközöket a' célhoz; mert a' sietés, nyughatatlanság, unatkozás rosz vért tsinál bennünk, a' rosz vér rosz kedvet, a' rosz kedv, bár mi nagy elmével testvérült, a' csiklandokat, vagy csipéseket könnyen mardosásokká változtatja, a' vett fájdalom pedig

nem szerettetheti - meg a' fájdalom okozót, és így mind üdvözletes befolyását 'gyengíti, mind pedig az elő-mene-
telt hátráltatja, vagy a' ni egyre megy, a' czélt mesz-
szibre taszítja. Ugyan kell é egy csupán szunnyadozó
nemzetet sűrű pofon-csapásokkal felköltetni álmából? és
azzal mint-egygy azt az inkább sértő, mint igaz vallo-
mást tenni, hogy vegső mely lethargosz alatt a' halál-
felé hortyogónak képzeljük? Ha már így lenne, nem
gondolom hogy használna többé az arczul-csapás.

*A' hitel' híjja, ugy-mond a' Gróf: oka miért nem
jobbíthatja senki földjeit oly mértékben, mint természet
szerint lehetne! Gyors Pált hozza-fel például, kinek ál-
lapotját, és karaktere', az az, lelkülete' fő rajzát, na-
gyon mulatságosan adja-elő. Jövedelmeiből a' szükséges
költségek' lehozása után megmutatja, hogy a' magát jól
bíró Gyors Pál azért nem tehet elegendő pénzt jószágá-
ba, ennek javulása és becsesítése végett, mivel nálunk
a' hitelező soha-sem bizonyos, minden kétségkívül, szin-
ten minden órában jutni pénzéhez, mert ha bizonyos len-
ne, senki sem mondaná-fel penzet. De hát az adós bár mi
jól vetett-fel valamely haszon-kerítést (speculatio), mely-
re pénzt kapott költsön, lehet e nálunk oly biztos, mint
másutt, felvetése' bizonyos következéseiről? Ne gondol-
juk, folytatja a' Szerző: hogy az igazán miénk, a' mi-
hez holnap, vagy soha, vagy tán csak későn juthatunk;
és ez az oka; miért azok, kik pénzt künn keresnek, noha
mások' számára elég volt a' lúdában, nem kaptak és nem
kapnak. Hozzá teszi gunyolva: „hisz a' liquidus per elvég-
ződik hat esztendő alatt.” De ha azt megengedem is ugy-
mond: noha tapasztalásom szerint igen kételkedve, mit
ér a' hipoteka, ha teszem tőkém, a' mi mindenem,
1830-ban adom-ki, 's több esztendőig kamatját, sőt hírét
se hallom, éltemen azomban unalom, kedvetlenség, pénz-
szüke rágódik, 's végtére 1835-ben éppen egy esztendő-*

rel a' szerencsés executió előtt meghalok, vagy ha életben maradok is, az adós a' törvényes foglalást, ellenállással hátráltatja, 's ha új galiba után az ítélet végrehajlatott, az elfogalmtat, melly még kérdés, miként kamatolna, ismét erőszakosan vissza-veszi, 's a' t. Nincs é ezen rajz az életből merítve? és még is jó hypothekául mernek némelyek szólni! — A' mi e' Czikben vagyon foglalva, ez teszi a' könyv' valódi fő tárgyát. Ereszkedjünk hát valamivel mélyebben a' dologba.

Nincs kétség, hogy ott több hitel lenne, a' hol ki-ki szinten minden órában pénzéhez juthatna, de ugyan hol van az? Bécsben legalább nincs, és Lemberghen se; mert itt is, ott is, a' mint már említém, tovább hat esztendőnél kelle, sok költséggel pénzem után futkostatni, és még is utoljára nem volt mit kapni, mit venni? A' híres Angliáról e' tekintetben már szóllottam. Legfőbbjeit, legsarkalatosabbjait eddigleni pénz-hiteles honni törvényeinkről szint-ugy már beszéllettem. Azon két festett képek, mellynek egygyikén a' pert-vesztő ruhájátul megfosztatik; a' másikon pedig a' pert-nyerőt ingetlenül szemléljük, Európai képek. Már La Fontaine mondta:

„Vous verrezque Perrin tire l'argent à lui
Et ne laisse aux plaideurs que le sac, et le quilles.”

az az:

„Meglátod Kitionich elszedi pénzedet,
És meghagyja csupán üres erszényedet.”

Nálunk a' törvények szerint egygy esztendő alatt kellene végződni a' liquidi debiti pereknek. A' törvények' végre-hajtási hatalma nincs a' nemzet' kezében. Egynehány esztendő előtt parancsolat jött a' kerületi Táblákhoz, mellynél-fogva a' 10,000 forintot meghaladó perekről rendeltetik, hogy legalább két esztendő fordítassék azoknak jól megvi'sgálására. Ez a' rendelés is arra látszik mutatni, hogy több a' szegény adós, több az

uzsorás hitelező, mint a' devalváció előtt volt. A' concursust, a' moratóriumot illető parancsolatok, mind a' végre-hajtó hatalomtól jönnek. Olyan érezhetőek még a' devalváció' következtében, hogy az adós' és hitelező' végső megromlása között némely körül-állásban csak a' halasztás segíthet. A' nemzet tehát nem vádoltatható ebben a' tekintetben, az országgló-szek pedig menthető. Csak az idő egyengetheti - ki az efféle dolgokat, és fogja is; mert az országgló-szek egygy időtül fogva nagyobb gondal' igyekszik a' nemzeti szorgalom' felélesztésén, és mind a' kormánynál, mind köztünk, napról-napra nevededik a' jobbra törekedés, a' külsönös és viszonos bizodalom mind jobban - jobban kezdet fog. A' hypotheca-bank', a' giro-bank' ideái mind inkább-inkább nyomulnak fejeinkbe, és tudva van, hogy ott kell elébb ezeknek elterjedni, mintsem lábra kapjanak; sőt hogy mind elébb - utóbb lábra kap, a' mi a' fejeket jól eltöltötte, de az effélékben, mellyeket az ész szül, nem úgy van az, mint azon gondolatokra nézve, mellyeket a' szív szül. Ezekben :

Nyom nélkül illan-el a' gondolat

Ha melegébe Tett nem lesz.

Mert valót teremt a' szándék' heve,

'S nem csak tűnő váz-hang az, 's még kihül

Feltételem, már mind véghez vivém. *Ugy-mond Macbeth:*

De térjünk - vissza a' hitelezőkre. Sokan nem azért mondják - fel tőke-pénzeiket, mert minden órában nem juthatnak azokhoz, hanem mivel a' pénz'-becse leszállítása által, szegénységre jutottak, és tőke pénzeikhez nyúlni kéntelenítetnek. — Ha Magyar-országban semmi hitel nem lenne, úgy nem mennének sok milliomokra az adósságok. Rosz adósok, rosz kamatot - fizetők mindennütt vannak, tékozlók és uzsorások szint - úgy. Minekelőtte a' pénz-hitelbeli törvényeinket vi'sgálgattuk, ta-

lán azt kellett volna nyomozgatnunk, jó e a' hitelnek akár a' nemzeteknél, akár az individuumoknál oly tágas kaput nyitni, kivált mikor már az erkölcsök hanyatlani kezdenek valamely nemzetnél, hogy a' hitel csak képzelődésen fundáltassék, mint p. o. az annyira magasztalt Nagy-Britanniában, hol majd minden ujság-levelek, szüntelen teli vannak számtalan bankrótok' jelentésével, és a' hol ha mind felmondatnának a' nemzeti adósságok, nem fizettethetnének-ki egyszerre, vagy ha ki is, a' státus bankrotirozna; mert az, Angliát meg nem mentené a' bankrotirozástól, hogy kirekesztőleg nemzetbeliének tartozik, mivel akár a' státus bankrotirozzék, akár annak honni hitelezői, alkalmasint egyre megy, vagy legalább nem igen nagy a' különbség. Jövendölték is már ezt ezen nemzetnek igen sok okos emberek, és senki sem tudhatja, hogy nincs e még hátra a' fekete leves. Mikor Choiseul' ministersége alatt, a' francia kormány buktatni akarta az angliai bankot, nem tudtak egyébként segíteni magokon a' bank' elől-járójúl, hanem hogy penckbe, az - az angoly fillérekbe tevék éjjel-nappal a' kifizetéseket. Így látván egynehány napok' folytában a' hitelezők, hogy vissza-kapják pénzüket, megjött a' hitel. Már ez is világosan mutatja, hogy Angliában is képzelődésen van fundálva a' hitel. Hogy is lehetne másképp? egygy oly nagy kereskedésu országban, hol a' nagy kereskedők, tíz annyi értékü kereskedést is üznek, mint a' mennyiért kezességet adtak, és a' hol a' státus' szükségai, oly végzetetlen nagyok. Szinte az a' mi Angliát oly nagygyá tevé, veszéllyel is fenyegeti, és megszeplató lélekkel mondta talán Napoleon, hogy e' nemzeten van már most a' sor, tető-pontjárul lefelé szállani. Kezdettek legalább a' világ' legközelebbi történetei a' gondolkozó embereket e' jövendülésre figyelmetesekké tenni; azonban nem lehetetlen, bár ni paradoxonnak

láttassék, hogy a' nemzeti bankrot Angliának talán kevesebb ártna, mint akár-milyen más országnak; de ez a' tárgy nagyon hoszszu értekezést kívánna, és most nem ide való.

Nem tagadom én, hogy a' határtalan hitel' szemfény-vesztése és mystificációja, melly több angoly intézeteket bélyegez, és a' mellyeknek Europa' anglo-manusai oly nagy kedvellőji, nagy virágzásra emelték a' nemzetet; de éppen ide alkalmaztatható a' Szerző' mely belátásu észre-vétele, hogy t. i. valamiut a' személyeknek, ugy egész nemzeteknek némely dolgokban rövidebb, némelyekben hoszszabb időre van eszök. Egész nemzetekre a' századok annyit tesznek, mint személyekre az esztendőök. Mind ezekbül csak az a' következés, hogy mindenben mérték kell, még a' pénz-hitelbeli intézetekben is, és hogy minden nemzetnek a' maga sarkalatos intézeteihez kell alkalmaztatni pénz-hitelbeli systemáját. Ha valahol nemzet találkoznék, mellynél az ingatlan jószág nehezebben változik ingóvá, mellyben a' fekvő jószágoknak nem a' személyekhez, hanem a' familiákhoz szorított kötése gát, a' röktön változandóságok, és felforgatások ellen, mellynek a' szomszéd kormányral össze-köttetése, az iránt vigyázóságot parancsol, hogy kül-földi pénzes emberek, el-ne foglalják csoportosan a' pénze-fogyott, és adósokkal megrakott országban a' birtokokat, 's az őök, törzsökös nemzetségeket birtokaikbül ki-ne vetkeztessék, 's ennél fogva, az ugy is eléggé selejtessé lett nemzetet még selejtesebbé ne tegyék; ha mondom olyan nemzet találkozik, mellynél csupán országoló-székitül függ a' papiros pénz' kiadása, és melly csupán csak tudára adja a' nemzetnek, mikor a' papiros pénzt leszállítja, a' harminczadokat pedig és vámokat, csupán ön-belátása szerint, a' nemzet' megegyezése nélkül vagy emeli, vagy leszállítja; egy szóval a' nemzet' subsistentiáját, ön-belátása és akaratja sze-

rint markóban tartja; azon nemzetnél valóban jól megkellene fontolni a' hitelbeli intézetek' minémüségét, és következéseit. Ha azon nemzet azonkívül inkább kötő, és minden komolysága mellett is dicsőség szomjuhozó inkább, mint takarékos lenne, mellynek nagyjai a' fényűzést, az öröm-élést és minden nemü pazérlást, nagyobb részint elibe tennék a' sanyarúbb hazafiuságnak, és minekutánna elkülföldiesedtek, oly nehezen honnosodnának, és rossz példájok által, a' gyalázatban dicsőséget keresvén, a' kisebb ranguakban is a' hazafiuságot megtántorítanak, úgy bizonyosan, még jobban kellene vigyázni az illy nemzetnek, hogy úgy igazítsa el pénz-hitelbeli törvényeit, ne-hogy többet veszéjtsen, mint nyer, ha azokat előbb jól meg-nem rágja.

Ha ezen mustrálgatáshoz tartoznék e' tárgyul bőrebben kifejteni gondolataimat, igyekezném megmutatni, hogy mostani helyzetünkben elég lenne, a' codex cambio-mercantilist csupán-csak a' városokra, és azoknak fundusaikra alkalmaztatni, és csupán természeti, vagy kéz-mívi productumok' bebizonyítandó eladásából és revésébül származott tartozásokra, és kereskedők között forgó pénz-váltó levelekre szorítani; a' mi pedig a' pénzbeli költsönözéseket illeti a' királyi városokon kívül fekvő birtokokra nézve, még most csak oly pénz-hitelbeli systemát béhozni javasolnék, mellynél fogva ne legyen semmi ereje semmiféle tartozásnak, melly nincs speciális hypotecára intabulálva, vagy melyet ezután a' hitelező nem fog a' kötelező - levélben kijegyzendő jószágra intabuláltatni, 's így az mindég minden esztendőben kitudódhassék, mennyi adóssága van minden birtokos adósnak, hogy birtoka három negyedrész esztendei tiszta jövedelmére kezesség és bátorság adathassék a' hitelezőnek. Egyéb - iránt fennálló törvényeinket, azok' végre-hajtását, és kiszolgáltatását úgy

módosítanám az ezutáni pénz-kölesönözésekre nézve, hogy legfellyebb két esztendő' lefolyta alatt a' per' kezdetétül pretio licitacionali, nem pedig aestimacionali a' tiszta jövedelem' három negyed-részből azon jószágban, mellyre speciális hypoteca mellett intabulálva volt az adósság, a' hitelező kielégíttessék; 's e' szerint ha az adós zálogos jószágot bírt, az elzálogosító, vagy annak successori, vagy legatáriusai a' per' megnyerese után, (mert ennek napjátul fogva az elvesztett jószág eddigleni birtokosának, törvény mellett nem kellene többé az elvesztett jószágra nézve hitellel bírni, és pénzt kölcsön kapni) legfellyebb két esztendővel, a' vissza-váltott, megnyertt jószágba, mellyen adósság fekszik, a' hitelező, kára nélkül bele léphessen. Ez a' legfellyebb két évi halasztás, valóban nagyon türhető alkalmatlanság, és mivel ez az eset csak ritkán fordul-elő, és csak némelyeket érdekel, kár lenne ezen kicsiny alkalmatlanság miatt egygy oly pénz-hitelbeli systemát bé-nem venni, melly a' tiszta jövedelmek' három negyed-részen fenekülne, és így nem hypothezisen, hanem hypothecán lenne fundálva. Ha én hosszas per után, zálogos jószágot nyertem-viszsa, nem igen sokat tesz az, akár két esztendővel elébb, akár később jöjjenek birtokába; de még ezen halasztásra is ritkán lenne szükség; mert azt, a' mit a' zálogos jószágért fizetnem kellene a' zálogba bírónak, ennek megegygyezése mellett, fizethetném hitelezőjinek, és így ez a' dolog nagyon szépen kiegyengethető lenne, a' hitel' legkissebb csorbája nélkül. Így minden birtokos, adósságai' lehúzása után az adóssággal meg nem terhelt jószág azon részének, mellyet úgy, mint tőkét lehetne tekinteni, három negyed-rész esztendei tiszta jövedelmére, bizonyosan mindég pénzt kapna a' kölcsön-vevő a' hitelező' legnagyobb hátorságával. A' mi pedig a' per-folyást illeti a' jövendőben kölcsönözendő summákra nézve, arról a'

legközelebbi országos kiküldöttség nagyon czél-irányos javallatokat teve, mert a' mi az eddig való pénzbeli adósságokat illeti, minekutánna a' devalváció után annyira megcsökkentek a' jövedelmek, és nem csupán a' tőke-pénzek szálítottak-le, mivel ezen körül-állásnál fogva, több esetekben nem rosszabb a' hitelező' sorsa, mint az adosé, és sok esetekben viszont, mivel ezen külön-külön eseteket, mellyek felette a' körül-állásoktól fügnek és fügtek, mind egy rájárára húzni nem lehet; azomban igazságos egy föld-mívelő és marha tartó országban a' birtokosokra is tekintettel lenni, a' scála előtti, vagy más-képp' bebizonyíthatandó pengő-pénzbeli adósságokra nézve oly meghatározásokkal javasolnék 10 esztendőbeli moratoriumot, hogy a' hitelezőnek megjádsoztathatása nélkül, minden esztendőben egy tized-része a' tőke-pénznek, ha a' hitelező akarja, vissza-fizettessék; a' régi conventziós pénzbeli tőkék' esztendei kamatja pedig két forint, és huszon-négy xra convent: pénzben leszállítassék. Az én ideáim szerint a' gazdasági kelendő fundus, mint p. o. gazdasági épület, marha, 's efféle, mennyiben mint tőke tekintetvén, esztendei hasznot ad, nem exequálthatnék; mert a' tőke nem jövedelem, de a' hasznot nem hajtó kelendő érték, még a' tiszta jövedelem előtt is, ha az adós akarná, kótya-vetye mellett exequálthatnék, 's pénzzé fordíthatnék. Mindenütt, de kivált egy csak-nem kirekesztőleg föld-mívelő, és marhatartó nemzetnél felette kell arra vigyázni, hogy egy részről ugyan hitele legyen a' föld-mívelőnek és birtokosnak, más részről azomban maga a' fundus, mint a' birtok' tőkéje tekintve, ingatlan jószágbul könnyen ingóvá ne váljek; mert minél könnyebben válhatik azzá, annál nehezebben lesz megóva a' föld-mívelési haszon-czélzás, a' kereskedési ellen. A' tőke-pénzesek nagyon hasznosok egy föld-mívelési országban, mert minél kissebb a' kamat, annál

becsesebb a' birtok, mivel könnyebb azt rövidebb idő alatt virágzásra hozni a' költsön-vett capitalisoknál fogva, és így értéket és becsét nevelni; de mivel a' jobb léttel szaporodnak a' gondolatlan tékozlók, és így a' birtokosok' tékozlása és fény-üzése is; a' hol gazdagabb a' készítményesek' és kereskedők' töbsége a' birtokosok' töbségénél, ott a' föld-mívelési haszon-czélzás, melly leggyökeresebb, legfundamentomosabb, és legfartósabb alapja mindenütt a' nemzet' boldogságának, sokkal könnyebben veszedelmeztetik.

A' legelők', birtokok', faizás' el-nem választása. — Lap 92.

E' Czikkelyben sok jó van. Ezt a' tárgyat a' mostani országos kiküldöttség nagyon szem-ügyre vevé, még mi-nekelőtte a' Gróf ezen elválasztásról csak egy szót is nyomtattatott volna, de nem volt szükség mondani: *hogy az elosztások meg legtöbb helyen, azért nem mentek eddig-ele végbe, mert az osztózó reszek között egyike a' másikat akarta megcsalni, a' mi az erősebbnek könnyebb mint a' gyengének.* Az ilyen akaratot nem kellene említeni, ha az ember Tettek által nem tudja vagy nem akarja behizonyítani, de a' Tett' említésében is, nagyon számos Tetteket kellene igen körül-állásosan tudni, mi-nekelőtte ily közönséges vádat papirosra tegyen valaki. Minden ember, ki eddig-elé valamitskével többet foglalatoskodott hazája' dolgaival, tudja, hogy ebben a' tárgyban több akadályok voltak, kivált a' purum possessoriumban, a' taksások', mint a' birtokosok' részéről. Azt is tudja ki-ki, hogy valahányszor reguláció történik. min

dég elöző-képpen a' legjobb földből adatik föld, a' felső parancsolatok szerint is a' taksásnak a' földes-ur részéről; és így merő rágalom, mind a' földes-urak, mind pedig az országló-szék ellen azt értetni, hogy *mivel az erősebbnek könnyebb csálni mint a' gyengébbnek*, a' földes-ur csal, mivel ő az erősebb. A' szoros igasság azt kíváná, hogy helyes arányban, mind jó mind rossz földet bírjon mind az uraság, mind a' taksás, de az országló-szék, a' gyengébbnek fogja pártját; 's így a' gyenge nem gyenge többé hanem erős, és ez ellen a' magyar nemes-szívűség nem tesz' kifogást; de vérzik a' nemes magyar szív, midőn azt oly rágalom' hallása dobogtatja, melly a' kül-föld előtt lealacsonyítja mind a' magyar nemességet, mind az országló-széket; mind pedig eszünkbe juttatja Szabó Dávid' meséjét a' dió-fárul:

„Neque hic lupis mos, nec fuit leonibus
Unquam, nisi in dispar genus.”

A' Czéhek, 's Limitáció feleslegse, (nem feleslege) non enim *de superfluo*, sed de *superfluitate Limitationis* akart a' Szerző beszélni. — Lap 93.

A' czéhekrül csak-nem semmit, az ár-szabásrul (limitációrul) pedig nem új ugyan, de egynehány velő tekintet mutat-elé a' Gróf. A' czéhek napkeleti intézet, onnan jöttek Görög-országba, onnan a' Rómaiakhoz, onnan a' többi Európába. A' közép időkben, az öklös-jussú századokban, városokban megfészkelvén magokat, hasznót hajtottak, hajthattak is, a' mesterségek' felvergődésére, és azért fogta Herder pártjokat. De az a' kérdés, na-

gyobb, sikeresebb, gyökeresebb felvergődésre juttatták é a' kézi műveket és mesterségeket azon időtül fogva, mellyben eltörültettek e' mái napig; mint azokat emelték megszünésük' idejéig? Ez a' vi'sgálat felette sok tehnikai tudományt kívánna, mellyel nem bírok; de gyanítom, hogy a' szoros vi'sgálat nem ütne-ki a' czéhek megtartása' javallására; annál-inkább pedig nem, mert azoknak regulázása in praxi csekély ítéletem szerint talán csak pium desiderium lehet. Nem ereszkedhetem itten bővebben e' tárgyba, hanem csak annyit mondok, hogy azért, mert valaha hasznot hajtottak a' czéhek, nem következik hogy most nem károsok a' kézi-művek' felvergődésére. A' monákok (monachi) is valaha hasznosok voltak, sőt talán szükségesek. Fa állományra van szükség, mikor magosabb házat építünk; azomban elszedjük, mikor a' ház felépül.

De nálunk még gyermekségben vannak a' mesterségek? igen — de nem úgy mindenütt Európában, sőt a' monarchiában se, mert austriai Olaszországban nincsenek czéhek; és így, mivel Austria örökös-tartományainak nagyobb részében még fenállanak, és Németországban is csak-nem mindenütt; nem következik, hogy azokat meg kellene tartanunk; annál-inkább pedig nem, mert látjuk, hogy ott hol eltörültettek, a' kézi-művek többnyire nagyobb tökélyre jutának, mint ott, a' hol még fenállanak. Azért fentartani a' czéheket, hogy egy Magyar-országi szabó-legény Austriában koldulhasson, és ingyen menedékre találjon minden városban, a' maga nemű czehénél; mivel az Austriai szabó-legény is viszszenos kedvezést talál hazánkban? nem látszik nekem elegendő oknak lenni azok' fentartására. — Ha nálunk p. o. czéhek nem lennének, bizonyosan sok ügyes mester-ember, ki most nem bátorkodik ide költözni azon országokbul, hol a' czéhek el vannak törülve, 's a' hol a' kézi-művek

jobban felvergődtek, ide hozzánk költöznek, és egy közepszerű, vagy jó Bécsi papucs-tsináló helyett p. o. egy más még ügyesebb vagy Párisi, vagy Londoni vagy Majlandi papucs-készítő itt nálunk letelepednék. Mint van p. o. Pest városa csupán két egymással rokon ács-mester ön-kényének alá-vetve? minden tudja. Tudnék én itt hiteles anekdotákat beszélni. — Nem vesztene hát, sőt nyerne nálunk a' kézi-művek' felvergődése. Ennyit röviden a' czéhekről, a' Szerző' elő-adása' pótlásául.

Már a' mi az ár-szabásokat (limitációkat) illeti, azon tekintetek felül, mellyeket a' Gróf érintett, szabad legyen legelőbb is azon kérdést tennem, lehet é p. o. a' húst első szükségnek mondani? Elegendő ember van hazánkban, ki ritkán ehetik húst. — A' másik kérdés az: jobb é hogy drága legyen a' hús; vagy jobb é, hogy olykor kapható se legyen? Kinek marhája van, az többnyire hizlal, és még több ember hizlalna, ha limitáció nem lenne. A' hús' árra felmenne talán eleintén, de ez rövid ideig tartana; éppen azért, mert felmenne, az-az, mivel a' hizlaló gazda, illendő árát kapná-meg hizlalt ökrének, napról-napra több és jobb marha hizlaltatnék. A' hús tehát javulna, az árra pedig lemenne, a' szerént a' mint szaporodnék a' hizlalás. A' marhátlan, és nem hizlaló ember nem vesztene semmit is, mert nap-száma' bérét mindég az ugy nevezett első szükségek' árához szabná; a' nap-szám' árra szint-ugy nem limitáltatnék. Most többben ugy vélekednek, hogy a' húst limitálni kell, de nem a' nap-számot; a' mi következetlenség és igasságtalanság; mert ha a' hús limitáltatik a' nap-szám pedig nem, a' nap-számos' hatalmába adatik a' hús áruló; — ha pedig a' nap-szám limitáltatik s a' hús nem, a' nap-számos adatik a' hús áruló' hatalmába; ugy hát vagy egygyiket se kell limitálni; vagy ezt is, vagy amazt is. Limitáció nélkül is hát mindég lesz hús, mindég nap-számos; és mind jobb,

mind több hús; és mind jobb, mind több nap-számos. Ha az első szükségek' ideáján megyünk, úgy Pesten a' mult télen a' fát is kellett volna limitálni a' sok szegény ember miatt. Ez az első szükségek' ideája nem igen allhat, és több tekintetekre nézve megvetendő; sok ellenkezésekbe keveri az embert, a' dolgot végre-hajthatóbb oldalról kell tekinteni. A' kérdés az, megférnek é az ár-szabások (limitációk) a' regale-beneficiumokkal? és kész a' felelet; ha a' borra és palinkára nézve megférnek, a' húsrá és kenyérre nézve is megférhetnek. Igen, de a' regale-beneficiumokkal bíró földes-urak, nyuzhatnak a' szegény embert; de hiszen nyuzhatnak a' borra és palinkára nézve is. Külön-külön, sőt azon egy helyen külön-külön időben, hol drágább hol olcsóbb a' marha 's az élet; és így a' kenyér és a' hús árrának idomzatban kellene lenni. Az ár-szabás' rend-szere vagy megrontja ezt az idomzatot, vagy minden lépten új ár-szabást tenne szükségessé, kivált egygy országban, hol az utak' roszszasága, a' csatornák' hijánya miatt röktön felszökik, vagy leszáll a' termékek' árra. — Ezen, csekély ítéletem szerint tehát csak úgy lehetne segíteni, ha minden ár-szabásoknak megszünése mellett minden járásban, egy hivatalban nem lévő birtokos földes-ur rendeltetnék, ki, valahányszor valamely helység a' nyuzásról e' tárgyban panaszkodnék, azonnal minden helybeli körül-állásokat megvi'sgálván, bíró lenne; kinek bíróságától azonnal szolgál-bíróhoz menne az apelláta, ha az egygyik vagy másik rész nem elégednék-meg az ítélettel, a' szolgál-bíró ítéletétől, a' meg-nem elégedő rész, szint-ugy extra dominium, vagy kissebb (particularis) vagy nagyobb (generális) gyűlésben, a' vármegyéhez apellálhatna; ha a' panaszló' hasznára változnék a' marha' és a' termékek', 's a' bor' és a' palinka' árra, úgy bizonyosan nem apellálna; ha pedig kárára változnék, úgy kész lenne a' sege-

delem, mert minden hónapban tartatik rend-szerint kis vagy nagy vármegye gyűlés. Ezen javaslat' helyességét több a' részre hajlatlan igasságtul vett okokkal lehetne támogatni. — Annyi bizonyos, hogy olyan intezeteket kell javasolni, mellyek ha nem szükségesek is mindennütt, legalább nem árthat sohol is azoknak el-nem mulasztása.

Ez alkalommal melleleg életüak' részletes kedvetlenségeit emlegetve a' Gróf, oda tudja a' rosz és bűdös húst is, és ebben nagy igaza van; csak még hozzá tehetne volna, hogy egygy ökörnek nem olyan jó a' húsa, mint a' másiknak; sőt azon egygy ökörben nem minden hús-részek egyenlő becsűek, és hogy már ennél-fogva is nem igasságos az ár-szabás. Azomban jóval bővíthette volna rövid életünk kedvetlenségei' lajstromát, mert tele van csak nem minden lehelletűak' kissebb-nagyobb bajokkal, alkalmatlanságokkal és nevetségekkel; csak az a' különbség hogy a' ki amazokat szenved, nem nevet; a' ki pedig nevet, nem türi; a' ki pedig nevetve türi, vagy túrva neveti, az meg akarja csalni ön-érzését; annak boldogságát tehát nem irigylem, mert az, kiakarván komediázni bajait és fájdalmait, nem szomorú-játékban minket ostromolni szokott, vegyített érzelmeket hordoz keblében; hanem inkább egész élete comico-tragoedia.

Sok szökések és ugrások lévén e' munkában, mellyeknek okát mi közép-szerű emberek nem látjuk, akarunk ellen is csudálnunk kell azt, hogy a' Grófnak a' hús alkalmat adott egy nevekedő kis Grófit utaztatni, és serdülő korában oly bohóságokat mondatni vele, millyeket hihetőképben csak férjfiui esztendeiben egygy alkalmasint rosz nevelés után fogott volna mondani. Ezt a' Czikkelyt egygy elmésnek látszó gondolattal végzi a' Szerző, megjegyvezén; hogy *némelyek csak olyan árron szeretik fizetni a' jó húst, mint a' szegény ember a' csontot*

fizetni kéntelen; de hiszen ez a' hús-vágó-legény' hibája, és ehez semmi köze a' limitációnak; mert minden árszabás, és a' legjobb hús mellett is, mindegy fog csont is találkozni, úgy-mint a' legjobb vetés között pipacs, és a' legjobb könyvben csuszamodás.

Sunt bona, sunt quaedam mediocria sunt mala plura,
Omnis crede mihi sic fit Avite liber.

Optimus ille

Qui minimis urgetur.

A' magyar szép ökröt úgy-mond a' Szerző: *Magyarországban csak látjuk, Becsben pedig eszszük*; igen is, de megfélejtkezék említeni mennyibe kerül az aerariumnak az úgy nevezett Fleischregie; — ma holnap még látni se fogunk többé Magyar-országban szép ökröket, ha Moldovából szedeti inkább azokat Becs' városa, mint Magyar-országból, és pedig azért a' mint egy híres magyar születésű financiaz minister mondotta, hogy ott veszi az ökröt a' hol ócsóbb, két dologrul nem emlékeztén; 1-ször hogy Moldovában pengő pénzen kell venni az ökröket, nálunk pedig papiros pénzen, mellynek mennyisége' addig az országgló-széktül függött és még most is függ, lehet venni; 2-szor: hogy a' ki ócsón akar venni, akár ökröket, akár mi mást idővel, annak rá kell szólni magát, hogy egy darab ideig drágábban vegye a' veendő dolgot, így az szaporodni fog, és nevekedi jó minémiségében. Itt is tehát igaza van a' Gróf helyes észre-vételének, hogy *t. i. némelly embernek rövidebb, némelynek hosszabb időre van esze*. Gróf S....ay Becs városát hússal akarta kiktartani, és pedig nagyon hasznos feltételek alatt Bécs városára nézve. Ő az ott elkelendő ökrök' kiállítására, a' magáén felül a' Hazában akart össze-venni jó hízalt marhát, mellynek következtében, a' marha tenyésztés és hizlalás. ujra nagy divatba jött volna honnunk-

ban, de nem boldogulhatott; osztán azt meri a' Gróf irásban egész Európa' hallattára állítani, hogy a' nemzeti szorgalom' dolgában, minden csak tőlünk függ, és hogy csupán megalégedetlenségből panaszlunk. Tudja a' Gróf mi fűgne tőlünk ha akarnók, és hazánkat valóban szeretnők? — hogy minekutánna tapasztalások' szerzése, és kiműveltetésünk végett a' kül-földet bejártuk, és kint sokat költöttünk, a' Gróf' példájára itthon költsük pénzünket, és hasznos dolgokra költsük, hogy mikor beszállunk vagy irunk nemzeti dolgainkról egygy oldaluk ne legyünk, hogy a' gyalázatokat, a' dicséreteket, melyeket érdemelünk, se ne nagyítsuk, se ne kisebbítsük, mert ha a' gyalázatokat nagyítjuk, méltán megbántjuk a' nemzeti önn-szeretetet, a' nélkül hogy javítsunk; ha pedig a' dicsérni valókat nagyítjuk, neveljük nemzetünk' kárával, nem pedig orvosoljuk a' nemzeti hiúságot; úgy legyen hát elmésségünk alkotva és alkalmaztatva, hogy mind kiterjedésére, mind tartósságára, mind pedig minémiségére nézve a' következő magyarázat (definitio), mellyet arról egy nagy író adott, illjék: „Le vrai Esprit n'est, que la raison secondée par le gout adouci par la gaité, et orné par les graces.” A' valódi elmésség nem egyéb, mint a' józan ész, a' jó izléstül gyámolítva, vigságtól felderítve, és ékesítve a' kellemelettül. Látja a' Gróf miképp' vagyok egygy értelemben vele a' czéhek', és az ár-szabások' megszűnése iránt; de az ár-szabási kérdést özsze-függésben kelle tekintenem a' királyi haszon-vételekkel. Akár öseink által szerzett, akár zálogos, akár pénzen vett jószágot birjunk, a' regale-beneficiumot úgy kell nézni mint Tőkét, és annak jövedelmeit mint kamatot. Nem lehet tehát kár-pótlás szükiben felforgatás nélkül eltörülni a' királyi haszonvételeket, és azoknak kirekesztőlegi jussát. Ha tehát a' köz-szorgalom' felvergődése kedvéért hajlékony lenne is

a' nemzet, ennek eltörlésére szükséges lenne, nem csak kár-pótlásról, hanem elegendő kár-pótlásról is gondoskodni. Lehetséges é ez mindenütt az országban, a' nemzeti szorgalom' mostani állapotjában? melly csak igen kicsi részben függ tőlünk; más kérdés, mellynek bővebb fejtegetése ugyan nagyon rész-vétető volna, de mellybe mind azért nem ereszkehetem most ez alkalommal, mivel mind tul menne bírálási czélomon; mind pedig, mert igaz de nem kedves dolgok' említésére kínszerítene. Elég bajos bírálási hivatalom, hiszen pánczéletlan melyel kell vivnom, pánczélózott mely ellen, és egygy oly gazdához hasonlítok, ki a' mént csak ruhába burkolva, és még ugy is kötő-féken bocsáttatná a' mezitelen kanczára; hogy csikaja legyen, és pedig jó, erős és szebb csikaja mint eddig volt: csak olykor-olykor kéntelenítetek, egy-két darabot a' burkolatbul letépni, és a' kötő-féket egy kevésse megereszteni, és még így se tudom, meg fog é szenvedtetni szabados de szükséges bátorságom? ha fog, új jele, hogy való, felülről is az áldott jobbra-törekedés.

Robot, vagy Szakmány. — Lap 99.

E' Czikkelyben minden szám-vetések mellett, nincs a' dolog' bibéje elő-adva, melly ebbül áll: A' most élők között senki-se foglalta-el birtokát erővel, ha tehát azt, másnak használatjára bocsátja, a' haszon-vevőnek azért vagy robotolni, vagy fizetni kell a' földes-ur' számára. A' robot' feltalálása azon időbe esik, melly pénz dolgában még szegényebb vala a' mostaninál. Azt minden tudja, hogy ki-ki szivesebben, jobban dolgozik magának, mint másnak, és hogy a' szorgalmatos ember sokkal jobban boldogulna, ha azon időt, mellyet más munkája-

ban tölt-el, tulajdon szorgalma' üzésére fordíthatná, és hogy a' földes-ur' kevesebb kára nélkül kevesebb munka veszne-el, ha nem robotban tettetnek. Mivel tehát azt, a' mit szivesen nem tselekszik valaki, töbnyire roszzúl teszi, és vagy henyén, vagy csalárdul; természetes hogy héresek által jobban menne a' földes-urak' gazdálkodása; a' taksás pedig (ha igyekező) jobban gyarapodnék, ha az időt, mellyet robotra fordít p. o. fuvarozásra, vagy más, néki nyereséget hozható munkára, kivált már a' hol kész a' jó ut, használhatná. De megválthatja é még most pénzen mindenütt a' hazában robotját a' taksás? és lenne é még most mindenütt ezen megváltás nélkül elég tehetsége a' földes-urnak héresekkel gazdálkodni? és hol van a' kezesség, a' felváltásbul jövő tőke pénznek minden devalvatiók ellen történhető bátorságosításáru? mert hiszen ezen tőke' kamatjából kellene a' béres fogmányokat (Zuge) kiállítani, és fentartani: ezek mind figyelmet érdemlő kérdések, sőt még az is kérdés, hogy az ország' mostani körül-állásaiban nem tunyábbá válna é inkább helyyel-hellyel, mint igyekezőbbé az által? És így ha a' Gróf azt kívánja, hogy minden szempillanatban a' földet pénzé lehessen által-változtatni, méltán lehet azt is kívánni, hogy minden szempillantatban minden történhető devalvatió, minden pengő pénzbeli érték változás félelme nélkül a' papirost pénzé lehessen változtatni. Csak a' mult' emlékezete javasolhat okos javításokat a' jövőre, és a' törvényeket javaslónak két fejjé Jánusnak kell lennie,

Jane biceps anni tacite labentis origo
Sulus de superis qui Tua terga videt

sőt még az sem elég, hanem mindenféle sok priznáju szemmel-látónak is egyszer'smind, mint a' légynek. A' francziák megpróbálták egygyik részében Lengyel-

országnak a' robotot kár-pótlás nélkül eltörteni, az volt a' következes: hogy igen nagy része az allodiális földeknek szántatlan és vettetlen maradott, és kéntelenítették előbbeni állapotjára vissza-tenni a' dolgot, némelly okos módosításokkal. — Tudom én, mennyit nyertek az Orosz-birodalomban herczeg Kuzakin Sándor' taksásai, és maga a' herczeg is a' robot' megszűnése által 1803-iktul ólta, de ők megváltották robotjokat, és pedig jól megváltották. Meglévén egyszer minden történhető devalvatiók ellen a' kezesség és bátorság, a' hol megválthatja tartozásait a' taksás, váltsa-meg ezután egygyezes szerint, és a' földes-ur ezen felváltásnak ne szegezhesse magát ellene. A' hely, a' körül-állások ki fogják eszközteni az egygyező részek között a' valódi becsét, csak ne avassa magát bele kívülök senki is, és a' törvénynek ne legyen másra gondja, hanem csupán arra, hogy-ha a' zálogba adott jószágban történik a' megváltság, az, a' ki a' jószágot zálogba adta volt, az által, hogy a' zálogot tartó birtokos, a' váltságért felszedett pénz elköltötte, ne károsíttassék. A' hol pedig évbeli, munkási kötésre lépne a' földes-ur taksásával a' robot felett, ott se avassa magát senki belé; de ne tarthassanak se kevesebb ideig, se tovább 12 esztendőnél folytában az efféle kötések; akkor pedig a' két egygyező részek' tapasztalásai és az akkori idők' körül-állásai szerint ujjitassanak-meg, és a' szerint a' mint az egygyik vagy másik résznek károsok voltak, a' kárnak eltávoztatása végett módosíttassanak. Ha vagy az egygyik vagy a' másik fél, akár a' kontraktus feltételeinek meghagyását, akár az egygyik vagy másik résztül javallott módosításokat, a' másik félre nézve károsoknak tartaná: tartozzanak választani egygy arbitrativum judiciumot, mellyhez a' földes-ur a' nem hivatalban lévő birtokos nemességből; kivéven valamelly atya-fiját, vagy akár hol is vele compos-

sessort, három személyt válaszszon; a' taksások szint-
 ugy hármat, de nemtelen taksást, és pedig nem földes-
 urok' taksását. Elöl-ülőt egyenlő akarattal válaszszon
 magának e' hatszemély, ha pedig meg-nem egygyezhetné-
 nek, azon egy személyben a' legközelebbi királyi város-
 nak bírāja ha burger, és nem nemes ember; ha pedig
 nemes ember, mindjárt a' ki őt' követi a' tanácsban; és
 burger legyen a' Praeses, és a' votumok' többségével ha-
 tározassék-meg ismét 12 esztendőre a' kötendő kon-
 traktus; értetődik, hogy ezen bíróságnak megkellene es-
 küdni az ítélet-tétel előtt, és csak azon költségek' meg-
 kívánására lenne jussa, mellyek e' tárgy' elitélése miatt
 minden bíróra hárámlottak. Egygyik bíró közelebről, a'
 másik távolabról hozattatván, világos hogy nem lenne
 egy-forma minden bírónak költsége és tartása. A' nemes
 bírák, a' földes-ur, a' nemtelen taksás bírák a' taksá-
 soktul fognák venni költségek' vissza-térítését, és fog-
 nának tartatni az ítélet-tétel' ideje alatt. A' Praeses' köl-
 tsége és tartása illetni fogná hason-feliben mind a' föl-
 des-urat, mind a' taksásokat egygyütt-véve. Az új kötés,
 mely a' 12-dik esztendő' elteltétül kezdődnék új 12 esz-
 tendőre, már a' 11-dik esztendő' utolsó napján probáltatnék-
 meg, és ha bíróságra lenne szükség, ennek az akkor folyó
 12-ik esztendő' eltelte előtt kellene hozni az ítéletet,
 mellynek egygyik eredeti példánssás, a' kötött új kontra-
 ktussal egygyütt a' helybéli várme'ye' levél-tárába tétetnék
 mind a' helységnek, mind pedig a' földes-urnak kiadan-
 dó bizonyosság -levél mellett; a' másik eredeti példánya
 az ítéletnek is szint-ugy mint a' kötésnek a' földes-ur'; a'
 harmadik pedig a' helység' kezében maradna; mind a'
 hat eredeti példánynak a' Praeses által, cum dato anni,
 loci, et temporis alá írva, és lepecsételve kellene lenni.—
 Igy az igasságnak; nem pedig akár a' birtokosnak, akár
 a' taksásnak fogattatnék pártja. — Minden urbariális per
 megszűnne, és implementális kontraktussá válnék, 's a'

rendes forumokhoz tartoznék. Azok a' mindennapi részletes sok kicsi vissza-vonások, a' taksások és földes-ur, vagy annak tisztjei között, mellyek mind két részről az ember' életét nehezítik, alkalmatlanítják, és vagy egy vagy más részről károsítanak, mivel a' sok kicsiny egygyütt véve, mindég nagyot és tetemest tészén, idő folytával megkevesednének; mind a' földes-ur mind a' taksások vigyáznának, ne-hogy a' bételyesiten-lő ítélet, kötés és egygyezés vagy egygyik vagy másik részről megszegődjék. A' földes-ur megemlékeznék, miben egygyezett-meg, a' taksás szint-ugy, és egyszer smind szüntelen emlékezetében tartani köteles volna, minő feltételek mellett bírja a' földet; mert eszébe jutna, hogy maga kötötte a' kontraktust, és hogy annak ideje elteltével még kedvezőbbet remélhetne, ha ennek becsületesen eleget tett; ha pedig nem, tartozni fog a' tett kárt a' törvény rendes útján vissza-fizetni, vagy kipótolni. Mennyit hordhatnék még-elő ezen ideának támogatására, ha e' javallatnak minden a' praxisból, és az emberi természetből merített jó oldalát és igasságát akarnám fejtegetni, és p. o. azt össze-hasonlítani mostani intézeteinkkel, mellyek a' földes-urak, és taksások között a' viszonzatokat megállapítják, és ex natura rei a' taksást, és földes-urat gyakran egymás között ellen-felle teszik a' most élő emberek, akár taksások, akár földes-urak legyenek, nagyobb része erkölseinek mostani állásában. Ha akár a' tartozások' váltásági kötése, akár a' munkási egygyezés, akár annak megújítása vagy módosítása a' a' földes-urak és taksások között véghez nem mehetne, a' fentt- említett egygyezettő ítelő-szék, az-az választott bíróság, mind a' két részt kihalgatván, vagy meghatározná a' kötést, vagy kijelentené, hogy mindeneknek minden oldali megfontolása után, a' helybeli körül-állások szerint nem lehet helye egy olyan kötésnek, melly még most vagy a' földes-uraság-

nak, vagy a' taksásságnak a' kérdéses helységben világos kárára ne szolgálna, és ezen esetekben a' mostani urbárium ez után is fenn-maradna. E' szerint hihetőbb részre hajolhatás nélkül, minden vidéknek, minden környéknek az országban mind földes-urai, mind taksásai a' legkitalhehetőbb igazság szerint minden kártul megőriztetnének. A' királyi város, vagy más privilegiált község és taksásai között, a' viszonzatok színt azon módon határozatnának-el azon különbséggel, hogy a' választott bíróság elől-ülőjének az első v. ispánnak azon vármegyéből, mellyben a' város, vagy község fekszik, és hogy a' város' községe által választandó három biráknak, három nem helybeli birtokos városi polgárnak kellene lenni.

Sem a' bérbe adó, sem a' kivevő nem minorennis, kivált a' mostani időben, minek hát mindég úgy nézni a' taksást, mint vagy makacsot, vagy földes-urától elnyomatottat; a' földes-urat pedig, mint elnyomására törekedőt? Mennyünk egy kicsit e' tárgy' gyökerére. Hajdan kivált az állandó katonaság' behozatalát nem sokkal megelőző időben, a' környékek' és a' földes-urak', meg taksásaik' hajlandóságai különbsége szerint általánosan nagyobb és több mind sanyargatások, mind kegyességek tapasztaltattak a' földes-urak' részéről taksásaik iránt, mint most. Az idő' szelleme t. i. nem világosította-fel még úgy, akár a' földes-urak', akár a' taksások' elméjét; a' szívek pedig mind két részről kevesebb, akár valódi, akár képzelt szükségűtől izgattatva, megelégedettebben dobogának. Idővel szaporodtak mind a' földes-urak, mind a' taksások. Idővel szaporodtak, mind az országló-szék' mind pedig a' földes-urak', és taksások' szükségai. Az országló-szék csak a' helyel-hellyel elkövetett sanyargatásokat vévén tekintetben, a' sokkal számosabb földes-urak' kegyes bánása-módjáru pedig megfelejtkezvén, Mária Thérézia alatt uj urbáriumot hozott-be. — Mi lón kö-

vetkezése? az, hogy azon kevés helyeken a' hol keményebb volt a' bánás-mód, az ugyan korlátok közzé szorították; de azon sokkal számosabb helyeken, hol kitündöklött, kivált a' nagyobb földes-uraknál a' régi magyar kegyesség és szívesség a' földes-urak' részéről; a' taksásokéirul pedig a' tisztelet, szeretet, bizodalom és háládatosság; a' földes-ur és taksás között ama 'régi patriárkha - időbeli csatlát megtágult. A' contributio' nevelésével, melly az országló-szék' szükségeivel gyarapodék, a' taksás' szükségei egyszer^smind szaporodván, a' taksás lassan-lassan hajlandóvá lón földes-ura' kegyességét kötelességnek venni. A' földes-ur' képzeltebb szükségei a' civilisatio' elő-menetelével öregbedvén, ő is, természeti viszszonos hatások mellett, hajlandóbb lón kevésbé kegyes lenni; annál inkább, mivel kegyességét kötelességnek vette taksása, és abban gyámolt talált az országló-széknel, melly a' státus igasságot fellyebb-valónak tartván a' privátusok között valónál, (holott amannak ezen kellene fundálva lenni) azt véle: hogy nagyobb párt-fogással tartozik az adózó-nép, mint a' földes-ur iránt. — Innen magyarázhatók a' sok urbariális parancsolatok, és ok-fők, p. o. quod rustici sit semper, quod semel rustica manus coluit, vagy pedig az a' nem igen ritka parancsolat, melly azt rendeli a' kontraktusok' esetiben, contractus fiant urbario leniores. Ezek nem mesék, hanem Tettek; mellyekrül könyvet lehetne írni. Igy fügnek-össze a' törvények az erkölcsök' változásával, az elme' és ideák' kifejtődésével, a' kimiveltetés' haladásával, és az országló-szék' szükségeivel. A' valódi felvilágosodás abban áll: a' dolgokat természeti állásokra vissza-hozni, és megengedni, hogy a' természeti viszonzatok, minden mesterkéltn korlátozások nélkül természeti csilapatra simuljanak; a' népesség, a' köz-felvilágosodás, eléggé nevedett Mária Therezia idejétül,

mind a' földes-uraknál, mind a' taksásoknál; a' kímí-veltség mind a' jó, mind a' rossz hajlandóságokat eléggé nevelte mind a' két részről. Engedjük hát, hogy az ellensúlynál fogva a' viszonzatok természetesen csillapuljanak; annál inkább, mert a' pénz' dolgában is már valamivel állandóbb sorsra jutottunk, és a' szorgalom, 's kereskedés' virágoztatására nézve: mind felőlről, mind alólul épebb ideák kezdenek forgásban lenni, és uralkodni. —

A' magyar taksás, mert úgy nevezzük mi földes-urak, tisztán-tul a' jobbágyot vagy parasztot, (a' mi már maga is elegendő bizonyosságul szolgál, hogy ember-társunkat földjeinken személynék, nem pedig dolognak nézzük) a' magyar taksás mondom, angoly Townsend' vallása szerint oly józan észszel bír, millyet sehol se talált, bár az egész világot beutazta. A' józan okosság, a' józan észnek szü-letje lévén, természetes következés, hogy talán sokkal helyesebben tselekedett volna a' Gróf, ha másképp' írt volna a' taksássághoz Magyar-országban. En ha nép-szónok akarok vala lenni, így szollottam volna hozzájuk:

„Azért mert kigyelmeteket Isten földes - urakká nem teremtette, nincs okok meg-nem elégedniek sorsokkal.
 „Mindnyájan egyenlők külső javi tehetségekben oly ke-
 „véssé lehetünk, mint akár mi másban; egygyik nagyobb,
 „egygyik kisebb testü vagy eszü; egygyik meszszebb, másik
 „közelebb-látó; egygyik erősebb, a' másik gyengébb; ugy
 „van az az emberek között, akármi rendben és karban
 „születtek légyen. Ha ma egyenlően osztatnának - ki a'
 „fekvő, vagy ingó javak kigyelmetek között, csak egygy
 „esztendő mulva is, külömb - külömb szorgalom, vagy
 „henyeség' mértéke szerint felbontatnék az egyenlőség.
 „Mostani földes-urai kigyelmeteknek, nem lopták birto-
 „kaikat, nem vették azokat el kigyelmetektől erőszak-
 „kal; sőt egy részét azoknak kigyelmetek használják tö-

„lők. — Ezért a' haszon-vételért vagy fizetni kell, vagy „dolgozni; vagy azon földnek, mellynek hasznalását a' „földes-ur kigyelmeteknek engedi, meg kell a' földes-„urtól illendő áron, a' helybeli körül-állások szerint „venni.” Vagy törvényes Fejedelmek adták királyi adomány mellett a' birtokot, kigyelmetek földes-uraiknak vitezsegért, vagy azt pénzen megvásárolták a' földes-urak. Ha kigyelmetek között valaki nagy érdemeket szerez magának a' Király és Haza iránt, szint-ugy nyerhet nemességet és birtokot királyi adomány mellett; sőt országunk törvényei' kívánsága, hogy kapjon. Ne hagyja magát a' kigyelmetek józan esze azon léhas fejektől elcsábítatni, kik azt mondják, hogy a' mostani birtokosoknak elejük és őseik, erővel foglalták-el mostani birtokaikat, mert először alig van valaki az országban, azon földek' birtokában, mellyeket ős elei Magyar-ország' meghódításakor elfoglaltak; valamint kigyelmetek között is alig van valaki azon a' telken, mellyet eleji Pannónia' elfoglalásakor birtak; de ha lennének is vagy ezek, vagy azok közöttül némelyek? ugyan gondolják-meg a' következéseket: ha az, erőszakkal nem kigyelmetektül, hanem a' kigyelmetek eldődeiktül sok századok előtt elfoglalt birtokokat, kigyelmetek, az elfoglalók' maradékaitól, erőszakkal vissza-foglalhatnák. Gondolják-meg kigyelmetek azt a' véghetetlen zavart és szerencsétlenséget, melly ebből az egész Hazára hárulna, ha akár a' fejedelmek egy-más között, akár kigyelmetek földes-urak ellen, ezen az uton indulnának. Azon víz-fejű emberekre se ügyeljenek kigyelmetek, kik azt mondják, hogy a' földön tett munka adja a' munka után a' munkált földön a' birtok' jussát; mert ha ez ugy lenne, csak-nem nagy részében a' hazának, a' taksások' béresei lennének az általok munkált föld' birtokosai. Elégedjenek-meg hát kigyelmetek sorsokkal, ne irigyeljék földes-urokét, kik

közzül sem a' henyélők, sem a' fejekkel dolgozók nem boldogabbak kigyelmeteknél; kiket a' munka jobb és tartósabb egészségre erősít, kiket kevesbé epesztenek és fogyasztanak a' felesleges szükségek; egy-szóval, kik több, mind testi mind lelki épséggel birnak, kiket az ország' törvényei, és a' kormány meg óv a' sanyargatások ellen. Kigyelmetek nem rab-szolgák, nem a' földhöz ragasztott jobbágyok. — Kigyelmetek az 1791-dik esztendőnek 35 - dik cikkelye szerint, változtathatják mind földjeiket, mind földes-uraikat, a' nélkül hogy kény-szerint, elegendő ok nélkül, kigyelmeteket házhelyökről elkergethesse a' földes-uraság. Magyaráztság-meg kigyelmetek magoknak p. o. a' Morva-országi urbáriumot, és meglátják, hogy jobb és több földért kevesebbet szolgálnak. Némellyek, kiknek bölcsessége többet gyakorlotta magát azon tárgyakban, mellyek a' zöld posztóval beszőnyegezett asztal felett és mellett szoktak végződni, mint azokban mellyeket a' zöld gyepek körül kell tapasztalni; azt akarnák kigyelmetekkel elhíttetni, hogy a' napi szakmányra kiszabott munka igasságtalanság; de ezek kigyelmeteknek, nem pedig az igasságnak akarnak hízkelkedni, és kigyelmeteket csak megelégedetlenekké kívánnák tenni; mert ha p. o. egy jó, és nagy határon 150 eke megy-ki szántani, és nincs meghatározva, mennyi földet kell egy nap megszántani; úgy a' becsületos, és földes-urához hív taksás egy köblös földet fog megszántani egy nap, akár ősz-kor akár tavasz-kor; 's ha könnyű szántás esik, negyed-fél órakor délután már haza fog ballagni; ha pedig nehéz volt a' szántás, heted-fél órakor nap-száltá előtt fog haza indulni ekéjével, a' nélkül hogy marhája legkevesebb kárt szenvedett volna; a' rest, vagy szánt-szándékkal a' dolgot kerülő pedig, két, három nap alatt fog egy köblös földet megszántani; már pedig igasság é az, hogy a' mezei

munkákra nézve, melyektől függ leginkább a' nemzeti szorgalom, a' hív taksás büntettség, a' rosz pedig vagy buta, restsége' miatt jutalmaztassék? és pedig földes-ura' kárával, kinek földjét bérben tartja, jutalmaztassék? mert azon kívül, hogy kevesebb és roszzsabb munkában több időt töltött, és több robot napot esalt-ki magának, ha p. o. más nap eső talál esni, minő roszszúl fog szánthatni, és minő következése lesz szántásának a' termésre nézve? kéntelenitessék hát a' földes-ur, minden rest, vagy hüségtelen taksás mellé egy hajdut állítani? A' szakmánban kiszabott nap-szám tehát, csak akkor teher a' nagyobb mezei munkára, mint a' szántásra, kaszállásra, kapállásra, béhordásra, és szőlő, tengeri, doháp körűl való dologra nézve; ha a' földhöz, a' fekvéshez, az időhöz, a' marha' ereje, és a' munka' természetéhez képpes, nincsen a' helybéli körűl-állások szerint kiszabva. A' szakmánba kiszabott nap-szám, magyar szokás. Ugyan nem kérdjük e hány ember-vágó rét ez, vagy mennyi ennek a' szőlőnek szakmánya? Ha tehát az uraság, vagy tiszték terhesen szabnak-ki a' szakmánt; mennyenek kigyelmetek panaszkodni a' vármegyére: kinek kötelessége mind a' taksást, a' kemény és bolond földes-ur-; mind pedig a' földes-urat, a' makacs, vagy hüségtelen taksás-ellen oltalmazni. De ha a' mértékletes szolgálat sem tetszik, vagy terhökre van kigyelmeteknek; semmi ország'-törvénye nem tiltja, hogy földes-uraikkal meg-ne egygyezzenek: vagy pénzért, vagy munkáért, vagy akármi más szolgálatért, bizonyos esztendőkre; mellyeknek lefolyta után, azért, uj egygyezésre léphessenek: hogy-ha vagy kigyelmetek, vagy a' földes-ur károsodott; ez a' kár-vallás ne folytatassék, sőt orvosoltassék; akár az egygyik, akár a' másik résznek rövidsége nélkül. Ugyan avatkozik é valaki belé, mikor kigyelmetek, vagy tulkot, vagy tengerit

vesznek, vagy eladnak a' vásáron, vagy midőn rétet, vagy kaszallót, vagy tengeri földet akarnak árendálni? ugy-é hogy csupán az eladó és vevő, vagy a' bérbe-adó és bérbe-vevő közt fordul a' szó? miért legyen ez hát más-képpen, midőn az urbáriális-föld' használásául forog fenn a' kérdés. Igasság é drága, józan eszű feleim, hogy azért, mivel annyi esztendő olta békével használják kigyelmetek a' más földjét; már most azt gondolják, hogy az a' kigyelmetek földje? és hogy azt már most kevesebb vagy rosszabb mnnkával kellessék használni mint eddig? Kigyelmetek' józan feje, megvetője minden kép- telenségnek. — Hazánk' törvénye még azt sem tiltja, hogy kigyelmetek örökre pénzen meg ne válthassák magokat a' robottul, ha tehetségek engedi. Váltsák-meg illendő áron a' robotot és dézmát, kiktül telik. Örököt nem lehet olcsón venni; vagy sok vérrel, vagy sok pénzel kell azt megszerezni. Még a' földes-ur' birtoka is magva-szakad- tával a' Királyra száll Magyar-országon. Eldődeimbül p. o. csak egygyetlen-egy maradt-fel, testvér-bátya kiseded fújá- val a' mohácsi veszedelemkor; a' Burkus-háboruban pe- dig 22-tőből csak három. Hány Eszterházy hült-el Ve- zekénynél? Most is alig van nemes nemzetség, melly- ből az utolsó francia-háboruban, akár a' rendes katoná- ságnál, akár a' felkelő Seregnél, többen ne szolgálták volna Ő Felségét, meg a' Hazát; és vérrel ne pecsételték volna bé,hűségöket. A' kigyelmetek vére is bőven folyt, igaz; hát ki mondja hogy kigyelmetek közt is a' nagy katonai virtus ármálist, nemességet, jószágot 's más jutal- makat nem érdemlett, nem kapott és nem kaphatna? Má- sutt fekszik az ország', a' kigyelmetek', és a' nemesség' bibéje, mint a' földes-ur, és a' taksások között lévő vi- szonzatokban. Virágozzék csak az országban belső és kül- ső kereskedés, melly utolsó kivált, az országgló-széktül függ leginkább, és mellyen az, egygy időtül fogva hatha-

tósabban látszik igyekezni; valamint hajlandó a' nemesseg is a' belső szorgalomnak és kereskedésnek, melly nem kis mértékben a' külső kereskedéstől is függ, béklyójit feloldozhatni, ne habozhassék a' pénz' dolga, alapuljon a' tiszta jövedelmeken a' pénz'-hitel; — haladjanak valamivel jobban az adosságbeli perek, és javulni fog mind az ország', mind a' kigyelmetek', mind földesurak' sorsa; képesek lesznek kigyelmetek magokat megváltani a' robottul, képesek a' földesurak kigyelmeiken hathatósabban segíteni, képesek a' vármegye-házi kincs-tár' terheiben, és más terhekben is törvényesen részt venni; de még sok más dolgok is azonnal másképp' fognak alakulni mind kigyelmekekre, mind pedig a' földesurakra nézve, a' nélkül, hogy a' kigyelmetek terhei nagyobbuljanak, sőt kevesebbedhetnek azok; a' földesurak pedig nem fogják érezni azon veszteségeket és károkat, mellyeket még most érzének; mert a' szorgalom, a' külső meg belső kereskedés' felvergődése, mind ezeket ki fogja pótolni. Töltsék csak a' kigyelmekek földesurai nagyobb részét az esztendőnek, hol itt, hol amott jószágaikban kigyelmetek között, hogy kigyelmetek ne tisztjeikhez, hanem egyenesen hozzájuk járulhassanak kívánságaikkal; járják-be gyakran személyesen birtokaikat, jelenjenek-meg gyakran a' vármegye-gyűléseken, nemzetesüljenek és nemzetesítsék nevelés által magzatjaikat, 's majd ki fognak tűnni rövid időn, a' nagy és jó következtések, mind kigyelmekekre, mind rájok, mind pedig az egész Országra és a' Fejedelemekre nézve." —

Ez úgy tetszik nékem helyesebb beszéd lett volna, mint azt mondani a' taksásnak, hogy *sorsa bizonytalan*, mert az nem úgy van; ha csak abban az értelemben nem veszi a' Szerző, hogy minden embernek *sorsa bizonytalan*, ha helyhezete szerint nem teszi azt, a' mit tennie

hellene. Könnyű általánosan szóllani, és azt mondani, hogy béresekkel gazdálkodni hasznosabb, mint a' robot; de a' minden oldalú író, nem egy vagy másik részét veszi az országnak tekintetben, hanem az egész országot, és annak állapotját; ha ebben vagy amabban változásokat kíván, elő-adja a' változásoknak módjait, nem-csak az egygyik részt, hanem a' másikat is veszi tekintetben; nem-csak a' taksások', hanem a' földes-urak' sorsát is fontolgatja, nem kíván pótlás nélkül közönséges áldozatokat; és meggondolja, hogy azért mert valamely nőtelen ember, ki sok atyjáru! reá-maradt jüvedelemmel kérkedhetik, könnyen tehet áldozatokat, midőn más gyermekes ember a' legjobb akarattal sem tehet, ő az áldozatokat rejtekesen prédikáló sem nem jobb, sem nem okosabb ember amannál, hanem csak azt mutatja, hogy a' magyar-országi földes-uraknak sorsát egygy-átaljában meg nem fontolta, és azon a' magos ponton, mellyre a' szerencse helyezteté, 's mellyrül, ha elég éles szeme lenne, további és meszszebb terjedő lát-határt szemével körül-foghatna, csupán magával és ön-hasonlóival úgy van eltelve, hogy nem marad-fen sem tehetsége, sem ideje, magát a' földes-urak' töbsége sorsába bele gondolni, és azt érzeni. Ezt a' felüleges Szakaszt, mellyben még is csak megismeri a' Szerző a' szorgalomban, és a' kifejlődésben elő-mentünket, ezzel a' fás tréfával végzi, hogy *a' czelek' és ár-szabások' eltörlése következtében volna mit dolgozni a' paraszt gazdáknak, úgy hogy robotolása helyett, nem volna szükség a' kék eget csudálni, kivált ha a' dézma megszünne.* Ez más szókkal ezt teszi: „üsse-meg a' ménkö a' földes-uraf akár lesz jüvedelme akár nem; akár megválthatja a' robotot és dézmát a' taksás, akár nem; csak hogy a' robot és dézma megszünnyék.” Az Író azt gondolja, hogy az egész ország Soprony vármegye.

Dézma, és Kilenczed. — Lap 101.

Nem hiszem azt a' részre-hajlást a' Szerző' részéről, mellynél fogva a' birtoki jussokra nézve más tekintettel legyen a' dézma és mással a' kilenczed iránt, és így a' Czikkely' czímjét kipótolandónak véltem.

A' dézmára és kilenczedre nézve, melly e' Czikkely' foglalatja, a' magyar apostol, az angoly apostolra hivatkozik; de Joung sehol se mondja: a' dézmát igasságos elegendő kár-pótlás nélkül kell elengedni; a' Szerző pedig sehol se mondja, hogy helyt kell adni a' kár-pótlásnak. *Mennél többet természet, ugy-mond: annál több dézmát tartozik adni a' tuksás.* Talán azt akarná a' Szerző, hogy megfordítva legyen? és minél kevesebbet természet, annál többet adjon. Hát ugyan két ember nem fizet é többet a' Casinóban, mint-egy? és ló-futtatáskor Pesten, kissebb é a' bemenetel' bére, két bemenőre, mint egyre? és nem fizet é az élet-kereskedő a' Bécsi vámon többet két köböltül mint egytül? hát ugyan tartozik é a' tulajdonos, jövedelméből engedni, hogy a' bérbe-tartó jobb-létre vergődjék? A' ki csak más kárával tudja a' nemzeti szorgalmat nevelni, az ne beszéllyen az effélékrül, mert a' szorgalmat más' kára nélkül is lehet nevelni. Megfelejtkezett a' Szerző azon keserü, és érdemetlen észre - vételekrül, mellyeket egy becsületes embernek levelére bényomtattatott a' lovakról írt munkájába. Az a' derék ember azt a' becsületet tevő a' Szerzőnek, hogy őt' szíves, magyar-szívü embernek gondolván, megkéré: engedné-meg némely szegényebb jó hazafiaknak kanczáit, drága ménjeivel, patriotismusból ingyen meghágnati. Ez a' Szerzőnek akkor felette nevetségesnek látszott; most pedig azt akarná, hogy a' földesurak elegendő kár-pótlás nélkül engedjék-el a' kilenczedet. Azt mondja; hogy *a' ki a' dézmától elesnek, más*

kütfőből több hasznot meritene, de ezt Magyar-ország' mostani helyhezetében be kellene bizonyítani, és megmutatni, hogy ez a' Haza' legnagyobb részében úgy következnek, mert csupa reménység' fejében nem igen szeretnek az emberek áldozatokat tenni; meg azok se, kik valóban szeretik hazájokat, és azért szívesen mind tettek, mind tesznek áldozatokat; de itt nem kevesebb haszonul, hanem világos kárul van a' szó. Galliában, ugymond: jó következesei voltak a' dézma eltörülésének. Hozzá teszi: hogy, ha egy bizonyos gazdaságbeli mód valahol temérdek hasznot hajt, miért ne hajtana másutt is szinte nagyot? ha a' körül-állások egy és más helyen nem igen különbözök, 's mi igen nagy különbség vagyon Gallia és Honunk között! az, hogy azt két oldalán tenger környezi, a' mi földünk ellenben jobb, 's ezen hiányt helyre-üti. Ha nem látja a' Szerző a' különbséget, bizony kár volt utaznia; de úgy látszik, hogy vagy meg sem emlékezett a' puszták' birtokosairól, vagy tréfát akar üzni olvasóival. Megfelejtkezett arról, a' mit a' francia faksások nem sokára a' dézma' kár-pótlatlan eltörlése után mondtak. Ezt t. i. az igaz, nem adunk többé tizedet, de adunk kilencz tizedet. A' Szerző' okoskodása ez: mert sehol-se nyújt több föld kevesebb jövedelmet mint nálunk, el kell a' dézmát minden kár-pótlás nélkül törölni. Háát csupán azért nyújt é egyebütt kevesebb birtok több jövedelmet, mert a' dézma kár-pótlás nélkül revolutió közben eltörültetett? meg-kell fordítani: mivel más okoknál fogva kevesebb föld több jövedelmet hozhatandó lett, el lehetett törölni a' dézmát. Az igaz: hogy nálunk számosabb a' 10. 20. 50 ezer holdnyi birtokos mint másutt, és így kevesebb ember közt van a' kincs; de ez a' népességrül van, a' népesség pedig mind következése az industriának, mind pedig következteti azt, és így viszonos hatásban vannak a' két dolgok; de előbb népesedni

kell valamelly országnak, hogy-sem nevedekjék a' szorgalom. A' szorgalom csak megszorítja a' népséget, de nem származtatja. A' hol sok ember van a' föld' kiterjedéséhez képpest, ott több a' kéz, több a' művelő; és így a' több ember között felosztott több föld (ha csak felette kis részetskékre nincs felosztva) jobban műveltetik; azért mondja Virgíl:

„Laudata ingentia rura”
Exiguum colito,

De már Voltaire jegyzé - meg, hogy nem lehet pen-na vonatokkal az embereket szaporítani. Azt a' Szerzőn kívül talán senki-se gondolja, hogy a' földes-ur jobbágya ellen úgy áll, mint két kártyás egymás ellen; sőt az okos földes-ur senmin-sem igyekszik jobban, mint hogy a' mennyire csak tőle kitelik taksássa gyarapodjék. — Következnek azután huzalékos declamációk, argumentumok' fogytában. — Ennek az egész Czikknek ez a' vég-tanítása: hogy minden praktikus jó gazda, jövedelménél kevesebbet költsön, úgy osztán el lehet törülni a' dézmát, mert valódi nyereség a' gazdaság' filozófiája, — illy elmúlt recipére az olvasó nem volt elkészülve, úgy é? mond a' Szerző: valamelly újabb methodust várt tőlem; de én megvallom, hogy ennél jobbat még eddig sehol-se lelhettem. Én pedig megvallom, hogy jobbat vártam, és hogy kár volt keresni, 's az orvosi tudományra adni magát a' Szerzőnek, ha csak olyast tudott találni; mert ezt valóban tudtuk, valamint azt is tudjuk, hogy igen sokan, még akkor is véghetetlen kárt szenvednének a' kilenczednek és dézmának illendő kár-potlás nélküli elengedésével, ha úgy megszorítanak is költségeiket, hogy már jobban nem lehetne; mert igen sok apa van a' há-ában. Igaz hogy valódi nyereség a' gazdaság' filozófiája, de nekem úgy tetszik: hogy a' Szerző ezen Czikkben egy

kevésse a' filozófiával gazdálkodott. Itt még egy jegyzést kell tennem, hogy mivel a' dézma, clerust; a' kilenczed pedig világi urakat illet Magyar-országban; a' Szerző: mind a' clerust, mind pedig a' világiakat, jobb reménység' fejében, a' szegénységre akarta megtéríteni, és csak azon földes-urakat, kik pusztákat birnak, megkimélleni. Ha a' dézmának azok által csekély pénzben árendába tartásáru' szollott volna, kik azt osztán mind magban mind szalmában a' taksásokon megveszik; már akkor egy jó forma követ vet vala a' kútba, és ezen tárgyhoz 's el-lene, sok szó férhetne. A' dézma kár-pótlásának tárgya és módja lehetséges és eszközölhető, de nagyon sok olda-lu tekinteteket foglal magában, 's itt most nincs hely, és idő arról értekezni. Legjobb lenne talán a' dézmával és kilenczeddel szint-ugy tenni, mint a' robottal javas-lottam.

Magyar-országnak kereskedése nincs. — Lap 108.

Ebben a' Szakaszban is a' sok előzményeket, követ-kezmények nélkül szerető Szerző, mint a' stiglicz a' berekben, egygyik ágról a' másakra szökdétsel, 's nehéz a' homály' sűrűji között mindenkor ezen szökéseket kö-vetni; de szépek és tarkák a' tollak, 's olykor kedve-sen csicserecseli-el magát a' madárka. Azt mondja p. o. hogy *a' domboru utakon a' feldülő utazó kékebre üti tes-tét, és mivel a' sár nagyobb, a' süljedés is bizonyosb. Nem a' domboru utról, ugy-mond: hanem a' feldültrül csorog-le a' víz.* Utainkat a' mint sok helyeken vannak, nagyon szépen teszi nevetségessé, csak még az hibázott, hogy a' Lengyellel mondja: „ponunt virgulta et vocant pontem; sed habent bonum vinum” azomban jobb sze-

retem rossz utaink felett a' kaczagást, mint sajnós döcögötésemet a' kocsiiban. Meg én tudnék ám a' Grófnak szép dátumokat adni utainkrul, maga S. — és Kráhvinkel városa' daczczára. Mindazonáltal ne tartóztasson minket se baj, se döcögötetés, sem unalom, se költség, sem alkalmatlanság, látni mint készülttek rövid idő alatt a' munkához képepest, sok meglehe:ős utak; sőt még jók is némely vármegyékben. Bár csak mindenütt hasonló gond fordíttatnék jó állapoti megtartásokra. Érzem azonban hogy igen gyakran kell rossz utakon járnunk. Nagy körü dolog ez az utak' készítése és fenntartása módja, mellynek véghetetlen ágazatjai és részeletei vannak; mellyeket azonban lehetne egy végre-hajtható rend-szerbe hozni, és úgy mint minden egyebet, nagy haszonnal, és még is elnyomás és sanyargatás nélkül egygyügyüíteni.

Geographiai Helyhezetünk. — Lap 110.

Nagyon világosan megmutatja a' Szerző, minő kárt szerez a' kereskedésnek az utak' rossz saszasága, és minő arányban róv-le rossz utakon a' portéka' becséből, a' helyről-helyre vitel. *Minel könnyebb a' szállítás, ugymond: annál több tiszta nyereség marad a' kereskedő kezében. Rossz út, mellybe olykor vetni lehetne; kis, és még is nehéz szekér, sok ló belé fogva, valóban nem mozdítják-elő a' kereskedést.* Abban is igaza van: hogy emberkéz és erő-mív, a' természet' 's föld' ajándékít nagyobb becsre emeli. Azt se lehet tagadni: hogy a' fő, ipar, 's veriték, még a' sovány földön is paradicsomot teremhet; paradicsomot e éppen mindég és mindenütt? azt nem tudom, de hogy a' nagy szorgalom sokat tehet, az bizonyos; mindazáltal még mindég hátra marad az a' kérdés: mi hát az, a' mi fejet, ipart, és veritéket izgat, és ket-

tőztet? Ezen Czikkely² végén az mondatik: hogy *papiros-penz hipotecára állítva, többet ér aragnál, ezüstnél*. Ezt én nem tagadom kereskedési tekintetben, de nem igen hiszem financiálisban; azomban az efféle értekezések, most nem ide-valók.

Egyébaránt a' papirosrul mint pénzrül alkalmasint Napoleonnal, és Bartensteinnal tartok, és valahányszor hallok arról valamit; emlékezetemnél fogva a' multt történetekbül mind nálunk, mind egyebütt, de még a' természeti józan-ész² sugallásai mellett is, mindég eszembe jut a' francia köz-mondás: „Belle entrée, laide sortie” az-az: *szép bé-, rút ki-menetel*. Az ásványok² kiásatása, mind foglalatoskodtatja a' népet, mind pedig belső értékű terméket ad, olyat, melly sok félékre haszon-vehető, és sok mester-embert egyszer²smind foglalatoskodtat, 's a' melly végtére medium reale comparativum, valorum, tam relativo quam absoluto hypotetico respectu. — Ha az a' sok pengő-pénz, mellyel valaha Spanyolország birt, csupán az otthoni szorgalom² és Spanyolországban mivel bányák² következ ése lett légyen; ugy az nem szolgált volna kárára Spanyol-orzágnak, és valóban még inkább nevelte volna az a' sok pénz a' nemzeti szorgalmat, de az amerikai bányák² többnyire rab-szolgák által Spanyol-ország² hasznára mivelte, és így Spanyol-ország² lakosait nem foglalatoskodtatván, az országló-szék pedig az amerikából jött metallumot a' népesedés² élesztésére 's a' nemzeti szorgalom² felelevenítésére nem fordítván, a' következesek jók nem lehetnek. Eppen oly szegény egy nemzet politikai tekintetben, mikor igen sok szüksége van, mellyeknek ön-kebelébül vagy csere által nem tud megfelelni; mint mikor igen kevés, — és így, mivel mind inkább-inkább népesedik Európa, és nevededik benne mind a' természeti, mind a' készítményi természetés, 's ennél-fogva szaporodnak mind a' valódi,

mind a' feleslegi szüksegek, a' papiros-pénz azomban könnyebb és frissebb forgásu a' pengő-pénzáél, nem gondolom hogy a' státusok' kormányozoi nem egygyezhetnének - meg egy-más között, egy bizonyos, jól megállapított papiros pénzbeli systemán, melly a' népesseg' szaporodásánál, és már azért is, (legalább viszonos tekintetben) a' metallumbul verendő pénz' fogyásánál fogva, uralkodások alatt élő népeik' szorgalma nevedésére annál inkább nagy befolyással lenne, mert az év' rajzai eléggé mutatják, mint nem barátkozik jól egygyütt sokáig, az egymás mellett forgó pengő- és papiros-pénz! De hogy ez történhessen, mindenütt alapot kell adni a' papirosnak, ha pénz akar lenni. Ezt az alapot csupán az országos alkotmányban lehet feltalálni, és azért van a' constitutionális státusoknak, mint státusoknak többhi telők, mint a' nem constitutionálisoknak. Valóban nagyon öszsze van kötve a' papiros-pénz' dolga és annak mennyisége, szaporodása, kevesedése a' köz-adóval és annak nevelésével. — Az adósságot minden szolgáló-bíró az adóson exequalhatja, ha jók a' hitelbeli törvények; de nem úgy van ám az a' végre-hajtó hatalommal, ha az, az országos alkotmány által nem hátráltatik csupán ön-kénje és belátása szerint a' pénz' dolgát elrendelni; mert végtére csak még is mindég az egész nemzeti birtoknak kell jót állani a' forgásban lévő papirosért, mint pénzért; valamint tehát egy privátus társaság tagjainak a' tagok rész-vételi idomzatja szerint jót kell állani az általok kiadott papirosokért, és azoknak becse' változhatatlanságáért; úgy egygy ország' minden tagjának a' magángó és ingatlan javainak idomzatja szerint, jót kell állani a' státus által kiadott papiros pénzért, és így nem lehet csupán a' végre-hajtó hatalomra bocsátani a' papiros-pénz' dolgát, Látni kell hát a' Grófnak, hogy következményekről beszéll, minekelőtte előzményeket meg-

állapított volna; mert az az előzmény, hogy a' hit-valláson kívül nem kell senkinek semmit is hinni, bár minő igaz ember legyen is magában, még igen habozó, ha következései jól ki nem fejtegettetnek; és azért ne vegye senkinek rossz néven, ha még most a' papirostul mint pénztől, egy kevésbé fél, és Horátziussal azt mondja:

„Introrsum video, vestigia nulla retrorsum”

Pénzünk nincs. — Lap. 114.

Itt Velence', Genua', Hollandia' példáját hordja-fel a' munkásság következésének megmutatására, a' nemzeti gazdaságra nézve. — Talán nem egy, vagy két hasonló körül-állásokat kelle vala csak szem-ügyre venni az össze-hasonlítás' tekintetében, hanem mindnyájokat, és még az sem lett volna elég; hanem a' különbözőéseket is fel kelle vala keresni, a' mi mostani, és az említett Nemzetek' akkori körülményei között. Nem mondom én, hogy a' népesség, a' felvilágosodás' nevedésével nem viszi a' természetesen következő munkásság mellett, lassan-lassan mind tovább-tovább a' nemzeteket; de nagy rugást elő-menetelőken ugyan csak-nem tehet egyéb, mint az ország' javára jól elintézett belső's külső kereskedési systema, és a' pénz akár általános valódi, akár meghatározott becsének változhatatlansága. A' kereskedési rend-szernek az időhöz kell alkalmaztatva lennie. Valamint a' hajózási acta nagyon használtvalaha Angliának, ugy most ártana. Magyar-ország ugyan lehetne talán geschlossener Handel-staat, de minő hazafiuság kívántatnék-meg ehhez? Igaz, hogy a' munkásság idővel minden kereszttül tör, és virágoztatja a' nemzeteket; de még is semmi sem izgatja olly igen a' munkásságot, és hozzá-elő rövidebb idő alatt annak minden, mind köze-

lebbi, mind távolabbi jó következesit, mint a' jó belső, 's külső kereskedesi systema. Mozditsuk tehát elő a' mennyire tőlünk függ (és ebben sok függ tőlünk) a' belső kereskedest.

Mentegeti azután az angolyosságot a' Szerző: de az nem angolyosság többé, mihelyt csak az tetszik nekünk Nagy-Britanniában, a' mi ott helyes, és a' jelenben nálunk alkalmaztatható; mert sehol és semmi, nem ab omni parte perfectum atque beatum. Nem kell hát az emberiség' jussai legnagyobb lehető szentségét emlegetni, mikor Nagy-Britanniáról szöllünk; mivel a' matrözok' présénél lehetne nagyobb emberiség; valamint lehetett volna a' franczia foglyok' tartása módjánál is a' hidas hajókon. Az Algiriaiak rabló systemájok' megszerveése sem igen mutat nagy emberiségre. De hadjuk-ezeket, és nem is emlegettem volna; ha a' Szerző gyengeséggel nem vádolná azokat, kik némelly árnyékot is vesznek - észre a' ködös Britannián, és ha itthon csak felrázta, nem pedig (a' mit egyébaránt könyvének egy helyén maga is kárhoztat) túrta volna egyszer'smind a' honni ganéjt. Azomban soha se tudtam elhítenni magammal a' leghatalmasabb, akár régi, akár újabb nemzetek' otthoni boldogságát ott, hol a' kiköltözés szükséggé vált; vagy a'hol az egész nemzet két részre vala osztályozva, mellynek egygyike koldusokból álla; kiket a' másik hatalmas és gazdag osztály, tartani kintelenítetik. A' nemzeti adosságokat sem igen tarthatom nagy boldogságnak, mert a' hol nemzeti adosság van, ott a' mint látjuk, a' jelenlétkben is (a' nélkül hogy szükség legyen elménket fárasztani, eszünk' ne csak egygy araszra, hanem mért-földekre és századokra nyuló kiterjesztése végett) mindenki adós, sőt maradéka is; nálunk pedig nem adós, kinek nincsenek személyes, vagy Eleitül rá-maradt adóságai. Igyekezünk hát ezt a' politikai szüzességet meg-

tartani. Igaz szorgalmatosabbnak kell lenni annak, ki sokat tartozik fizetni, hogy a' fizetést bírja, és így többje is van; azomban meg van é mindég az arány az adó' és a' státus' szükségei közt, vagy viszont? Ha ez meglenne Nagy-Britanniában, egygy oly nagy kereskedésü országban, keresménye után minden ember élhetne, a' népességi túl-telés, (Saturity of population) nem tenné szükségessé a' nagy kiköltözéseket; a' szegények' taksája nem terhelné oly nagy mértékben a' helységeket. Hát felszámolhatja é a' Gróf azon véghetetlen házi aggodalmakat? mikor a' fizetés nincs arányban a' kereshetőséggel; és hiszi é igazán, hogy a' kereshetőség a' mi mostani körül-állásainkban abban a' mértékben tőlünk függhessen, valamint az Angliában a' Parliamenttül függ? Tudom Ciceróval fog nékem felelni: „Necesse fuit esse aliquid extremum, et tamquam in arborum baccis et terrae frugibus tempestitiva maturitate vietum, atque caducum”, 's kérdi majd, ne igyekezzünk é férfiasodni, mert meg kell vénülnünk és meghalnunk? Igen is igyekezzünk férfiasodni, de a' magunk körül-állásai, és természete szerint; mert valamint az üveg-házakban, fűtés és ló-trágya által, úgy a' gyermekeknél is lehet hevesítő italok által siettetni az érlelést; de nincs saltus in natura, neque in societate, és a' fő dolog mindenben, kivéven a' ló versenyezéseket, vagy szaladási vitákat, sem nem tipegve - tapogva; sem pedig szökve, futva, vagy nyargalva haladni. Ha azok, a' miket a' Gróf jó szándékból kíván, és a' mellyek bizonyosan, lassan-lassan kifognak fejlődni, több más elébb életbe hozandó előzmények nélkül egyszerre megtörténnének, már akkor ugyan felette sok, mind édes champániai, de kivált erősítő mádi bort kellene innunk bú' elfelejtésére! Azt se lehet mondani egygy-átallyában, hogy *nem ertünk mindnyájan a' pénz szerzéshez*, mert hiszen a' pesti ló-versenyezés nem kevés

summákat hoz-be némelly ügyes embereknek; valamint több aranyotskákát csal-ki, némelly ügyetlen, fiatal, tapasztalatlan és majmoló urfítskák' 'sebeiből.

Más nemzetekkel a' concurrentiát ki-nem álhathuk. — Lap 118.

*Éz annyit tesz, ugy-mond a' Szerző: mintha azt mondanám, nekem annyi penzem nincs mint R-nak. Az ugyan jó volna ha csak annyit tenne, mert akkor többnek megszerzésén igyekezném a' nélkül, hogy felfujjam magamat, mint a' beka a' mesében, és reménljem ön felpuffasztással az ökör' test-körét utól-érni; de többet tesz: azt, t. i. „hijában igyekszem, füstbe megy igye-
„kezetem, fáradozásom, költségem; megcsal a' remény,
„haszon nélkül csordult-le verejtékem, hijába fáradtam,
„végeben vitt fáradozásaim' felszámítása után az sül-ki,
„hogy vagy nem gyarapodtam minden izzadságom mel-
„lett is, vagy még alább szállottam tehetségemben.”* Hány ily felszámításokat hallottam én Hazám' külön részeiben, a' kunyhókban; mikor a' Szerző London és Páris piacainak kövezetjeit tapodá. En is utaztam ugyan kül-földön, de kevesebbet a' Grófnál; ellemen többet Hazámban, és pedig sokat gyalog járva, 's paraszt házakat látogatva. A' Szerző nem igen szerencsés mindenkor a' felszámolásokban, azt gondolja p. o. hogy ha az, kinek 50,000 forint jövedelme van, 10,000 f-tot tehet a' Haza' oltárára, miért ne tehetne az százat, kinek 500 a' jövedelme? A' felszámítás mathematicae igaz, de sem politikai, sem erkölcsi tekintetekben; mert amannak még 40,000 forintja maradt fenn; ennek ellemen csak 400: és p. o. ha 5 vagy 6 gyermeke van, és még 500 ftal is nehezen szerezheti-meg a'

legszükségesebbeket, kívánhat é a' Haza tőle 100 forint áldozatot? illy eset pedig több van, mint nem; kivált a' devalváltzió után, az országnak a' főbb városoktól távolabb eső részeiben. A' 10,000 forintot nyújtó tehát, kevesebbet ad a' százat adónál. Mi kár a' Szerző' jó szándéku, — (s a' mint Tettel bebizonyítá) áldozatokra kész szép elméjü lelke mellett hogy nem apa, és soha-se szenvedett nyomorúságot! mert könnyü ám mikor 150,000. forint jövedelmünk, és se feleségünk, se gyermekeink, ugy száznakozni a' szegény taksáson, hogy a' valódi szükségéhez képpes arányosan, még szegényebb földes-ur' áldozatai mellett kívánunk elegendő kár-pótlás nélkül rajta segíteni. Ha az a' mit a' hazafiságnak köpönyegbe burkolásáru, és az elől a' hátulsó ajtón eső kimenekedésrül, oly szépen és elmésen mond a' Gróf, a' tehetősebb hazafiakra vétetik: helyesen rajzolta a' Szerző a' Gunkler patriotismust azoknál, kikről más helyütt azt mondja: hogy már ládába volt akkor a' pénz mikor születtek; de nem meritéki a' tárgyat, mert egy hasonlóan hosszú, és szintegy elmés Czikket lehetne írni a' hiuságba burkolt patriotismusrul, vagy inkább ollyanrul, mellynek burokja alatt hiuság lappang; azomban ez kevésbé vétkes, mert a' Tettet kell nézni, és annak jó jövetkezéseit. Én a' Gróf' tanácsa szerint megelégedném, ha buzámat mindég 5. — ökrömet 50. — boromat 8 W. forintért adhatnám; de igen gyakran senkinek se kell borom, se buzám, sem ökröm; pedig sokáig nem kell, és ha kellene is nem jön vevő a' rosz utak miatt; ha pedig jön nem fuvaroztathat-el semmit ezek miatt. A' Gróf következménye tehát, noha csak félig meddig foly az előzményekből, és másokat is kellett, és lehetet volna amannak elibe bocsátani, igaz: hogy t. i. a' jobb termékek' kitermesztése, könnyebb comunicáció, 's a' portékák becsesbre változása végett, nem ugyan a' mint

mondja legkissebbet se, *de keveset, 's kellettnél és szükségünknel kevesebbet teszünk.*

A' kivitel, vámok miatt lehetetlen. Lap 122.

Ha olvasni méltóztatott volna a' Gróf mind azt, a' mit e' tárgyban az 1791-iki Ország-gyűlése olta a' Karok és Rendek mondtak és írtak, ugy ennek a' Czikkelynek, főképp' csak harmadik Czikkjét írja vala, mert azt a' három igasságot hiszen csak tudnia kellene. 1-ször, hogy Eleink kötések mellett csatolták magokat a' szomszéd Fejedelem' kormányá alá, csupán a' köz és viszonyos védelem tekintetében; nem pedig hogy akár szorgalmok, akár kereskedésük, akár mi más törvényes jussaik, akár mi más ha ugyan azon Fejedelem alatt lévő ország javának is alá legyenek vetve. A' 2-ik nagy igasság az, hogy nem lehet valódi vágy-versen (aemulatio) két nemzet között, mellynek egygyike főképp' föld-mívelőkből és marha tenyésztőkből, másika pediglen főként készitményesekből áll. Ezt a' theoretica igasságot a' praxis is megvalósította, mert mikor két hét alatt Napoleon' idejében az Örökös-tartományok és Magyar-ország között minden vám megszűnt, azon két hét alatt annyi kézi művek Magyar-országra, élelembéliek pedig hordottak Bécsbe, hogy soha-sen lehetett sem itt azokban, sem ott ezekben inkább válogatni, és olcsóbban mind ezeket, mind amazokat megszerezni. A' 3-dik igasság az, hogy-ha a' jó gazda lovának több hasznát akarja venni, jól és gondosan kell azt telelni; nyárban pedig jó legelőn, mellyet futva bejárasson, kivált közel folyó-vízhez tartani. Mivel a' Gróf oly nagyon szeret nép-kedveltetően (populariter), napkeleti módon mint Jézus Krisztus parabolákban beszélni, halgasson-meg egy kis mesét, mellyet elbeszélni bátorkodom.

„Egy jó apának, kivált hatalmas, sok és nagy birtoku felesége után, több jó fiai valának, de egygyik bénán, a' másik egy kevésbé púpos háttal, a' harmadik vakon születék; azomban jó és szorgos nevelés mellett szépen kifejtődtek ezen fiaknak tehetségeik. Egy fiatal, szép, erős, izmos nagy tehetségű 16 esztendősi elvesztvén szerencsétlenül édes apját és árvaságra jutván, még minekelőtte eleinek zajos körül-állásai miatt akár testi, akár lelki tehetségei egészen kifejtődhettek volna, alá adja magát az említett több gyermekes apának azon feltétel alatt, hogy őt' és fiajít védelmezni fogja minden viszontagságok' alkalmával; hasonló védelmet várván, mind tőle mind fiaitól; ha fentartván az őstől reá-maradt javakat, jussokat és birtokokat, úgy fog neveléséről és birtokai' mind megtartásáru, mind pedig azoknak jövedelmei' gyarapodásáru gondoskodni, valamint tulajdon fiaiéru, 's ezek' neveléséru és vagyonok' gyarapodásáru gondoskodik. Nevekedik a' suhancz, a' 16. esztendősi Leventa, eléri 17-18-19-dik évét. Eleintén nem irígykednek rá a' 3, a' természetül kevésbé megajándékozott gyermekek, de később megindul szívekben az irígység, és lassan-lassan nőni, és mind jobban jobban gyarapodni látván a' befogadott fiút, és jószágit; kiviszik a' legjobb apa' meghitt embereinél, hogy azért mivel tulajdon gyermekei közzül egygyik sem olyan életre való mint a' befogadott, ennek nevelésére kevesebb gond forditassék, mint amazokéra fordítatott; mert úgy mondanak: érette többet tett a' természet, és így az igasság azt kívánna a' köz atyai szeretettül, hogy a' kedvezés' nem egyenlőségénél fogva az ellen-súly a' négy fiuk között helyre-állitassék; annál inkább pedig, mert félő, hogy-ha a' szép és erős befogadott fiu, egész kifejlését érendi; a' jól nevelt púpos hátú, a' béna, és a' vak minden jó nevelésük mellett, vele semmi esetben ne mérkőz-

hessenek. Szerencséjére a' befogadott fiúnak, egygy okos és igasságos ember találkozott a' jó apa' kedveltjei között, ki azt monda neki: én más hiszembe vagyok édes jó apa, mint többi tanács-adóid, „az igasság nem állhat „abban, hogy azt a' külömbséget, akárki javára légyen „is az, felforgassuk intézeteink által, mellyet a' természet maga béhozott, és hogy a' szerencséesebb természet' „kifejlését a' szerencsétlenebb' kedvéért hátráltassuk, „kivált mikor ellenkezőre köteleztük-le magunkat”; most még nincs mit félned édes jó apa, mert meszsze van még a' befogadott fiú egész kifejlésétül, most még valahányszor tulkot hoz három fiaidnak ajándékba jószágaiból, „annyiszor három fiaid posztóval, és czukrocskákkal vi- „szonolják azt. Ha később atyai gondoskodásod mellett, „posztó, és répából czukor is fog készíttetni bévett fiad' „jószágain, ő bizonyosan tehetsége' nevedésével, már „hálából is ugy fog néked mindennel, a' mi csak tőle ki- „telik, kedveskedni, és kedveskedhetni, hogy sokkal „több hasznod lesz, mint valaha várhatnál, három, bár „mi szint-ugy jó akaratu, tulajdon fiaid' már nagy jöve- „delmekre vergődött jószágaikbul”; mert ha két birtoka van valakinek, mellynek p. o. egygyike 3000 forintot nagy szorgalom mellett béhoz, de még nagyobb szorgalom mellett 4000-et, sőt a' legnagyobb mellett 5000 béhozhat; a' másik pedig, melly most csak 2000-ret hoz-bé szorgos gazdálkodás mellett, azomban könnyen 12,000-ret hozhatna-be; ugyan nem lenne é okosság, erre az utolsóra szint oly, sőt még nagyobb gondot fordítani, niég arra az esetre is, ha ne-talántán idővel ez-által, a' másik birtokbul 3000 forint helyet, csak 2000-re menne a' jövedelem? annál inkább, mert már most egygy apának hív fiai lévén a' négy fiúk, a' befogadott fiu soha-se fogná hátrálni, hogy a' háromnak jószágaikból, azok, kiknek élet-módjok otthon ne-talántán megesökkenne'

talentumaikkal az ő jószágaiba letelepedjenek, ott birtokosodjanak és honnosodjanak, 's így a' befogadott fiu birtokainak virágzását a' jó, okos, közös apa' javára, és mind az ő, mind tulajdon három fiai' védelmére még jobban eszközöljék és emeljék. A' jó, köz és okos apa, gondolóra vevé a' bölcs meszsze-látó tanácsot, 's Jupiter gyanánt:

„Annuit ac totum nutu tremefecit Olympum”

Bévégezvén mesémet, légyen szabad nekem a' Magyar nemzet' becsületére mondanom, hogy minden törvényes jussai mellett, mellyekhez ragaszkodhatnék e' tárgyban, bekével tűri azt, hogy jobb Angoly, Franczia és Belga posztók helyet p. o. szint oly drága de rosszszabb posztókat az örökös tartományokbul venni kéntelenítettik, és azon okoskodás nem vigasztalkatná, ha ő Felső^g 'hez és a' testvér nemzetekhez viseltető hajlandósága szívében nem lenne gyökerezve; mellynél fogva az mondatik néki, hogy Franczia, Angoly, Belga nem jön Fiumébe életet, vagy más magyar terméket venni, mert másutt olcsóbban kap; én pedig azt gondolom, hogy több hajó jönne Fiumébe mint eddig, mihelyt látnák a' külső országi kereskedők és készítményesek, hogy vagy posztó-jokat, vagy aczéljokat, vagy illatos vizeiket Fiumébe eladhatják, és ott a' bevett pénzen életet és magyar bort vásárolhatnak, és hajóikra felrakhatják; mert semmi-féle kereskedő nem akar veszendőbe üres hajót csupán termék vevés miatt valamely rév-partba küldeni. Valamint a' szárazon, szint-ugy a' vízen, a' költsönös kereskedés, az oda, és vissza-menet használható fuvarozásokat, és hajózásokat méltán szereti; mert csak így virágozhatik az viszonos közösülések által. Ha tehát Magyar-ország' hűsége és szivessége Fejedelméhez és testvéres szomszédjaihoz csak-nem kirekesztőleg nagyobb

részét a' fabricátumoknak (noha már most ugyan jó minéműségben, de még sem a' legjobban) az örökös tartományokból kénytelenítettik venni, nem volna é igasság hogy nagyobb részét a' természetényeknek szint-ugy tölünk venni kénytelenitessenek az örökös tartományok? ez lenne a' valódi 's igasságos viszönosság.

Engem ugyan azon ellen-vetés, hogy a' Duna Bajorországbul foly mi felénk, és hogy arrul senki-se tehet, nem igen indít-meg; mert annak csak az a' következése, hogy p. o. a' Bajori gabona olcsóbb Bécsben mint a' magyar-oroszági; de arra az a' felelet, hogy az angoly kazimír is jóságához képpest olcsóbb a' namieszterinél, és hogy Fiumébul szint-ugy kiviszi az életet a' tenger akár merre, és hogy oda szint-ugy lehet jobb és olcsóbb posztót hozni Angliából az Austriainál; valamint Bajorországból olcsóbb gabonát lehet vinni Bécsbe.

Abban valóban senki, a' ki a' még eddig fenn-álló gondolkozás' módját tekintetben veszi, nem fog ellenkezni a' Gróffal, hogy *általjában nem a' vámot kell eltörölni, hanem a' külső és által-menő vám' nagy súlját 's ingadozó létét iparkodjunk megszüntetni.* Hiszen ez fő kívánsága az országnak, és meg kell vallani, hogy a' mi a' külső váموkat illeti, kivált az okos és nagy érdemű Báró K.... javallatjai szerint már több, és örvendetes javítások tétettek, mellyeket hálával kell megismerni, noha a' horokra nézve, még most elejintén legalább, nem igen volt szerencsés következése a' legujabbi intézeteknek. Egy szerencsétlen idea uralkodik még, melly abban áll, hogy a' köz-keletü dolgokra fogyasztó adót (Consumtions Steuer) kell vetni; én pedig azt gondolom, csak azokra kellene, mellyeket főképpen a' tehetősebb emberek szoktak fogyasztani; különben az történik, hogy p. o. egy hatalmas tőke pénzes, ki p. o. csupán csak egy szakácsnet tart, kevesebb fogyasztó adót fizet, mert kevesebb hús

kél-el házánál , mint p. o. egy kissebb hirre felkapott szabó, kinck tíz , vagy tizen-egy gyermek tölti-be kis házát. Igaz, a' ruha tsinálmány' bérébe tudja, a' mit a' hústra költött; de először nem akkor mindjárt kapja vissza a' hús' árát, mikor ezt kiadta, és contóra is sok ruhát kell varnia; azon-kivül drágul az által a' ruha bér, ruha nélkül pedig a' szegényebb sorsú emberek sem szükölködhetnek. Iŕe e' szerint majd mondja valaki egészen mentté válik minden fizetéstől a' tőke-pénzes. Az örökös tartományokban nem, mert ott minden kötelező-levél bé van írva, ott bélyeg nyomódik minden kötésre, minden kötelező levélre, ott a' kötési irások' által-engedése mellett is mindég lehetne tudni, mennyit nyom egy capitalista, és így lehetne őt' adóztatni, és vele mindég igasságos számot vetni adójára nézve.

Kár volt ebben a' Czikkelyben, és nem is tartozott a' dologhoz oly felülegesen és leny-elmésen (légerement) beszélni a' régiség' nagy embereiről. Ha valaha hidegvérrel és minden részre-hajlás nélkül majd által-olvassa a' Gróf a' régiség nagy embereinek irásait, látni fogja: hogy Solon, Socrates, Themistokles, Aristoteles felette nagy eszű emberek lennének most is, ha élnének. Ne büszkélkedjünk annyira találmányainkkal, mert sok elveszett a' régiség' tudományaiból, és még is eredetképpen mindent tőlök tanultunk. A' mi pedig az ugy nevezett eredetiséget, és nagy conceptiókat illeti, abban már azért is hátrább vagyunk náloknál, ha a' legnagyobb elmével bíránk is; mert utánnok élünk, nem pedig előttük. Nem szeretem az egygy-oldaluságot. Több valódi nagy embert mutathat a' kicsiny Graecia, egynehány századok alatt, mint a' leghíresebb tartomány Európában két annyi századok alatt. Hát a' Római birodalom?! mutasson hát a' Gróf az ujjabb időkből egy Aristidest, egy Timoleont, egy Phociant, egy Brutust,

egy Cátót, egy Cincinnátust, egy Fabriciust, egy Regulust? A' Pennek, a' Franklinok, a' Wasingthonok, Canningok, Carnótok és még egynehányan, nagyon kevesek annyi századok' sorában és oly kiterjedésű körökben. Ugyan mit pöffeszkedünk pulyaságunkban? midőn majd minden igyekezetünk csupán-csak az élet' kellemei és a' jobb-lét' megszerzése körül forgolódik, és még ezt a' filosofiát is a' Görög Epicurustól és Arisztippustól vet-tük? a' régiek legalább csak gunyolva elé-beszélték, nem pedig javasolták. Ut jam

Romani, pueri multis rationibus assem
Discant in partes centum diducere.

mikor minket oly nagy mértékben

Semper inops agitat, vexatque cupido

mikor töbnyire oly keveset gondolkodunk arról a' prakti-
kus életben

Virtutem natura ne pareat doctrina ne donet?

Quid pure tranquillit honos an dulce lucellum?

mikor oly gyakran

Virtutem verba putamus

Ut lucum ligna.

Se beszélni, sem írni, se kép-szobrokat faragni, sem építeni nem tudunk oly tökéletességben, mint a' régiek; a' hazafiuságban pedig éppen hátrább vagyunk, nyelveink tökéletességükre nézve, barbárok, az övékéhez-képpest, és még is azt akarjuk a' világgal és magunkal elhitetni, hogy több észszel és genievel bírunk; hiszen mivel a' beszéllő és író emberek formálják-ki a' nyelvet, ha egygy egész nemzetet veszünk tekintetben; azon nemzetnek kell legtöbb és legélesebb eszének lenni, és legnagyobb genievel birnia, kinek nyelve legtöbbéte-sebb. Idő folytával több időnk volt szemlélődni, tapasztalni, a' régi találmányokra ujjakat építeni; de az eredeti genie a' régi Görögök' sajátja vala. Mezei gazdasá-

got Khinába kell menni tanulni. Bankquerottot tsinálni papiros pénzzel Franciaországba. Pitt egy saru tsinától Helvetziában tanult lenni fináncz mester-ember. Veszedelembe forog Anglia' fináncz systemája, mihelyt keleti India a' járom alul kiszabadul, és déli Amerika, és az Orosz birodalom felvergődik, és mi kik azt állítjuk, hogy nem három araszra, hanem tiz, tizen-kettőre; és nem egy napra, de hetekre kell észszel bírni, az efféléket kelletin-túl csudálván, azt gondoljuk: hogy azért, mert csudáljuk, több eszünk van a' régiéknél, már az ilyen tudomások jönnek *ám ujságokból, és időszakaszi fel-színes írományokból, hibás fordításokból, vagy a' Conversations Lexiconból.* Tudom én ugy mint a' Gróf a' papiros-péncz' és bank-intézetek' hasznát; de tudom veszedelmüket is. Ugy van az minden dologgal, attul függ egy Calonne, vagy egy Súly' igazgatása alatt vagynak é az efféle dolgok? de minél kevesebb virtuos emberek vagynak valamelly országban, minél többen az élet' kellemeihez ragaszkodók; annál nehezebb nagy ész mellett virtuos embert találni. A' kedvező, a' békés, a' nem szorító körül-állásu időkben minden jól megy; de szoruljon-meg csak a' kapcza; és így semmit-sem kell becsén túl vagy gyalázni vagy magasztalni.

„Nil admirari res est prope sola Numici
Unaque quae possit, facere, et servare beatum”

Nem kell az embernek századját gyűlölni: de dicsérni sem kell azt túl a' mértéken; mert mindenszázadnak vannak foltjai, pecsétjel, és villanó részei is. Mindég egy kis kérkedő ön-szeretet csúszik századunk' magasztalásába, valamint hypocondria szer-feletti gyalázásába.

Minekutánna sokat beszélt volna a' Gróf, hogy megmutassa az ahoz értés szükségét azon dologban, mellyről beszélünk ezt kérdi: a' ki csak honni dolgokban jár-

tas, külföldiekről pedig semmit, vagy csak zavarba, 's félszegül tud valamit, hogy lehet gazdasági, kereskedési, 's hitelbeli tárgyakról competens bíró? ez nagyon igaz, de megfordítva is igaz. Megegygyezem a' Gróf észrevételével, midőn a' külső nemzetek' utánzását literaturánkban még nagyobb hasznunak állítaná, ha több eredetiséget és sajátyságot fejtett volna ki; de éppen ez a' baj, és a' dolog' bibéje, csak eredeti fejek teremhetnek eredetiséget utánzások után. A' Gróf ebben szép példa, én nem szoktam hizelkedni; de megvallom rövid idő alatt erősen hatalmába vette a' magyar-nyelvet. Isten áldja-meg ezért, és még hamvait is. Ha ellene találának írni némely adász kritikasztereink, feleljen nekik Boileauval.

„L'exactitude est le genie des sots.”

Mikor szép sűrű vetést végig lengeni látok, nem kémelem én akkor az egy-két, vagy konkolyos vagy taklászós kalászokat.

Rendelések' feleslege. — Lap 129.

Ez a' Czikkely tele van valódi praktika bölcsességgel, és emlékezteti az embert a' francia kereskedők' egynehány hathatós szavaira Colberthez: „Laissez nous faire” bizd reánk e' dolgot. Az is igaz, hogy a' kevés a' semminek legközelebbi szomszédja. Az is igen bölcs észrevétel: hogy nehéz mindég kitanulni kívált a' nemzeti gazdaság' tárgyaiban mi az ok, és mi a' következés; ugy vannak össze-szöve, és egygyüvé fonótvá olykor kölcsönös és egymásra ható viszonyzatokban az okok a' sikerrel. Itt eltalálni mi minek oka, vagy következése, és minő mértékben? valóban felette bajos, és nagyon tapasztalt, megért, hideg, taglaló és sok oldalú fejet kíván-meg.

Productumink' szűke. — Lap 130.

Ebben a' Czikkelyben is igen sok jó, és hiúságunkat leforrázó találatik; kivált a' vége ezen Czikkelynek figyelmet érdemel: de szeretem vala ha a' Gróf a' magasiale systemáról a' maga ideáit közlőtte volna velünk; hiszen gondolom járt Burkus-országban is, hol az divatban van, Angliában is mindég kulcs alatt tartatik bizonyos mennyiségű élet minden esetre; azomban még is nem tartóztathatom - meg magam egy jegyzéket tenni: és ez ebből áll t. i. hogy Buda és Pest közt a' Dunán felfele Mosonyon keresztül vitt élet' mennyisége inkább kereskedésünk' csekélységét, mint termésünk' mennyiségét mutatja.

Communicációk' rosz volta. — Lap 132.

A' mit a' Szerző ezen Czikkelyben mond, azt valóban több részében az országnak nem lehet tagadnunk. Hídaink több helyen ollanak, hogy kétszeres Isteni gondviselés nélkül, kevesebb nyakot látnánk épen mozogni a' tarkok felett. Nékem egykor egy tizen-két mért-földnyi útam, négy kocsival és tulajdon lovaimmal, hét napban és 400 váltó forintban került. Az első nap még két mért-földet se haladhattam, kocsimat ugy megrongálám, és lovaimat ugy megzaklatám, mintha az ötödik százat is, az első 400 után vetettem volna. Ha nem lett légyen egyik zsebemben Horátziusom, másokban pedig Tacitusom, talán megholtam volna mérgebben; feleségemet és gyermekeimet vigasztalnom kelle, és így magyarázgaték nekik egygyet is mást is Horátziusbul, és vagy három órájít könyv-nélkül megtanultam, mellyek között egygyik ama híres volt:

„Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem.”

Hát ha némelly postáinkról akarnek szólni!? pedig jól elrendelt közöülések nélkül nem virágozhatik se nemzeti szorgalom, se kereskedés, se tudomány, se literatura. Egykor Sátor-allya Ujhelyből, melly ide csak öt mért-föld, később kaptam postán egy hivatalos levelet, mellyben Budára valék deputálva O Felsőge kegyes Királyom' megtisztelésére; mint Bostonból Amerikában, honnan egy taksásom' katona fia, ki francia fogságba esett, és onnan Spanyol-országon keresztül a' világ' másik fél-gömbébe verődött, kiszabadulása végett nekem írt, és a' mellyet már a' kilenczedik hét' végével vevék, egygy itt Debreczen felé át-menő Bécsi kereskedő által, holott az Ujhelyi levél csak más napra, mikor már a' kereskedő Debreczenben volt, O Felsőge pedig már régen Bécsbe vissza-érkezett, jöve kezemhez. Még gyermek koromban Arok-szállás, és Kál között egykor a' legcsikorgóbb hideg télben, farkasok' üvöltései között, a' szabad ég alatt a' kocsiban alvás helyett, egész éjszaka hold-világ és derült kék - egi csillag-fény mellett rettegнем kelle. Már két kocsist bocsáték-el szolgálatombul, ki a' szemközt jövő tehert-vivő fuvarosokat, kik utainkat tsinálják, mivel csak nagy nehezen térhetek-ki, ostorával csapkodta. En azt hiszem, hogy minden nemes ember, minden földes-ur nyerne, ha vámot fizetne; más volt midőn kaczagányos apáink ló-háton utaztak; de most hintós kocsikban teszszük utainkat, és oly kevésse kívánhatják az otthon veszteg ülő nemesek, hogy sárban elsüllyedjen egy más nemes út közben; mint az a' nemes ki nem insurgálhat, kívánhatja: hogy semmit ne adózzék a' felkelő sereghez, és annak gyakorlásához. E' tárgyban nem áldozatrul, hanem bizonyos és világos nyereségrül va-

gyon a' szó. Igasság é hogy a' taksás, ki az utat kirekesztőleg tsinálja, egyedül vámot fizetven, minden küből életjét olcsóbban eladni kéntelenítessék, mint a' nemes földes-ur? én azt ohajtanám, hogy az ország-gyűlésén meghatározandó tariffa szerint, egy szint ott meghatározandó darab ideig, jó formán vámot fizessünk nemesek úgy, mint nemtelenek a' kereskedésbeli utak' mind elkészítésére mind fentartására; melly üdő eltelvén a' vám igen csekély lehetne, csupán a' már jól elkészült utak' fenn-tartására. A' hol csak lehet Mac Ádám' módja szerint szeretném látni az utakat elkészítve. Társaságnak kívánnám bizonyos időre bizonyos tariffa mellett árendába kiadni a' belső vámokat, jó szorító kötés mellett, mellynek célja lenne az utak' elkészítése és fenntartása, nam quod in commune curatur, potissimum in communi negligitur. Csak tsinált úton kívánnék fizetést szedni. A' társasággal a' kötést úgy akarnám, hogy minden esztendőben egy bizonyos tartalék fundus is félre tétethessék; ohajtanám hogy az utak' fenntartása végett ne tartsa méltósága alatt a' törvény-hozó test a' szekerek, kocsik 's kerekék pontjainak, valamint az utak' szélességéről gondoskodni. Erről a' tárgyról még sokkal többet mondhatnék, mert sokat gondolkoztam felőle, — de nincs itt most üdőm reá, és helye sincs ezen észre-vételekben. — Ne vegye nekem senki roszt néven, ha emberben a' könnyen és döcögötetés nélkül mozogható tehetséget a' legdrágábbnak tartom; mert én ugyan részemről inkább szeretném látásomat elveszteni, mivel már elegendő kedves, és sok kedvetlen dolgot láttam, és hallásomat is, mert szint-ugy elég mind okosságokat mind oktalanságokat hallék 's olvastam már életemben; hogy sem plántához hasonlítani, és vagy éppen helyrül-helyre nem mozdulhatni, vagy eléggé szűk erszényem, és még hátra

pántjainak

lévő kevés óráim" fogytával csupán fájdalmat okozó szüntelen rázások között mozoghatni.

Belső consumtió, az-az fogyasztás' kiséte. — Lap 134.

Azt nehezen hiszem, hogy az ország' szerencsésebb fekvésű részei a' mostoháiban fekvők természetnybeli szükségüket úgy ki ne pótolhassák legalább közép-szerű esztendőben, hogy külső kivitelre semmi-se maradjon. Ennek természeti következése, hogy a' külső kereskedés szolgáltató eszközöket a' szerencsésebb fekvésű részekenek sorsokat javítani. Ezek gyarapodván, természetesen a' másod rendű szükségüket szivesebben fogják és olcsóbban is a' hazában venni, ha a' szerencsétlenebb fekvésűek azokat készítményi szorgalmok által kipótolhatják; de kivált a' készítményi szorgalom kíván töképenzt, és így mindég az a' kérdés fog fennmaradni, miképp' azt azoknak megszerezni? 's így szükség valóban, hogy több hitelünk legyen mint most van. Ha p. o. valaki a' felföldön egy papiros-malmot akarna jószágában felállítani, és valamely e' tárgyban tapasztalt, okos, és becsületes Hollandus' segedelmével, ki hazáját körül-állásainál fogva oda hagyá; tetemes haszonnal jó hollandus papirost tudna tsináltatni, és pedig eleintén csak 6000 konczot egygy esztendőben, de ezen intézet megindítására, pénzre, 8000 pengő forintra volna szüksége; és a' mondottak szerint esztendei tiszta jövedelmének, ezen summát minimo etiam calculo bőven megbíró 3/4 részét akár az al-, akár a' felföldön, akár itt is, ott is lekötné, hogy ne kéntelenítessék, mivel egyszerűen annyi árú productumot el nem adhat, (és hihető, hogy mivel most, mikor a' papiros-malmot építeni akar-

ja, a' gabona olcsóbb lesz mint tavaszkor) productumait elvesztegetni nem akarja; ugyan nem lenne é mind rá, mind pedig a' nemzeti szorgalomra nézve üdvösséges, ha ezt a' 8000 ftot könnyen speciális intabulációnál fogva megkaphatná, talán 5, sőt 4 percentumra is, jószágai egygy esztendei jövedelme' harmad részének lekötése mellett? Ha más esetben kapná ezt a' pénzt, hogy p.o. 6. percentumos adósság 4 percentumosra által - változtatson, mert némely creditorainak sürgetősen lévén szükségök pénzükre, azt vissza-kérik, nem lenne é jó, ha szint azon szerint 8000 ftot kaphatna 4. percentumra? nem állana é szívesen még arra is, hogy mindjárt a' pénz' felvételével az esztendei 4 pcentumos interest egygy esztendőre mindég anticipálja? 'és ugyan a' hitelező nem hagyná é meg nálla csak-nem mindég szívesen tőke-pénzét, ha így megelőzőleg pontosan fizetné a' kamatokat, és ha a' mondottak szerint securitása lenne adóssa tiszta jövedelmeinek 3/4 részében, mellyeket a' jövő esztendőben exequalna a' hitelező, ha az adós az intereseket pontosan nem fizette, vagy a' kötés szerint a' tőke-pénzt a' maga idejében vissza nem adta? mert a' pernek sequestrummal kellene kezdődni a' tiszta jövedelemnek 3/4 részére. Ha tudnák ezt mind a' hitelező mind az adós, ugy nem igen kellene félni, hogy gyakran forduljon-elő az executiók' esete; mikor pedig az adós oda vergődhetik, hogy 6 percentum helyett csak négyet fizessen, vagy hogy az említett esetben hollandus papirosából annyi nyerjen, hogy nem csak, hogy könnyen fizethetné a' 4 pcentumot, hanem nem igen hosszú idő alatt a' capitalist is vissza-fizethesse; már így ugyan haszna lenne az illyen creditumnak, mind az adósok', mind a' nemzeti szorgalomra nézve, a' nélkül hogy szükséges legyen ollyan határtalan pénz-hitelbeli törvényeket szerezni, mellyeknél fogva kivergődhetnének ugyan egyszerre némelleyek adóssá-

gaikbul, és megkapnák becsen felül is jószágok' árát, de más részről megrontanák egész nemzetségüket, másra által - ruháztván azt a' kötelességet, melly szerint minden hazafi, minden birtokos nemes fáradozni tartozik, hogy mind ön', és gyermekei' java, mind pedig a' nemzeti szorgalom' tekintetében birtokát mind inkább-inkább virágoztassa, és az igyekezők' sorában maradjon, nem pedig ebből a' henyélők' sorába által-költözködjék. — Ha igaz hogy a' legnagyobb urak és birtokosok adósságokban fuldoklanak; ha igaz, a' mit a' Gróf oly búja ecsettel rajzol és festeget, hogy olly igen elfajultak, és csak a' szempillantati öröm-éléseknek lehellenek; ha igaz hogy annyi tőke-pénzes ember nem tud mit tsinálni pénzével, és azt, ha bátorságos helyre adhatná, szívesen adná; ha ollyan intézeteket kell javasolni, mellyek az országos alkotmány' fenn-tartását és még sokáig fenn-maradását legkissebbé sem veszedelmeztetik, és még is minden rendű, minden karu, és tehetségű adósnak alkalmat nyújtanak, mind állapotja' javítására, mind az által a' nemzeti szorgalomnak, ugy a' nagy, mint a' közép-szerű, és kicsinyek' tehetsége szerint eszközendő elébb-rugtatására, és az adósoknak nem egyszerre ugyan, de még is lassan-lassan adósságaikbuli kivergődésére: ugy nem lehet kételkedni, hogy a' Gróf' tekintetei ugyan nagyobb szabásuak és vitézebb lelkűek a' hitelre nézve; de sem oly sok oldaluak, sem pedig oly bátorságosok, mint az én sokkal szegényebb, és vigyázósággal tellyesebb, 's a' mellett még is, bár valamivel lassabban is a' nemzeti szorgalmat előmozdító pénz-hitelbeli javallataim; de hogy vissza-mennyünk a' nemzeti szorgalom' tárgyára, mellyre igen nagy befolyása van a' népesedésnek: rendesnek látszható dolog, és még is ugy van, a' felföld jobban mivel földeket, és több szorgalmat mutat; nem elég azomban hogy csak számos legyen a' népesség, mert az al-földön, Dunán, es

Tiszán-tul is számos helységenkint, de azok a' nagy és népes helységek, nagy, nagyon terjedő területeken csak gyéren vannak elszórva. Ezen pusztá területeket, mellyek több kezét kívánnak, kell hát népesíteni; de ki fogja pusztáit, mellyeket méltán ki-ki úgy néz mint tulajdonát, a' népes fel-földről hozandó coloniákkal megrakni, míg az a' két principium áll: „rustici est, quod manus rustica coluit, et in casibus contractuum urbano lenius est tractandus colonus.” A' mi az elsőt illeti a' haszon-vételre nézve igaz, és az 1790-diki 35-dik Czikkely elegendő bátorságot nyújt a' haszon-vevőknek akár az érdemetlen elhajtás ellen, a' ár pedig az elköltözés' szabadságára nézve; de a' használás feltételének ex natura rei a' tulajdonos, és tőle bérben tartott birtok' haszon-vevője között szerzendő egygyezéstül kell függenie. A' mi pedig a' másikat nézi, már az ollyan principium, mellynek minden urbáriálista taksást a' maga sorsával megelégedetlenné kell tennie, és valódi titkos valómás, hogy vagy tehernek tartja az országló - székek az urbáriumot, vagy a' földes-urak' taksásai iránt, nem egygyaránti kegyességgel viseltetik. A' tulajdonnak szentsége tehát a' legelső, hogy az ország jobb sorsra vergődjék, magától fog menni minden egyéb; csak azt ne bántsa senki is, és bele ne avatkozzék. A' személyes köz-terhet és köz-munkát vinni fogja az új colonus, ez igazság; de ahoz, miként egygyezek vele tulajdonom' használásáért, senkinek semmi köze, és abba senki sem avatkozzék, mert ahoz ex pacto sociali nincs jussa semmi státusnak. Az, hogy a' köz-szükségre tehetsége szerint ki-ki adózzék; azt kívánni van jussa a' státusnak, és annak külön-külön módját és mértékét, a' külön-külön országos alkotmányok, és helyhezetek meghatározzák: de tovább nem kell menni a' státusnak; mert több rossz, mint jó következik belőle az Egészre, és a' Feje-

delemre nézve szint-ugy mint az egész ország' kifejlődésére és javára. Soha-sem kellene megfelejtkezni, minden hatás vissza-hatást szűl, és így csak olyan hatásokat kell tenni, mellyeknek vissza-hatások az egészre nézve üdvösséges. Már megmagyaráztam mint lehet csupán-csak üdő - szaki kontraktusok mellett, mind a' bérbe-adónak, mind a' bérbe-vevőnek állandó kárát eltávoztatni; vagy ha történt, azt orvosolni. A' gazdaság és nemzeti szorgalom' dolgai annyira fügnek a' változó természet és más társaságbeli körül-állásoktól; azon kívül a' fekvéstől, a' nemzet' szorgalma kifejtődésétől és előre nem látható más véghetetlen körül-állásoktól; hogy nincs veszedelmesebb dolog akár a' tulajdonosra, akár a' bérbe-vevőre nézve az örökös kontraktusoknál. Népesíteni kell hát a' mint mondám az ország' alsóbb részeit, így mint-egy maga-magát népesítheti az ország' kebelébül, mint a' méhek rajzás által, helybeli nép-szaporodás és tovább terjedés által a' nagy terjedésű al-földi helységek' határain; a' felső vidékekrül pedig, mint-egygy embereket öntvén az alsókra kül-földi segítség nélkül, kivévén az olyan eseteket, mikor valamely vagy egygyes, vagy számosabb ember ide-költözködése a' nemzeti szorgalom' valamely új ágazatját vagy béhozná, vagy valamely réginek gyarapodását szükségessé tenné. A' népesedés' ok-fője (principium) az, hogy ez arányban legyen a' föld' kiterjedésével, termékenységevel, meg a' belső és külső kereskedéssel; következésképpen a' köz-adóval, és így a' pénz' mennyiségével, értéke' állandóságával, és annak forgása sebességével; mivel nem mint koldusokat, hanem úgy kell az embereket szaporítani, hogy nagy baj és nyomorúságok nélkül élhessenek. Magátul fog következni ez az arány, mihelyt a' Tulajdon becsbe tartatik, és a' külső és belső kereskedés' akadályai elhárítatnak. Nem kell hát gondolni,

hogy a' tulajdon sajátjának haszon-vételébe vágó avatkozás által lehessen a' nemzeti szorgalmat nevelni Magyar-országon; és ez sarkalatos idea: melly különös figyelmet érdemel, mellyet én a' legüdvözletesebb következesek' előzményének nézek országunk' mostani állapotjában, a' nemzeti szorgalom' kifejlődésére nézve.

A' Szállítások, Transito 's Vámok körüli bátorság hija. — Lap 136.

Szép látni, mint tér a' Gróf azon tekintetekre vissza, mellyeket senki-se huzhatott volna ki előzményeiből; sőt éppen ellenkezőt kelle vala kihuzni az ideák' szoros taglalása mellett. Annál örvendetesebb tehát; még a' Gróf' következetlenségéből is látni, mint fekszik szíven honna' boldogsága, és mint irta a' legdicséretesebb czélbul munkáját. — Talán egy Czikkely sincs jobban, alaposabban kidolgozva ennél az egész munkában. Isten tartsa a' Szerzőt! Ugyan szeretném látni azt, ki ezen, a' dolognak valódi ösméretével szerzett Czikkelyt megtudja alaposan czáfolni. — Valóban nem foghatom-meg ezen Czikkely' olvasása után, mint mondhatta a' Gróf fellyebb? hogy az efféléket nem érthetjük; hogy azok nem reánk tartoznak, mivel ezekkel nem parancsolhatunk.

Kereskedési becsület, 's munkásság' némelly csorbái. — Lap 138.

Ezen Czikkely' első czikje felségesen van írva, és dobogtatván 's emelvén a' szívet, ugy ragadja magához az értelmet, mint a' magnes a' vasat, vagy a' jó magzat' lelkét a' szülék' szeretete; pedig be könnyen lehetne szégyen és pirulatunk' következésében olly egygyűgyű és czéltűtő rendeléseket megállapítani, mellyek a' bor-kereske-

dési csalfaságokat tökéletesen kiüríthetnék; de mi a' rendszabások' sokaságát szeretjük, nem pedig kevés velősöket, mellyeknek bizonyos, nagy foganatu jó következesei legyenek. Irtam én e' tárgyul deák-nyelven egy Ertekezest, mellyet az országos kiküldöttségnek a' kereskedest tárgyazó osztálja, mellynek tagja valék, az egész országos kiküldöttségnek által-adott; ez pedig a' bort tárgyazó országos-kiküldöttséggel közlötte; lesz é sikere? nem tudhatom. Az én vallásom e' tárgyban, hogy nem kell a' jobb minéműségü bor' kedvéért, a' csekélyebb minéműségü' termesztését gátolni, ha ezt olcsósága miatt szivesebben veszik az elszegényedett kül-földiek; mert ez a' csekélyebb minéműségü bor is a' hazában terem, és pénzt hozhat honnunkba. — A' bor-kereskedés csökkenésének több okai vannak, mellyeket említett értekezésemben rendre elő-adtam. A' bor zagyválás is egygyik oka ezen csökkenésnek, meg kell hát akadályoztatni a' bor' meghamisítását akár millyen minéműségü legyen a' bor, és e' tekintetben több nagyon egygyügyü és végrehajtható javallatokat tevék. Megjegyzem azon-felyül, hogy nem kell feltenni valakit bor-zagyválónak, mert Zsidó; hanem érjen büntetés minden zagyválót, akárki légyen az, és akár millyen vallásu.

Egy gyönyörű kitérés (az - az Episodion) van ezen Cikkelyben; *a' kölcsönös felvilágosításról, elméknek-elmékre hatásról, a' viszonos és versengés nélkül folyó csendes nyomozásról, a' nyilvánágrul (Publicitas); arról, hogy minden a' mi megtámadatik rúg, harap és csíp akár mi gyenge legyen is: ez bizonyos, akár igasságos legyen a' megtámadás akár nem; sőt töbnyire még nagyobb mindég a' dulás-fülés ha igasságos, és éppen azért czélt-ütöbb a' kiméletesebb felébresztés a' kiméletlennél; mert ugyan mit használ a' nyersebb felriasztás, ha a' mint maga mondja a' Szerző: valaminek órája még nem*

ütött; az óra pedig csak akkor üt, mikor a mutató a perczenő pontra ért; jó hat felhuzni az órát mikor áll, de nem a belső láncz elszakadása veszedelméig a felhuzó hatalmas sietése miatt; azért nem lehet pedig sietni: mert a mint a Gróf e Czikkelyben igen bölcsen elösméri *mostani körül-állásainkban még nem igen boldogulhat a kereskedő gazda, valamint csak nem mindegentekre jut a gazda kereskedő.* Tökéletesen igaza van tehát, és örökké fő dolog fog maradni, hogy *álthatatosan sokan akarjuk azt az egygyet*; értetődik: ha az-az egygy igasságos is, hasznos is.

Nemzeti Bank. — Lap 144.

E Czikkely csak rá-mutatásokat foglal magában, különben hosszabnak kellene lennie. Egynehány előleges észre-vételeket bocsát közinkbe, mellyeket ugyan minden-ki tud, mellyeket azomban nem lehet elegendő-keppen és elégszer fülünkbe sugni; hanem kiáltani kell, es fejünkbe verni Homerosz szokása szerint. Ilyen ez: *A pénz a munkával oly szoros össze-köttetésben áll, hogy majd az egygyik az ok, vagy következés, majd a másik; valamint az essöböl gőz, köd, felhő lesz, 's azokbul megint essö; ugy a munkából pénz lesz, a pénzből ismét munka.* Szívesen hozzá tenném köz-mondásomat: „a hangyák hangyákat tsinálnak, a pénz pénzt;” ha okosan tudjuk használni. A Szerző azt kívánna, hogy magunknak tartozzunk; de hiszen ha nincs pénzünk, ugy nem adhatunk kölcsön egymásnak, és mivel a kül-földiektől adandó elegendő megnyugtatás mellett nem hat, hanem négy; sőt három procentumra is pénzt kaphatnánk: azt gondolom, hogy az ország' mostani pénz fogytában ezt a módot kellene inkább választani, mert

így új capitalis jönne az országba. Igaz, hogy kimenne a' kamat; de ha való, mint a' Gróf mondja: hogy a' kölcsön nyert tőke-pénz, kilenczet, tizet keresne száztól esztendőnkint, ha p. o. a' négy forinton felyül száztul, kettő vissza-fizetődnek a' tőke pénz' lerovására; világos hogy annak a' három vagy négy procentumnak egy darab ideig kiköltözését az országbul lefontolná az a' haszon, melly egy részről abból eredne, hogy az adósok könnyebben kibujhatnának adósságaikbul; más részről pedig, hogy a' kül-földiektül felvett tőkével a' nemzeti szorgalmat éleszthetnék, és bizonyosan el-nem maradna ama jó következés: hogy nem igen sokára magunknak is egygyik a' másiknak 3, vagy 4 procentumra pénzt adhatnánk kölcsön, és nem lenne többé szükség a' kül-földiektül kölcsönöznünk.

A' mi következik szint-ugy nagy igazság: *hol igen sok a' pénz, ott ingadozás, 's ugymint ár-vizekben ezer veszély — bankrott; hol igen kevés ott elakadás, (a' bankrottot itt is ismétleni lehetett volna) — mint mikor nyáron a' vizek kiapadnak, szegénység. Ezek a' vég-határok.* Igaz hát mint fellyebb mondám, hogy a' pénz' dolgában is mérték kell. Azomban nevetség volna a' pénz' sokaságátul már most eleve félnünk, pénzbeli ügye-fogyottságunk' közepette, és azért henyélésnek szánni magunkat, mert valaha kárunkra lenne a' sok pénz. Ettül ne tartsunk még most: elég ideje lesz gyarapodásunk' folytában tartanunk, 's azt okosan mérsékelnünk, és arról a' mi most néha fejünkön keresztül megy, akkor is megemlékeznünk, hogy t. i. a' szerencse nehezen emészthető étkeket szokott nyujtani, és hogy jól mondta Abdolonimus Nagy Sándornak: „utinam eodem animo fortunam ferre possem, quo egestatem tuli.” Ha a' halál' feltében nem akar-nánk sem enni sem innya, félvén a' betegségtől; így még hamarébb meghalnánk. A' halál elkerülhetetlen,

akár sokat együnk, akár jól vagy rosszul együnk; de ha mértékletesen eszünk a' jó étkekből, mind kellemetesebben, mind tovább élünk; mint különben éltünk volna. A' pénz tehát és a' bank, valamint az étel, csupa eszköz, nem pedig cél, és a' veszedelem csak akkor tűnik-elé, ha ezekkel cél gyanánt vagy mértékletlenül, vagy ha hamissan élünk. Példával mutatja-meg a' Szerző, hogy *a' lépcsőnkint lefelé allyasodás és nemzeti pénz elszegényedés, nem-csak az egész nemzetre, hanem a' külön-fogottakra nézve is sajnósabb az egyszerre következő lerogyásnál, és banquerottnál.* — Megvallom jobb szeretem én is valamint a' serdülésben a' lassubb nevededést, mint azt, melly egyszerre magos pontra jut, és így mintegy magát mohón kimeríti; úgy a' hanyatlásban inkább a' röktön, mint a' lassu rogyást; mert a' nyomorult élet lassu halál, és éppen olyan mintha valakinek ütközetben, elébb lábát, osztán kezét, meg-meg orrát; végre fejét ellőnék. —

Ezek után azomban egygy állítása következik a' Szerzőnek, mellyben nem érthetek egygyet vele, úgy-mint a' fellyebbiekben egygyet értettem. *Ha éhesnek kenyeret adok, úgy-mond: a' Tett szép; de én sokkal szebnek tartom valakit oly helyhezetbe állitni, hogy maga-magának ne csak kenyeret, hanem még sültet is szerezhessen:* de ha ugyan azon summával tíz éhen-haló embert a' haláltól azzal menthetek-meg, hogy mindegygyiknek kenyeret veszek, vagy olly állapotban teszem őket, hogy magoknak kenyeret szerezhessenek: úgy inkább teszem ezt, hogy-sem csupán négy éhen-haló' számára, mind kenyereket, mind sültet vegyek; vagy mind ennek mind amannak megszerzésére őket képesekké tegyem. Ha egygy éhen-haló megszöllít, nem azt vizsgálom a' sokat tudó' módjára Kotzebueban, mint jutott ezen ember ily sorsra! maga. vagy a' sors' vétke által é? hanem zsebembe nyúlok; de

ha egy más rongyos, különben erős legény koldulgat tőlem az utszán, munkára igazítom, és ha azt találja felelni, a' mit egy francia koldus illy alkalommal felelt: — „ej ha tudná az ur minő rest vagyok”, azt válaszolom neki: „nem akarom tudni barátom”, 's a' fa-képnél hagyom ökemét.

Több 's jobb természetés, 's kivitel végett Jutalom-tételek. — Lap 148.

A' jutalmat az erkölcsi világban nagyon igazán és nagyon szépen a' hypomoklionhoz a' mekhanikában hasonlítja: *Itt egy fontal száz mázsát emelhetni*, ugy-mond: *ott egy gombon lóggó vitéz-kereszt csatát nyere*; — hozzá tenném: amott egy-pár tallér jó lovat neveltet. Még egy taps, még egy Elljen is mit nem vihet véghez!? hát egy-pár szépen pillantó szép szem mi csudákat nem tenne még, ha kevésbé fások lennének, és az erkölcsi rugókat használni tudnók, vagy akarnók; mert ezeket is ám felette rosszszúl lehet használni. Híjában ígérek én bornem-iszának egy pohár jó Badacsonyit, és heréltnek hölgyet. Jól mondta Napoleon, hogy a' magyar huszárokkal az egek' csillagit fogatná-le; de nem kell ám hozzájok kül-földi nyelven beszélni: Ugyan mint érzene p. o. a' francia sereg, ha egygy a' Basquei tartománybul származó generál ezen nyelven adná néki parancsolatait? Hát ha még egy Straszburgi születésü vezér német nyelven? minden testi hatalom erkölcsin van fundálva, és ez az oka: hogy sem maga a' testi hatalom, sem maga a' belátás nem igen vihet nagyokat végbe; ha ezen két dolog nem egygyesül. Azt akarom hogy valaki hidjen nekem, szeressen és szavamat szivesen fogadja; legelső hogy eszem' és szívem' egyenességérül jó, és kedves ideát gerjesszek benne. Nem fogok hát csupán szép pusztá

szókat hozzája intézni, és egyszer így, egyszer amugy hozzája beszélni ugyan azon egy tárgyban, és egymással ellenkező fenék-okok szerint bánni vele; ha pedig bánok: egyenesen okát adom és megfejtegetem a' körül-állásokat, mellyeknél fogva el kelle térnem első okfőmtől. Nem fogok soha mást beszélni, mást tselekedni; nem soha Tettel egyszer így, egyszer amugy ellenkezőképpen viselni magam' iránta. Ön', és nemzete' szeretetét 's büszkeségét, a' mennyire csak lehet kimélni fogom; ha pedig kéntelenitetném neki hibáit tudtára adni, ezt férfias igassággal, de minden nagyítás nélkül fogom tselekedni. Ha egyszer megszeretett, és belsőképpen tisztel, nem fog megharagudni; de javulni. Csak roszszaságai ellen leszek minden kimélnet nélkül; de gyarlóságait türni fogom. Nem fogok félni néki bizodalmat mutatni, mert természetesen az erősebnél kell kezdődni a' bizodalom' kimutatásának. Nállam lévén a' hatalom, mind én, mind ő érzeni fogjuk: hogy őt' megbüntethetem, ha azzal vissza-él. Mindent a' mit kötelességén felül tészon meg fogok jutalmaztatni, tselekedeteinek érdeme, nagysága, és azon mód és mérték szerint; melly leginkább van alkalmaztatva gondolkozása és érzése' szabásához. Vígsgáljuk valamennyi nagy embereket, kik valaha éltek, és nagy dolgokat vittek véghez; látni fogjuk: hogy ezen ok-fők szerint tselekedtek. Magok a' pusztá szóllások, és beszédek; bár mi szépen és mesterségesen legyenek össze-szerkeztetve, soha-se hatnak észre is, szívre is egyszer'smind; de erős ám ott az ékesen-szóllás, és csudákat viszen-végbe, hol Tettekkel, észszel, lelki erővel, és kegyességgel párosul. „En mindég azt teszem, a' mit akarok”, kedves szava járása vala IV-dik Henrik francia királynak: „mert csak mindég azt akarom ugy-mond: a' mit akarnom kell.” Véghetetlen befolyása van a' karakternek a' nemzet' kifejlésébe,

minden nemzetnek nagysága pedig és boldogsága a' nemzeti karakterbül foly. Az okkal-móddal jutalmazni, és büntetni tudás az a' két sark, mellyen minden nemzeti kifejlődés forog. Ez neveli jól a' nemzeteket, ez igazgatja őket jól, ez teszi szükségtelessé a' sok hosszas és részletes törvényeket, mellyek többnyire csak papiroson maradnak; ez vezeti kevés de jól megrágott törvények ut-mutatása szerint, jó és okos, és erős karakterü megfelelés' terhe alatt álló emberek által az irott törvények végrehajtását a' papirosról az életbe. Vegye a' kegyes olvasó mind ezeket, mint-egy toldalékául, mind azon Szépnek és Jónak, melly ezen Czikkelyben foglaltatik.

Ugyan ebben helyesen fejtegeti a' Szerző a' remény' számos jó következtéseit és okoztatjait (Resultats). *A' remény*, úgy-mond: *mindenben az erkölcsi mozgató*, csupán azon kell tehát igyekezni, hogy célja vétkes ne legyen. Valóban a' remény az, melly minden erőket megindít az emberben, valamint a' félelem azokat visszatartóztatja; — amaz még akkor is jutalmaz, midőn megcsalt, mert a' megcsalás' idejéig mindig elevenítette, mindig boldogította az emberi szívet; azért helyezteti a' mély belátásu szíves keresztény vallás Chateaubriand szerint az erények közzé, azért énekelték minden nemzetek' költőji, és azért emelhetnének neki oltárokot és oszlopokat minden nemzetek, és minden státus emberek is.

Ah quand je 'serai prêt à fermer la paupiere.
Que je te voye encor auprès de mon tombeau.

Vegső behunyása előtt szem-pillánnak
Ah sírom mellett még egyszer láthassalak.

Hitel szentségén alapúl. — Lap 152.

Ezen Czikkely' czímje egy kevéssé homályos, azt akarta hiszem a' Szerző mondani: hogy a' nemzeti szorgalom' és kereskedés' véd-angyala az ígélet-tartás és nyilvánosság. Mi szívet és észet kielégítő dolog az: hogy melyebben behatható taglalatok után kisül, miképp' kellyen szint-ugy a' politikai, mint a' keresztényi világ' körében mindennek, a' hiten, reményen és felebaráti szereteten gyökereztetve lenni; ha elő-menetelt, virágzást, meglegedést és boldogulást embereknél és nemzeteknél eszközölni, és ily javakat nállok több századokon keresztül fenntartani akarunk.

Mit kell tenni, és min kell kezdeni? —

Lap 153.

Azt lehetne mondani, hogy ezen több Czikkelyekre czikkelyezett Szakaszon kezdődik valódilag a' Szerző' munkája. — Sok előzmények után, mellyekben a' *természeti és mathesisi rend egynek mondatik*, és az állittatik: hogy *töbnyire mindent fonákul tselekesznek az emberek, hogy a' Mathesis rendi gondolkozást, melly napról-napra tökéletesedik, mindenre kell, és lehet által-vinni, ugy-mint más nemzetek tselekedtek, hogy helyhezetünk' és körülményeink' tökéletes ismerete, és tudomány, mind hazánkrul, mind külföldrül; végre a' jól szerkeztetett systemák' életbe-hozása eszközülheti boldogulásunkat*; végképpen azt gondolja: hogy a' *váltó kereskedési törvény azon talp-kő, mellyen föld-mívelési, és kereskedési gyarapodásunk' utóbbi felemelése 's boldogulása alapúl.* Lássuk mint czikkelyezi ezt a' szakaszt, és miként fejtegeti-ki ideáit? —

A' Hitel tágosbb értelemben. — Lap 156.

A' szó szentségének minden tarsasági tartozatokban és viszonzatokban megbecsülhetetlen szükségét és hasznát fejtegeti. Ez úgy van, és nagyon együgyü, de felséges a' német köz-mondás: „Ehrlich dauert am langsten.” A' szó szentségét világunk bírójának nevezi. A' hitet a' párthoz hasonlítja életünk veszélyes tengerének habjai között. Költői felemelkedéssel, ábrándozásokba merültt elandalodással beszél a' csábok és üldözetek ellen rendíthetetlenben maradó erények' annál nagyobb és örökös jutalmáról; minél kevésbé nyilvánosságosok, és minél tanulmányosabbak. A' testi világ' harmoniája sejdítetteti vele az erkölcsiét is, melly nélkül merő megjátszattatás, rászedés, iszonyu tréfa lenne a' mindenség, a' világ, és egész életünk; és ez, rövid 's takaros egybe-vonásban, ezen gyönyörű Czikkelynek, mellyet csak egygy a' Nagynak, Jonak és Felségesnek gerjedő lélek irhatott, veleje. De miből származhatik kérdi, a' szó' szentsége? és felel:

Polgári erénybül. — Lap 159.

Nem teszi azt, úgy-mond: valamelly ország' fekvése, nem az alkotmányok' szabadabb vagy függőbb léte, hanem az most már csupán az emberektül függ, kik az országot lakják. Azomban okokkal mutatta-meg mind Helvetius, mind Montesquieu; és az egész história bizonyosság, hogy kölcsönös viszonzatban állott és áll mindég a' polgári erény, és annak mind természete, mind mértéke az alkotmány' szabadabb, vagy függőbb létével. Hiszen a' legközelebbi történetek is megmutatták Törökországban, hogy sarcz-uralkodás alatt, nem lehet polgári

erény; de az őt ön-kéntes uralkodás alatt lehet a' nagy alkalmatosságokban, ha az ön-kéntes ur okos és nagy ember, és tudja magát szerettetni 's csudáltatni. De mikor a' polgári erényről vagyon a' szó, nem csak a' nagy alkalmatosságokat, hanem főképp' a' polgárok' mindennapi életét es tselekedeteiket kell tekintetbe venni: ha matematikai szorossággal akarunk okoskodni, és vizsgálódni az effélék körül. —

Egy kis eltérést engedett-meg magának a' Szerző ezen Czikkelyben is, mellyben némelyeknek némely szélsőségeit és tulságait emlegeti, és pedig olyan dolgokban, mellyek nem teszik a' polgári erény' valóságát. En ugyan nem veszem nálunk a' polgári erény' (melly az anya föld, és honniak' eránt szeretetet és hűséget; a' végre-hajtó hatalomhoz pedig, mind hűséget, mind engedelmességet parancsol) kiegészítő részének, akár a' magyar-tánczot, akár a' sinóros nadrágot; azomban a' csak nem miudég viselt kül-földi ruházatot, 's csak-nem mindég, és úgy szolván kirekesztőleg űzött kül-földi tánczot; ott kivált a' hol van mind nemzeti öltözet, mind nemzeti táncz, szint-ugy nem tarthatom a' polgári erény bélyegének, és mivel maga a' természet mindenben, ugy a' testi, valamint az erkölcsi és polgári világban, akárminek külső jelensége, és belső volta között, bizonyos viszonzatokat 's harmoniát alkotott és rendelt; nem igen szertem mindennapivá válni köztünk mind a' két nemnél a' kül-földi öltözetet és tánczot, ugy hogy a' honni ruházat' viselete, csak a' tisztelkedések' idejére és alkalmaira szorítottassék, a' honni táncz pedig csupán kivétel légyen mulatsági társalkodásaikban; mert nem látom miért nem lehetne honni öltözetünket ugy modositánunk, hogy parádéra, pongyolára, tánczra, lóra, külön-külön; de nemzeti formákban alkalmaztathassék? A' mi pedig honni tánczunkat illeti, az szint-ugy a' nemzeti szellem' sugal-

lata alatt, a' lassan szedett lábakkal komoly ságot jelentő csendétül fogva, a' mu'sikai és tánczi lejtőnek során keresztül a' legvirgonczabb mozgások' szapora a'prításáig vihetendő volna. Ezen észre-vételt annál természetesebbnek találhatandja a' Szerző, és megbiralásom' olvasója, mivel a' következő Czikkely a' nemzetiségről szól.

Nemzetiség. — Lap 161.

*Lenni kell elébb, ugy-mond: csak osztán lehet, de-
rekre, erényesre kifejleni; ez felette nagy igasság. Te-
gyük-fel hogy már vissza-magyarosodtunk volna, és nem-
zeti büszkeségünk kikapott volna minket azon bután ke-
vélykedő gyalázat alól, mellynél fogva ön-nyelvünk,
öltözetünk és tánczunk' megvetésével, a' kül-földit, nem
nemzeti szellemünk' izgatására és tökéletesebb kifejlésé-
re, hanem töbnyire 's csak nem mindenben és mindenütt
fás-majmolásra használjuk; ugyan viselnénk e mindég
kül-földi öltözetet, járnánk e mindég kül-földi tánczot, és
beszelnénk e csak nem mindég kül-földi nyelven egy-más-
sal, ámbátor nem lennénk járatlanok a' kül-földi nyelvek-
ben és tánczokban, és holott frakban jártunk utazásaink
közben Franciaországban és Angliában? Némely nyava-
lyás, kívül, némely belülről kezd rothadni; a' gyógyyu-
lásnak tehát mind a' külsőre, mind a' belsőre kell kiter-
jeszkedni. Mi kín ugy-mond a' Gróf: egy rothadó nem-
zet' tagja lenni, mert százszor könnyebb testi, mint lelki
allyasodást elszenvedni. Hol pedig a' nemzetiség semmire
vált, hol a' lakosok elkorcsosodtak, vagy hol a' nemzeti
szellem és sajátosság hiábavalóságokon, gyermeki bábo-
kon alapul, már ott ha a' sokaság vakságában nem is
gyanítja; keserű, de csalhatatlan tekintettel nézi a'
gondba merült hazafi, miképp' folydogál-le szeméniát*

a' hátra maradt kevés fűvény, a' nemzet' élet-órája üveg szelenczéjébe. Mázsát nyomó szavak, mellyeknek ugy kellene feküdni sziveinken, mint a' véghetetlen sok mázsájú Aetna Briareus felett; de ez nyujtózott legalább a' roppant őt' borító Teher alatt, és emelkedni törekedek! nekünk pedig meg állandó honni játszó - színünk sincs a' fő városban! noha már több évvel ez előtt, oly remek buzditást írt Horváth Endre, hogy olvasván e' remeket a' jövődőség, nem fogja tudni meghatározni: fordítsa é el szemét egy maga és jövődősége iránt olly igen gondatlan nemzettül, melly ezen buzditásra a' legfelemelkedettebb, legterjedtebb, legálhatatosabb tselekvesekre eléggé fel - nem lobbant; vagy pedig szánakozzek é egygy ollyan hatalmas érzetü hathatós költön, kinek a' legigazabb hazafiusággal és nemzeti büszkeséggel eltelt láng lelkét, az Isteni gondviselés egy csak nem már az indithatatlanságig 'sibbadt nemzet' közibe, mint valamely elaszott kietlen pusztába repítette?!!! — Szóll az után: minekutánna a' minden nemzetek, és minden emberek forró által-üelélései között elkigult 's érzelmeiben eltompult czéltalan cosmopolitismusnak áll-orczáját lerántotta volna, a' társaságbeli embernek magától a' természettül szívébe plántált hazafiuságrul. Kaczagnak azon az aggot lelkük, ugy-mond: de él, zsendül, serdül a' fiatal, és még meszsze innen a' koporsón viruló nemzetünk keblébe. En is hát kezdek remélleni, és szívesen sejdítem: hogy a' magyar szívek' dobogása és buzgalmai között elvégre ki fog vivódni a' nemzetiségi csata, hár mint küzdjenek itthon azok még most ellenünk, kiknek csak addig lesz kirekesztőleg idegen szó szájokban, míg a' honni dicsőség' érzelmeitül felmelegülve észre nem veszik, hogy ideje pirulniok az önnön boldogságok és díszek ellen, általok kezdett és folytatott küzdésért. Siet ennek folytában megjegyezni; mint vagyunk ösméretle-

nek a külföld előtt, mintha a' kút' fenekén ülne, és a' természet se testi, se lelki természetményeket nem alakítana és nem tenyésztene nálunk, vagy miként ösmértünk vissza. Ennek ugyan okát adja: Némely betyárjaink úgy-mond: egy részről, más részről pedig a' külföldiek' bal-velekedése afféleket képzelt bele nemzeti szellemünkbe, mellyek telyességgel nem abból csirázna-kí;— de az efféle képzetelek előttem csak éppen olyanok: mint mikor valami 30 esztendő előtt, a' Francziák merő haj-fodorítóknak tartattak, az Angolyokat pedig meg most is némelyek merő öklözőknek velik; vagy azt gondolják, hogy minden Angoly kötelet vet felesége' nyakába; sőt a' vásárra kiviszi, áruba bocsátani. Vagynak ugyan szerinte a' magyarság divatlanságának más okai is, t. i. az olykor a' mértéken túl-menő hazafiuságból származó hűségünk, mellynél fogva nem dicsérendő dolgainkat is émelygető ön-hízkeléssel és határ nélküli harsán szózáttal magasztaljuk; de még egygy okot elhagyott a' Szerző, azt t. i. hogy a' külföldi vagy nemzeti kalendáriomokban soha sem jelenünk-meg úgy, mint regnum independens, et suam propriam in pactis conventis fundatam habens Constitutionem, hanem csak úgy, mint: Illis accedit. Egygy igen fontos észre-vétel van ezen Czikkelyben, az t. i. hogy nem kell ugyan tartani a' kül-jeleket fontosabbnak a' belsőknel, és a' kopácsot tübre nézni magvánál; azonban a' külsőt is nem kell egészen elmellőzni, mert azonkívül, és abból egyebet is látunk. Ugyan mire állapítsuk ítéletünket arról, kit nem esmerünk, és soha - se láttunk. kérdi a' Gróf: ha csak külsőjére nem. Ha tehát a' külsőről ítélünk a' bel tulajdonokra, egyenes, bátor és komoly férfiu érzéssel bíró Magyart, ki szabadságot imád, honát forrón szereti, 's kész élete' ellagytására törvényes Királyáért, becsülteti kün a' magyar nevet, nem igen képzeltünk magunknak külföldi szabásu ruhába, és én

valóban oly kevéssé látom, mit árthat a' nem pazérolva, hanem takarosán alkalmaztatott sinór, sujtás, borítás és paszománt a' ruhán a' külső férfias kellemeknek és bel-tulajdonoknak; valamint nem látom miként fűghetnének ezek csupán csak a' Zrínyi-dolmánytul.

Még egy jegyzés ezen Czikkelyben, melly figyelmet érdemel, az t. i. hogy *külön-fogott személyeknél, valamint nemzeteknél elmaradt olykor a' férfi-kor, és mint gyermekek futnak vénségre és halálra. Sarkalatos alapra kell hát fenekíteni a' nemzetiséget, és ez egyedül az erény és polgári erkölcs; de már megjegyzém, hogy ez ugyan a' fő, és a' dolog' belsője; de azért a' mint a' Gróf maga megismérte, tekintettel kell lenni a' külsőre is, mivel ez a' belsőből foly, és a' belsőnek enyészete igen gyakran kezdődik a' külsőn, 's onnan harapódzik-be a' belsőbe; mert nem lehet ám a' ruhát és a' tánczot úgy tekinteni, mint a' test' belsőjéből a' bőrre kihányt fekélyt; mivel ha úgy lehetne: azt, a' mi most elfajulásunkat elárulja, belső épségnek kellene venni. Vi'sgáljuk mi hagyatá-el velünk a' honni ruhát? az úgy nevezett commoditás; mi a' magyar tánczot? bizonyly nem a' német táncz' forgósága; hanem a' közelebb érhetés tánczosnénkhöz.*

Azt a' gyönyörű vallást teszi a' Gróf: hogy *a' keresztény vallás zavaratlan forrásán megtisztult erkölcsi Jó, a' legghoszabb és legépebb élet-ídőt ígér a' jól megfenekültt nemzetiségnek.*

Az is nem helytelen megjegyzés, hogy *ott csuda derekast állítani: hol nincs megismerő, nincs olvasó; nekünk tehát, úgy - mond: a' tökéletes erény sokkal magosabb leptsőjén kell állanunk mint másoknak, ha használni és tündöklenni kívánunk. Sajátunkat olykor kül-föld hozza igazi fényre, vagy közinkbe: nálunk nem igen mer emelkedni valaki ne hogy tollát veszítte, 's ha még is, köd,*

szelvéssz, zivatrok között merészen fellövel, szintén csak maga kénytelenítettik, kevés más nézőkkel mérni felemelkedési magosságát; egy és más hasznos dolog' létesítésében, mennyi akadály és gát minden oldalról, milly kevés jó akaró, 's becsületes elő-segálló, hány felekezet? hány utban álló? a' használni akarónak élet munkája csak-nem szünet nélküli ön-tagadás, 's minden várható jutalma az ön-becs-érzés 's ön-lelki-ismeret. Szomorítva leverő nagyon igaz észre-vételek! de éppen azért nemzetiségre és polgári erőre még serkentőbbek.

A' nemzet' életére függesztett figyelemmel deríti a' Szerző ezeket: A' nemzet él, úgy-mond: bár mi sinlődve is, míg a' nemzetiség kísérője a' nemzeti nyelv, fenmaradt; de ha ez egyszer elnémul, akkor csak gyász-fűt terem a' hon, melly a' voltakért szomoruan eregeti földre csüggeteg lombjait. Valóban nagy örömmel vonom-ki e' nagy hatásu munkából azon századokra át-menendő alapos és tündöklő gondolatokat, és elő-adásokat, mellyeket nem lehet eléggé emlékezetünkbe véteni; és valamint helyel-hellyel nem éppen lágy és engedékeny megbíráló valék, a' hol t. i. okoknál fogva minden kedvezés és részre-hajlás nélkül valamivel vagy sanyarubb, vagy élesebb lenni kénytelenítém; úgy sokkal örömebb szemeltem ki a' sok Jót és Szépet, melly hemzseg a' Szerző' e' halhatatlan munkáján. Így mind eszemnek mind szívemnek egy-formán eleget tévén; reményilem megesmérik mind a' Szerző, mind Földieim: hogy pennámat sem epével, sem rózsavízzel kevert tentába nem mártottam; és hogy maga a' kritika csak ott kíván megostorozást, hol csiklandás, vagy csipkedés, vagy szembe-állítás' helyébe a' megbíráló farmatringhoz nyult, és azzal sujt.

Concentráció, Közepesedés, vagy közép-pontra gyűjtés. — Lap 171.

Ebben a Szakaszban a társalkodásról és gondolatok közléséről, mely a nemzetiség alatt fekszik, értekezik. *Ember-társaink* úgy - mond: *sem nem oly jók, sem nem oly rosszak, mint a' mindeneiket nagyító képzeletünk festeni szokta. Asmodeus koránt sem olyan fekete, mint a' milyennek festik*: így hát szükséges a' türelem, mely kapcsa az emberi társaságnak, két ember között, de még egygyes főben is rend-szerint van valami vetekedés; a' fő dolog hát egy közép-pontra gyűjteni, a' külön-külön gondolkozású és érzésű embereket a' köz-jó' céljaira és azok' eszközeinek feltalálására; *csak egy findzsa kávéra is*, úgy-mond a' Szerző: *ket hemispha' productumu hitantatik*, semmi hát egy magános ember, csak egyesületnek van hoszszú élete. Ez mind való igaz: hozzá tehetjük azomban, hogy a' magános ember az egyesület egészszének törtt-száma, és olykor kissebb, olykor nagyobb törtt-száma; olykor pedig vagy eszénél, vagy más körül-állásoknál fogva igazi nyomó súlya, legalább mind addig, míg a' süllyosodás' terhe érezhetővé nem válik, és a' többség' súlya felül nem fordul, az eddig-elé több ügyességet mutatott kevesebbség' süllyán. *A' titkos és rejtékes, és setétben dolgozó intézetek és egyesületekhez*, azomban (és igen méltán) nem igen bizik a' Gróf; *a' nyiltán tenni szokottakhoz több bizodalma van és szereti*, úgy mint minden nem rab lelkű ember, *a' hatalmas közveleményt törvény székül. A' setétség* úgy-mod: *a' bűnnek, a' világosság pedig az erénynek kísérője, csupán lonbelieket kíván egyesületi társaknak, mert ezek legtöbb kezességet nyújthatnak hűséges rész-vételekről, ez a' kezesség erkölcsi és vagyombeli tehetség' süllyán ala-*

*pullat, és azért kívánja így alapúlva, hogy az ország-ló-szék, a' rész-revöket vagyoneképpen is, felelet alá von-hassa: Szabad legyen ez utolsó javalatra egy jegyzeket tennem. A' nyilvános egygyesületek nem fednek titkot, nem rejteményesek, és ha czéljok, eszközeik nem törvénytelenek, mint kívánhatja a' Gróf, hogy mind addig míg törvényes uton indulnak, a' kormány' kezébe legyenek? ezt az ideát bizonyosan nem hozá Nagy-Britanniából, és ha maga gondolta-ki, nem boldogulna vele Albionban. A' nyilvános egygyesületek és annak tagjai csupán egygyesületöknek tartozhatnak felelettel; de még más tekintetben sem kelle vala illyest javasolnia, és az-alz alkalmatosságot adnia ellenségeinek, mintha a' végrehajtó hatalomnak kedvét keresné. Tisztelni, és kimélni kell mindenképpen a' végrehajtó hatalmat, akár millyen országos alkotmány alatt: de oly kevéssé kell hatalmát törvényen túl nevelni akarni, valamint a' kormányozotakét *Ardorem civium prava jubentium*. Ki tudja nem sejtették é némellyek előre a' Szerzőnek ezen ideáját, és azért *surrantak-ki illendően a' hátulso ajtótskán*, nem pedig *egy pár szomoru forint megmentése* végett, melyet izetlen örömökre, vagy ön-magokra költeni akartak, mert találkoznak ugyan nálunk lyuk-bujdosdi borzok; de több a' hív hálás ör 's védelmező kutya, és mikor nyúlra van szüksége az urnak, azt szakadatlanul kergetni tudó agár.*

Nagyon becsülöm én a' Szerzőben azon igen hasznos őszinteséget, mellyel mind azt a' mi neki nemzeténél jónak nem látszik, felrázza: mert csak úgy tisztulhatnak-ki a' vélemények a' tisztább igasságig, mint a' rostában a' magvak rázás közben össze-ütköztvén gabonává által-változnak, ha jó a' rosta, a' portul, gatzul és taklácztul megmenekedvén; csak hogy nem kell szél-rostába Boreás' pofájával szelet fújni, mert a' Bóra (valamint a'

tenger-járta Szerző szint-ugy tudja mint én) mindent tör, ront, zúz, elseper, és noha ez is szükséges az egész természetre nézve, de köz-vetetlen többet árt mint használ az embereknek, holott a' gyengéded és lengedező szellő megfrissíti, megtisztítja a' levegőt, és ha marad is valami kevés kirostálhatatlan konkoly, a' szép és jól megtisztált gabona között; azért nem válik ez egészen becs-telelné.

Nem igen foghatom meg, mint csuszhatta-bé ezen Cikkelybe a' betyárságoknak, mellyek hazánkat csak dísztelenítik, említese. Hiszen nálunk a' betyárkodók, a' hetyke-petykék, az olvadozótskák nem közönséges jelenségek, és a' nemzet' nagy töbsege kárhoztatja őket; minek hát őket emlegetni, és egyesületekrül szolló Cikkelyben szollani felőlök? hiszen ezeket csak nem akarja a' Gróf közép-pontra gyűjteni? Valóban furcsa egyesületet formálnának. Vannak minden nemzeteknek a' magok trázójik, gascogniaik, petits maitresjeik, dandyjaik, német bárójik, kolibrádosaik, harpagonjaik, skapinjaik, brigellójik, lipperljeik, anglomaniaik 's a' t. Ha olykor egygy illyes valaki, (mert valamelly tehetős nagy ur' fia valami egyesületből a'kár hol is a' világon ki nem rekesztetik) ott több okos emberek közt javulni kell néki, és letajtékozhatja fiatalága' bohóságait. Vigyázzon a' Szerző ne hogy pert indítson ellene a' szín-játékokat szerető közönség, és kivált nemzeti víg-játékokat adni készülő író-jink; mert ha kitalálná ne-talántán a' Gróf irtani valamennyi betyárjainkat, hetyke-petykéinket, szoba-szenyeseinket, olvadozótskáinkat, nyíri-pajkosainkat, ök-lendező és sujtó-kontárjainkat, pöffeszkedő himpellérjeinket 's a' t'; ugy nem csak az ő birodalmok' határába vágna, hanem károsítaná is sajátjokat azt kevesitvén, és ők még repositiót is kérhetnének a' Gróf ellen. Azomban lefegyverkezteti a' Szerző azonnal a' kritikust egy más ala-

posabb ideával azt javasolván, hogy *minden egygyesületben a tagok egy mással, ne egymás ellen dolgozzanak.*

A közepesedés Szakaszát egy más, nem kevés figyelmet érdemlő követi, melynek czimje:

A' kimüvelt Ember-fő. — Lap 178.

Ebben a' Czikkelyben ezen axioma állittatik fel „*az ész-erő*” s már ez bizony ugy van, és már Mirabeau mondta: „*ma tète est aussi une Puissance*” de más kérdés, boldogság é mindég, mindenkor és mindenütt az ész, akár arra nézve ki azzal bír, akár a' mi legfőbb, a' kikre hat, ha nem áll össze-hangzásban; az igazat, a' jussost, a' jót, az erkölcsi szépet, a' köz-hasznot, és méltatlan szenvedések közt még magát a' türelmet is, a' mint Schiller mondja: felemelkedett szívvel körül-ölelni szerető hajlandósággal. *Az ész boldogság*, ugy-mond a' Gróf: igen ha nem ártó és köz-hasznu célokat és eszközöket követ, „*On n'est grand que par le coeur*”, ugy-mond Staël aszszonyság: Aszszony mondta ugyan, de ennél mélyebb értelmüt soha férjfi még nem mondott. Képzeljünk magunknak egy Cartonchi ügyességgel bíró, merő tudományos emberekből álló tolvaj társaságot; és az-után egy mást, középszerű jó fejekbül csak helyyel-hellyel tudományosokból állot; hol mind a' kevés tudományos fő, mind pedig a' többi csupa józan eszű emberek, kik ezt a' társaságot formálnák: mindnyájan Krisztusi, Titusi, és Sokratesi szívvél bírnának: ugyan mellyik társaság lenne boldogabb? Jól jegyzi-meg azt Barthelemi Anakharsisában, hogy csak akkor lennének boldogok a' lehetőségig az országok, ha azoknak kezébe kerülne mindég a' hatalom, és azoknak lenne mindég legtöbb befolyások, kik mind nagy szívéek, mind nagy eszéek egyszer-smind. Az ész

az eszközöket keresi-ki a' célra, de a' társasági életben kivált, mikor gyarapodnak és nevedednek a' külön-fogott emberek' szükségeik és vágyaik; nincs e minden külön-fogott kivált nagyobb eszű embernek szüksége a' jó, a' nem enneses szív' kezességére, mind a' céljok', mind az eszközök' kitalálása végett? és mivel az akarat' álhatalossága az erős szívben fekszik, lehet é erős szív nélkül ugyan mind azon jó köz-czéljokat, mind pedig eszközeiket, a' vágyók' szaporodása mellett nevededett enneségek ellen mindég, mindenben és mindenütt szemben tartani, és követni?

A' nagy fejedelmek' ideálja IV-dik Henrik Francia Király, minden gyarlóságai mellett nagy eszű és nagy szívű volt egyszer'smind, mutathat é ehhez hasonlót az újabb história még a' nagy Királyok között is? de a' bal, és alkalmasint köz-vélemény azt tartja, hogy a' jó ember többnyire gyáva vagy ingadozó; pedig nem úgy van. Vagy kholera, vagy melankholia nélkül természetében, még soha sem élt nagy ember, azzal a' tselekvő, ezzel pedig a' gondolkodó és érző sphaerában; de sem a' kholera, sem a' melankholia nem rekeszti-ki a' valódi jóságot, melly nem abban áll, hogy az ember a' rosszszaknak kegyelmezzen, hanem abban hogy a' jókat ellenek védelmezze; hogy a' köz-, valamint a' személyes boldogságot valamennyire csak valaki hatalmátul kitelik eszközölje és eszközöltesse, és azt oltalmazza.

Minden emberi viszonzatok a' társaságban a' saját fenekülnek. A' lélek, unveräuserliches Eigenthum, az az el-nem idegeníthető ön-maga sajátja, mert halhatatlan; mivel valami Isteni, nem pedig emberi. Ez tehát nem eshetik soha nec sub pactum sociale, nec sub vim sociale; mert ez csupán morale, és ön-akaratjátul függő valami. A' többi sajátok' regulázása testi história: vagy az erő-tül, vagy az ügyesség-tül; vagy mind a' kettőtül egy-

gyütt, vagy az egygyezéstül függ, és a' nemzetek' kifejlése szerint időről-időre a' körül-állások és a' köz-szükségek után a' köz-jónak vélt tekintetknél fogva, mindég és mindenütt változott, de semmi-féle erőszak nem adhatott just soha és sehol, nisi post annos longae praescriptionis, és azt is csupán-csak új zavar és erőszak' elkerülése végett; mivel az emberi társaság egyesületének fő czéljai a' békesség, bátorság, és tartósság: mert csupán ezen három feltételek alatt fejlődhetik-ki boldogságra akár millyen nemzet. Ezen praescriptionnak idejét pedig csak akkor fogja a' phylosophia meghatározni a' nemzetek egy-más közötti jus-publicumára nézve, midőn a' jus-gentium olyan lábon fog állani, mint már most minden kivültebb nemzetnél a' jus-privatum áll. Ezekből kettő a' következés, első: hogy a' röktön változások, mivel a' békességet megzavarják, felfogatások és nem változások: a' másik pedig, hogy illendő kár-pótlások nélkül nem eshetnek erőszaktalan változások sem a' fejedelmek között, sem pedig az egygyes országoknak polgárjai között. Az igazító, és a' köz-jóra nézve vagy szükséges, vagy hasznos változásokat eszközölni kívánó irók tehát felette okosan tselekednének, ha többet szolanának az igasságrul mint az áldozatokrul; mert áldozatot nem kell, és nem lehet igasságosan parancsolni. Azt, a' minek valaki annyi századok alatt birtokában volt, és azt annyi századok alatt használni jussa volt; azt a' hasznot elegendő kár-pótlás nélkül most egy-szerre mindenkitől a' Haza' oltárára tétetni akarni képtelenség, két okbul pedig, mind azért; mert az áldozat erény, azt pedig nem lehet parancsolni, külömben megszűnik erény lenni; mind pedig azért: mert némelyiknek semmibe se kerülne az efféle erény, midőn másnak körül-állásai szerint oly sokba, hogy valódi nyomoruságra jutna. Az áldozatokat parancsoló tehát, és így az erényt bekorbá-

csoló mindég nagy igasságtalanságot követ-el. Az ilyen áldozatok' javallása (de csak azoknak, a' kiktől kitelik) nem ros'z magában, de ha az ember az ily javaslatokat közönségesen a' földes-urakhoz intézi, és pedig bizonyos szánakodás mellett az iránt, ki eránt az áldozat teendő lenne, már ugy csak megalégedetlenséget szór-el, qui autem ventos serit, tempestates metet, ugy-mond a' Szent-írás. Soha - sem tudja akármelly iró is vagyoni bel-i tehet-ségét minden embernek. Hányszor találnók tehetősebb-nek a' dézmát-adót, mint a' legtakarékosabb dézmát - vo-vót; ha mind ennek, mind amannak minden körül - állá-sait tudnánk. Ezek a' körül - állások' pedig nem mindég akár bünök' akár vétkek' követke-zései. Kevés gyengé-ded érzést és óva - hánást (delicatesse) mutat az, a' ha-talmasabb és tehetősebb' részéről, mikor közönségesen elegendő kár-pótlás nélkül áldozatokat javasol, mert a' mi néki könnyü, az másnak igen nehéz; sőt végbe-vi-he-tetlen is lehet. Ha azt nőtelen ember teszi, még kissébb a' gyengéded - érzés. Könnyü dísz-aratás ez, mellyel pi-rittatik a' tehetetlen, kinek kis áldozatai mindég na-gyobbak a' tehetősök' nagy áldozatainál, és kinek pi-rulása mellett, gyakran reped, vérzik szíve, hogy nem tehet nagyobbakat és hogy nem mondhatja-meg: miért nem tehet. Imé a' követke-zések, mikor csak az ész dolgo-zik. Ha pedig olyan teszi a' kár-pótlatlan áldozatok' ja-vaslásait, kinek semmi je sincs; már akkor nehéz meg-határozni, nevetni kell é a' jámbornak szép szándéka fe-lett, vagy megvetni irígységét? Imé minő boldogságokat terjeszt a' csupa ész? — Érezve kell hát gondolkodni, és gondolkodva érezni, ha semmiféle felebarátunk' sor-sát ros'zszabbá tenni, sőt mindenikének állapotját javi-tani akarjuk. Ez a' keresztény felebaráti szeretet; de ez egyszerűsmind a' valódi bölcsesség. Ezen kell állapítva lenni mind a' köz-boldogságnak, mind pedig a' külön - fo-

gott emberek között minden boldogságokra vezető kölcsönös viszonzatoknak.

Akár mit, és mennyit beszéljünk századunk' philanthropiájáról, és bár mint hántorgassuk azt, töbnyire abban áll az, az egészre nézve: elegendő kár-pótlás nélkül egytől elvenni; és azt a' mit elvettünk, másnak adni. A' külön-fogott tartozatokban pedig (relations privées), alkalmasint a' jobb-lét, vagy gyönyör vágyás fekszik, kivált a' nagy világban; vagy a' tehetősöknél, hiuság és kérkedés, vagy haszon-kereset a' philanthropia' leple, és takarója alatt.

Ez vagy amaz nagy dáma, sokkal többet adna még, mint valóban ad a' szegényeknek, mert minden hiusága mellett valóban jó szívú; de a' legujabb módos patyolat felette drága, és mivel olyast még nem hozattak a' többi Szépek, azzal kell megjelenni a' mai estvéli társalkodásban, ezek' elhomályosítása, és az ifju gavallérok' megbájolása végett; azon-kívül gyermeki bált szükséges adni holnap után, mert egy héttel ez előtt Gróf N. . ne adott, a' gyermekeknek pedig színt-ugy multság kell. Ugy is mindenfélét kell tanulniok szegény fejeknek; minél többet mozognak kivált éjszaka, annál egészségesebbek: de jó is nekik jókor megszokni a' virasztást. Ki kell hát piperézni korán a' hat-hét esztendő, 's már ebben a' korban a' nagy világra termett gyermeket, a' francia ügyességgel négyest lejtteni tudó gyönyörű kis alakot a' kis Glyceriont; mert most ez a' kis élő 's mozgó kis-aszszony, az annya' bábja és popija; valamint tíz évvel ez előtt az volt, mellyet szüléji az esztergályosnál számára, fából vettek. Az anyyának, és a' kis-aszszonynak is tapsolnak majd a' vendégek, és azt fogják mondani némelyek, be szeretném ezt a' kis-aszszonyt 16 esztendő korában látni, minekutánna már most is hatodik évében olly ügyes, úgy tud tetszeni, és olly igen tudja elbájolni

a' szíveket. Nem egyéb mint egyes begyeskedőné lesz belőle: közzé szóllal a' Professor Historiae Horatiust citálván „motus doceri gaudet Jonicos etc:” mert a' házhoz járván az idősebb kis Grófnak leczkét adni a' Históriaban, becsületből meghivattatott az estvéli mulatságra; de a' mellette álló szép fiatal legény magyar gavallér, frakban és fekete selyem strimfliben, és papucsban azt kerdi tölle németül; hát mi mulatság volna a' világon begyeskedőnek nélkül? A' jó kedvü férj jelen lévén már a' táncz próbánál; örül, és át-öfeli pirinyóját annyával egygyütt, sőt azt mondja ennek; hozass-még magadnak egygyuj-módi ruhát Bécsből, mert meg lehet hogy egy hét múlva, megint kinder-bált adunk; nem akarnám pedig hogy ugyan azon egy ruhában kétszer megjelenj; azt kívánom, hogy megkülönböztesse magát feleségem, és tessék mindennek. Engedelmeskedni fogok: felel a' jó és engedelmes nő; de csupán hogy kedvedet töltssem és neked tessem édes kincsem, mert tudod hányszor kértelek házasságunk' elején, ne tégy reám annyi költséget; azomban mindég így akartad; csak olykor voltál rosz-kedvü, mikor pénzeidet nem időre és rendesen küldték jószágaidbul; de akkor is igen okossan megjegyze házi barátunk: hogy nem lehet egyszer így, egyszer amugy a' nagy világban megjeleni; sőt midőn tegnap ebéd felett azt mondta volna kis Eduárdunk' nevelője: kár a' házára nézve annyit költeni, bár mi a' kül-földrül jövő csinos patyolatokra, czifrákra és csecse-becsékre; azzal torkolta-viszsa simátlanságát; „hát nem tudja az ur, „hogy az efféle költségek virágoztatják a' kéz-miveket, „és készítményeket, test-véres szomszédainknál? és hogy „minél több efféléket veszünk tőlök, annál több természet-„ményeinket veszik-meg”. Többet mondott volna, de kihívta a' komornyék 300 species arany' által-vételére, mellyet egy nálánál sokkal szegényebb Gróf' apja egygyik

fia' részérül neki megküldött; mivel az atyai sziv' nagy bújára a' fiu ló-futtatáskor, hogy ő is hazájában a' jobb lovak' tenyésztését elő-segítse; egygy angoly lóra parírozott, és a' fogadást elvesztette. Ebéd után bejelentetik egy vétke nélkül elszegényedett számos tagokból álló jó nemzetségbül származott szerencsétlen, magán segíteni nem képes familia. Altal-futja a' jó szivü házi-aszszony a' minden hitelt érdemlő jeles tanú-bizonyságokat, és urának nyújtja; ez szinte azt teszi:— Mit tegyünk ugymond? keveset adni szégyen, sokat pedig nem lehet; mert tudod édes kincsem, hogy csak tegnap fizettem - ki ismét egygy igen nagy contót, és hogy a' másik uj ruhádra holnap pénzt kell küldenem Bécsbe. Nem kell semmit is adni felszóllal a' házi barát; a' Haza' oltárára kell tenni az áldozatot, nem pedig egygyes emberek' számára; majd kitsinálom én hogy mu'sikalis academia hirdettessék holnap-utánra, ezen vétke nélkül elszegényedett tehetetlen familia' számára; két forint váltó lesz a' bemenetel, bizonyosan egy pár ezer forint fog öszszegyülni minden teendő költségek' lehuzása után is; mert szeretjük e' nagy városban a' mu'sikát, és így a' jobb-lét, és a' köz-gyönyörködtetés' vágya többet fog segíteni a' szegény familián, mint Nagyságtok' mostani állapotjokban, a' legjobb akarattal is rajta segíthetnének; négy, öt bilétet hozatnak Nagyságtok, és nagy lelkűséggel egygyért-egygyért, négy, öt forintot küldenek kettő helyébe, és egygy időre legalább láb-ra-áll a' szegény familia. Ugy é? ezek mind helyes, mind okos, 's belátó észbül folyó, és mindent jól mathematice felszámoló okoskodások, és még sem érnek egy fillért, egy bagmát is; mert a' valódi jó szivűség' és philantropia' lángjánál fel-nem melegültek.

Az az első és legérdemesebb áldozat, mellyet vagyunkhoz képpeszt felesleges szükségünk', vágyaink' okos

korlátok közzé szorítása mellett teszünk, hogy maradjon mit tenni a' Haza' oltárára, mit a' valódi vétketlen magán nem segíthető szegény' felsegélésére; mert olykor száz forint többet segít rajta, mint máskor két ezer, és a' hol még sok valódi szüksége van mind a' Hazának, mind a' sok egygyes embereknek, ott kell ugyan egy részről az ész' javait, és a' szorgalom' eszközeit predikálni; de nem kell azt kirekesztőleg tenni, és a' dolgot azon áldozatok' javasolásával kezdeni, mellyeket elegendő kár-pótlás nélkül a' tehetetlenebb földes-urak' többsége meg-nem bír, a' tehetősebb rész pedig könnyebben fog tehetni, mihelyt vágyaink' mérsékléseivel, mintegy maga-magán kezdi az áldozatokat. Ha p. o. valamely tehető ember azért huzza magát össze, hogy többet adhasson a' köz-intézetekre, vagy külön-fogott valódi vétketlen, és magán segíteni nem képes szegényeknek, úgy valóban érdeme nagy; mert jó, és nagy célja volt önvágyai' mérséklésében, de mikor elébb tesz áldozatokat, és ezek után kéntelenítetik magát meghúzni, bár mi nagyok és nemesek voltak az áldozatok; kisebb érdeme, mert kéntelenségből mérsékli magát, és az olyan ember mint-egy vallást tesz gyengeségéről, kinyilatkoztatván gyarlóságát. Ugy vergődött-fel most az elme, hogy igen gyakran elfojtja a' szív' erősségét és jóságát; valamint a' rosszul mívelt földeken a' vad bodza, vagy bojtörján a' jó árpát.

Nekünk kiknek:

Esztenők' havai fejünkön telelnek,

de még nem szikkadtak-el egészen szivünkben a' jobb érzemények, kiknek szint-ugy égtek valaha szemek, és fénylettek sűrű hajaik; lehet e' dologban hinni, mert mi a' mostani század elme felvergődésének javait, nem csak hogy látjuk, hanem becsüljük is; és azért mert

naprul - napra jobban hanyatlunk; nem hiszszük: hogy nem idősebb, következés - képpen nem okosabb vénségünk' századja fiatalságunkéjénál; de éppen azért, mert mind a' kettőt értük, tapasztaltuk 's vi'sgáltuk, és mind amannak, mind emennek, mind javait, mind fogyatkozásait össze - hasonlithattuk; hitet érdemelünk mikor azt mondjuk: hogy valamint a' szív' ábrándozásai az ész' féke nélkül; úgy a' hideg, és csupán felszámító ész' felszámolásai, a' belső szivbeli jóság és erő' utasításai nélkül keveset érnek, és hogy kivált a' mostani században, mellyben az elme annyira felvergődött, nem azt kell az embereknek prédikálni, hogy az ész boldogság; hanem azt inkább, hogy az ember olyan állat, kit igen könnyen félre-viszen akár maga az ész, akár maga a' szív; hanem hogy csupán a' jó 's egyszer'smind erős szívvel egygyesült ész bélyegezteti a' bölcs embert, és okozhatja mind a' köz-, mind a' külön-fogott boldogságot. Nem való hát, hogy *igazabb sülly és erő az agyvelőnél nincs*; mert az agy-velő az: melly mindent végig, mint-egygy a' semmiségig feltaglál, ez az infinita vis centri - fuga az erkölcsi világban, holott az erős, jó akaratban fekszik a' vis centri-peta; de valamint a' nagy, és véghetetlen Mindenség' systemája mind a' két erőn elválaszthatatlanul fenekül, úgy ne szakítsuk-el az erkölcsi világban is egy-mástól e' két 'minémüséget, t. i. a' szív' jóságát és erejét az ész' taglálásaitól és felszámolatjaitól. Maga az ész is adhat ugyan szerencsét, de jó és erős szív nélkül soha - sem adhat boldogságot.

Ugyan ezen Czikkelyben nagyon bölcsen fejtegeti a' Szerző: hogy *mindenhez ollyas embereket kell alkalmaztatni, kik ahoz, a' mihez alkalmaztatnak, értenek*, és így legtanácsosabb *kül-földieket hozatni*; de megint csak egygy oldalul minden matematikai pontosság mellett a' felszámítás.

Hozassak ma egy nagy kertészt Récsbűl, ki p. o. Boznak jeles tanítványa vala; akár fel-földi jószágomra a' Tótok közzé küldöm, akár pedig itt megtartom a' Magyarok között: sem ő velek, sem ők vele tolmács nélkül nem fognak tudni beszélni; a' tolmács nem lehet mindég mellette, a' magyar vagy tót kertész inasok, és a' magyar vagy tót kapások, vagy ásók nem fogják őt érteni; sem ő őket. Ezen ő majd megboszszonkodik, és mivel sem a' vízhez, sem a' levegőhöz, sem a' szokásokhoz még nem igen törődött, vagy nem is tud szokni; elkedvetlenedik, szerencsétlennek fogja magát vélni, és méltán. Ő németül, a' taksások és kapások magyarul fognak káromkodni, és az ásók még rosszszabbul fognak ásni. Ő osztán sacramentek közt azt fogja elhírleni, hogy a' Magyarnak vagy Tótnak egy csep esze sines; hogy mind ökrök, 's a' t. A' földes-urnak, vagy tisztartónak mindég birónak fog kellenni lenni, a' kertész inasok, kapállók, és a' német sógér között. Hát ha még megkülönbözteti őt a' földes-ur (mint illik egy-külföldi nálunknál többet tudó embert, kitül tanulhatunk), hogy fog az inspector és a' tisztartó irígykedni? ezer lesz a' baj. Experto crede Ruperto. Hát nem okosabbak é az Oroszok? A' roppant Orosz-birodalombul mind az országlo-szék, mind sok külön-fogott tehetősebb urak, minden éven számosan küldözgetnek-ki a' magok költségén, valamennyire már otthon elkészült ügyes suhanczokat, és legényeket külön-külön országaira Európának, hogy ott látván: hol az, hol amaz mesterség' üzését, annak gyakorlását is ottan megtanulják.

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit et immemores, non sinit esse sui.

Egynehány ugyan oda marad, de nagyobb része megtér három vagy négy év mulva. Ha p. o. egygyik fel-földi

taksásom" fia kertészséget tanult, kertészemnek teszem; 's beszél kertész-inasaimmal, beszél taksásaimmal, mert három, négy esztendő alatt el-nem felejtette otthoni nyelvét; kérkedik olykor, hazud, — beszéli mit látott, hol volt, elbennázza a' kül-földi nevezeteket; de értik, és mivel helybeli Varga Jankó taksásom' fija, csudálják: mind Holubisin Vazil, mind Vajzura Hricz, mind pedig Stephanczov Jaczko, nagy tapasztalását és sok mély tudományát; ennél-fogva engedelmeskednek neki, és szívesen és jól megteszik a' mit nékik mutat. Elterjed a' falu nagy emberének hirt a' vidéken. Apjának és atyafijának elengedem minden kár-pótlás nélkül a' tavasz-dézmát. A' tudós kertész még jobban igyekszik, a' kertész inasok tanulnak, jobban ültetik a' káposztát; az ásök és kapások jobban és szívesebben kapálnak. Varga Dzura, apja' bátya, és Varga Jankó a' kertész' atyja és ennek nénjei Marustsakova Ilka, és Havrilova Fena, azt kiáltják szerte-szét tele torokkal: „jaki mudri ten nas dricsni „brat, kelyo vidzel, kelo se na utsil, ai wo Widnyu bul; „a jaki dobri ten nas Grof.” Ha külső magvakat vagy csemetéket, (mellyeknek fűvészi neveikre minden nyelvbéli csonkítások mellett nagy nehezen el-végre rátalállok, és Linnaeusomban kikeresem, kér,) — hozatok neki, de nem mindent a' mit kíván; mert nagyon sokat akar, egyszerre, erszényem pedig nem győzi. Elég az azon, megépült kertem, és 10 esztendő alatt, nem-csak szebb, és több 's jobb fajtáju hagymám, paréjom, meggyem, almám, és barackom lón; hanem még kül-földi fák árnyéka p. o. a' Bignonia Katalpának széles levelei alatt is hűvösben sétálhatok.

A' mit a' Gróf a' tudásnak osztályozásáru mond, helyes: de úgy pusztán és közönségesen elő-állítva félre is magyarázthatatik. Erről úgy tetszik fellyebb már egyszer szóllottam. Mindenbül kicsint tudni egészen más,

mint azon dolgokból, mellyeknek hasznos célunkra nézve tudása, azt tudni, a' mi legvelősebb, és a' mi ekkori vagy akkori célunkra szükséges. — A' kézi mesterségekben bizonyosan annyi a' fortély mind-egygyikben, hogy azoknak kitanulására sok idő, sok gyakorlás, sok tapasztalás kell, és így a' jó szakács és kovács egyszer'smind felette ritka jelenés lenne; de azért nem jobb gazda a' Gróf béresse a' Grófnál, mivel még akkor is, mikor rosszul szánt, jobban szántana uránál, ha ezt helyébe állítanák. A' Gróf állítása szerint minden betegséghez más-más orvos kellene; a' mint hallom a' Khinaiaknál szokásban vagon. Igaz hogy a' részeletekre, és arra a' bevégzett tökéletességre sokkal többet szolgálna, még a' kovácsoknál is, ha egygyik csak a' szegeket, másik pedig a' patkókat készítené; de lehet é az így mindenben, és kivált azon kombinációkban, mellyek tágosabb, és kiterjedtebb határuak, és mellyekben nem a' fő dolog a' mechanismus' fortélyai? Megesne belé, ha egygy igazgatásra termett státus' embere csak a' polgári orvos-tudomány' törvényeit ösmerné; vagy a' hadi vezér, csupán a' fegyvertisztításhoz értene. Az emberi elme olyan határos, hogy ha mindenben, minden dolognak részeleteit végig kellene tökéletesen ösmernünk, hogy célunkra nézve mindég jó ítéletet tehessünk, ugy soha-se kellene meghalnunk. A' hol tehát kicsiny a' kör, vagy tőbnyire mechanicus fortélyokra határoztatik a' dolognak jól végbe-vitele, ott áll ez az állítás. Hiszem én hogy Franciaországban vannak oly saru-tsinálók, kik mind theoretice mind practice, az-az: mind eszméletileg, mind gyakorolhatólag minden ága-bogát tökéletesen ösmerek a' saru-tsinálásnak, és ezeknél bizonynyal jobb sarukat tsináltatni, mint p. o. valamelly Bazingi suszternél; de ugyan mit tsinált volna ezen tudománnyal Canning, noha jól tudta mit kelessék tenni, hogy a' jó saru-tsinálók Angliában mind külső,

mind belső bekesseghben jól és szabadon élhessenek, 's mesterségöket a' legnagyobb bátorsághban úzhessek. Mikor tehát azt mondjuk részeletei szerint is kell ösmérni valamely dolgot, az nem azt teszi, hogy annak minden részeleteit is kell ismérni: hanem csupán azon részeleteit kell, mellyek szükségesek mindenkori célunkra, és akkor tudja mindég a' nagy ész, kinek nagy körben és nagy határok közt kell dolgoznia, mi az a' mirül szükség bővebb ösmereket szerezni az egésznek a' célhoz alkalmaztatott elő-állítása végett, és hol a' dolog' bibéje; és erre nézve két dolog' szükséges: — az első hogy jó alap ismeretei legyenek az embernek a' tudományokról, és azok össze-függésérül. 2-or hogy tudja, hol mit kell keresni? mit, és hogy kérdezni? ha tehát könyvekben kell, tudja millyen könyvekben; ha pedig gyakorolható dolgokban: tudja kinél kell tudakozódni és miről, és kit kell fő-képpen kihalgatni, és ki által megszerezni azon toldalék vagy pótolék ismereteket, mellyek a' dolog' jó elítélésére szükségesek? és ebből a' nyomozásból és ítéletből tesszik ki leginkább a' jó és nagy ész, melly mint-egy érzi mi tartozik a' dologhoz, mi nem; és minő mértékben, és minő össze-függésben? Ezzel a' tehetséggel nem mindég azok bírnak leginkább, kiknek legtöbb tudományok van valamely dologrul, sőt olykor a' nagyon sok tudomány, melly tisztát, szint-ugy mint salakot össze-hord az elmébe, hátrálja inkább a' józan ítéletet; mert nehezebb a' zagyvalékot megtisztítani, mint merő Tisztát beszívni és fejünkben elrendelni, és ez oka: hogy a' tudósok ex professione oly ritkán életre való emberek, mert minden iskolás tudományban, sok salak és sok haszontalanság is találtatik; azért találkoznak akár a' tudósoknál ex professione, akár a' csupán praktikus embereknel annyi elő-ítéletek; amazok azt is tudják, a' mit nem szükség tudni; ezek pedig csak azt, a' mit a' szokás, a' gyakorlás rajok

tolt; amazok tübnyire keletin-túl vi'sgálódnak, ezek tübnyire keletén innen mulasztják - el a' gondolkozást; sem ezek, sem amazok nem alkalmasak valamely dolog' elébb vitelére, szerencses alkalmaztatására a' körül-állásokhoz, és a' rozsdának törés' veszedelme nélkül kimélletes lereszelésére, a' megrögzött szokás' vasas bőré-rül. Nem hát a' sok, hanem a' jó és józan, és haszon-vehető tudományon kell igyekeznünk, akár mi tárgyban is. Senkinek sem kell többet tudni mint az igazgatóknak; de mivel Matu'salemi kort még ők sem érhetnek, ugyan mit tevének a' nagy fejedelmek a' nálok közép-pontra gyűlni szokott ismértek' még nagyobb és bizonyosabb pótolékaul? azokat kérdezték - ki: kik, ez vagy amaz tárgyban, melly kérdésben forgott, akkoriban nevezetes emberek valának? Ha azon egygy időben több ollyas találkozott azon egy nemben, annál jobb' szereték; kivált ha ezek azon egy dolog' felett különböztek véleményökben, ugy jobban örlődött-ki az, könnyebb vala ítéletet tenni, 's ezt mindég magoknak fenntartották, és méltán; mert ebben az ő helyheztetésekben legkevésbé lehetett elfogódva elméjük, a' mi fő dolog' a' helyes ítélet' tételre. Ez az el-nem fogódás, bizonyos geniális és független frissességben tartá-meg elméjüket, nem engedett sem teremtő sem ítélő tehetségökbül legkissebbet is lerovattatni, de még szívöket is megőrzé a' felekezeti'ség' méte-lyétül.

Igy történhetett hogy nem kelle habozniok, hogy a' dolog' érett megfontolása, nem pedig a' habozás halasztatta a' dolgok' végzését, 's így a' nem sok, de jó 's helyes tudomány arattatta velek népeik', 's a' jövendő'ség' háláját, és csudálkozását.

A' mit kegyes Fejedelmünk egyszerű igazi Patriárkha élet-módjárul beszél a' Szerző, az bizonyosan nem csak minden Ő Felsege jobbágyának háláját, hanem kö-

vetését is érdemli, valamint kül-földön is legnagyobb tiszteletet gerjeszt, mert ha egy Császár, egy koronázott Király olly egyszerűen tud élni, mint O Felsege kegyes Királyunk; úgy valóban nem látom hogy ke-reshet még nálunk valaki a' fény-üzésben nagyságot.

A' köz-véleményt is emlegeti a' Gróf, de azt tartom felőle, a' mit Quintilián az izlés' dolgában, mikor de consensu eruditorum in una aliqua re szóll: „A' köz-vélemény az okos és gondolkozó emberek töbtségének megegyezése valamely véleményben, minden forma szerinti egyesület nélkül.” Ha így nem értelmesítjük a' köz-vélemény' ideáját, könnyen adhatnánk némelykor alkalmatosságot Chamfort' kérdésére Combien' de sots faut il pour faire un Publique? A' köz-vélemény' kitudását csekély értelmem szerint leginkább a' sajtó' szabadsága segíti. Jól kell megkülönböztetni a' köz-véleményt egy már egészen kifejtődött nemzetnél, és egygy a' ki fejlődésnek lassubb lépésekkel indulónál; ott azt könnyebb kitanulni, de lehet itt is ha nem gátoltatik a' sajtó' szabadsága, mert ez nem csak hogy segíti a' vélemények' kiörlését, hanem ki is őrlí utoljára; és nem a' könyvek' és irományok' sokasága, hanem a' pondus argumentorum segílli a' köz-vélemény' megalapulását és annak kitudását.

Sokszor úgy-mond szokott és magyarázthatatlan úgrással a' Gróf: a' taksásnak nyomorusága se mozdít egy hüvelyknyit is a' földes-ur' állati vagy növényi életen; hát ha a' Szerzót kinszeritenék ennek a' sokszor-nak bebizonyítására, mint kellene neki sok földes-ur és taksásai között a' fennálló számos viszonzatokat és helyhezeteket ismérni; itt lett volna ám szükség a' több, mind részletes, mind bizonyos ismeretekre.

A' Hitel szorosabb értelemben. Credit. —
Lap 184.

A' Keresztény vallásban, a' mennyei dolgokban a' határtalan bizodalmat dicséri, de nem a' világiakban. Itt hát bunkó-vég kell (Sanctio ;) hogy ugy-mond: a' törvény erejénél fogva rövidebb idő alatt a' magamét vissza-kaphassam. Eddig minden jól és igasságosan van, de most jön ám a' mi jön: Ha pénzem lesz valaha költsönözésre ugy-mond: nem azt fogom tekinteni adósomban, az erénynek mily magosságán áll, 's hihetőleg a' meny-ország' hanyadik grádicsán fog örökkön-örökké vigadni; hanem micsoda hipothekát adhat nekem, 's miképp' foghatom üstökénél 's ránthatom-ki alóla még a' párnát is, ha becsületes és törvényes kamatra adott tőkémét ő akarná használni csak, míg én addig tán sinlődöm, és szinte instanciával kellene keresni a' mi enyim, még ő fényes palotájában azzal tartja-fen (meg kell vallani) igen szép és nemes rangját, a' mi nem övé! De ha fényes palotában lakik az adós és máséval fényt úz, ugy más is lesz a' palotában, és nem lesz szükség még a' párnát is feje alól kirántani; ha pedig szerencsétlen kereskedő, és párna se lenne már többé a' háznál, üstökénél fogva tömlöczbe ragadná é őt, a' Szerző? nem hibázik egyéb, mint még húsát is kivágni a' 'Sidó Shylock' példájára Shakspeare-nál. Ha mindazonáltal a' bíró azt mondaná a' Szerzőnek, a' mit a' Velencei Doge mondott a' 'Sidónak:

Nem fogsz üzelve szeretettül és
Emberiségtül te az adósodnak,
Könyörülettel uj veszedelmére
(Ötet minap melly sanyaruan érte)
Tekintvén, valami kevést elbocsátni?
Kélet legalább?

Hát azt felelné é a' Gróf a' mit Shylok?

Miszen igaztalant nem teszek én most.

De én nem hiszek a' Grófnak, nem tenné, megesnék szíve, megelégednék azzal hogy tehetné, hogy a' párnát kiránthatná, ha még a' házban lenne; de mert nincs, az adóst nem rántaná üstökénél fogva börtönbe. Ugyan miért akarunk keményebb szívűeknek látszani, mint vagyunk a' szerencsétlenség iránt? Legyünk a' gonoszság ellen, ott helyén van a' keménység; de a' mint mondtam nem szükség fényes palotába a' haragot a' párna' kirántásáig vinni. Szép ez a' fellobbanás adósban, hitelezőtül vártam volna; de a' hitelezők jobb szeretik pénzüket az efféle hathatós fellobbanásoknál. All a' Czikkely' fő állítása: *Jobb lábra kell hitelünket állítani: vissza-vehesse ki-ki a' magát rövid idő alatt, ne álljon senki maga becses személyével a' köz-jó útjában, hogy ezt ön-árnyéka miatt ne láthassa.* Ez mind igen jól van, csak hadjuk-meg, nem kötelességből ugyan, hanem kereszténységből és emberiségből; ha hitelezők vagyunk, az utolsó párnát a' szerencsétlen adós' feje alatt!

Altal-megy az-után a' törvényi és politikai ellenvetésekre, mellyek a' hitelt szereshető törvények ellen felhordatnak. Elő-veszi elsőben.

A' Törvényieket. — Lap 188.

Ezek közzé számlálja mindenek előtt az 1-ső Rész' 9-dik Tít: de ezt senki-se hozza-elő többé, mert semmit se nyom, mivel a' hitelező szint-ugy suo uti et frui vult, és jól említi a' Gróf a' II-dik Rész' 68-dik és III-dik' 28-dik titulussát, melly szerint még az adós' személye is oda íteltethetik a' hitelezőnek.

A' másik ellenvetésre is, melly a' per orvosló mód és ilő segítségénél fogva az ítélet' végre-hajtását késlelteti a' közönséges adóssági perekben, megfelel az 1792-diki

17-ik törvény cikkely' említésével. Ha a' Grof ezt a' dolgot, mélyebben vizsgálja vala, látta volna: hogy ezzel a' törvénnyel csak külső hitelünket neveltük, a' belső megcsökkenésével; hogy azzal honni törvénykezésünk' elégtelenségét megismértük, nem kereskedésbeli adósságokat is forum cambio-mercantile aláadtunk, az al-perest a' fel-peres' fórumához igazítottuk, nem csak azt eszközöltük, hogy több Magyar, és nagyobb summával tartozzék kül-földinek, mint kül-földi Magyaroknak; hanem ennél fogva a' tőlünk kimenendő kamatokkal is szegényítettük az országot; hogy tehát kell othoni forum cambio-mercantile, a' mit a' legközelebbi országos kiküldöttség is már megösmért.

Eltér osztán szokása szerint valamitskét, és sok helyest mond *a' gloriosa incertitudo, amabilis confusio es a' telyes torokbuli* (szokatlan, de a' rövidítés miatt talán bevehetendő kitétel) *vivát kiáltásokrul*. Megvallom én is úgy szeretem a' vivátot ha szokássá nem vált, és mindég eszembe jut, a' mit X-dik Károly még Monsieur létében mondott, mikor minden hangos torok egy Louis-d'ort hozabé: „Vive le Roi, vivent les Princes, vive tout le monde,” az - az: éljen a' Király, éljenek a' királyi Hercegek, éljen az egész Világ. — Az is nagyon helyes ok-fő a' Grófnál: „*clara pacta boni amici*” és noha *confusione regitur mundus, fato subsistit*, a' régi közmondás szerint; én mindég azt gondoltam: hogy a' confusióbul, az országos dolgokban csak-nem mindenütt és mindég több haszna van az ügyes hatalmasnak, mint az ügyes erőtlennek, és hogy az nem igen tartós hasznu lehet, akár az uralkodókra akár a' kormányozottakra nézve. En tehát szint-ügy nem szeretem a' confusiót sem a' dolgokban, sem az ideákban; mert a' setétségben viaskodni more Andabatarum, semmit-sem ér, és mindég eszembe jut Ajász' imádsága Homérosznál, mellyben kéri Zeüszet, hogy

a' világosság' fényénél viaskodhassék. Még békében is jobb élni világosság mellett. Az egyszeri cigány is így imádkozott hajdan égi háborukor, „pillants Uram, neked is lopok”. Nem tudnék magannak nagyobb szerencsétlenséget képzelni, mintha éjjel-nappal setéség lenne; de még a' homályos ideákkal űzött begyeskedést is mindig jobban gyűlöltem, mint a' szép szemekéit. Szerettem olykor az érzeményes dolgokban a' kétes világot, de egyekben a' világosságot kedvellem; úgy azonban ha nem vakító, nem égető, hanem olykor-ollykor az árnyék' hűvöse is felváltva mérsékeli; ha tiszta, ha valódi világosság, mivel a' Cseh-orzági drága kövek is majmolják a' valódi gyémántokat, és nem minden esmér-rá a' különbségre.

Nem tudom mi okbul egy mathesisi törvényt említ e' helyen a' Gróf, melly szerint, 100 *fout bár kavics legyen is, 10 fout vasat, sőt aranyat is magánután vonsz.* Az igaz, de azért úgy é nem tartaná-meg a' kavicsot? az aranyat pedig elhajigálná vagy elajándékozna? sőt inkább védelmezné magát kavicsával azok ellen, kik elegendő kár-pótlás nélkül aranyjának egy részét elszedni akarnák.

Ez után egygy igen nevezetes kérdésre megy által, t. i. a' törvények' változhatandóságára; de nem határozza-meg elegendőleg a' kérdést, nem különbözteti-meg a' sarkalatos törvényeket a' nem sarkalatosoktól, és abba a' kérdésbe sem ereszkedik bele, mellyek nálunk a' sarkalatos törvények? leges organicae, fundamentales; (noha még ezek közt is lehetne, és talán kellene is különbséget tenni) ha tehát a' Gróf a' sarkalatos törvények' változhatóságáruul beszél, azon oknál-fogva mert az emberek, és körül-állásaik is változnak, és mivel az előbbi század a' későbbit nem regulázhatja, úgy azt kérdem a' Gróftul, hogy keveset nyomó vagy nem sok ideig ható körülmények adtak é okot a' sarkalatos törvényekre, akár-milyen országban is? és mivel azok, mellyek adtak,

rend-kivüliek voltak, és azokat csupán az idő érlelhettemeg, a' hozott sarkalatos törvények' következesei pedig szint-ugy csak hosszszasabb idő alatt mutatják, és mutatják vagy hasznosabb, vagy károsabb voltokat a' közjóra nézve: ugy meg van a' Grófnak felelve, hogy t. i. a' sarkalatos törvények változhatandóságát csak rendkívüli, vagy sokáig ható körül-állások okoztathatják; vagy tehát ezeket a' rendkívüli körül-állásokat, vagy a' sokáig ható okokat ki kell mutatni, vagy azt kell megmutatni, hogy a' szükséges javítások a' sarkalatos törvények' eltörlése nélkül lehetetlenek, és azokkal össze nem férhetők. Azért kell minden akár hit-vallásban, akár országos alkotmányban valami positivumnak, affirmativumnak, az-az igenlegesnek lenni, mert mind a' hit-vallásnak, mind pedig minden országos alkotmánynak egyik fő-czélja a' tartósság, mert tartósság nélkül nem lehet békes állapot, a' békes állapot pedig fő czélja a' társaságnak. A' békes állapot, jól tudom én, nem az, hogy ne legyenek vetélkedések, hanem az hogy ezek a' vetélkedések in viam facti non abeant. A' lelki és testi béke, mind ezen, mind a' más világon a' hit-vallás' czélja, az országos alkotmányoknak pedig, a' világi javaknak békes bírása. Az igaz, hogy semmi sem tart örökké, és így akár- mely országos-alkotmány se tarthat örökké; de következik é abból a' sarkalatos törvények' határtalan változandósága? Házat senki-se tud örökre építeni, de építhet hosszszu időre; és ha jól és erőssen van a' ház építve, ki áthatja több századokon keresztül, ugy-mint a' Szent István tornya az idők' zivatarjait. Az ugyan talán nem igen okos ember lenne, ki mivel a' Szent István tornyánál a' jó és szép arkhitektura' törvényei szerint jobb, és szebb tornyot lehetne építeni, a' torony' fundamentomát ásások által, azért meggyengítené, mert felyül egy nagyobb lyukat kellene ablakul kivágnatni, hogy to-

vább nezhessen, a' harang' szava jobban hallassék, és jobban gyűjthesse-össze az embereket, történhető veszéyek' alkalmával a' köz-védelemre. Az ujjabb idők példát adtak, hogy még ott is, a' hol felforgatások következének, bizonyos meghatározott időre a' sarkalatos törvények változhatatlansága megállapított; — de ez nem is lehet másképpen: mert véghetetlen az emberi elme' hajlandósága, a' fennállónak röktöni változtatására: azonban ez a' hajlandóság soha-se lehet a' vissza-hatások, és akadályok miatt is idomzalban a' változási tehetséggel, mellynek az ész' képeit röktön életre, és valóságra kellene hozni, és valamint egy ház' plánumát tsinálni kevésb időbe kerül, mint magát a' házat felépíteni; ugy az országos dolgok' jobbra változtatása is több időt kíván, mint a' változások' kigondolása. A' sarkalatos törvények' megváltozása tehát, soha, sehol és semmiben röktön nem történhetik nagy zavarok nélkül, akár mi szoros, vagy metaphisikai, vagy mathesisi felfogatok szerint javasoltassék, és valamint üdő kellett valaha akár mi, most már régi épület' felállítására; úgy idő kívántatik ezen épület' elgyengülésére, idő lassanti igazítására, és ha eldült, új felépítésére; mert csak az idő gyengít és erősít-meg mindent lassan-lassan, és azért erősebbek, keményebbek, és szorosabban állanak-össze a' téglák a' régi épületekben, mint az újakban.

Igaz a' mit a' Gróf az új és régibb generációkrul mond: *az új generatio idős, a' régibb ifjabb*; de mivel egygy ember - nyomnak 25 esztendőt szoktak venni, minden generációban vannak, mind gyermekek, mind suhanczok, mind legények, mind férfi-kort értt emberek, mind pedig öregek; és így ha igaz, a' mit a' Gróf maga megösmér, hogy caeteris paribus a' többi egyenlő lévén, a' belátásra nézve a' nagyobb tapasztalás azoknál van, kik tovább éltek, és a' multt ember nyomot már által-él-

ték, a' mostaniban pedig meg elnek; világos, hogy az öreg emberek' tapasztalásai valami kevés tekintetet érdemlenek. Rosz jel az valamely nemzetnél, mikor hanyatlani kezd az iffjabb emberek' tisztelete a' vénebbek iránt. Tudja jól a' Gróf mint tisztelkedtek felállással egykor az olimpiai játékoknál az Athenabéliek egy belépő öreg előtt, ki helyet keresett; de nem ezek, hanem a' Spártaiak adtak néki helyet. Azt mondá ekkor egygy elmés Görög: tudják az Athénabeliek mi a' jó és szép; de a' Spártaiak tselekszik. Voltak ugyan nemzetek, kik hasznavehetetlen öregeiket hidrul vízbe-veték, és elmeríték; de ezek barbár nemzetek valának. A' holtaknak több tiszteletet adni, mint az élőknek, jó gyermeki szívet jelentő praejudicium; mert a' mostani iffjak is megvényülnek valaha, és ők is meg fognak halni. Ennek a' praejudiciumnak az a' következése: hogy nagyobb kimélléssel visgáljuk a' megholtak' tetteit, hogy ne legyünk irántok igazságtalanok, és csak azt *szánjuk a' feledésnek, kire a' feledésnél nagyobb áldás nem szállhat.* Ugyan nemi elég javakkal bir é a' fiatalság? egésséggel, virgonczsággal, szépséggel, kellemezzel, buzgóbb és frissebben forgó vérel; de épen ezek a' minémüségék teszik, hogy nem használhatja ugy tapasztalásait, ha ideje lett volna is azokból annyit gyűjteni, mint az öregebbek már gyűjtöttek; minek hát irigyleni a' podagrával 's több lelki és testi gyarlóságokkal, sok sajnós és fájdalmas emlékezetekkel vegyített tapasztalást; és miért gondolni, hogy mivel a' testi és lelki erő közönségesen nagyobb mértékben van a' fiatalságnál, a' hideg vérebb bölcsesség, és a' megfontolás is nálok legyen, és hogy ezt kár nélkül meg lehessen vetni? „Propria experientia stultorum magistra est” ugy - mond Livius: Cicero pedig azt mondja: „Stulti adolescentuli perdidere Rempublicam.”

Olvassa a' Gróf a' Római históriát, olvassa Cicerót de senectute, melly munkát ő nem ugyan már ag - korában, hanem meg is ferjfiui kora után irtt, 's mellyet én a' legnagyobb örömmel legelsőbben is minden deák könyvek között 14 esztendő's koromban olvastam, és látni fogja, hogy a' lelki és testi erejét megőrzött embernél, az ész, a' belátás, az elmésség nem annyira fogyatkozik, mint némely fiatal emberek, kik igen korán kezdettek élni, képzelik magoknak. Ha a' férjfiui kor megvethetné az öregséget, miért ne vethetné-meg a' serdülő a' férjfiut, és ugy tovább a' gyermeki kor a' serdülőt? igaz ugyan, hogy a' vének szivesebben ragaszkodnak a' régihez, mert az a' régi őket fiatal korokra emlékezteti; az ifjabbak ellenben hevesebben érezvén életüket a' jelenlétben, kevesebbé fontolják-meg a' jövődőt: és így meg van az ellen-súly. Ezek tselekvésre, amazok pedig ezek' tselekvéseik', és jó és szép, de olykor bujálkodó gondolatjaik' mérséklésére vannak a' természettül szánva. Nagy, nyomos, és sok századokkal felérő időket éltek keresztül a' mostani öregek, és tehetnek minden tekintetben össze-hasonlítást, azon felette különböző idők közt, mellyeket át-éltek. Nem kell gondolni: hogy nem mentek-elő századjokkal; a' különbség csak az: hogy sok ifjak ló-halálában futnak a' Jüvendőnek, az öregek pedig mennek. — Ezek is azok is haladnak, de mindég nagyobb veszedelemnek vagy on kitéve a' sebes vágatva nyargaló, mint a' gyalog járó; de senibus itaque, prout de omnibus vivis etiam; quemadmodum de mortuis, nihil nisi verum dicendum est.

Politikai megjegyzések 's ellenvetések, meg a' Familiák' conservációja. — Lap 200.

E' két Czikkelyben, jelesen az elsőben kigunyoítatik, a' ki *Pestrül Rákos felé nyargalván, eltökélletten azt hiszi, hogy majd Vörös-várra érkezik*; de én ollyas embert nem tudok, ha csak álmában valami szelid lora nem ültetek, vagy álom-járó (somonambul) lévén maga-magát álmodozásiban rá nem ültette. Ezt a' parabolát tehát nem ertem. A' mi a' familiák' conservációját illeti, a' Szerző azt nagyon szűk, és keskeny értelemben veszi; ugy látszik: mint-ha valamely familiának a' jelenben élő tagjai tartoznának csupán ő szerinte a' familiához, de minden familiában az ősök, a' jelen élők, és az utók teszik a' familiát; már azt pedig a' Szerző, ki szereti ha az emberek' esze nem tíz, hanem több araszra, látása nem egy fertálynyi távolyságra, ítélete nem csupán egy századra előre terjed-ki; nem fogja tagadni hogy egygy ollyan ország, hol a' familiákhoz van kötve a' jószág' birtoka, meszszebb áll a' felfogatástul és a' radicalis-mustul, mint a' hol les fortunes immobiles sont pour ainsi dire mobiliséés, az-az hol az ingatlan jószágok mint egygy ingadozókká tétettek, és ez oka miért kén-telenítettének p. o. Franciaországban a' legszörnyűbb felfogatás és ujra-születés után, ujra majorátust béhozni, hogy legalább egy része a' birtokoknak az országban az ingadozástul megmentessék. Még az ősek' érdeme utó-jiknál például szolgálván, erényeket fenntart, és ger-jeszt; addig tiszteletes az Aristokrátia, és valódi gyá-mola, mind a' királyi széknek, mind a' népnek; a' ki-rályi széknek a' nép' zendülései, és fellázíthatásai; a' népnek pedig a' sarczoltathatások ellen. Ha vi'sgálni akarta volna a' Gróf, mint és minő okoknál fogva, és

minő léptsőken hanyatla kivált a' kül-földieztetés, és kül-földiesedés által főképp' a' nagy Aristokrácia, látja vala: hogy éppen azon javak, mellyeket a' Gróf legfőbbeknek állit az emberi társaságban t. i. a' jobb-lét, és az élet' örömei kirekesztőlegi hajhászása hajtották a' nagy Aristokrátiát a' Kakokrácia felé, de valamint eldőeink' jó és nagy példái, nüglen az elkorcsosodás', elfajulás', és romlottságok', a' külső, és finomabb kelleme' leple alatt bényeltt magvai, az elpuhulások' csiráztató során sziveinkben gyökeret nem verének; a' külső csinosodás mellett is, a' testi és lelki épséget bennünk fentartották; sőt ezt a' kimiveltség' bajai társaságában kellemetesebbé tevék; ugy a' rosz magvaknak sarjadozása a' jobb magvak', és a' nevelési gyomlálás' szükiben annál több vagy kevesebb dudvával futotta-el nagyjaink' lelkeit, a' mennyivel vagy több vagy kevesebb lelki, testi, vagyonbeli tehetséget vevének őseiktül. „Res adversae, scilicet, ugy-mond Tacitus: acrioribus stimulis explorant animos, felicitate corrumpimur.” Természeti kifejlődés ez az erkölcsi világban, ugy mint a' testiben, hol nagy gond nélkül Shakspeare szerint minden dudvába indul, vagy legalább dudvával vegyül; a' gyom pedig utoljára még a' jó magvak' 'sengés hajtását is elfojtja. Nálunk csak az volt a' legnagyobb szerencsétlenség, hogy nem honni és nem itthon, hanem kül-földies, és kül-földön lett az elkorcsosodás; és így mivel mindennek, még a' rosznak is némely tekintetben legalább türhető, ha nem is egészen a' roszszat kipótló javai vannak: nálunk is, ha ez a' korcsosodás honni vala és itthon következék, nem csak hogy egészen más bélyeget vett legyen magára, hanem nagy befolyást is szerezhetett volna a' nemzeti szorgalom' kifejlődésébe. Azomban szint-ugy az erkölcsi világ', valamint a' testi' törvényében fekszik a' regeneráció, az-az ujra-születés, mert csak

hoszszas idő' lefolyta után vesznek-el a' régi erős gyökerek, a' gyenge újabbak pedig könnyebben kiüríthetők, és valamint az eldődiek' nagy és jó példái rugók és ösztönök gyanánt szolgálnak a' tselekvésre, ugy az elfajult maradéknak rossz példái, utójiaknál ezen rossz példák' elhagyását eszközlik, de még az elfajult maradék is észre tér, össze-hasonlítván elallyasodását őseinek felemelkedett voltával, 's nyomozván a' különbség' okait, pirító fohászok között nem csak maga-magán szánakozik, az atyák' és anyák' gondatlanságát, és gondolatlanságát maga iránt kárhoztatván; hanem fel is eszmél, azt nagyobb gondosság, és helyesebb nevelés által jóvá tenni magzataiban, a' mit ön-szülei iránta töbnyire elmulasztottak, és a' mi a' legjobb akarat mellett is az erőtlenségig elpuhult 's a' szokás és körülmények' járma alól oly nehezen kiszabadulható lelkekben ön-magokra nézve oly hamar nem javítható. Bizonyosan nagyobb a' hitel, a' hol minden jószág örökre eladható, és valamely familiától örökre eleshető; de vesse-fel a' Gróf, (mert szeret számolni) a' hihetőség' törvényei szerint, hogy töbször meg é örökös eladás mellett egy század alatt p. o. valamely jószág nem atyafi, nem honni kézre: hol a' familiához, a' vérséghez, a' honniséghez van kötve a' nemes jószág' birtoka, mint-ha ugy nem lenne a' dolog? Vegye csak a' Gróf például a' legközelebbi történeteket, p. o. Handzsabéket és Terebest, mert azért hogy valakinek a' jelenlétben több adóssága, mint értéke van, (a' mi azomban felette ritka és koránt sem oly közönséges, mint a' Szerző állítja) nem következik, hogy vagy házasság által, vagy más módon meg-nem oltalmazható a' familia' részére azon jószág, melly mostani birtokosságának akár szerencsétlensége, akár vétke miatt ugy lenne megterhelve, a' mint a' Gróf állítja. Illát az nem történhetik? valamint az ellenkező is, (és

mind a' két eset' tanui valánk), hogy azon egy jószagnak, véghetetlenül vagy nagyobb, vagy kisebb becse van ebben, vagy más időben, és viszont? Gondatlanság, piazérlás, feny-űzés, rendetlenség, kentelen masra bízás, hűségtelenség, engedetlenség, változó körül-állások a' jószág' fekvésére nézve, a' penz becse' leszállítása, neha hibás, neha pedig csupa szerencsetlen felvetések (mert olykor éppen az nem esik, a' mi leghihetőbb; a' mi pedig nem hihető, éppen az történi) lehetnek okai a' jövedelmek' relativa, az-az tartozatos hanyatlásának. Ezen okokat csak-nem mind említette a' Gróf, de meg egygyet elhagyott, t. i. a' kevelyseget, vagy inkább a' csalfa szégyent.

Émez, vagy amaz nagy és gazdag urnak felmond a' hitelező 100000 forintot. A' helyett, hogy maga a' nagy ur irjon neki egy becsületes levelet, és mondja: hogy a' mostani körül-állásokban a' legtehetősebb urnak is nehez egyszerre annyit lefizetni, hanem hogy küld neki vagy 20 ezeret, megigervén, egy vagy más-fel esztendő alatt, a' többit részenként; — nem felel neki semmit, vagy csak igen hidegen, es azt is csupán fiskális vagy director által. Ez tehát törvény' elibe idézteti, méltán meg lévén bántva ön-szeretete, mert a' hitelező inkább ura adósságnak; mint megfordítva. Szagolván ezt a' füstöt a' többi hitelező, ott nem zsiros büzt bocsát a' konyha gondolják magokban, és szint-ugy törvény, eleibe idéztetik. Lótnak futnak a' directorok, praefectusok, inspectorok pénzt keresni, de az adós vagy nem fizette-meg mindég pontossággal a' kamatokat; vagy ha nem fizethette pontosan, engesztelő levelet nem írt; vagy ha írt, vastagon írt és mint-egy megbántatva, hogy más a' magáét a' maga idejében kívánta, és így mind a' director, mind a' praefectus, mind az inspector üres kézzel térnek-meg a' feli ládáktul, mellyek különben mind tárva lettek volna a'

nagy birtokos urnak, ha finomabb nevelését, mellyel oly tetszetősen és kellemetesen a' nagy városi salonokban megjelen, adóssai iránt is méltóztatott volna gyakorlani.

Meg kell vallani, felette becsületes emberek a' magyar hitelezők. Az én hitelezőim legalább mind barátjaim egyszer'smind, és nem tudok olykor eléggé csudálkozni szívességeikön; de esmernek és tudják, hogy nem kell engem nógatni, hogy mihelyest lehet, elébe jövök kívánságaiknak; hogy nekem jobban fáj mint nekik, ha nem lehetek oly pontos mindég mint akarnám. Valamint nem minden hitelező uzsorás, ugy nem minden adós gondolkodik hitelezője' megcsalásáról. Ezek mind kivételek. Gyakrabban nem annak van kivétele, a' mit a' Gróf mond; hanem az a' mit mond: kivétel, és nem foghatom-meg, miért tsinál sokszor nemzetünk' gyalázatjára a' kivételekbül regulát. *Teracina 's Nápoly közt nincs veszedelem* ugy-mond egy helyen, *mert csak minden tízediket rabolják-ki.* — Erre könnyü lenne a' felelet, ha azt mondaná valaki: Pest és Buda közt nagy a' veszedelem a' hidon, mert minap két szeles ur-fi sebes-vágtatva végig nyargalt rajta. Magam is ugy hiszem van köztünk kegyetlen uzsorás, van csaló-adós; de nem teszi sem a' hitelezők', sem az adósok' tübségét. Annyi azomban igaz, hogy az a' kevesebség is árt a' becsületes pénzt kereső adósnak, és így szükségünk van hitelre; de abból nem következik, hogy a' familiák' conservatióját semmibe se kell venni, csak-hogy hitelünk legyen: mivel őszsze lehet a' két dolgot egygyeztetni, a' mint az országos kiküldötség' javallatjából kitetszik, mert nem az a' czély, hogy határtalan legyen a' hitel, hanem hogy eleget mértékben legyen és még is őszsze-férjen a' familiák' fentartásával. Ugyan gondolja-meg csak a' Gróf annak a' heroica curának, mellyre egyéb-aránt dicséretes fiatal tüzének' hevében czélozni látszik, következeit,

hogy t. i. akár kitsoda, sidó, keresztény, honni, nem honni, örökre nemes jószágot vásárolhasson. Legelsőbbben is pénz után válna valaki nemessé, akár-hogy szerezte pénzt; akár jó, akár rossz úton. Ez az idea a' nemességnek minden erkölcsi, és így politikai becsét is nálunk eltörtené. Vagy el kell egészen a' nemességet törteni, vagy el kell vetni ezt az ideát, mellynek csak ott lehet helye, hol az emberi szorgalom már nagy fokra vergődött, a' hol csak nagy, de kisebb aristokratia többé nincs, hol az ország rendkívüli védelem' systemája már egészen megváltozott, hol az oligarkhia az aristokrátiával egygyütt azon egy személyekben az ország' systemája szerint már jobban mint nálunk össze-testvéresült, hol a' Király úgy nevezett Civil-listára van szoritva, a' hol nincsenek fiskálítások 's a' t'. A' Gróf a' nemzetiségnek oly nagy barátja. Ugyan nevelné é az a' nemzetiséget, ha a' kül-földi pénz dús-gazdag emberek a' mostani adósságba merült sok familiáktul, mellyek nem csak, hogy ki-vergődhetnek adóságaikból, hanem remélik is, hogy kegyes, igasságos Fejedelmök alatt ki fognak vergődhetni, és a' kiket sokkal könnyebb a' nemzetiséghez visszatéríteni, mint a' kül-földiekbe nemzeti szellemet lehelleni, a' jószágokat még becsen felül is örökre megvásárolnák? Praemissák nélkül nagyon heroica cura lenne még, az most, mellyre a' Gróf célyoz, és minek adni hellebrumot a' betegnek, mikor talán még csupa vér-csilapítóval észére hozhatni? Ezt kell elébb megpróbálni; de én úgy hiszem: a' Gróf azért feszítette úgy meg ivjét, hogy azzal valamelly meszszebb távolságra ejthesse-el a' vadat; nem pedig hogy egy mért-földnyire, vagy pedig hogy az ív eltörjék és idege szét-pattanjon.

Tudja azt minden nálunk:

Et genus et proavos et quae non fecimu s ipsi
 Vix ea nostra voco.

de egészen más néző-pontbul kell megszemlélni a születési nemességet politikai tekintetben, azt nem lehet tagadni, hogy országos alkotmányunk' fentartásának és tartóságának egygyik oka a' familiákhoz kötött fekvő birtokban feltalálható. Minél hasonlóbb a' portékához a' fekvő jószág, annál több változandóság fenyegeti rövidebb idő-szakaszok alatt az ország' sarkalatos intézeteit, mert a' haszon célzások személyesebbekké válnak, és kevesebbé kötik egygyüvé a' kormányal a' mult, a' jelen-lévő és a' jövő-dő fekvő jószágok birtokossainak generációjit; az ilyen állapot pedig csak ott egygyezhetik-meg a' tartósabb belső békével, hol már a' nemzeti szorgalom bizonyos mértékben más szerencsésebb, töbnyire fekvési, helyheztetési és összehöttetési körül-állások mellett kifejlődött. Ha meg kell taláha Európában a' születési nemességnek szünni, egy azt semmi se pótolhatja ki jobban az ország-alkotmányi intézetek' tartóssága tekintetében, mint a' nagy Napoleonnak az a' nagy ideája, mellynél fogva a' becsület legiót teremtette. — Ne felejtkezzünk-meg soha Európában hogy csak-nem minden kimivelődésünk csupán a' jobb-lét' édességei körül forog, hogy ez a' szelleme a' kimivelődésnek hiúságra, megkülömböztetésekre vezet; hogy híjában írna Európában valaki úgy, mint Amerikában a' Cincinátus rendje ellen, hogy kissebb-nagyobb mértékben, csak-nem minden Europai nemzet, elaggott nemzet; hogy itten tehát, a' mult századok' hosszas hatásainál fogva újra-születések után is születési nemesség, vagy annak valami pótolékja nélkül csak igen kevés mint egy csupán magától a' természettül privilegiált lelkek ellehetnének. Igen gyakran cseréli-fel a' Gróf az okokat a' következesekkel, és megforditva; Gondolhatja hát a' Szerző, ha neki tetszik: hogy *egy cseber nem fér egy pintes palaczkba*; de nekem is szabad gondolnom Szent-Bernáttal, hogy „multa sol aspicit, quae Bernardus non

videt" és hogy a' Magyar azt nem gondolja, hogy más nemzetnek semmije sincs; hanem csak azt, hogy neki is van valamije. Azt se mondta soha senki is nálunk, hogy *Brunel csak egy magyar föld-merő után képes elvégezni a' Tunelt*, csak azt mondta: hogy egy Magyar, jó és megdicsért tanácsot adott e' tárgyban.

Szint ebben a' Szakaszban; a' *szívre-ható tudatlansággal bíró hivatalosok említetnek*. Valóban nem ártana még inkább arra nézni némelykor, ügyes é valaki emez, vagy amaz hivatalra? mint azt, hogy mennyi ideig hivataloskodott már, és kér e' hivatalt, vagy mennyiszor kért már? azomban szeretném azt az országot látni: hol (akár több, akár egy válaszszon valamely hivatalra) szívre-ható tudatlansággal bíró ember, abba olykor ne csuszott; és némely tudománnyal bíró abból ki ne rekesztetett volna. Minek úgy beszélni, mintha fájna nekünk, hogy semmi tisztséget nem viselünk, hiszen jobb ha azt kérdik, miért nem vagyunk hivatalban? mintha kérdenék: miért vagyunk? Azt se hallottam soha, *mintha a' józan ország-lás mindég csak az adósokat legyezne*. Az annus Sabaticus a' régi Sidóknál tudtomra van, azt is tudom Plutarchusbul, hogy Sólón nagyon pártfogolta az adósokat; a' Rómaiaknál is vannak erre példák; de nálunk a' többség azt gondolja, hogy a' józan ország-lás egyformán pártfogolja mind az adósokat, mind a' hitelezőket. Ugyan honnan tudja a' Gróf hogy nálunk *10-dik ember se vesz-fel pénzt józan számolás okábul, hanem tönnyire fény-űzés, vagy rendetlenség miatt*. Be sajnosan lát az ember efféle taklászta annyi szép vetés közt, mert a' konkolyt el lehet nézni a' szép vetésben a' felszámoló gazdának, mivel az eladható; de a' taklászta senki-se veszi-meg, és meg akkor is, ha pálinkát főzetek belőle, alig van egy egész köbül után egynehány meszely szellemem.

Azon okoskodások, mellyek Magyar-or- szágban a' hitel' lábra-állítása mellett vív- nak. — Lap 207.

Ezen Czikkelyben az mondatik, hogy *a' mai napok-
ban szintén olyan nagy, ha nem nagyobb száma, az ugy
nevezett romlott, veszedelmes idejü férfi, 's fiatal, jó
rendes gazdáknak, mint az ugy nevezett józan idejü koros
's vén pazérlókuak.* Én fel nem számítottam, de ha ugy
van; nem foghatom-meg, mint lehetett egygy-általjában az
adósok' csalásáruul annyit e' munkában beszélni, mert a'
férfi és fiatal jó és rendes gazdák, vagy nem tsinálnak
adósságot, vagy azokat rendesen fizetik. Az is mondatik :
*könnyü annak nem lopni, kinek mindene van; de a' sze-
génynek, fázónak, koplalónak vaj-mi nehéz.* Módot kell
hát adni neki a' dologra és kenyér keresésre, ha nem te-
lik tőle, ispotályba, vagy dolgozó-házba kell küldeni;
a' mi bizonyosan könnyebben lesz végbe-vihető, ha jobb
hitelbeli törvényink mellett több pénzünk lesz, és azt az
effélékre is fogjuk használni; mert hogy a' szegénynek,
fázónak, és koplalónak adhassak, magamnak is kell va-
laminnak lenni: de ha én nem vagyok oka, hogy valaki
koplal, vagy fázik, ugy engem nem lehet kinszeríteni,
hogy őt' étessem, vagy ruházzam; ha pedig akarok neki
munkát adni, és ő nem akar dolgozni, arrul nem tehetek.
Hányszor volt p. o. publikálva, hogy serkentessenek az
emberek dohány mívelésre. Egy 's más helység sok hasz-
not vett a' dohánybul még a' publikáció előtt is, de más
helységek nem akarták magokat a' dohány termesztésre
szánni, mert sok pepecselés van körülötte, holott a' föl-
des-urak végzetetlen kevés részt kívántak; sőt magot is
és palántát ajánlottak: sőt azt is hogy folyó áron meg-
akarják venni a' dohányt; sőt még szelelő-szint is akar-

tak építeni. Nem kell hát minden dolgot csak egygy oldal-
 rul nézni, és mindenben csak mindég, 's mindenütt csu-
 pán a' földes-urakat szútyongatni. — Valóban jó lenne ha
 mindenütt kőből és téglából építenének házakat, de az se
 lehet mindenütt, mert olykor a' kő sok mért-földnyire
 távol esik; téglát vetni is költséges, és költségesebb
 mint vályogbul házakat építeni. Jó és hasznos czélokra
 nézve az egyesületek' szellemét úgy be kellene hozni a'
 falukba, mint városokba. Sok helység még most is ne-
 hezen fizeti adóját, és adósságokba van merülve. Ha jobb
 hitelbeli törvényeink lesznek, nevelhetni fogja adóssá-
 gait, és ha a' kölcsönt cél-arányosan használja, ki fog
 vergődhetni belőle; sed hic Rhodus hic salta. A' földes-
 ur, a' szolga-bíró ha energicus, mindjárt tyrannusnak
 mondatik; felgyútásokkal fenyegettetik. Hány földes-ur
 állana-rá szívesen, hogy egygy a' körül-állások szerint
 meghatározandó részét fizesse-meg minden gyútogatásbul
 származó kárnak; minden 50 forintot meghaladó lopás-
 nak, ha a' többi részt a' helység viszi? *salva semper de-
 bita ac proportionata punitioe incendiarii, vel furis*, ha
 kitudódik. De ugyan úgy gyútogasson, hogy lássa vala-
 ki, nem pedig úgy mint a' szerelem' istene szokta a' szi-
 veket; mert még akkor is, ha kezében taláztatik a' ka-
 nócz, vagy csóva, ha csak nem látta két tanu, hogy a'
 ház' fedele alá tette, egynehány bot' elütése mellett meg-
 menekedik; de a' botot úgy megszokja a' gonosz-tévő,
 mint az orvos a' legsiralmasabb nyavalya nézést. Ha pe-
 dig nemes ember, már akkor talán még az a' ház is
 össze-rogyott, melly előtt elejtette a' kanócot, a' mi-
 kor valami kis büntetést kap; addig pedig szabadon jár
 és pedig némelykor kezességén. Ha *csak a' hitel felállí-
 tása vihethi véghez a' Gró' szerint, a' köz ember' erköl-
 csiségét; mivel az akasztófa, egy pár elégett falu csak
 nem-leges, de nem igen-leges hasznot hajt, úgy törüljük-*

el minden büntető törvényeinket, és ne is törjük fejünket azok felett, mellyeket az országos deputáció javal, és a' mellyeknek némely czikkelyjei jobban beillenének a' szelid és békés Florencziai nép' erkölcsseire, mint hazánk' némely részeire, hol némely helyeken 5-6 száz ember a' hörtönben; holott ugyan ezen boldog Magyarországnban, más-más helyütt, más vármegyékben; alig van három vagy négy. Látja hát a' Gróf minő nehéz itt nálunk Reformátornak lenni, mert ez a' mi magyarországnk egy dióba szorított kis világnak minden külömbféléseivel bővölködik; és ha valahol, itt függ végzetetlen sok, minden vármegyének körül-állásaitól, mellyből az lenne a' következés: hogy okos, mértékletes, de a' mellett energicus fő-ispányoknak sub onere legalis responsionis nevelni kellene inkább, hogy-sem körül-nyirbálni hatalmokat; mert a' hol nincs szükség erre az energiára, ott nem élnének vele, et sub onere legalis responsionis, soha se kell félni: hogy kivált az okos és mértékletes ember hatalmával vissza-éljen.

Jól jegyzi-meg a' Gróf: *minden törvénynek szorítónak kell lenni*, és nem csupán a' papiroson maradni. Így tehát sanctiót, az-az vagy koszorú, vagy bunkó-véget kíván-meg minden törvény, akár a' hitelről, akár mi másrul hozattassék. Minél inkább szaporodnak a' szükségek, a' vágyak, és hanyatlík a' hit-vallás, az erkölcsi-ség: melly két dolgot egy mélyen gondolkozó ember a' büntető törvény' pótolékjának neveze; annál inkább kíván minden törvény sanctiót. Az adós fizetni tartozik, a' tolvaj vissza-adni a' mit lopott, és még azon tul büntetést kell neki szenvedni ne hogy mászszor lopjon; ezek mind keménységek a' szenvedőre nézve: de nem szenvedteli é egygyik is másik is polgár-társát? és így csak akkor kemény a' törvény, mikor nincs idomatban a' vétekkal vagy hünnel. Megengedi nekem a' Gróf ide bigy-

gyeztenem egy csere-beszédet, melly valósággal nem csupa képzelet. Egygy utazó beszélte-el nekem egynehány esztendő előtt, ki mindég ide 's tova utazik, és szemléldik az országban, és kit tapasztalásai megtanítottak, hogy felette különböznek Magyar-ország' külön részeiben, mind a' hajlandóságok, mind az erkölcsök; mind az emberek, mind a' körül-állások, mind pedig a' szokások.

„A' minap ugy-mond egygy igen szép és termékeny vidéken, egy nagy helységen keresztül-utazám: hol még assignatióm mellett ropontra várakoznék, az ivó-szobába mentem, hol több taksások valának és nem meszsze a' kár-mentőtül egy keskeny hosszú fa asztalnál egygyütt pityizáltak. Egygy igen nagy száju ember vala köztök, ki mellett az uraság' egygyik ispánya üle és hasonlóképpen egy pohárt a' másik után, mellyet a' 'Sidó koresmáros hozott neki, üríte. A' beszélgetés így fejtődött-ki közttem, és a' jelen-lévők közt.

Az utazó. Ugyan miért tart az uraság 'sidó fogadóst?

A' nagy száju (kit Kolomposnak hívtak, és az is volt). Elég rosz: uraságunk minden fogadójiban szakalósokkal nyuzattat minket.

Az ispány. Hát nincs künn a' csárdán keresztény fogadós?

Kolompos. Igen, mert oda nem válalkozott 'sidó.

Ispány. De miért nem? mert ott künn sok 'sivány fordul-meg, a' 'sidó pedig félénk. Azomban már két esztendő olta restál a' keresztény koresmáros, noha előre kellene neki a' kivett ital' árát megfizetni, mint a' 'sidók megfizetik. — A' belső fogadókat pedig szint-ugy ajánlotta keresztényeknek az uraság, és elsőséget akart nekik adni.

Utazó. De mi hát oka, hogy a' 'sidó pontosabb fizető a' kereszténynél?

Kolompos. Mert csal a' mértékben, és zagyválja az italt.

Utazó. De ez a' bor a' mint látom jó, és a' mértékben sincs fogyatkozás.

Ispány. Pedig csak harmad napja, hogy a' keresztény fogadónál több itszét sequestráltam a' tisztartó parancsolatjára; mert zagyvált volt a' bor, és felette mesterséges kicsiny üvegekben. 'Sidónál is találtam ugyan már olyast több ízben a' többi fogadókban, és mindég sequestráltió következék. Ez a' 'Sidó itt jobb a' többinél, és vigyáz magára. Ez még soha sem adott alkalmatosságot sequestráltióra. Vagyon hát mind keresztény, mind 'sidó; szint-ugy emberséges, mint gaz-ember. A' 'Sidó azért fizet, és fizethet pontosabban, mert csak nem merő hagymával él, és igyekezőbb, kereskedik, vesz, ad, ha lova van, kész illendő áron fuvarozni; egy szóval kis nyereséggel elégszik - meg. Vigyázni kell ugyan rá, hogy keze alatt ne pusztuljanak-el az épületek, mert tisztátlanabb, de az uraság' korcsmabeli jövedelme bátorságosabb, kezében. Sok esztendeig szolgálom már uraságot, külső 's falubeli keresztényt megkináltunk a' belső korcsmákkal, mind hasztalan volt, nem akartak bele vágni, holott egynehány hordó kivett italnak mindég csak folyó, nem pedig korcsmabeli árát kívánja az uraság, mikor és valahányszor egynehány hordó italt kiad valamely fogadóra; künn pedig a' csárdára csak mindég keresztény válalkozik, és mindég többel vagy kevesebbel marad adós.

Utazó. Ez rendes valóban, van é föld a' korcsmákhoz?

Ispány. Van, mind a' csárdához, mind a' belső fogadókhöz; és több van a' csárdához. Az ital kimérés fáradságának árra szint-ugy egygy a' csárdánál, mint a'

belső fogadokbar; itt is ott is az állás esztendei béren kívül a' vendég-fogadói haszon, a' korcsmárosé.

Utazó. Mennyi italt szabad adni hitelbe?

Ispány. A' vármegye' meghatározása szerint 10 forintig egygy egész telkes gazdának; de az uraság' leszállítása szerint, hogy kíméltesenek taksásai, csak kettőig. és így idomzat szerint a' fél-telkesnek, és a' csupa ház-helyesnek, azon feltétel alatt hogy veszendőbe megy, a' mi azon felyül-adatik; ugy van é Kolompos?

Kolompos. Igen is, ugy van; de mikor már megittam 2 forint árrát nem akar adni a' korcsmáros, ha nem adok neki vagy pénzt, vagy tengerit, vagy gabonát; és mindég olcsóbban akarja a' folyó helybeli árnál.

Sidó. De várakoznom kell pénzem után, azon kívül sok korsóimat, palaczkaimat, poharaimat eltördelték, és megrongálták az ivók, ökemek szeretnek sokat innya; ha nem adok fenyegetnek, olykor meg is vernek; ha pedig adok és sokat ittak, garázdalkodnak és kárt tesznek; mikor osztán fizetni kell a' bor' árrát, pénz nincs; azt mondják sokat róvtam nekik a' rovásra: a' tengerit pedig helybeli árránál fellyebb akarnák nyakamra tolni.

Utazó. Legjobb lenne talán semmit-sem engedni adni hitelbe, ugy csak az inna, a' ki mindjárt fizethet; és így, hogy ihasson az a' ki most hitelre gondolatlanul bőven iszik, igyekezőbbé vagy legalább mértékletesebbé válnék, és nem lenne semmi baj sem a' korcsmáros sem az ivók közt, az uraságnak nem kellene assistentiát adni a' korcsmárosok' számára, a' mi őt' mindég gyűlöletessé teszi, mert sok korcsmáros szivesen megcsalja az ittas embert, sok ivó pedig a' korcsmárost; hogy pedig annál bizonyosabban ne csalhassa - meg a' korcsmáros az ivót, ha obligátiója lenne a' taksástul a' korcsmárosnak, azt kéne neki mint hitelezőnek, az adós taksás ellen behi-zonyítani: hogy az adósság nem italbul származott.

Ispány. Meglehet, magam is úgy hiszem: ha csökkenne is ne talántán eleintén az urasági jövedelem; az bátorságosabb lenne, és kevesebb bajjal, 's alkalmatlansággal össze-kötve.

Kolompos. Isten ments-meg, nékem nincs mindég penzem, vagy tengerim: de mindég szomjuhozom; a' víz pedig nem igen jó nálunk, és a' dolgos embernek pálinka, bor kell.

Utazó. Igassága van hát Gróf Széchenyinek, hasznos a' hitel, és így legjobb lenne a' korcsmárosra bizoni — adjon kinek hisz, hitelben; de ne folyamodhassék soha az urasághoz korcsmabeli restántiák incassatioja iránt, úgy kárán, vagy hasznán megtanulná kinek adjon hitelbe, kinek nem: — ezt nem ártana legalább egynehány esztendeig próbálni, és megtapasztalni a' következéseket, mert nehéz azokat előre jövendölni, mivel különböznek a' tájékok, és azok' lakosai.

Az ivók mindnyájan: Ej bizony jó volna.

Utazó a' Kolomposhoz. Jó esztendejek van é kelme-teknek ez idén?

Kolompos. Meglehető's lenne, de kevés szénánk van.

Ispány. Az urbariális kaszállokat beszokták vetni étellel, mikor osztán onnan behordják keresztjeiket, soha-se lehet igazán megtudni ebben a' roppant nagy határban, nem hordják é urbariális földjeikről? mert ebben is száz meg száz a' mesterség.

Utazó. De hát nincs é elég urbariális földjök?

Ispány. Hogy ne lenne, egygy-egy telkes gazdának 32 hold földje van, 1200. négy szegü öllel mérve, pedig jó föld, ámbár soha se trágyázzák.

Kolompos. A' magyarnak sok föld kell, és éppen azért hogy ne kéntelenitessék trágyázni; mert megdül az élet a' trágyázott földön.

Ispány. Igen ha rosszszul trágyázzuk, 's nem egyenlően; vagy igen sűrűn vetek.

Utazó. Hát hogy pótolják a' lakosok a' széna-fogyalkozást?

Ispány. Vagy részbe kaszálnak az uraságnak, vagy lopnak tőle.

Utazó. Mitsoda? hát nincsenek az uraságnak elég kaszálói e' szep nagy határon (mellyen keresztül utaztam 's mellynek már páscuuma is oly kiterjedett), hogy feltételek mellett minden marhás gazdának juthasson széna.

Ispány. Sőt kaszállójin kívül retje is van az uraságnak, és azzal is kínálni szokta a' marhás lakosokat, pedig nagyon elfogadható feltételek mellett.

Utazó. Látom szűk itt a' pénz?

Ispány. Nem pénzt kíván az uraság, hanem munkát, mert tudja hogy nincs pénze a' lakosnak, és nehezen szerezhet. Ha csak pénzen dolgoztathat, vagy fuvaroztathat az uraság, teszi: hogy pénz jöjjön forgásba.

Utazó. Miért nem egygyeznek hát a' lakosok az urasággal?

Ispány. Mert a' kolomposok nem engedik.

Utazó. És miért nem engedik a' kolomposok?

Ispány. Mert itt a' kolomposok az urak.

Utazó. De hogy parancsolhatnak a' kolomposok a' többieknek?

Ispány. Mert félnek tőlök, vagy rá-beszéltetnek a' józanok is általok.

Utazó. Hogy szenvedheti ezt az uraság?

Ispány. Mit tegyen, — mindjárt panaszra mennek a' szolga-bíróhoz a' leghaszontalanabb ürügy alatt is. Ha sok ember egygyüvé áll, és sokat hazud egygyütt; ugy az sokat nyom.

Utazó. De meg kellene a' szolga-birónak a' dolgot jól vi'sgálni mind a' ket reszről, és megemlékezni: hogy ő mind szolga-biró, mind Judex-nobilium.

Kolompos. Én nem tudok deákul, beszéljen az ur magyarul.

Utazó. Én ugy beszéllek barátom, a' mint nekem tetszik.

Ispány. Becsülje-meg kigyelmed ezt a' derék urat, mert nem esmeri kigyelmed.

Kolompos. Van is nekem gondom ő kigyelmére, én hat ökrös gazda vagyok; még a' szolga-biró is azt mondja nekem: — Kolompos uram! — Én nemes ember vagyok.

Utazó. Már most értem. — Hány nemes taksás van ebben a' helységben?

Ispány. Huszon-négy.

Utazó. Földes - ur hány?

Ivók mindnyájan. Csak egy.

Utazó. Én ösmérem ezen helység' urát, — ember-szerető szíve van.

Kolompos. Igaz, de tisztjei kegyetlenek — a' minap elfogatták lovaimat az árpában, pedig csak keresztül mentek rajta; és ugyan mit ehetek, és mit gázolhattak-le?

Ispány. Ez minden nap történik, és a' hol sokan minden nap ilyen kárt tesznek; ott utoljára a' sok kis kárba nagy válik. Kolompos uram' lovai már ez idén négyszer kapattattak kárba, mindég ad elég-tételt az uraság, ha az ő lovai kárban találtak; de soha sem találtak, mert külön mezőt járnak; valamint a' lakosokéi is, mellyek külön és elegendő, 's hasonló jó mezőre vannak utasítva, de Kolompos uram az urbáriumot se járja rendesen, a' büntetési napokrul pedig tellyességgel nem akar semmit is tudni; így tesznek példájára mások is, így történik: hogy veri az esső az uraság' keresztjeit,

és sok vetés, sok termés után véghetetlen kára van; és üresebb, mint lehetne 's kellene lenni a' Granáriumnak.

Utazó. Valóban sok baj van az urbáriummal. — Mi itt a' behajtó pénz?

Ispány. Két garas egy darab marhátul.

Utazó. Hát megbecsülik é azon kívül a' kárt?

Ispány. Igen is, — de jó forma lehet a' nélkül hogy becsü alá való legyen, mert ha 4-5 ló keresztül-futja a' mezőt, és csípi a' kalászokat, ott ugyan bajos a' becsü, kivált ha helybeliek teszik; mivel csak-nem mind-egygyik másnak kedvezvén, magának is minden esetre kedvez.

Kolompos. Hát ugyan adhatom e én eszemet kocsi-somnak, vagy lovamnak?

Utazó. Hát ugyan leéteheti é az uraság taksása' lovaival, azok' cselédje' vagy roszzasága, vagy gondatlansága miatt szüntelen árpáját?

Kolompos. Az urnak is birtokosnak kell lenni?

Utazó. Gondolom: de lehet valaki birtokos, és azért igasságos ember. Olvasta é kelmed G. Széchenyi munkáját a' hitelről?

Kolompos. Olvastam bizony, — az ám a' Gróf! ő mindent, robotot, kilenczedet, kár-pótlás nélkül oda akarna ajándékozni a' taksásnak; de nem szeretem hogy annyira a' hitelezők mellett tart, mert én is adós vagyok.

Utazó. Gróf Széchenyi Istvánnak igassága van, minden embernek jussa van sajátját rövid idő alatt visszaszerezhetni; de más részről az is igaz, és ugyan hasonló oknál fogva, hogy senki sem tartozik pocsekoltatni sajátját, és azt elegendő kár-pótlás nélkül, vagy egészen által-engedni, vagy haszon-vételre, vagy törvényes, és híven 's becsületesen végzendő robot nélkül, vagy egyezés szerint akár pénzen, akár másképp', a' mint a' részek megegyezhetnek, által-bocsátani. Kelmed Kolompos uram legyen igasságossabb ezután, gondolkozása' és ér-

zése-módjában; maga pedig ispány uram maradjon oly híve urának, a' mint tapasztaltam, majd dicserni fogom magát ura előtt, kinek a' mint tudom jó szívével és bizodalmaival (mert senki se tehet 's láthat maga mindent, és senki-se bírhat Argus' sok szemével, és csak a' nagy urhoz kínálkoznak sok tiszttek, mellyek közzül választhat) már sok tisztjei 's cselédjei vissza-éltek. Kigyelmekeket pedig itt mindnyájokat áldja-meg az Isten.

Nem hát mindég csak a' hatásnak és vissza-hatásnak tudatlansága, nem a' felszámolásokban való ügyetlenség oka nálunk a' gazdaság elő-menetele nehézségének. Az elő-menetelt szint-ügy, mint a' hátra-menést sok egy másba fonott okok következtethetik, és igaza van a' Szerzőnek, hogy *az erős testnek még a' rendetlenségek se artanak; mikor a' gyenge, ha bár lat-számra eszik iszik is, elsatnyúl, és nyuvalyog.* Azon idő-szaknak kell hát jelentkezni, melly nem csak a' kelendő sajátjának visszavetését, hanem a' fekvőnek is szentségét és használatát, a' tulajdonos' részére megállapítja 's megerősíti; „unum faciendum aliud non negligendum” mert nem lesz ha zna egygyiknek a' másik nélkül, és mind kettőnek ugyan azon egy fenék-okbul kell származnia, t. i. a' saját', a' tulajdon' szentségébül.

Az új pénz hitelbeli rendet csak az új adósokra akar-ná kiterjeszteni a' Szerző; ezt a' kiméllést nem javasol-ná ha meg nem lenne győzöttetve, hogy sokaknak mostani szorongatásai a' multt történetek' sajnos és elkerül-hetetlen következései lévén, sok esetekben valamennyire kímélltet érdemelnek; de ha azok lesznek következései az új pénz-hitelbeli rendnek, mellyeket a' Szerző fejtegett és jövendől, hogy t. i. ki-ki elegendő pénzt fog kapni birtokokra, ha nincs még egészen adósságba merülve; ugy nem látom mire valók ezek a' kímélletek? ugy tet-szik hát nem bízik még egészen a' hihető következések-

ben, vagy meg lehet hogy ezen kímélettel több párfogókat akart keresni a' familiai jóságok' örökös eladásának.

Én ugyan már megmondtam véleményemet a' hitelről, és hogy azt nem kívánom határtalannak, az - az : a' birtokok' tőkéjére fundálva, hanem csak a' birtok' tiszta jövedelmére; okát is adtam: azomban légyen szabad ez alkalommal még valamivel bővebben is kifejtezni ideáimat a' hitelről. Én azt gondolom, hogy némely tekintetekben nehezíti a' hitel a' speculációt, némellyekben pedig könnyíti; a' hol minden könnyen kaphat pénz költsön, ott kevesebbé szorul-meg az igyekező: ott tehát nehezebb olcsóbban venni és drágábban eladni; de más részről, mivel az eladások és vevések még sem szünek-meg az emberek között, és mivel csak - nem minden pillantatban speculációk történnek ott a' hol több pénz van, vagy sebesebben forog; az a' ki speculációra pénzt vett költsön, éppen azért, mivel hitel van, kevesebb kamatot is fizet. Ha tehát jó felszámítást tett, minekutánna a' mit ma vett, talán rövid idő mulva nyereséggel adhatja-el, annál kevesebb nyereséggel elégedhetik-meg, minél kevesebb kamatot fizet; de a' felszámítás! az ám a' dolog' bibéje. Minél roszzabbak az utak, minél hajóhatlanabbak a' vizek, minél kevesebb csatornya van, minél több a' vám, vagy minél bizonytalanabb, minél ügyetlenebb valaki a' jövendőt a' jelenbül hihetőséggel gyanítani és minden eshetőket megfontolni; annál nehezebb lesz a' speculáció, annál bizonytalanabb a' nyereség; az a' kérdés tehát: hogy ezen szükséges feltételei a' speculációnak segíttetnek é inkább a' hitel által, vagy ezek segítik é inkább a' hitelt? mert való: hogy kölcsönös viszonzatokban vagynak minden speculációnak feltételei a' hitellel. Ebből tehát az következik: hogy van ugyan szükségünk nagyobb hitelre mint eddig volt; de hogy nem csupán a' tiszta jövedelmekre, hanem az azok-

nak megfelelő tőke-pénzre a' jóság' becsébe gondolva fundált hitel még most vagy haszontalan, vagy éppen veszedelmes lenne, és hogy a' speculációnak feltételeit kell előbb életbe hozni, minek-előtte valamely fekvő jóság tőke-pénzes' becsere fenekeljük a' hitelt. Igaz hogy a' *kinek annyi pénze nincs mint R-nek, oly kiterjedt jószága mint E-nek, 's egészsége nem olly erős mint a' Kard-szagi Biróé (vagy Hadnagyé)*: azért még élhet a' világon 's javíthatja sorsát, nem is öli-meg azért magát a' Magyar; de *ha okos és józan megfontolja*, mit bírhat válla, és ha a' concurrentiát ki nem állhatja R-el és E-vel; nem fog velek merkőzni, sem ölbe menni vagy ökölbe kapni a' Kardszagi biróval. Oly dolognak melly egygyes emberek' iparjától, esztétől és munkásságától függ, és még is roszzúl üt-ki, mindenik maga az oka; de mikor nem függ, jól teszi ki-ki: ha. —

Decisis humilem pennis inopemque paterni
Et laris et fundi; paupertas retrahit anceps
Majores nido materno extendere plumas.

Nem bizonyította-be ok-levelekkel hogy *Olasz, és Spanyol-országba olcsóbban szállíthatjuk gabonánkat mint a' Muszkák; és hogy a' Burkus és Muszka, ki szeretne ép magyar bort inni: több ép magyar bort vesz, mint ép franczia bort. A' szabad kivitel mindég szaporítja 's javítja a' természetét; de a' több és jobb természet nem következteti mindég a' szabad kivitelt. Ha Odesza gabonánk árrát nyomja, természetünk többet, — de nem az-az oka, hogy kevesebb vagy roszzabb a' magyar-gabona az orosznál, a' miért nem vitetik-ki annyi gabona országunkból, a' mennyi kivitethetnék. A' mi ép borunk, jobb és olcsóbb is mint a' francziáé, és így nem a' természet' csekélysege oka a' ki nem vihetésnek. 1814-ben nagy árra volt a' természetnyeknek, mennyi heverő föld szánta-*

tott-meg akkor? de 1819-ben ismét ugy leszállott a természetnények' árra, hogy nem csak az ujjonau felszántott, de még a' régen használt foldek is elhagyattak. Ha bajos a' vámok' változandó súlyáról szóllani, ugy nem kell az effélék' vizsgálatjába belé ereszkedni. *Rövid idő alatt elő-meneteleink körülményeinkhez képpeszt gígásnak.* ugy-mond: és még is a' 123-dik lapon ezeket olvassuk: *míg ezen, vagy egyencsen magyar kikötőkül, vagy tölünk a' Király' örökös-tartományain keresztül, az-az: transito kül-földre kivitetett portékáinkat nyomó vámok vagy egészen el nem törülletnek, vagy oly bizonyos és alacsony lábra nem téletnek, hogy azokat semmi többé ne változtathassa, 's a' terhek az ipart meg-ne öljk; addig jobb a' vám mostani ingadozó léte miatt mechanice, mint eddig: egy táblába öszit, másba tavaszit, harmadikba semmit-se vetni; és legkissebbet se gondolkozni van é nincs é valaminek árra? mint kivitelre természeteni dohányt, kenderet 's a' t' röviden gondolkodva gazdálkodni.*

Arrul gondolkozunk hát, hogy szállitásunk a' tengerig olcsó legyen, ez egy részben tölünk függ. Ha egy részről markunkat felnyitjuk, más részről pedig a' Ludovicea ut' dolga, melly már egy darab ideig Bécsben dicasteriális pertractátiók alatt van, siettetni fog, és az országló-szék hajlandó lesz a' magyar-kereskedés' tekintetébül magyar-országnak kedvezni, 's ha az, az oly kevéssé igaz valamint szerencsétlen idea fel-nem kap, hogy ez ne talántán káros volna az örökös-tartományoknak; úgy ezen a' Ludovicea úton tetemesen fogjuk kereskedésünket elő-mozdíthatni. A' közelebbi diéta' alkal-mával lett volna jó üstökön kapni ezt az ideát. Azomban meg kell vallani, több ízben 's nem egy tárgyra nézve elmulaszták már kedves hazám-fiai a' jó alkalmatosságokat; de hiszen tele van a' história minden nemzeteknél, mind a' kép-viselő gyűlések, mind az országló-

székek' hibájival; mert ritkán veszi-fel a' jelen-kor azon hideg - vérüséggel a' tárgyak' jelenvaló helyhezétét és körül-állásait, mint a' részre-hajlásoktól jobban kitisztult jövődőség, mikor ez az emlékezet' sөгedelmével azokra vissza-tekint.

Mit használna a' speculáció, ha röktön annyira fel-emeltetnék a' vám, mint a' mennyit fuvarban nyertünk? *bajosnak mondja a' vámok' süllyárul szölli, és azt mondja: hogy ez másképp' nem lehet; azomban nem bizonyítja-be, és hogy ezt nem bírálhatja, mert nehéz annyi alkotmányt, nyelvet, vallást, mint a' mennyi betü az A, B, C-ben, össze-szerkeztetni; de nem ösméri hát sem az 1546 - dik esztendő' 59 - dik cikkelyét, sem az 1807 - kinek 6 - ikát és 7 - ikét, melly törvények, szabad kereskedést és reciprocitást parancsolnak. — Több traktátusaink voltak hajdan az Ausztriaiakkal és Morvaiakkal. Az a' reciprocitás' ideája kereskedési tekintetben az Örökös-tartományok, és Magyar-ország közt, nem látszik nékem még egészen kifözve lenni; elő-adtam feljebb véleményemet az iránt, mert ha másképp' értjük a' reciprocitást, ugy t. i. mint sokan értetni akarják, hogy p. o. annyi vám fizetessék egy Magyar-országból Ausztriába hajtattott ökörért, mint egy Ausztriából Magyar-országba hajtottatért, és egy rőf Ausztriából jövő posztóért annyi, mint egy Magyar-országból oda menőért; úgy, mivel még kevés posztót készítünk itthon, anglus és francia posztó pedig nem jöhet az országba; de Moldvai ökör, és Bajor gabona (noha ökörrel, és gabonával kitarthatná Ausztriát Magyar-ország) jöhet Ausztriába; az illyetén reciprocitás bizonyosan csupán kárunkal, nem pedig az igassággal férhet-meg. Sokat vett-fel felszínesen a' Szerző, sokba be-nem ereszkedett, mivel bajos; a' hibát nem ott kereste a' hol van. A' 127-ik lapon maga kívánja, hogy ne botránkozzék-meg senki azon, ha*

szemébe mondatik: „*Barátom te ehhez nem értesz!*” A’ 126-dik lapon azt kérdi, kinek van köztünk *nemzeti gazdaságrul, papiros-pénzrül, bankról egészen tiszta, és oly világos értelme mint 3 X 3 = 9.* — Smith Adámokat nem találni ugyan az utszák’ szegletein: de azért a’ józan ész, nem a’ kül-földiek’ monopoliuma; és ha vannak gaukler-patriota, vannak státus gauklerek is.

Neveti, hogy a’ *devalvációt nagyba vesszük*; de a’ Francziák is minden könny-elműségek mellett nem könnyen vevék az assignáták systemája’ kimenetelét. Valóban rendes a’ vissza-fizetés’ várakozását a’ hitel sirjának mondani, ’s osztán meg-nem ütközni a’ devalváción!? A’ ki ezer forinthus, mellyet pengő-pénznek tartta 80-t tartott-meg, akár franczia háboru akár mi okozta kárát, annak nem lehet rosz néven venni ha tőke pénzes és fél a’ papiros-pénztül; ha pedig birtokos és adós: mivel lementek jövedelmei; szint-ugy fél annak következéseitül. Nevelte ugyan a’ papiros-pénz a’ szorgalmat, arrul nincs kétség; de bezzeg sebet vert ám a’ devalváció a’ hitelnek, mellyre most annyira szükségünk lenne; ha nem akarjuk: hogy a’ papiros-pénz által felvergődött szorgalom, a’ helyett hogy elébb mennjen, vagy legalább virágzóbb állapotjában megmaradjon, a’ rendes időkben alább-szállani kéntelenítessék. — A’ sok papiros-pénz’ idejében a’ birtoktalanok sopánkodtak, e’ föld-mivelési és marha tenyésztő országban; most pedig a’ birtokosok sopánkodnak: és így ugy látszik, hogy az ország’ népességéhez és a’ pénz’ forgása sebességéhez és nevedett nemzeti szorgalomhoz képpes is, akkor igen sok volt a’ papiros-pénz; most pedig igen kevés. — Nem szükség Smith Adámnak lenni ezek’ tapasztalására: ő jobban magyarázhatná az okokat; mi sajnosabban érezzük a’ következéseket.

Ugyan ezen Szakaszban: *a' lassu méregtül jobban fél, mint az egyszerűtől; jobb szereti át-szökni a' halált, mint lassan elhalni.* Vagyon ebben valami, de ha nem lehetetlen még a' kigyógyulás; mire való ez a' rémitő át-szökes? — *A' nemzet' eszesebb részét egyszerűsmind kissebb résznek tartja.* Ez ugy van mindenütt: de hogy állíthatják azt azok, kik a' köz-véleményt mennyiség és nem minéműség szerint mérik; nem igen megfogható.

En is szeretem a' férfias eszközzéseket, gyűlölöm a' fél-szegezes eszközöket; de a' férfias eszközzések csak akkor érnek valamit, ha minden oldaluk. Azt kellene a' Grófnak megmutatni, hogy a' közönség' java, és az egész haza' dísze fel-nem emelkedhetik a' familiák' jószágai' örökös eladása nélkül; azt pedig megmutatni fellelte nehéz, mert most is a' nemes familiát illető jószág szint-ugy eladható, akár nemes familia, akár valamely nemtelen vegye-meg; mert nemtelen kezébe is juthat nemes jószág elzalogosítás által, és érdem mellett nemtelen is szerezhethet mind ármálist mind jószágot; ha pedig a' familiái jószágoknak vissza-válthatás nélkül örökös eladhatása azt a' következtetést huzná maga után, hogy sebesebben ugyan, de éppen azért kissebb számu familiák fosztatnának-ki minden vagyonokbul, mint most; ugy nem érődnek-el az a' czél, hogy számos külsők jöjjenek közinkbe pénzökkel itten örökös birtokot szerezni.

Tudom én, hogy az örökös vissza-válthatatlan eladásnak az a' következtetése, hogy a' megvevő a' legnagyobb szorgalmat fordítja a' vett jószág' javítására, mert tudja hogy senki se veheti-el tőle vagy maradékaitul, bár tizszerte fizesse is meg: ha ő vagy maradékai nem akarják eladni. Az örökös eladás tehát nagy ösztön a' szorgalomra, de valamint ez az ösztön, a' jó-

szág' megtarthatásán van fundálva, ugy a' familiai jószágok' virágoztatása a' familia diszének fentartásán alapul; legalább nem látni Magyar-országban, hogy a' majorátusi jószágok kevesebb szorgalommal műveltesenek; ellemben azt látni: hogy a' zálogos jószágokba több investáltatik némelykor, mint az örökös jószágokba. Nem látom hát, hogy a' nemzeti szorgalom' tekintetében miért nevelné azt az örökös és vissza nem válthatatlan eladás. Lenne csak Magyar-országon megállapított jó, külső, és belső kereskedési rendszer által a' szorgalom megjutalmaztatva, majd meglátnók nem árendálnának é vagy nem vennének é zálogba, vagy örökül kiválthatás' lehetősége mellett is kül-földi du's-gazdák jószágokat nálunk? és így a' vissza-válthatatlansági eladás csak annyiban nevelné a' nemzeti szorgalmat és a' hitelt, a' mennyiben némely du's-gazdag és pénzes emberek az árán felül is vásárolnának jószágokat, csak-hogy ingó, és kelendő tehetségöket birtokos állandó és ingatlan tehetséggé tegyék; és mivel pénzesek, ha kevés haszonnal, sőt még kárral is a' megvett jószág' becsét javítások által neveljék; de már megmagyaráztam más oldalról minő a' jót felfontoló rossz következményei lennének még most ezen változásnak: és azt is megmagyaráztam hogy miért? —

Az elveszett katona, az elbukott birtokos, vagy kereskedő, ugy-mond a' Szerző: csak egygyes személy; de már megfejtettem mi a' familia, és milyen össze-kötetésben van a' familiai örökségeknek valamely státus belső békés systemájának társaságával? — Olvassa a' Szerző az országos-deputátiónak javallatjait in ordine processuali; és látni fogja hogy ezután se bel-, se kül-földi hitelező nem fog fortéllyal jussaibul kijádszattathatni.

A' tudatlannak pártfogását val-veleménynek nevezé a' Gróf: mert ez által csak egyes nyer, midőn a' község

annál sajnósbabban vesz; de én azt tartom, hogy fel kell világosítani a' tudatlant, és az igasságot pártfogolni, akár tudós, akár tudatlan, akár szegény, akár gazdag' részén legyen. Bizonyos hogy egy két személy semmi, a' közönség minden; de a' familiai örökségekre nézve a' magyar nemes familiaék egygyütt véve özsze-csatlottabb, erősebb, számosabb személyeket képeznek, mint akár-melly más egygyes személyek; mert mutat, jelen-létet, és jövendőt foglalnak magokban. Elöttem tehát mind az nincs még megmutatva, hogy a' familiai örökös jó-szágok' systemája ellenkezik jobb pénz-hitelbeli törvé-nyekkel, mint a' millyekkel eddig birtunk; mind pedig az nincs: hogy a' szorgalmat elfojtja. Én tehát több és sikeresebb pénzbeli hitelt hozandó új törvények mellett, óhajtok ugyan hazámfjai' számára; de több más (követ-kezendő, de még bé nem következett) előzmények előtt: most még nem a' nemesi jószágok' tőkéjére fundált hitelt.

Természetes befejezés. — Lap 215.

Itt ezek mondatnak: *Józan országolás lehetőségig kerüli az antipátiót.* Hát az adosságokba merült európai nemzetek követik é ezt az állitmányt, mikor az elő-ember-nyomok az élendő jövendőségnek annyi terhet hagynak? Ha 500 esztendő előtt valamelly országoló-szék csak 2 milliomot (a' mi ugyan akkor sok pénz volt) adott volna ki kölcsön birtokra polgárjainak 4 percentumra, ugy hogy két percentum minden esztendőben a' köz-szükségekre maradjon, a' kettőből formált tőke-pérez pedig megint az előbbeni mód szerint kölcsön adassék, és az szerint, a' mint így a' státus' jövedelmei nevedektek volna idő-folytával, a' köz-adók kissébbitessenek: minden obli-gatiók pedig ugy legyenek írva, hogy akár mi formájú

Iesz az országlás, ez az a' kölcsön vevő birtokán előle-
 gesen fundált adósság szent maradjon, már akkor ed-
 dig-elé minden köz-adó megszünhete vala az olyan or-
 száglásban, és az-az ország valódi kertté, és paradicsom-
 má válhatott volna. Az északi Amerikaiak a' köz-adó' ke-
 vesítésén dolgoznak szüntelen. Ezt az ideát, melyet csak
 melleleg vetettem ide, és a' melly oly természetes, még
 senki se tartotta figyelemre méltónak; pedig megérdem-
 lené minden oldalrul meghányattatni. Most töbnyire az-az
 idea uralkodik, hogy az országló-szék' bátorsága kíván-
 ja, hogy adós legyen polgárjainak, mert így az országl-
 lás' fenntartásán igyekeznek a' hitelezők; de ha az ados-
 ság össze-köti, a' mint össze is köti a' hitelezőt adóssá-
 val; az adós mindég inkább függ a' hitelezőtül, mint
 megfordítva; és így, ha ez az idea valaha életbe lépne,
 nem azon kéne törödni, hogy az országló-széknek ve-
 szedelmes ne legyen, (mert bizonyosan nem lenne) hanem
 azon hogy olyan ruhába és formába öltöztessék, (a' mit
 én lehetősnek tartok) hogy az országló-szék részéről ön-
 kéntes, vagy sarcz igazgatásra ne vezessen. Az én ideám
 szerint minden státus-szükségek csupa bevett interesek-
 bül telnének-ki idővel, és a' törvény-hozástul függne,
 ha egyszer amazok e' módon takarva lennének: azon-tul
 nem adni kölcsön, vagy a' szükség szerint, a' bevett
 kamatokbul kölcsön adni és főkét tsinálni ha külső
 nemzeteknél is a' tulajdon ország és nemzet' javára. Az
 országos-deputáció (ha jól emlékezem) csupán civilis fun-
 dusokra, és nemes jószági aquisitumokra, 's a' kelendő
 birtokra, az-az ingóra terjesztette-ki kereskedési és vál-
 tó levelekbeli esetekben az ugy nevezett Forum cambio-
 mercantilet, az-az: kereskedés hitelbeli törvényt, és tör-
 vénykezést; a' többi adósságokra nézve, a' pör' rendét és
 folyamatját rövidíté. Lehetett é amazt következetlenség
 nélkül a' nemesi jószágból álló aquisitumokra kiterjesz-

teni? meg fogja az ország-gyűlés határozni. A' Gróf tovább ment az országos kiküldötség' bölcs javallatjainál: és így ő is, amaz is, én is a' jót akarjuk, 's abban haladni kívánunk, csak a' mértékben a' különbség; én eleget, a' deputáció még többet, G. Széchenyi pedig a' legtöbbet kívánja. Még akkor is ha nem lennék ezen észrevételek' írója; nem mernék hármunk közt ítéletet tenni. Elég volt a' Gróf' okait fontolóra venni, és a' magaméit elő-adni. Az országos-deputáció' okai megvannak már nyomtatásban is. Én azt tartom, hogy az országos-deputációtul javallott pöri-rend mellett nevedni fog hitelünk.

Igaz hogy nincs a' szabadság ellen magát valamire lekötöni, a' mi az ország' fennálló systemájával nem ellenkezik; de minden ember nem csak ember, ha nem polgár is: valamint tehát emberi törvény ellen nem kötheti-le magát senki is, ugy a' polgári törvények' systemája ellen se, minus enim malum cedere debet majori: mert egészen más az emberi, egészen más a' polgári szabadság, és amaz nem törültethetik-el ugyan ettől egészen; de módosíthatik.

Azért hogy alkalmas bútorok tehetőnek a' házba a' vár' falai nem gyengülnek ugy-mond a' Szerző: de ha a' ház' fundamentomai felásatnak, ledül a' ház a' szép bútorokkal együtt; és ha fel-nem dül is mindjárt egészen, sietni kell új házat építeni, és a' régibül kivenni a' bútorokat 's az ujba tenni, ne hogy a' régiben a' házzal egygyütt össze-omoljanak.

Azon a' Szerzőtül szánkba tett állítást, *ex eddig is jó volt, tehát ex után is jó lesz*, még soha senkitül se hallottam. Ugyan miért ken reánk balgatagságokat? — hanem azt hallottam, eddig legalább meglehetősen volt; igyekezzünk hogy vagy ugy maradjon, vagy jobban legyen, és előre menvén ne menjünk félre, mert némelykor a'

francia köz-mondás szerint „a' jobb, ellensége a' jónak”, és mind ez mind amaz elvész, és semmi-se marad; vagy a' mi marad nem Jó, hanem Rosz, és pedig az egész nemzetre nézve. Az is igaz: *minden vagy előre vagy hátra megyen a' világon*, de mindennek menni kell, nem szökni; és éppen azért, mert *minél régiebb valami, annál szükségesebb az után-látás, gond-javítás*; javítani és támogatni kell, és nem egészen eldönteni a' régit; míg nincsenek-meg egészen az új építésre a' materialék.

Ugy kezdi a' Gróf mint végzi, — a' poszpász szint-egy sok tényérocskákból áll t. i. a' Béfejezés után jön egy hosszú Berekesztés; továbbat következik ezen berekesztési Szakaszban egy Czikkely a' Kötelességekről; egy más: ezen cím alatt a' Lárma, követi ezt; utóbb egygy eléggé hosszú Tanács adatik, s csak ezt váltja-fel végtére az utolsó Szakasz, e' cím alatt: Vég-szó. — Túl esvén a' természetes Béfejezésen, a' 220-dik lapon olvassuk a' Berekesztést.

Berekesztés. — Lap 220.

Ebben, a' kisebb nagyobb lelki szegénységről, az a' kisebb vagy nagyobb proviziójáról szól a' Gróf, és a' tudást calculusra veszi. — Ha a' nem ismeretet az ismeretből lehozom, úgy-mond: és a' fennmaradt észbeli és tudománybeli fundus igen kicsiny, van mit pirulni; de ha egy-két-három ismeret hívja volt (bár mi szükséges lenne is az) van tudományom, ez a' kis fogyatkozás nem nagy csorbát okoz az egész észbeli funduson, mivel mindent tudni lehetetlen, nincs hát mit szégyellenünk magunkat, és köszönetet érdemel, a' ki ezt a' hijját pótolja; de az a' mit nem ismerek, éppen azért mivel ismeretlen előttem, rám nézve incognita quantitas: és így nem látom mint huzhassam-le ösméreteim' summájából; de is-

méreteim' summáját, és pedig bizonyos ismereteim summáját is kellene tudnom, mikor ezt a' lehuzást tennem: értődik ha nem lenne ösméretlen előttem a' tőlem nem-ismeretteknek summája, — és így a' legtudósabb ember sem teheti ezt a' calculust in praxi, és ha tovább akarnék vi'sgálódni e' dologban, azt gondolom alkalmasint kijönne: hogy mennel tudósabb valaki, annál jobban által-látná nem csak azt, hogy a' nem ismeretteknek mennyisége nálla is incognita quantitas; hanem azt is, hogy ezek' summájának felette nagynak, valamint ismeretei summájának igen kicsinynek kell lenni. Nagyon bajosok tehát az efféle calculusok. — Azt mondja valahol Helvetius: „hogy akár melly jól, világosan és egygyü-gyüen feltett kérdés felett: ha azt a' kérdést ugyan azon egy szem-pontbul neznek, több jó fejü 's igaz szívü emberek, mind egy véleményen lennének; abban áll tehát az okoskodás' valódi praktikai mestersége, eltalálni azon néző-pontot, melly minden körül-állásokhoz képpest legbátorságosabban vezet a' célhoz: de az emberi elme ön-természete szerint oly szűk határok közzé van szorítva: hogy soha se tudhatja bizonyosan, akár milyen dologban is; úgy, minden mult, jelen-lévő és jövő körül-állásait valamely dolognak, hogy bizonyossággal jövendölhesse a' következeseket; és így a' végre-hajtható életben minden csak kissebb vagy nagyobb hihetőségen feneklik. — Az eszünkkel és tudományunkal fel nem érhető esetek' következesét nevezzük *Fátumnak*: egy jó gazda p. o. a' maga idejében, és jól szánt; a' másik rozsoszul és késő; még is ennek jobb termése van, mint a' másíknak: mi volt oka? a' fel-nem vethetendő idő-járás. Mint-egygy idő perczenetekre számították-ki a' Kométák' megtérése' idejét; de nem történhetne é valami ily nagy változás a' Mindenségben, melly ezt a' calculust megszógyenitené? Legbátorságosabb tehát tudásunk'

kis körét, bár mi nagynak lássék az nekünk, alázatos érzés mellett elismerni, ez megment minket a' tudás' kérkedékenységtől, a' tudások' bajos felszámításától, ez neveli szerénységünket, a' nélkül hogy hátrálja az ész-
v'ísgálatait, vagy hogy tagadtassa velünk nagyobb vagy kisebb hihetőségét valami megtörtént, vagy történendő dolognak.

Az üres láda' eloquentiája, a' mint a' Szerző nevezi: ugyan nagy és tátott szájjal szomorító, és ez az üresség valóban ingerel megelégszéstől gondolkodni; de azért még szomorúságainkbul nem következik: hogy ezen ürnek akár minden igaz okait, akár valódi orvoslása' minden eszközeit, fentaláltuk.

Igaz, hogy a' *Haza mellett* (és a' Fejedelemért) *nem tehetünk unyit, mint tehetnénk és tenni akarnánk: mert pénzünk nincs*; — igaz hogy sokaknak közzülünk gondok' terhe alatt kell élni: mert pénzünk nincs; igaz hogy annyi embert nem boldogíthatunk mint különben boldogíthatnánk, sőt akarnánk is boldogítani; mert pénzünk nincs. — Igaz, hogy sokan közzülünk gyermekeink' nevelésére és a' kelemetesebb életre és ösméreteink' öregbitésére annyi pénzt nem fordíthatunk mint akarnánk, mert pénzünk nincs; — igaz tehát igyekeznünk kell, hogy több pénzünk legyen, és az is igaz: hogy a' pénz-hitelbeli jobb törvény hozás fogja nálunk a' pénzt nevelni; de még abbul sem az nem következik: hogy a' fekvő nemes birtokok' tőkájére alapult pénz-hitelbeli systemát be keljen hozni; sem pedig az, hogy mint a' Gróf maga is megismérte: csupán a' hitel elegendő legyen pénzünk' szaporítására. Egygyik oka pénzünk' szükinek pénz hitelbeli törvény - hozásunk' hijánjai; de nem egyedül való.

Ne legyünk tehát *diszünknek*, ugy, mint a' Gróf *vádol hirdetőji, tárogató síposai és kürtölőji; esmerjük meg hibáinkat, ne kérkedjünk azokkal.* (de ne is nagyítsuk)

hanem javítsuk azokat léptsünkint, irtsuk-ki lassan-lassan gyökerestől inkább, mint-hogy csak csupán elfojtsuk, mert nem lehet ám egyszerre a' százados régi gyökereket kiirtani. Érezzük mind diszeinket, mind fogyatkozásainkat: és ne bízzuk sem ezeket sem azokat csupán a' kül-földiek' bírlására; mert az ön-szeretet, valamint az irigység szint-ugy vagy nagyító vagy kicsinyítő üveget adhatnak kezekbe, és a' kül-földiek nem ismervén ugy, mint mi, belső és külső össze-köttetéseinket; szint-ugy eltévedhetnének ítéletjökben, mint mi az ön-szeretet' kétes szövéténekénél.

Abban ugyan nagy igassága van a' Grófnak, hogy minden nagyobb hivatalban levő urból, mindjárt *Aristidest, Demosthenest, Scipiót tsinálni nem kell.* Én ugy velem csak akkor nem pirul az efféléken a' dicsértetett, ha igen igen meszirül sem közelget ezen nagy emberekhez; hát ugyan mi marad a' pirulni tudó' számára; ha így tönjénezzük a' piríthatatlanokat? A' szolgál' szájából jövő dicséret csak a' magasztaltatott érdemetlen' szemébe nem bántalom, mert a' többi halgatók mind rágalomnak és gyalázatnak veszik, ezt mondván magokban a' dicsértetett helyébe: elszégyenülve és serénységök miatt a' fenszóllástul tartóztatva. Ejnye! mi nagy, mennyi darabos, és még is bényeltt hazugságot tudott és mertt ez a' vakmerőségében hangos ajaku szónok, azokra a' száraz malom gyanánt mindent megörlő fülekre bocsátani!!!—

A' mit a' 224 és 225-dik lapon mond a' Gróf, 's pedig oly felségesen mond: az igazi hazafiság meg-nem esalható jelérül nálunk, hogy t. i. *csak már a' jónuk pusztá reménye fejében is annyit tevénk,* 's a' sikeretlenségek' tapasztalásai után is tenni készek vagyunk; olly igaz: hogy valóban megérdemlenők már egyszer, hogy ez-után szívesen teendő áldozataink kevésbé füstbe mennyenek. Kevesen vannak hát nállunk a' Gróf' vallomása után is,

kik, *mikor vas utra kernek pénzt*, azt mondják: *víz-csatornára aduánk és viszont*; de a' Pesti vas ut elenyészett; mintha párábul, nem pedig vasbul lett volna homokon építve, és még se kérte vissza senki is, akár tőkejét ezen vas utra adott pénzének, akár kamatját; és se kár se tapasztalás nem fojthatá - el eddig - elé jobb reményeinket; és így valamint valódi nemtelen vétek minket megcsalni, úgy nagy igazságtalanság szívünknek inkább hogy sem eszünknek és tapasztalásainknak tulajdonítani olykori bizodalmatlanságunkat.

En is azt hiszem, *szívesen végzene' nálunk a' mura-dék, a' jövődőségnél állított köz-hasznu emlékeket. Lenne* úgy-mond a' Szerző: *bár egyetlen-egy classicus emlékün, mellyet gyermekeinknek 's a' külföldinek édes büszke érzéssel mutathatnánk.* „Ézt őseink nagy áldozatokkal „állították, azt számos esztendő' lefolyta után mi fogjuk végezni hazánk' diszére.” *Lenne oly végbe-vitt tárgy szemünk előtt csak egy! mellyhez több esztendő'ig érzékeny 's szinte fájdalmas áldozatokkal járultunk, mennyire emelné az lelkünket! Ismérém én a' magyart — illy egyesülési jelek alatt, mellyek az igazi nagyság' czímei 's mellyeknek eddig mindig hijjával volt, szépen egybe-olvadna 's egy testté válna mind azon számtalan felekezet, mellyet vallás, írói gög, státus, személyes haszon, mánia 's a' t' úgy mint a' könnyen eldarabolható követ a' fővény eddig egymáshoz csak gyengén tartott, 's hazánkat töredekeny mosaikhoz tette hasonlóvá; midőn ha akar-nók, oly könnyen válna gránittá. Nincs az a' hizelkedést gyűlölő ember, ki az efféléket a' Gróf' munkájában olvasván elragadtatását meg-ne vallja, és mi felséges koronát tesz ezen valóban fejedelmes gondolatokra és erzetekre? így szólván: de errül ne beszéljünk többé, ne-hogy lelkeink' nagyságán bámulni láttassunk, mintha a' Nagy és Szép nem könnyen vehetné keblünkben eredetét.*

Annak valóban ki így érez és szól, meg lehet bocsátani: ha olykor kiméltet nélkül felkapja nemzetet, és egy dobással magosabb tetőre akarja hajítani, mint a' hajító' ereje, a' természeti nehézség, és a' vissza-ható erők engedik.

Kötelességek. — Lap 226.

En nem látom mint lehet egygy igazságos országlószerk alatt a' nemességet azzal vádolni, hogy *kötelességül köszönégesen elfelejtkezik, és hogy a' taksásoknak szüntelen kell tapasztalni magokon a' törvények' át-hágását.* — Ez nagyon érdeklő vád, és pedig a' végre-hajtó hatalom ellen. Hol van az a' világon, hogy vagy egygyik vagy másik rész a' törvényt által ne hágja; de arra való a' kormány, hogy a' ki által-hágja: büntetessék a' törvény szerint. Ezen állítással a' vármegyék is gyaláztatnak. — Ez a' vád még több, mint mikor az Iró hereséggel vádolta a' nemességet, megfejtkezvén: mennyi nemes katonáskodik, mennyi szolgál vármegyéknél, dicasteriumoknál, mennyi űzi vagy a' maga gazdaságát vagy a' másét, mennyit adóz a' birtokos nemesség taksásai által, kiknek a' maga birtoka' egy részét azon feltétel alatt adta által, hogy a' rendes adót is, a' haszonra által-adott birtok' jövedelmébül fizesse; mennyit fizet a' sóért, mennyi urburát ad, mennyire mennek a' birtokos nemesség' nem egyenes adózásai; végtére mennyibe kerülnek a' nemesség' rendkívüli felkelései. — Bejárta é a' Gróf az egész országot és minden vidékeit, 's helységeit, egygy olyan országban kivált, hol annyi a' törvény, és oda meg inkább az igyekezet, hogy még több legyen, mint-sem a' fennállók együgyűbbítessenek; hol ezek a' törvények nem mindég a' legvilágosabbak, ugyan kell é ott csudál-

kozni az olykori által-hágásokon akár az egygyik, akár a' másik részről? ugyan fognánk é az ország' állapotján javítani, ha p. o. egy helyütt a' nemesek panaszolkodnának közönségesen a' vármegye' részre-hajlásáru a' taksások iránt; más vármegyében pedig a' taksások panaszolnának közönségesen a' nemesek' pártfogásáról a' vármegyén? A' nemes birtokos és a' taksás között elő-fordulható viszonzatokat kell hát a' sajátság' alapján ugy elrendelni, hogy ritkább lehessen az össze-ütközés. Ezt ugyan tette a' Gróf: de a' sajátság szentségének elegendő tekintetbe vétele nélkül.

A' Gróf a' magyar akademiára nagy summa pénzt ajánlott: ugyan mint tetszenék az neki, ha maradékai lennének; ha hogy valaki valamelyik utójának azt mondaná: te here vagy, te semmit sem adózol a' tudományok' felvergődése végett a' hazában; mert nem adsz minden esztendőben egy-pár ezer forintot a' magyar akademiára.

A' magyar Nemes' boldogságát rajzolja a' Gróf és őt *ha ujságokat hazátul eltölt: egy külön, egy boldog planeta lakosságának mondja.* Ha ki boldogabb nálunk mert ujságokat nem olvas, és így össze-hasonlításokat nem tehetvén, mást boldogabbnak nem tart; következésképpen (ha irígy) érzett boldogságát nem gyengíti, az talán nem rosszul tselekszik; de az a' ki azt olvasná az ujságban, hogy Galiciában nem győzik az urak a' contributiót fizetni, és jószágait ingyen ajánlják, szint-ugy boldognak tarthatná magát az ujság' olvasása mellett is. Itt nálunk, a' ki *az egész föld' kereksege 17 ezeredik részét bírja,* valóban igen rútul tselekszik mikor így vagy amugy eltekozolja pénzét, és mind testi mind lelki egészségét; az ő áldozatai nem lennének áldozatok, és így helyes neki több lelket jobb szívet javasolni; de azért nem lehet az egész birtokos nemességtől elegendő kár-pótlás nélkül

áldozatokat kívánni. Azomban erről már eleget szóllottam. Fessük minél szebre az erényeket, és minél csunya-
 nyára a' vétkeket; de ne parancsoljunk erényt, ne kegyelmezzünk a' törvényt által-hágó vétkeknek. Ez vagy
 amaz gazdag ember inutile pondus terrae, et fruges consummere natus; amaz erényes és magzatos ember szegény,
 és egész életét, terhes gondok alatt eltölteni kintelenítettik; de szabad é azért itt ezen a' földön (aexequatiókat) kiegyenlítéseket tsinálni és áldozatokat rendelni? bizzuk az egekre az exaequatiót túl a' siron: mert innen a' siron justitia debet regere cives non aequitas, és nem szabad amazt ennek feláldozni; hanem bölcs törvény-hozás által kell igyekezni a' dolgot oda vinni: ut justitia cum aequitate sensim-sensim coincidat. Hát azon urnak eldődei, ki 17 ezeredik részét birja a' föld kerektségének, nem engedett é többet által taksásainak a' köz-adó fizetésére földjeikből: mint az a' birtokos, ki a' föld részének 10-ik milliomnyi részét birja? Ha minden ember kinek kevese van és kevesehje mint másnak, azt mondhatná a' többet-birónak: te tartozol nékem adni feleslegesedből, mert néked bőven van, nekem pedig igen kevés; és így te tartozol tenni áldozatokat: ugyan mi következnek abból? az igasság csak annak nem szegezné ellene magát, hogy a' hivatal miatt nem kül-földön mulatni tartozó birtokos, honnában pénzt elkölteni tartozzék. *Legszébb privilegiumunk* úgy-mond a' Gróf: *ön-kényesen mindent Hazánk' elő-menetelére tenni*; de gyakorolhatja é ezt a' privilegiumot úgy és mindenütt a' hazában minden magyar nemes birtokos, hogy elegendő kár-pótlás nélkül a' robotot, és kilenczedet taksásának elengedje? Kegyes Fejedelmünk' munkásságát, takarékoságát újra emlegeti és például hordja-elő, 's ennél valóban jobbat 's igazabbat nem mondhatott. Azt is jól veszi-észre, hogy *nem a' Király kibája la rosszul gazdálkodunk, és*

szép birtokinkat elpazéroljuk, hasonló-képpen nem mi tehetünk arrul, ha taksásunk (bár jobb példát és tanácsot adtunk neki) rosszul szánt, rosszul vet, ha harmad részét földjeinek ugarba hadja, földjeire trágyát soha-se hord; hanem resten, korhelyül éli napjait: ezek mind nagy igazságok. — Másutt azt mondja: Sok az által gondolja megmutatni felsőbbségét, 's kiterjedt ismereteit, hogy hazánk' hijjányit 's hibájit, minden tekintet 's kimellett nélkül 's kivált idegenek előtt rendre kikürtüli, 's meg ollyasokkal is megüsmérteti, miknek csak rokonok között kellene maradni; nem tesz ellemben javításokra legkissebbet is, sőt meg azt rágalmazza 's kárhoztatja, ki azon fogyatkozások' gondatlan hirdetése helyet, honbeli józan társaival inkább tanítkozik, mi módon lehetne segíteni 's orvosolni rajtok. — Mint fér ez össze a' könyvnek több nagyon sérelmes helyeivel? de megfér azok' dorgálásával, kik nem a' nagy fényt, hanem csupán némelly árnyékotskát látnak, és nagyító üveggel néznek Nagy Britannián, kik a' büdös-bankához, a' szarkához, a' varjuhoz hasonlítanak, kik ganéjt turnak, 's mert nem szeretem a' nem szép képeket, a' többi. Csak azzal menthetné ezen magával ellenkezéseit a' Szerző, hogy mivel szépeket tett a' hazáért, szabad néki azzal valamivel merészebben bánni; vagy ha azt mondaná: mit tehetek róla, hogy lefordíták más nyelvre könyvemet, de nem volt talán néhez előre látni a' következett lefordítást? A' haza' előmenetelének legfőbb gátja, ugy-mond: a' tehetősebb birtokosok; nolo de principatu disputare, et quare? Én azt mondanám: hogy ők is, de nem azért, mintha a' tehetősebb birtokosok nép sanyargatok volnának, hanem mivel kevesebbet látogatják jószágaikat, kevesebbet laknak azokon, 's jövedelmeiket csupán magokra költik inkább, hogy sem a' hazában köz-hasznu ezélokra is fordítanak, fortasse plus adhuc peccant omissione quam commissione,

a' mi annyival nagyobb vétek a' köz-jó ellen, mert több módjok és tehetségek volt magokat minden módon kiügyesíteni, még is úgy-mond a' Gróf: *nem csak idomzat szerint, de valóságosan több igazi férfihoz illendő tulajdomány van Magyar-országban a' közép mint a' nagy rendűek között. és így elszánt 's álhatatos akaratu kéz-fogásból 's egyesülésből származhatik a' mi a' jobb embernek édes, a' nemzetnek dics, az uralkodónak fény.*

Ezt a' kirepülhetést, ezt a' kéz-fogást a' jobb emberrelsejdi a' Gróf: mert nem czúszik mindég földön, hanem vár és reményl, úgy mint én; ki szint-úgy a' nagy tehetségűek' serkentésére felette jónak tartom, meggondoltatni velek, mennyi adót kellett volna fizetniek annyi jövedelmek után kül-földön? és nem használ mondan: hogy kül-földön annyi jószág után két annyi jövedelmök lett volna, mert ott két annyibul se maradt volna fel annyi, mint az ottani két annyinak feléből, itten. Ott tehát nehezebb a' hazafiuság, itt könnyebb. Ezen czikkelyben megvallja a' Gróf: hogy csak szendergünk, és még meg nem holtunk, de még elevenebben ébredhetünk, noha némellyeket oly tompulásba merülve gondolja, hogy a' szomorú nyugvás, kába-kórság inkább náluk mint álm, 's hogy abból a' végső ítéleti trombitán kívül semmi egyéb nem képes őket felserkenteni. Aludjanak hát úgy-mond: csak a' világ ura őrizzen-meg minket olly álmoktul, melyeket ők álmodnak némelykor, 's annál józanabbul ébredjünk-fel mi egy nemesebb aera' hív fia. Bolond házba való tehát, folytatja: milyen még Magyar-országban nincs (de van Zemplén vármegyében is) a' ki tehetségén tul tesz, valamint semmi ember a' ki tehetségén alul. Mint következik ez a' végső kihozatal az elé-bocsátottakból, egy kevéssé nehéz megfogni.

Jön azután egy kicsapás nem csupán a' felserkenthetetlenek. hanem az egész nemesség ellen e' szókbán:

Nem erős lábon álló rend az, a'hol annyi jó ad fractionem panis; oly rend, melly meg naprul-napra nöttön-nő, 's az ország' minden javát húzza, és semmi terhet nem viszi. Az tévedés, az nem áll: hogy csupán a' birtokos nemes húzza az ország' minden javát, és hogy semmi terhet nem viszi; de az áll: hogy az idomzatnak helyreállítására önkéntesen több terhet kellene neki venni magára, p. o. vám-fizetést, a' dietális követek' fizetését felibe, a' vármegyei tisztek' fizetését felibe: ez mind igazság, mind okosság lenne; az okokat már megmondtam. Ez mind segítene az adózo-népen, irigyeink' számát kevesítené, irigységöket lecsillapítaná. Ez a' terhek' felosztása, a' nemesség és taksáság közt alapos okokon lévén fundálva, országos alkotmányunkat megerősítené, a' gunyolásokat letorkolná, a' belső igazgatást jobb lábra állítaná, országos alkotmányunkat ellenségeink ellen még inkább védelmezhetővé tenné. „Si non vis sanus, curres hydropicus” ugy-mond Horátzius: Ugy kellene tselekednünk, hogy azt mondhatnók a' hatalmasoknak ellenségeink között: „az uraknak kellett volna ugyan, mert az „uraknál van a' hatalom, jó példával elő-menni és a' „nemzeti szorgalom' tágitására elő-venni nagyobb mértékben a' szükséges sok águ-bogu eszközöket; de mi meg-„tettük az elsőket, a' mit országos alkotmányunk sarkalatos vonásai' megtartása mellett tehettünk; már most az „urakon van a' sor: kimutatni gondoskodásokat, nemzeti „szorgalmunk' felvergődése tekintetében; mert ebből nem „csak a' nemzetre, hanem az egész monarchiára mindég nagyobb hasznok hárámlanak; ha tehát azt akarják az urak, „hogy mindég meg mindég jobban gyarapodjék nálunk a' „nemzeti szorgalom, és lassan-lassan elegendő kár-pótlások „is következhessenek a' taksások' részéről földes-urak „iránt; sőt idővel az adó is a' státus' valódi szükségeire „nevekedhessék: (mert az országoló-széknek mind-egy

„akár-honnan jöjjenek jövedelmei, akár a' vámbul, akár „az adózásokbul) Kövessek példánkat: mert ha nem; hij- „jaban fognak minket füsvenyességgel és bizodalmatlanság- „gal vádolni, senki-se fogja hinni.”

Igy folytatja okoskodásait a' Szerző: *az állati ten- getegeket (thierische Wesen) kiket földi szagokert leg- kissebb irigylésre sem tartok méltóknak, jövendő hasznok- ra, és utóik' bátorságára kérem hogy az ön-jót, a' köz- jonak elibe ne tegyek; sőt inkább nemességoket még job- ban nemesítsék. Azt is mondja: hogy irigységre méltó sorsunk, mert ugy vagyunk, mint a' ki szép feleséget vé- vén; csak később az össze-kelés után tudja-meg: hogy igen sok pénze is van bájos hölgyének. Ugy hiszem azomban, nem alkalmatlan azt (annak a' ki szegény nem tud lenni), előre is egy kevéssé gyanítani.*

Össze-hasonlítja osztán az *ennenés ember'* gyarapo- dása örömeit, a' *köz-boldogságiakkal*, és méltán ad ezek- nek elsőséget 's így nem csak az ennenés jobb lét' olda- láról, hanem a' szebb és nemesebb oldalról is támogat- ja állításait. *Az a' munka ugy-mond: melly nem csak a' testet fárasztja, hanem egyszer'smiad a' lelket maga- sabra emeli, méltán és tellyesebben tölti-be lelkünket; a' jó gazdát a' polgárral, hazafival egyesítvén egy sze- melyben. Az embernek, így szól: legtöbb eledelre van szüksége; mert teste is, lelke is, szíve is sokféle eledel- ket kíván. A' ki csak testet hizlal, annak esze fagy- gyvá, szíve pedig kiaszott bőrré válik; ki csak eszt, abból gyenge sovány, ember-gyülölő fél ördög lesz; a' ki kirekesztőleg szívbeli eledellekkel él, az testesült so- pánkodássá foszlik-el. Ha mind ezekkel az ételekkel nem élünk, ugy-mond: iffju korban unalom, vénségben pedig élet gyűlölés fogná benn-léti ürességünket kísérni; de vissza-tér ismét, a' jobb-létet mint ezélt néző kedves te- kintetére: és megemlékezvén, hogy főképp' dú's-gazdag*

Sibaritákhoz volt czélja szollani; *jobb és tovább Sibarita* így szoll: *ki ideje és értékének egy részét hazájának szenteli.* Én is ugy vélekedem mert mindenek elhagyják a' halandót, rövid a' lények' pálya-tére, bár mi hosszúra nyúlják; mindenek lassan-lassan egymás után eltűnnek, mellyek bölcsőtül váltva örömök között kísérték: a' csókok ugy, mint a' koszoruk. — Mi marad? *Unalom, csömör, fizetett szerető, fizetett jó barát, köszvény, hazafiak gyűlölete, idegenek' megvetése, túske-korona: rosz társak még a' legpompásabb palotában is; de a' hazafi, 's más jó Tettek' emlékezete, még a' háladatlanságokra is örömmel vissza-tekintet minket, reszketnek életünk felett a' jók' halás könnyei; és mikor alig van már csak egygy arasz is a' sírig, a' legutolszor fel-felé nyiló szemeknek is, nyitva-áll még a' jutalmazó ég.* Ugyan ezen be-rekesztésben találkozik egy Czikkely ezen czím alatt:

Lárma. — Lap 210.

Már a' szó mutatja, mint czéloz mentségre. Lás-suk hát kell é mentség, és ha kelle helyes é? — Így következnek a' mentségek:

Igasságokat, ha bár keserűk is ki kell mondani ugy-mond: *jobb azokat honbeli rokontul hallani, mert hijános rendelkezéseink' titka oly tágra nőtt, hogy mindenütt kilátszik, 's egy hazánk minden gyapjából készitendő köpönyegbe se férne már többé. Az ön-isméret minden jobbulás' kezdete, és így mágnus létemre dicséretre mel-több vagyok, hogy a' megrögzés helyett el-nem tagadtam semmit is; ámbár bölcsőbb és tanácsosabb is lett volna rám nézve halgatnom.*

Erre csak ezeket jegyezni-meg: az igasságokat ki kell mondani bár keserűk is; de okoskodások, még nem

igasságok, míg be nem bizonyítanak, a' meglett dolgokat pedig szint-ugy bé kell bizonyítani, kivált ha olly irtoztató-nagy és csak-nem az egész országot befedhető köpönyeg alá nem fér azoknak nyilvánása. Hijányinkat senki se tagadja, nem titkok, es így nem kell nekik köpönyeg, de hideg vérü 's minden oldalu vi'sgálat, nem nagyítás; jobb ha hazafi és rokon emliti hijányinkat; de éppen azért országos alkotmányunk' mélyebb ismertetét és körül-állásaink' több oldalu 's érettebb megfontolását vártuk volna a' hazafitól és magyar magnástul.

Egy más mentség ebből áll: *a' kaszás lábú magamagát gunyolja, hogy idegen gunyrul ment lehessen, 's kellett tulajdonit szebb fénybe elő-tüntethesse, és így bölcsesség az ollyan ön-vádolás még akkor is, ha a' hátramaradásból kilábolni lehetetlen; de ha a' kilábolás könnyü. 's tőlünk függ, akkor a' hijjányok', és homályok' eltagadása 's rejtegetése, a' ki-nem emelkedés szándékának bizonyossága.*

Erre így következik a' felelet. Nem azért kell a' mások gunyait megelőznünk és magunk magunkat gunyolnunk, ne hogy takarhatatlan hijányinkat más idegen kigunyolja: hanem azért hogy javuljunk; a' guny nem vád, vád pedig lehet guny nélkül; ha ki nem lehet lábolni a' gáncsokbul, haszontalan mind a' guny, mind a' vád: ha lehet, elég a' vád, és annak bebizonyítása.

A' harmadik mentség így foly: *a' képzelet mindent nagyobra fest, és így lehet nálunk magunknak mindent jobbnak képzelni, mint a' hogy van.* Már ez új guny. A' vádolónak nem kell semmit képzelni magának, a' vádoltattnak sem, ha igasságot keresünk. A' képzelet nagyobra és kisebre festhet. A' vádoló' képző-tehetsége szint-ugy nagyobra festhet valamit, mint a' vádoltatottnak önszeretete kisebre, ezt a' mentséget jobb lett volna más-képp' helyhoztetni: a' mit tesz is a' Gróf: de nagyon

hoszszasan, rövideden így lenne: Ha kül-földről jön vala a' vád, hihetőleg nagyobb és mérgesebb szabásu lett volna; a' jó kevésbe tünt volna ki. Erre csak azt mondom romaiasan: „Non liquet.” —

Egy más mentség ez: *Ha valaki haragszik: elárulja magát, hogy érintve van; és így arra kérem, hogy változtassa utóbbi tettei által mai állításaimat hazugsággá, ha gyűlöletet mutattam iránta; ha kigunyoltam, hibáztam: mert ő nem ezekre, hanem mint igazán szerencsétlen: irgalomra méltó; én nem változtathatom-meg iránta érzéseimet, ha meg-nem jobbitja magát.*

Nem tudom haragszik e valaki a' Szerzőre, vagy sem, azonban a' nélkül hogy érintve legyen valaki: vissza-tetszhetnek neki a' Gróf olykori nagyításai, de magában az érintve-lételben is észre-vehető külön-külön mértéke az érzékenységnek; egygyet, egy kis csipet felszöktet, másnak kancsókkal öntött leforrázó víz se csiklandoztatja megrögzött bőrét, ezzel nem megyünk sem mire még szánakozással, és irgalommal se. Nem méltatlan felgerjedéseiben elfajultjaink ellen ezt mondja a' Gróf: *Sáncz és mocsár között, nagyok voltak eleink; mi ellenben ellágyulva elpuhulva se vadságunk se civilizációnk által többé felelmesek nem vagyunk.* Volt hát valaha bizonyos nagyság? neme nálunk is, de ez nem irigyelhető a' Szerző szerint; ő nem tart Horátiussal: ki a' bujálkodás, kimitelődés és csinosodás? minden kecséi között, még Augustus Császár? asztalánál is csudáltatta azt:

Qui vitamque sub dio et trepidis agit

In rebus; illum ex moenibus hosticis

Matrona bellantis tyranni

Prospiciens et adulta virgo,

Suspiret: Eheu ne rudis agminum

Sponsus lacessat regius, asperum

Tactu leonem, quem cruenta

Per medias rapit ira caedes.

Tartós béke minden nemzetet elpuhít; a' nemesség nem oka hogy bekességkor fegyverben nem gyakoroltatik. Azért hogy ellágyultak, puhultak némellyek: azt soha-sem fogja megismérni, és azt a' szegyent, gyalázatot magára venni a' magyar nemesség, hogy vagy nem besz, vagy nem alkalmas akár békében, akár háborukor fegyver-fogásra és forgatásra; így hát a' rendes katonaság' béhozása tellyességgel semmit-se nyom a' Gróf' okoskodásában, és ki mondja ezeket? az a' ki négy katonai érdem keresztet visel, és mágnás, 's magyar mágnás. Felette csalatkoznak azok, kik azt gondolják: hogy azért mert elnyomattatott a' katonai lélek a' magyar-nemességnél, az már egészen elaludt benne; — csak egy szikra kell annak. Elolthatatlan a' magyar ifjúságban a' katonai lélek, és nem csak nem kellene azt eloltani, ha lehetne is; hanem használni kellene minden esetre, a' Király és Haza' haszna, 's dicsőségére. Kevés hely van az egész könyvben, melly kevesebb mind emberi, mind nemzeti, kivált magyar nemzeti ösméretet mutatna, mint ez a' 224-dik lap. Ha rend, ha takarékoság, erő, mértékletességgel párosulva, ha nem csak testi, de lelki tehettség is, érett megfontolás, becsület szeretés; ha a' gyenégnek védelme, mind parancsolni, mind engedelmeskedni tudás bélyegezi a' katonai szellemet: ugyan hogy lehet ez, a' nemzeti szorgalom', a' nagyobb szabásu kereskedés' lelkével ellenkezésben? a' jó katonából válnak a' legjobb gazdák, és mivel a' katonai lélek bizonyos nemes érzést táplál az emberben; éppen ez a' katonai lélek az: melly elnyomhatná a' prokátori szellemet, melly egygy időtül fogva némelyeknél kalmárkodóvá kezd által-változni. Ez a' katonai lélek az, melly nem csak hogy a' jobb rendnek nem ellensége a' nemzeti szorgalomra, és a' belső igazgatás' minden ágazatjaira nézve, hanem mérskéli egyszerűsmind azt a' fukar lelküséget, mellyre a'

nemzeti szorgalom' lelke idővel elfajulhatna, és némelyeknél a' kalmárkodó szellemig már el is fajult. A' kicsinosodott ember-fő, nem ellenkezik hát a' katonai lélekkel; a' Gróf maga példa. Ugyan megköszönik a' Grófnak hajdani baj-társai, ha majd olvassák könyvében, mint gondolja a' kicsinosított ember-főt a' katonai lélekkel és a' fegyver-forgatással ellenzetben, és mint akarná ezt a' kicsinosított ember-főt csupán-csak a' nemzeti szorgalomra szorítani. Valamint az egygyes ember sok oldalú kimivelődést megbir, sőt a' Gróf szerint szükséges is az minden kimivelt emberben, hogy a' kifejlett társaságos élet céljainak megfeleljen: ugy szükséges a' nemzeteknél is és valamint az egygyes emberben, ugy valamely nemzetben is tellyességgel nem lehetetlen ezt a' sok oldalúságot össze-hangzatba hozni; de, mens agitat molem. — Nem titok többé, miért ellenzik némely fél-szeg, rövid és szűk látású státus emberek, kik ritkán számítanak-fel minden megeshetőségeket, még a' természetó szerint leghívebb nemzetnél is ezt a' katonai szellemet? A' jó, az okos, a' törvényes országlás nem retteg ettül semmiféle nemzetnél a' világon. Mondom, nincsenek az egész könyvben kevésbé megemésztett ideák, mint ezen a' 244—245 lapon. Hát elaludt é a' Burkus' Landwehrekben a' katonai lélek, mert ott a' nemzeti szorgalom nagyobb virágzásra emelkedett, mint p. o. II-dik Fridrik' idejében álla? — Leszáll azután a' Szerző a' legelőkr' regulációjára.

Ez felette üdvességes, de nem azért, mint a' Gróf mondja: *mert lassan-lassan minden legelőből kiszorítja jobbágyát földes-ura*, mivel az ellenkező is történik; hanem hogy az egygyik a' másikat ki ne szorithassa. A' legelőkrül a' rospontozásra megy által.

Törülje -el a' Gróf ezt Magyar -országban, és majd meglátja mint fognak a' taksások igen sok helyütt zugalódni. Regulázni kell a' rospontozást, ros utban többet

lizettetni, mezei munkákon többet, és akár kitől is egyformán, mindjárt nem lesz teher, hanem haszon. Az ország' mostani körül-állásaiban ott a' høl nincsenek postalovak, az nem utazhatik kinek nincsenek ön-lovai; minden embernek pedig kinek utazni kell nem lehetnek lovai azért, mert az uraknak lovaik vannak; sőt a' nagy uraknak anglus lovaik is. Mi lesz hát a' kereskedés, és más communicációkbul. ha siető utban egygyezéstül fog függni minden stáción az elébb-vitel? Nagyobb nepesség kell ahoz mint a' mostani nálunk, és kivált gyakoribb utazás, minthogy még most el lehessen a' rospontozást minde. itt az egész országban törülni. Ugy halad a' Gróf mintha a' Mező-Kövesdi rospont vinné 's csak egyszerre oda ér, hogy ezt mondja:

A' vármegye-ház nem egyéb kinzó-helynél; de sehol a' világon se tsináltak börtönt, a' gonosz-tévők' mulatsága végett. A' tömlöczöknek másképpen kellene építetve lenni, azt ki-ki tudja: de hol a' pénz? ha a' hitel lábra áll, mindjárt uszni fogunk pénzben, lesz a' felelet: ugyan; de ha annyi pénzt veszünk és kapunk kölcsön a' mennyi szükséges több jobb köz-intézeteink' nyomban következő felállítására; ugy mivel minden köz-intézet nem hozza-bé azonnal az interest, valoban nem tudom: ha mostani lábán marad külső 's belső kereskedésünk és népesedésünk, mint fogjuk csak az intereseket is fizetni? A' börtön mellől kiszökvén, béugrik a' Szerző a' nemzeti kép-viselésbe, 's ezt mondja:

Magyar-országban nincs a' taksás repraesentálva; a' többi örökös tartományokban, még kevesebbé van. Mindenütt a' hol kép-viselői systema áll - fenn választók választják a' követeket. — Magyar-országon a' birtokos és birtoktalan nemesek egygyütt véve a' választók, repraesentaltatik hát a' birtoktalan taksás' haszon-czélzása is. mert a' más fundusán lakó nemesek birtoktalanok, 's

ezek teszik az országban a' nemesség' többségét. Még a' nemzeti nevelés jobb karba nem tetetik, ez a' kép-vise-lés tűrhető; — a' mi pedig a' birtokot illeti, már meg-magyaráztam: mint függ-összse az ott, a' hol kevés ma-jorátus van, az országos alkotmány fő vonásainak tar-tóságával, hogy a' birtokok' öröksége a' birtokos ne-mes familiákhoz legyen kötve. A' helyett hát hogy a' Gróf *hipokrisissel vádolja hazafait*, sokkal jobban tse-lekednek: ha mélyebb bölcsességgel országunk' körül-álla-saihoz szabott Ilazája constitutiója fundamentomainak me vizsgálását gondolkozásainak tárgyává tenné. Könnyű azt kevélyen mondani: hogy *nem akar az absurdumok tengerén hajózni*. En pedig azt tartom egy kevéssé ke-vély képtelenségnek, és ha merem mondani szűk és rö-vid eszűségnek, ha valaki azt gondolja: hogy a' magyar nemes insurectió nem organisálható béke-kor, hogy há-borukor valódi kiformalt, erős, gyakorlott, haszon-ve-hető tartalék-sereg lehessen szint-ugy a' nemzeti szorga-lom' megcsökkenése, valamint a' Király' és Haza' leg-kissebb veszedelme nélkül; sőt mind ennek mind aman-nak legnagyobb hasznára. Hát azt gondolja a' Gróf; hogy a' mostani századnak nincsenek semmi praejudi-ciumai ex defectu sufficientis, et maturae meditationis? Ugyan szerencsés a' maga büszkéivel a' mostani század, ha ezt gondolja: mert legalább eddig-elé minden szá-zadnak voltak uralkodó fő ideái közt balgatagságok is; a' mostanié az: a' nemzeti szorgalom' szellemét ellenke-zésbe gondolni a' nemességjével és katonáival, 's ezt a' gondolkozáshoz szokott emberekkel elhitetni akarni. Hal-lottak némelly emberek valamit harangozni arról, hogy a' kalmárkodási szellem nem igen fér-összse a' katonáival, és ez ugy van; és az is ugy van: hogy belső szorgalom nem virágozhatik belső és külső kereskede-s nélkül; de abbul még tellyességgel nem következik, hogy a' föld bir-

tokos, a' ki gabonáját eladatja, vagy eladja; vagy ha p. o. posztó fabrikája van, posztóját; minden esztendőben magát vagy fiait fegyverben ne gyakoroltathassa: alius enim est spiritus industriae, et commercialis; alius mercantilis. Ez az utolsó már inkább ellenkezik a' katonáival sok okoknál fogva: mellyeknek megfejtegetése itt nagyon hosszas volna, de a' Gróf magának a' nemes katonaság' organisációját és gyakorlását béke' idejében úgy gondolja: mintha már látná a' Püspököket püspöki pálczával, süveggel, pluvialeban lovon ülni; vagy az öreg Zászlós urat cum omnibus regni insigniis; mint-ha bizony ezek is valamint a' többi nemes birtokosok, ha vagy korok, vagy hivatal, vagy betegség miatt, nem fegyver alá, nem lóra valók, birtokok^{ra} kiterjedéséhez képpest nem ültethetnének lóra más szegény birtoktalan nemeseket, és ki nem tarthatnák azokat béke-kor a' minden evi fegyver gyakorlási idő-szakaszok alatt? háborukor pedig az után ez a' gyakorlott sereg, excepto uno filio in quavis domo nobilitari per possessionatum vel inpossessionatum nobilem tenta, a' Királyt és Hazát védelmezni mint tartalék-sereg a' vagy fennálló, vagy még toldandó törvények' ut-mutatása szerint nem tartoznak? Miképpen kellene és lehetne ezt az ideát hordozható ruhába öltöztetni, hogy rend legyen, és legkissebb veszedelem se következhesék belőle, az most nem ide való. — Valódi képtelenség, mikor szabókat, saru-tsinálókat, és más mester - embereket sok helyen nagyon szerencsésen fegyverben gyakoroltatva lenni láttunk királyi városainkban; mikor Burkus-országban és másutt úgy nevezett Landwehreket tartalék-sereggé organizálva szemlélünk: azt akarni elhíttetni a' világgal, hogy a' magyar-nemességet nem lehetne békekor, háboru idejére Királyt és Hazát védelmezhető erős tartalék-seregnak a' nemzeti szorgalom' megcsökkenése nélkül kiformalni.

Holott nem cserzkedhetém e' tárgy' minden oldalú reszeleteire, és azok' taglalására; mindazonáltal kötelesnek tartám magam abba valamivel mélyebben bele-cserzkedni: mert a' magyar nemesség' fő kötelessége a' Király' és Haza' védelme, még pedig mind vagyonával, mind személyével. Ettől az ötet diszesítő justul nem fogja magát megfosztatni, és az egész világ előtt azt a' valamást tenni, mint-ha akár fösvenységből, akár elpuhultságbul vagy terhes neki, vagy restel, kötelességének megfelelni.

Nagy egygy-oldaluság az a' Szerzőben, hogy mindég ellenzetben gondolja magának a' birtokos-nemességet a' taksással; az éppen ugy van, mintha ellenzetben gondolnám a' fejedelmet a' kormányozottakkal, vagy ha azt mondaná valaki: hogy a' szülék és magzatjaik között ellenkezésnek kell fenállani, ez pedig tévedés: nem is lehet igassággal mondani, hogy többször ugy legyen mint nem; hogy pedig ezután soha és sehol-se lehessen efféle ellenkezet, és ha elő-adná is magát, könnyen rövid idő alatt az igasság' kiszolgáltatásának legnagyobb hihetőségével (probabilitas) eligazittathassék; azt a' jó, nagy foganatu 's egygyügyü törvényeknek, mellyek végre-hajtatnak, nem-csak papirosan maradnak, és a' mellyek mind az atya' mind a' magzatok' jussait és sajátját szorosan meghatározzák, és megoltalmazzák, a' constitutio' mechanismussa által pedig mind a' két résznek kezesség is nyujtanak, kivihető.

Mivel pedig a' Gróf azt mondja: *nem csak a' nemeseket kellene kirekesztőleg kihalgatni*, mivel az alsó-táblánál csupa nemesek ülnek, noha ezek a' mint már megmagyaráztam: a' birtok haszon-bérlők' java czélzását is (interet) képelik, az-az (repraesentálják) hogy a' taksás' személye is képeltessék az ország-gyűlésén: nem ellenzeném a' Gróf által említett kihalgatás végett, ha min-

den kerületnek, de még most a' jobban elrendelendő köz-nevelés' következesei előtt csak egygy-egy szónokja lenne a' diétán, különben elébb-utóbb az a' szerencsés vegyület constitutióinkban az aristocrátia és democrátia, az-az: a' birtokos, és birtoktalan nemesség közt, melly utolsónak kivált az utolsó ország-gyűlés olta már most csak-nem egygy az interesséje a' föld-népeivel, felforgatának. Tekintsen csak a' Gróf kedves Nagy - Britannia-jára, és látni fogja mint javitják csak igen-igen kimélve, és lassan-lassan a' mélyen bélátó Anglusok, (ámbar a' csak nem minden oldalu kimiveltségnek már magos pontjan álljanak, és a' nemzeti nevelés is már sokkal nagyobb tökélyt ért-el légyen nálok mint nálunk) kép-vise-lőji' systemájokat, noha az sem egészen iskolai rend-szeres, és az ugy nevezett Rottenboroughok már sok tudós-nak adtanak légyen kritikára alkalmatosságot.

A' Gróf csak-nem mindég öszsze-zavarja vagy fel-eseréli a' halasztást a' sietéssel, és szélsőségeken szeret lovagolni. Azzal vádolja p. o. a' mostani ember-nyomat hazájában, hogy *azért nem akar sietni hogy kihajjon, minekelölte a' hazu fel század mulva virágozni fog, a' mihez neki semmi köze.* Lehet é ennél gyalázatosabb vádat egygy egész nemzetre kenni? Mivel némelly emberek csak azt tudják mondani: *még korán van; és nem csak ma, hanem ezer esztendő mulva is szinte mindég csak ezt mondanák:* következik é ebbül, hogy ezt a' nemzet' töbsege is mondja? de miképp' lehet tudni: hogy ezek a' némellyek mit mondanának ezer esztendő mulva? Olvassa-meg a' Gróf az országos kiküldötség' munkájit, látni fogja mint rágalmazza a' nemzetet! osztán csudálkozik ha még a' jobb fejü és szivü emberek is az országban, és kik a' szabad vetélkedések' legigazabb barátjai, némelly elő-adásaiban azt a' mértéket, részre-hajlatlanságot, és azt

az érettséget nem találhatják, melyet a' Gróftul méltán várhattak volna. —

Mind a' mellett azomban, nem fogom soha is helyben-hagyni némely hazámíjjai' fájdalmas boszszankodásának azon túl-menő mértékét: melly szerint a' Szerző' könyvét, az ország' nehézségei közzé akarnák számíttatni, és egész munkáját; mellyben annyi becses dolgok foglaltatnak, Veneris Telesine marito, az - az: kedves Telesinusom, a' mint mondja Juvenális: Vénus férjének Vulcánusnak, a' lángnak t. i. szentelni. A' tűz jó emésztő; de annál rosszabb czáfoló, minél több hideg vér, és tiszta, derült ész 's elme kívántatik a' megezáfolásra. Ehez járul: hogy még tudni se lehet, erős e valamely vár, ha nem ágyuztatik. Hát egygy egész nemzet hibelődjék valamelly egygyes ember' megtámadásával, kivált midőn ez az egygyes ember annyi sok felségeseket is mond, és már annyi szépeket is tett hazájáért? és midőn lehetetlen olykori (a' mint én gondolom) tévedései mellett is, esze' felemelkedését, szive' hazafiuságát, és czéljainak nagyságát vissza-ösmerni? Beszeljen, irjon bátran és minden szabadsággal, a' kinek tetszik, nemzetünk ellen: ismérje azt vissza, régen megszoktuk, és a' jó lelki ismertet által erősített nemzeti büszkeségünk hideg vérrrel veheti azt; csak engedtéssék-meg szabadon a' felelés is, melly azért nem állhat merő halgatásban, ne hogy a' nemzeti büszkeség méltán kevélységnek tartassék.

Nem tudom miként tévedhete a' maga-mentség közzé a' Szerzőnek ezen gondolatja: hogy t. i. *némely tárgynak egyszerre, minekelőtte a' tanácskozáknak tökéletes világos ismerete lenne még rólla tanácskozás végetti felvétele inkább tartozik azon nevendékek' társaságába, kik már születésekkor apjokat megelőzték; — mint ellenkezik ez azokkal, mellyeket több helyén könyvének mondott. En*

is ugyan azt hiszem jó vegyíteni józan eszű avatatlanokat a' tárgyak' megfontolásába, mert a' szokás és önhaszon ro'sdái, sokakat a' béavattottak közzül, elvonhattott a' részre-hajlatlan vi'sgálatoktól; de más részről merő avatatlanokra valamely tárgy' megfontolását bízni, annyit teszen, mint a' theoriát a' praxisnak egészen elihetenni, holott a' theoria tisztje minekutánna már valami praxis által életbe jöve, a' praxist igazítani, nem pedig felforgatni, mert a' világi dolgok nem theoria után indulnak praxisba, hanem rész-szerint jó, rész-szerint káros praxisbul huzattatnak-ki a' jó theoriák; azon felyül mindég, mindenütt, mindenben a' mindenkori helybeli, vagy új körül-állások szerint módosittatnak. A' theoriában felette kevés közönséges regula van, minden tudományban nem mondom hogy éppen nincs: hanem csak azt hogy kevés, és így nem az a' legnagyobb vezér, ki a' katonai mesterség' theoriáját legjobban tudja, sem az nem a' legjobb szónok, ki az ékesen-szollás' theoriáját egész tökéletességében birja; hanem az, ki ezt a' theoriát, a' körül-állások szerint, mellyek az elő-adandó esetekben módosítják ezt a' theoriát, a' szollás' czéljaihoz képpeszt legjobban tudja halgatójához alkalmaztatni, és így a' később születettek, nem előzték még meg azért apjokat, mert később születtenek; hanem ha jó fejüek, és ha igyekeztek 's tanultak ifjuságokban, bizonyosan többet és bővebben fognak 50 esztendő's korokban okoskodhatni oly tárgyrul, mellyben elméjeket gyakorolták, mint apáik 50 esztendő's korokban: és pedig azért, mert később születvén, 's a' későbbi generációhoz tartozván, előttenieiknek gondolatjait és tapasztalásait is használhatják; de még ebbül se következik hogy több geniek lesz: mert a' genie nem az ideák' sokaságátul, hanem azok össze-rakásának és füzésének eredetiségétül függ. —
Le genie est le bon sens appliqué aux ideés nouvelles, az-az :

a' genie , a' józan ész' alkalmaztatása a' ki gondolt uj ész-képekre. Így magyarázta a' geniet egygy igen nagy író, kitül nem lehetett megtagadni a' magyarázott dolgot. Az ideák' sokasága csak azt huzza maga után, hogy több össze-füzéseket lehet tenni, de nem szükségesképpen azt, hogy eredetiebbeket; sőt ha igaz, hogy az ideák' sokasága megtartásához főképp' emlékeztető-tehetség kell, világos hogy két hasonló elmebeli tehetséggel bíró ember, kik közzül az egygyik idejét oda fordította hogy sok ideákat tartson-meg fejében, kevesebb genievel fog birni, mint az a' ki szinte annyi idő alatt nem annyi ideákat ugyan töme fejébe, hanem a' czélyra szükségeseket uj tekintetek szerint czéljához képepest össze-füzé. Ezek az uj tekintetek mivel uj ideákat nemzenek, ha ezek' össze-füzése helyes itélettel történik, bélyegzik a' geniet, és teszik az ész, teremtő és találmányos észszé azon tárgyban, mellyre figyelmét fordítja, és éppen az ilyen elmékben találkoznak legkevesbé a' vakító elfogultságok és megrögzött bal-itéletek. *El kell hát az elmének készülvé lenni mint a' földnek a' magra*, de a' készület nem csak abban áll, hogy az ember már a' kész ideákra ujakat építsen, vagy csupán azokat majmolja; hanem meg kell vizsgálni minden oldalrul a' már kész, forgásban lévőket, fundamentomosak é, 's lehet é reájok mindenütt, minden körül-állások között építeni? csak osztán kell reájok czélynak megfelelő jó épületet emelni. Így hát annak ki azt mondta: *sokat dolgoztak keveset csináltak*, ezt lehet felelni: hogy az sokkal jobb, mint sokat dolgozni; de mivel e' sok dolgozással felette nagyot akartunk egyszerre véghez vinni, semmit se vinni véghez. — Ebbül azomban nem foly az is, hogy az igazgatás' dolgában ne kellessék egyszerre mindenfélét igazítani, hiszen össze-köttetésben vannak az igazgatás tárgyainak ágazatai; de éppen abban áll az okosság, tudni

jól felvetni mit mikor kell főleg igazítás alá venni, és meddig vinni minden elő-vett igazítást? Ha ezen a' világon a' mint a' Gróf mondja: *minden kétes és rejtett 's meg a' legvilágosabb látó szemmel is igen gyakran csak sejdíthet az ember; ugyan hogy bátorkodhatik valaki javasolni, hogy némely tárgyakat egyszerre, minekelőtte még a' tanácskozóknak tökéletes világos ösmérete lenne rólok, el kellyen határozni?*

Jó a' tanács, *ugy fáradni a' hazáért, mint halhatatlan lelkűekhez, és kik az idő mohától menttek, illik, és nem ugy fejni a' hazát mint fejős-tehenet.*

Igaz, hogy boldogabb a' ki a' fákat ülteté, ápolgatá, azok lussu, de meg-nem szünő növéseit tapasztalá, mint a' ki árnyékok alatt heverészvén gyümölcseiket eheti: de hiszem a' Gróf igyekezete, könyveben: nem annyira új fa-ültetés, mint az eldudvásodott szép kertben a' fak körül a' gyom' kiirtogatása. *De ha ültetne is új fákat,* maga mondja: *hogy azok lussan nőnek.* Kell é baboncsban (az-az: gyümölcsös kertben) egyszerre leteríteni a' fákat, nem jobb é csak a' legredvesebbeket, és azok helyébe magot, vagy új csemetéket ültetni?

Felel az-után: *a' ki bizta rád ellenvetésére;* de olyast okos ember még soha se tett, mert a' hazai dolgon javítani mindenkire van bízva. Csak az az ország boldog ugy-mond egy régi Görög bölcs: hol mindegygyiknek mind sérelmét, mind javát mindegygyik érzi, és így a' Gróf legnagyobb dicséretet érdemel, hogy könyvet irt hazája' dolgairul; bár többen írának, ugy kifejtődnének az ideák, mert az igasságot keresni kell, mint a' vádásznak a' nyulat, és éppen az értelmek' különbsége őrli-ki, és fejti-ki a' Valódit. Balásházy ur' észre-vételei p. o. az adóru, a' mint az most nálunk el van intézve és beszédettetik, nagyon praktikusok és tanuságosak. Abbul tehát hogy a' Gróf némely dolgokban nincs az én értel-

memen, én pedig nem az Övén, éppen nem következik: hogy vagy Neki, vagy nekem legyen igasságom, vagy hogy mind kettőnknek ne legyen jó célunk, gondolatunk' és érzésünk' elő-adásában; vagy hogy mind az Ő, mind az én szívem buzgón ne dobogjon a' Király és Haza' javáért. Rosh alacsony célokat feltenni nem szabad senkinek és senkiben, de a' legszebb eszü 's legjobb szívi ember is hibázhatik tekinteteiben, és a' ki a' más hibáját rostálja: szint-ugy vagy igen apró vagy igen tágas lyuku rostát rázogathat. A' csálhatatlanság elrepült a' föld'-szinérül:

„S szépen emelkedvén a' szép nyilt égbe vonúla.”

. Ha ezzel a' tartózkodó szerénységgel mind a' magunk, mind mások ideái eránt közlendjük gondolatunkat, már ugy bizonyosan eltaláljuk írásainkban, akár miről írjunk, azt az utat, mellyet mind a' hazafiúság, mind a' szabadság, mind az okosság, mind a' jó nevelés, mind a' hon - szeretet, és jó izlés parancsol. En nem azon szabadságot rázogatom ezen észre-vételeimben, mellyel a' Szerző bátran kinyilatkoztatá véleményeit; azt sem, hogy néha gunyra fakada, mert némellykor ugyan:

„Difficile est satyram non scribere”

hanem az nem tetszett nekem könyvének némely helyein, hogy a' bohók' bohóságain, és alacsony lelkük' alacsony lelküségén olykori elkeseredésébül tellyességgel ki nem látszik: hogy amazok mocskait, mintegygy az egész nemzetre által nem ruházza. Ellemben igen sok helyütt bőven kitetszik, mint szereti, 's becsüli hazáját és nemzetét. Az én kritikámnak is tehát ollyannak kelle lenni, mint a' munka, mellyet kritizálék. A' hol véleményem szerint szükségesnek láttam az ideák' igazítását; igyekezem azokat a' magam felfogásai szerint igazítani,

a' csipősséget csipősséggel viszonoztam; hol érzéseim szerint magasztalást érdemlettek a' Gróf gondolatjai és érzetei, ott Ot' magasztalám, és semmit se tettem szivesebben; hol nemzeti gyalázatot vettem észre, ott felberzenkedének valamennyire gondolataim és érzeteim; de nem hiszem egy könnyen, hogy túl mentem az illendőség' határain. Még jobban köti-öszsze az embereket az érzés, mint a' gondolkodás, és így én Gróf Széchenyi Istvánt, (bár nem hiszem hogy nem árt némelykor esze szive érzeményeinek) mint hazafiui szeretettel tellyes férfiut, mindenkor becsülni, szeretni, 's tisztelni fogom; esze és tudománya iránt is mindég megkülömböztetett figyelemmel lézlek. Jól mondja a' Gróf: hogy *réznek véljük az aranyt a' rozsnak-vélt' markában, a' rezet pedig arany-nak a' jónak kezei között*; de a' kritikusknak külön kell nezni a' kezet, külön azt a' mi benne van. En a' Gróf kezében töbyször láttam aranyat mint rezet, de láttam rezet is; azomban kezét mindég tisztának lelém, ámbár kívántam légyen olykor, hogy azzal csak a' nagyon esimbókos, meg a' nagyon kifodorított, kipederített üstököt, nem pedig gyakran az egész nemzetet is megüstökölte volna.

Tanács. — Lap. 252.

Ez abbul áll, hogy hazánkban mindenkinek *gyomra, feje, és erszénye ne legyen üres, hogy kiki magának több élet-javakat, kellemeket szerezni iparkodjék, de azokat fáradozása után minden lehetőséggel elérhesse, 's eléréen bátorságban bírhasza*. Az, hogy a' három üresség kevesedjék, valóban kívánatos, de nagy lévén a' hízak az üresség és megtelés közt, ha az iparkodásnak csupán az lesz rugója, hogy kiki több élet-javakat 's kelleme-

ket szerezni iparkodjék magának, és ha ennek az iparkodásnak nem lesz ellen-súlyja az erkölcsiség, a' hazafiuság, melly mint már megmagyaráztam: nem csupán a' fejtül, bár mi jól legyen megtelve, hanem a' szív' erőségétül, jóságától, és jámborságától is függ; az fog idomzat szerint következni, osupán az élet-javak' és kellemei' hajhászása mellett: a' mit a' Gróf annyira utál főbb rangu tehetősebb enneseseinknél, 's a' mit oly hatalmas ecsettel, hol itt, hol amott a' köz elundorodás' gerjesztése, 's ennél-fogva a' hazafiuság' felébresztése végett munkájában kiczégéreze. Ha pedig azt akarja, hogy a' fáradozással szerettekét bátorságban birhassa mindenki, lehetetlen nem kívánoia, hogy mind a' nemes', mind a' taksás' maradéka bátorságban birhassa, az eldődei' izzadságával szerzettet; így hát nem kívánhatja: hogy elegendő kár-potlások nélkül a' nemesség egygy-átaljában oda engedje akár a' robotot, akár a' kilenczedet és dézmát. Mert valamint igazság, hogy a' hitelező' pénze az adósnál ne veszedelmeztessék, hogy a' taksás meg ne fosszassék azon haszon-vételektül, mellyeket használ a' birtokos birtokán, és ennek birtokábul veszen; ugy szintén az is igazság, hogy a' földes-ur a' magáónak egygyezés szerint hasznát vehesse; és nem lehet talán oly könnyen egy kevésbé megrágott és megemésztett idea annál, melly egygy északrul dél felé csak-nem három geografiái gráduson keresztül terjedő országot, ugyan azon egygy urbárium alá szorit. Az hogy a' mostani urbáriális földek, urbáriális földeknek maradjanak, a' köz-adó miatt, igazságos; de hogy a' robotos praestatiók egy formák legyenek a' Krajnán és p. o. Csongrád vármegyében, azért pedig mert rend-szerint kétszer drágább az élet a' Krajnán mint Csongrádban, az két okbul nem látszik igazságosnak. 1-ször. Mivel csak nem két annyi a' constitutum urbáriale Csongrád vármegyében mint a' Krajnán,

és legalább ket annyi marhája van ott egy taksásnak mint a' Krajnán. 2-szor, Mert a' föld' roszasága és a' trágyázás' nehezsége miatt a' hegyeken, felette kevés eladó élet marad-fel a' Krajnai telkes gazdának a' maga szükségén felül, egy Csongrádi telkes gazdához képest; mind a' mellett hogy sokba és sokkal többbe került ennek, mint a' Krajnai taksásnak, a' nyomtató és kepe-rész. — A' mi pedig a' nyereség' módjait illeti (modi merendi) azok ugy fügnek minden helység' fekvésétől, és helybeli körül-állásaitul, hogy azokat lehetetlen minden helységre nézve egy sinór-mérték alá venni; de ha lehetne is, a' földes-ur adja é mindenütt ezen nyeres' módokat taksásának? és azután nem függ é azoknak használása minden taksás' személyes szorgalmátul? és így legigazságosabb volna az urbariális robotokra nézve egygyezésre bocsítani a' dolgot az általam felül említett mód szerint, a' köz-adó' systemáját pedig ugy egygyügyüíteni, hogy csupán a' fejtül, és mivel minden a' földbül 's a' földtül, az-az annak termése' használásátul jön minden föld-mivelési és marha tartási nyereség, 's minden taksás házban lakik, csupán a' föld' hasznától, és a' házaktól az ugy nevezett egyenes köz-adó fiztessék; mivel ez a' két dolog sem el nem titkolható, se pedig által nem hordhatandó: és mivel különben lehetetlen, hogy azon egy tárgyul, tudniillik a' föld'-hasznátul (nam onus non inhaeret fundo) kétszer ne fiztessék adó, és mivel minden adózó systemának, nem az a' fő bibéje, hogy tökéletes idomzat legyen a' fizetők között, mert az lehetetlen még ott is, hol véghetetlen sokat kötöttek az ugy nevezett több ízben megigazitandó és megigazitott Cadasterre? (melly költségek és azoknak interesei soha-sem fizetik vissza magokat), hanem az: hogy senki se mondhassa a' rá eső fizetést vagy éppen nem, vagy igen nehezen el-bírhatónak. Eggy urbariális föld föld mennyiségének min-

denütt egyenlő felvétele mellett p. o. 1200, vagy 1600 négy szegű öl számra, sokkal több klassisokat kellene tsinálni, csupán mind a' földek', mind házak' minémüsége nézve, mint eddig szokásban voltak; — így az igazságos panaszok' orvoslása is könnyebbíteni fogna általtétel által, egy klassisból a' másikba. — A' másik bibéje pedig a' jó adózó systemának az, hogy a' szorgalom, vagy is az ugy nevezett modus merendi a' föld-mivelési, és marha-tartási szorgalomra nézve telyességgel egy cseppet se legyen terhelve; hiszem azt a' terhet még is csak utoljára a' consumens viszi. A' valódi szükségekre nézve is a' consumtio mennyiségének jó része a' consummenstül függ. Mindég káros tehát a' nemzeti szorgalomra, a' föld-mivelő, és marha-tartó ember' nyeres módjait terhelni, nem csak ezen, hanem már azon okbul is, hogy ez a' teher elijeszt a' szorgalomtul, mert anticipálatja a' kiadást a' szorgalmatos által, mellynél fogva drágítja mind a' természetményes, mind a' készitményes productiót, és pedig drágítja az adóba a' szorgalomért fizett summával, és ennek kamatjával egygyütt, melly két sumnát ha akármí okbul vissza nem szeresheti magának a' szorgalmaért fizető a' consummenstül; nem csak ő a' szorgalmatos, hanem az egész státus is veszt. — Harmadik bibéje a' jó adózó systemának az, hogy a' bészédés könnyítessék; de mind ezekről és ezek' módjairól, itten bővebben szóllani nem volna helyén. Csak egynehány fő ideákat akartam érinteni inkább, mint-sem minden jó oldalokat fejtegetni, a' gondolkozó emberek' kedvéért, mellyekbül mind az kitünjék: miképp lehetne igazságosan, minden jussok' és haszon-czélzások' oltalmazása mellett igazságosan mind a' föld' népén segíteni, könnyíteni, a' fizettető és fizető között controleriát behozni; mind pedig a' dolgok' egygyügyüítése által valódi javításokat eszközölni, és végtére némelly az országnak, és O Felső-

gének nagyon káros régi praejudiciumból kigyógyulni; mert azt ugyan minden emberi és minden státusi bölcsesség az irigységek' lecsilapítása végett oly kevéssé fogja valaha véghez-vihetni, hogy p. o. annak valamivel jobb sorsa ne legyen, ki szerencsésebb vidéken született, annál ki szerencsétlenebben; mint azt, hogy a' született rövid látású oly meszsze lásson, mint a' kit élesen, és meszsze-látó szemekkel az Úr Isten megáldott. — Eleg, ha ki-ki azt mondhatja: amannak ugyan jobb a' sorsa az enyimnél, de azért az enyim se rossz, a' mennyiben a' státustul függ, és birhatom a' magamét; a' mit pedig Isten rám küldött, vagy helyhezetem, vagy vétkeim, vagy eleim' vétkei' következése, azt békével kell tűrnöm. Minekutánna a' három ürességrül beszélt volna a' Gróf, mellynek másodika' gyógyítása, a' többi kettőt is bizonyosan kigyógyítaná; azt mondja: *minél több posztó-ruhát visel a' nép, annál kevesebbet függ a' külföldi tilalmoktól*; de ugyan hogy fog mindenütt posztó-ruhát viselni, ha a' külföldi tilalmak, az adók, a' belső 's külső kereskedés' akadályai, vagy pénz' kevéssége miatt nincs mindenütt penze posztót venni, otthon pedig alig állít valaki posztó-manufacturát? Az tehát a' valóságos theoria, gondolni: hogy minden költsönös viszonzat mellett a' kereskedés és a' szorgalom közt, a' szorgalom következtessen nagyobb mértékben a' kereskedést, mint a' kereskedés a' szorgalmat; itt fekszik egygyik véknya és gyengéje a' Gróf tekinteteinek és könyvének.

Hasznosb nálunk úgy-mond a' Gróf: *a' lelketlen pusztá, mint a' néposított határ*, de miért? mert a' pusztákon a' marha-tartás jobban fizeti vissza azt a' mibe kerül, mint a' föld-mivelés, és ez miért van úgy? azért, mert ha a' robottal végzett szántást és vetést, számba se veszszük, még is az aratási kepe és a' nyomtatási rész nagyon drága ott, a' hol kevés az ember, sok a' föld. Ott

a' mennyivel olcsóbb a' föld, annyival drágább a' miveles, a' ki nem adható, vagy alig érezhető haszonnal kiadható földeket hát mivelní kell, hogy többet hozzanakbé, vagy marhával megrakni; de mivel ha sokat terem is a' föld, éppen azért hogy sokat termett, kis árra a' termésnek, a' munkáltatás pedig sokba kerül; természetes, hogy keveset hoz-be akár kiadom bérbe, akár magam mivelem: azomban ha magam mivelem, valamivel többet hoz-be, de még sem annyit, minden költséget lehozván, mint a' marha-tartás. Ugyan azon okokból nagyobb ott a' föld' haszna, a' hol több ember van, és így többet is hoz-be még a' rosszabb föld is; mind azért, mert több mivelő van, mind pedig azért, mert több mivelő által jobban 's ócsóbban miveltethetik; mind végtére azért, mert kevesebb föld jut mindegygyikre, és így ki-ki jobban mivelheti a' kevesebbet; de éppen ezen okoknál fogva: mert a' termésnek legnagyobb része magától a' természetűl emésztetik-meg, a' haszon kevés, mivel igen kevés marad-fel eladásra; kis haszna van hát a' földből a' természetűnek, ha drágábban adja is el életjét, szint-ugy mint ott, hol a' nép' szűki mellett az aratási és nyomtatási képerész' lehozása után is, ámbár több eladni való de olcsóbb élet fenmarad: mindazonáltal pótoltatik ez a' kevés haszon, a' nyeres' módjai által, a' népesebb és kivált királyi városokkal inkább bővelkedő vidékeken; valamint a' népetleneken és ritka királyi városuakon, több marha-tarthatás által. Azért kell hát népesíteni az al-földet a' fel-földel; de már mondtam: a' két fél-szeg urbariális principiumnál fogva, nem fog népesedni az al-föld, és így még is a' fundamentoma mindennek, hogy a' birtoknak szentnek kell lenni, és a' birtok' haszon-vételének a' birtok' haszon-vevője és tulajdonosa között kötött egygyeségtűl kell függeni; ha tehát azt akarom: *hogy nem tágas mezeti, és számos marhái következésében bírja magát*

Jól a' taksás, több ember közt kell felosztatniok a' sok puszta földeknek; ugy azomban, hogy ez az osztályozás ne menjen azoknak apró feldaraboltatásálg. A' földnek nagyobb hecse kerekedvén, és a' magában jó föld, még jobban megmiveltetvén többet fog béhozni, mind a' birtokosnak mint most (ha mivelte, nem pedig marhára szánta), mind a' taksásnak. Mivel pedig minden dolgos ember többet természetht mint emészt, több lesz a' termesztés, és szerencsés ég-hajlat alatt az othoni fogyasztás után az eladásra több fog fenmaradni; és így több lesz a' jövedelem még akkor is, ha még valamivel jobban is találna leszállani a' természetményeknek sokasága miatt azok' árra. Fogjon tehát a' hitel kezét a' birtok' tulajdona, és annak haszon-vétele' szentségével, ugy egyformán fog boldogulni a' haszon-vevő taksás is, a' birtok' tulajdonosa is. Be szép az, hogy az igasságnak mindég a' legszebb következései vannak. Legyünk ennél fogva elébb a' külön-fogott jussokra nézve igasságosok, ha idővel a' politikaiakban tökéletes igasságot akarunk behozni, mert csak hitessük-el magunkkal, hogy a' mostani már felvilágosodott században a' birtokra, és annak haszon-vételére nézve a' privátusok közt megháborgatott igasság' helyre-állítása hozhatja csak elő a' politikai jussok' egyenlőségét. A' népesedés fogja tehát, kivált a' jó földön mind a' termesztést, mind a' fogyasztást idomzatba hozni; mind pedig azt, a' mi azon felül marad, készitménnyé által-változtatni, és eladóvá tehetni. Népesedjék csak az ország, majd meglátjuk mint fog a' föld' hecse nevekedni, a' mivelés' mesterségével egygyütt; ha a' belső szükségén felül felmaradott termés könnyen eladható lészen? Alább megyen é azért a' szorgalom a' városokban, mert a' ház-tulajdonosával megegyezik a' ház-bérlő bizonyos számú esztendőkre? de bezzeg alább menne, hogy ha vagy az árendába adó, vagy az árendá-

ha vevő nem tartaná-meg az egygyességet. Hiszen ha földet bérbbe veszek, még inkább kell igyekezniem, mint-ha az a föld az enyém volna, mert árendát is kell fizetnem, nyernem is kell, hogy hasznom legyen. A' magyar systemában, a' taksás vagy pénzért vagy robotért mintegy, árendába tartja földjét a' birtokostul, és így igyekezni kell neki hogy hasznát vehesse, a' földes-ur pedig eladhatja másnak ezt az ingatlan fundust a' nélkül, hogy az esztendő'k eltélese előtt a' megvevő új birtokos, az árendás taksást, ha tartozásainak megfelelt, háborgathassa. Az eladónak familiája azomban, ha nem volt törvényes ok az eladásra, vagy ha lefolytak az esztendő'k, vissza-válthatja a' jószágot. Ha közben adósságot tsinál, ha bár az ideigleni birtokos is; az én javallatom szerint a' birtok' esztendei tiszta jövedelmének 3/4 részen lesz hitele, és a' hitelező is bátorságba tétetik. A' familia' magva-szakadása után a' Királyra megy vissza a' jószág, ki ezt katonai érdemekért tartozik elébb-utóbb újra ajándékozni. Ebben a' systemában minden meg van, a' mi a' familiák-nak, és így az alkotmány tartóságának, a' személyes eladási szabadságnak, a' nemzeti szorgalomnak, az ország védelmének kedvező; és mi még is ujságokon kapkodó rövid látásuak, a' helyett, hogy bölcs eleink' nyomdokin járván, országos systemánkat a' mostani körül-állások szerint annak sarkalatos alapjain, a' köz-hasznu czélokra még jobban kifejtsük, reformátori kevélységünkben, országos alkotmányunk' tartós alapjait éretlen és jelenkori össze-köttetéseinkhez és körül-állásainkhoz még most nem alkalmaztatható majmolások mellett egyszerre meg akarjuk rendíteni!!! Azt mondom én hazámfiainak a' mit Virgilius a' föld-mivelőknek: „felices sua si bona norint.“ Valóban mulatságos tapasztalni, mint vagyunk olykor egygy oldaluak majmolási viszketegségünkben. Miért nem majmoljuk az Angolyok' mély tiszteletét a' saját' szentsége

iránt? Csak egynehány esztendeje hogy egy nagy földes-ur birtokának haszon-bérlőji, kitelvén az egygyezés' ideje: minekutánna vele a' jövendő több számú esztendőkre meg nem egygyezhettek, a' Parliamenthez folyamodának, azt kívánván, hogy a' földes-ur kinszeríttessék birtoka' haszon-bérlését ezután is az eddigleni feltételek mellett nállok meghagyni; de a' Parliament nem fogadá el kérelmököt, és vissza-utasítá őket egygyezni a' földes-urral, megjegyezvén; hogy nincs jussa a' sajátság' jussait bántani.

Mivel az egész polgári társaság a' sajátság' jussán épül, és a' talentumok Istentől adott, a' tudományok pedig és ügyességek fáradsággal szerzett sajátok, mellyek a' polgári társaság' céljait elő-segíthetik, azt tegyük: hogy ki-ki akár nemes akár nemtelen, talentomai és érdeme szerint, minden köz-hivatalba jöhessen, és minden köz-hivatal személyes nemességet adjon, minden katonai nagy virtus, még a' maradékra is átmenendő vagy armálist vagy jóságot nyerjen, a' többi kitündöklő érdemek az érdem, és az érdemes' hajlandósága szerint, vagy cím-jeli, vagy pénzbeli megkülönböztetéssel megjutalmaztassanak; és látni fogjuk, a' többieknek is, mellyeket ezen észre-vételeimben javasoltam, követése mellett, mint fogja a' kül-föld mondani: megfontoló emberek a' magyarok; se nem sietnek, se nem maradnak hátra; hanem körül-állásaik szerint lépnek-elé! —

A' ki ezen észre-vételeket figyelmetesen át-olvassa, (figyelemért pedig nagyon esedezem: mert a' ki nagy meg-gondolással ír valamit, annak jussa van megkérni olvasóját, hogy hasonló figyelemmel fontoltassanak-meg ideáji), látni fogja: miként nem irtóztam sem azon ideátul, hogy a' nemesség ugy fizessen vámot, mint a' taksás; sem pedig attul, hogy a' taksás a' vármegye tisztjeinek, és az ország-gyűlési követek fizetése' terhét,

mellyet eddig csak maga vitt, egészen a' nemességgel megszussa, és így e'beli adózásának felét megnyerje; sem attul: hogy minden kerületnek taksássága szint-ugy feliben, a' taksásság' feliben a' nemesség' költségén, az ország-gyűlésére egygy-egy követet küldjön; sem pedig attul, hogy mind a' birtokos, mind a' birtoktalan nemesség igasságosan kitsinálendő rend-szer szerint békekor, csupán nemesi költséggel gyakoroltassék, háborukor pedig Királyát és Hazáját védelmezze, nem idegenkedtem; és így sénki-se mondhatja: hogy vagy Királyom, vagy Országos-alkotmányunk iránt hűségtelen valék, vagy hogy ennek haszon-javait (beneficia) határjoknál tovább akartam volna kiterjeszteni, vagy hogy akár gyávaság, akár fősvényység izgatott légyen. Én tehát nem vagyok azok között, kik a' csatát szerencsésejekre el akarják veszteni; hanem határt szeretek mindenben, a' körül-állásoktul parancsolt határt, certos fines, quos intra citraque nequit consistere rectum. Így nem fog következhetni a' csata, mert valamint a' legújabb história arra tanította a' nemzeteket, hogy a' fősvényesség, tékozlás, puhaság, gyávaság és mind az a' Rosz, melly azoktul származik, csak felforgatásokat eszközöl; úgy más részről arra is tanítja: hogy minden idő-szakaszban tudni kell valamely ország' körül-állásai szerint, azt a' határt kiszabni, melly a' makatság, és az igasságos 's okos férfijas álhatatosság között fekszik. Nincs a' Szerzőnek igassága, mikor azt mondja: hogy nálunk nem csak a' tudatlan, de még a' tudományos fél is, minden javítás ellen szegül, és hijába beszél az ide haza ülő honfogyokrul, mert sokan közülök nem ültek mindég otthon, és maga mondta már a' Szerző: hogy a' közép rendben több józan ész és érett tudomány vagyion, mint azoknál kik többet jártak honnon kívül; de otthon se tanultak semmit, és a' honnon kívül is csak-nem mindég csupán azt tanulták-meg, a' mit nem kellett volna. — Ha tehát ol-

lyas Magyarok, kik a' honni Constitutiót is értik valamennyire, és a' kül-földiekben sem egészen járatlanok, azt a' mi alapos amabban vedik, a' nélkül, hogy annak a' mindenkori körül-állásokhoz képpeszt kifejtését gátolni akarják; sőt ha magok is igyekeznek kifejtésén, akkor mértéken túl menő kevélység az, őket elő-ítéletekkel, tudatlansággal, és születési göggel vádolni. Kár a' Grófnak az ennenség' szavait ismétleni, mellyek így hangzanak: *maradjon minden veszteg míg élünk; forduljon-meg akkor a' világ, ha mi már nem vagyunk többé.* Ugyan mit nyer vele, a' kül-földnek tudtára adván: hogy egynehány sárbul tapasztott lélek hazájában is találkozik? A' Gróftul említett felforgatások vázzátul, annál kevésbé fél most az okos ember nálunk, mert elegendő ideje volt ön nyílt szemekkel sokáig látni a' történetek' sorában a' mértéktelenségektől viszont szült mértéktelenségeket, oly körül-állások közt pedig mint a' miénkek, hol a' legigasságosabb és legkegyelmesebb Király alatt a' nemzet' okosabjai látják hol fekszik az akaratosság és álhatatosság közt a' határ, és a' hol a' nemesség' nagyobb részt se fősvénység, sem igasságtalanság nem igazgatja, 's előre-látó józan ész igazgatja. Senki se mondja azt, hogy *egy rettentő crisistül rettegünk, és hogy ez a' legnagyobb gátja lehető tökéletesedésünknek;* mert én legalább azt az állitást soha és sehol se hallottam, hogy *halálós betegség nélkül igazi férfiuságra kifejlődni nem lehet.* Ha az Angolyok, a' mint a' Gróf mondja: *vak esetek által, és kéntelenségből emelkedtek annyira,* mi okossan lépve igyekezzünk menni előre, és mennyünk. Jól veszi észre a' nagy különbséget *Szent István és II-dik Ferencz alatt hozott törvényeink közt:* így hát maga is látja az elő-menetelt; de ezt csak nem folyvást és mindenütt észre-vehette törvényeinkben, és azután is észre fogja venni: hogy a' Magyar mindent megtesz, de min-

dent a' maga idejében, és a' mindenkori körül-állások szerint; és noha a' suhancz nálunk mindég nyargalózik ha lovon ül, ugy hogy talán ló-nyúzóznak lehetne mondani: de azért ha apja tanácshoz ül, megérett elmével fontol-meg mindent, és inkább lassusággal, mint nyargalózással lehet vádolni, akár-mellyik köz-ügy' megfontolásában és megbirálásában. Hát nem egygyik oka é országos-alkotmányunk' fentartásának, hogy léptünk, mentünk; de soha se szaladtunk? *A' jövendőrről*, ugy-mond: *semmi-sem adhat kezességet, csak a' jól megfontoló ész*: és így éppen erre van szükség, mikor szükséges a' változás.

Igaz az, a' mit a' Gróf mond: hogy *a' Király' díszje és dicsősége nem alapul se tudatlunokon, se szegényeken, sem elkorcsosultakon, se rab-szolgákon*: és éppen azért szeretett Fejedelmünk' atyai gond-viselése, és hazánk-fiai férjfiás tanácskozása' élesztő kut-fejébül fognak áradni: a' tudatlanságot, szegénységet, elkorcsosulást, és rab-szolgaságot, tőlünk meszsi tartó áldások.

Ez pedig bizonyosan csak ugy lesz-meg, ha csak egy nevezetünknek megfelelő nemzeté olvadunk, mert jól mondja a' Szerző: *nem lehetünk más nemzetbeliek, önbecsületünk' elvesztése nélkül*; annak vesztével pedig nem emelkedhetünk és nem maradhatunk a' trónus' örökös bástyája. Ismétlem hát én is a' Gróffal: *üljünk kocsira, míg fiatalok vagyunk, száljunk hajóra, nézzük a' világot, 's emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek' sorába*; de hozzá teszem: járjuk-meg egyszer smind ön-hazánkat minden részében, vi'sgáljuk-meg a' magunk intézeteit is, hasonlitsuk-összsze nem csak a' kül-föld' intézeteit a' magunkéival, hanem nyomozzuk mind azoknak, mind ezeknek kifejtődését, és ugy osztán mindent egybe-vetvén 's körül-állásainkat, és özsze-köttetéseinket szint-ugy tekintetben vévén, mindég rá fogunk akadni, hogy mit, mikor és ekkor minő mértékben kell tselekednünk? I'

szerint azt is meg fogjuk egyszer mind tanulni, hogy mit, miért becsüljünk és becsméreljünk más nemzeteknél; mit és miért mi nálunk? Ne hidjük hát, hogy csupán a' birtokok' tőkénél fundált hitel fogna minket a' szegénység, tudatlanság, elő-ítéletek és bal-vélemények' valódi szolgaságából kiszabadítani; de azért neveljük jó törvények által elegendő mértékben hitelünket.

Vég - szó. — Lap. 261.

Ebben roszszul jövendöli a' Gróf: hogy *könyve miatt majd jó akaróji' száma kevesedni, rosz akarójié pedig nevedeni fog; 's így rá-nézve fáradozásai láthatólag több kárt hozandának, mint hasznot. Az, a' ki, valamint mondja: bizonyos valamit érez legbelsőjében, a' mi tul fogja élni az elő-ítéletek' és bal-velekedések' mulandóságát, lehetetlen: hogy azt a' valamit, gondolatjainak esalhatatlanságába helyheztesse; hanem céljai' jóságában, és egyenességében fekszik az a' valami, a' mi lelki ösmérete' csendjét, fáradságait valaha haszon által jutalmazandó reménnyel élteti. Igen nagy és igen sok ez a' valami. Számot tarthat a' Gróf hazafiai' hálójára, mert valamint annak ki a' gabona-magot a' taklászttal megrostálta, és azt osztán tisztán elveté; ugy annak, ki vetésre földet készít, és azt ekéjével felszántá, gyomtul, dudvátul, perjétül megtisztította, köszönheti: ha az ég' kegyessége hozzá járul, a' jó termés' áldásait.*

Köszöni hát a' Grófnak a' Haza, hogy *azt nem bekötött szemmel, nem világosság' hijjával nézte, mint Amor kedvesét; hogy a' hol mocsár, kopárság van, kertel ültettetni kíván. Köszöni: hogy Isten legszebb ajándéka az emberi ész által Király' hatalmát, nemzete' díszét emelni akarta; tiszteli tiszta szándékát, becsüli szerény-*

ségét, mellynél fogva *sem mondásait makacsul pártolni nem akarja, sem pedig könnyűnek nem tartja a' legjobb akarattal jót alkotni, és az ahoz vezető módokat kitalálni*; de éppen ezekért is a' Haza a' Szerzöt, *nem kis hanem nagy és hasznos szolgájának tartja, mivel látja: mint érzi nagy és számos kötelességeit honna iránt. Köszöni kivált azon szép vallást: hogy a' legelső kötelesség egészen magáról elfelejtkezni. Azt a' megjegyzését a' Grófnak, hogy sokat járt, kelt, tapasztalt, szemlélődött, híres emberekkel társalkodott, és így helyhezete' szerencséjénél fogva, a' mint szerényen mondja: sok rá ragulhatott: a' Haza, a' mint Tacitus mondja: „fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitratur”;* és így nem kell a' Grófnak attul tartani: *hogy hazájától elhagyattassék, noha ezen áldozatra is kész lenne, lelke egyenes czéljainak lelki ösméretével magát vigasztalván; de ezen mártíromságra nem lesz soha szüksége egygy ollyas embernek, ki nem csak hazafiuságbul szöllott; hanem még minekelötte szöllott volna, nagy Tettel jó eleve megmutatta, mint ég Honna' 's Királya' javáért és diszéért. Elöre megvette a' Gróf nagy Tettével a' multt országgyűlésen a' szabadabb szöllás' szabadságát szabad nemzetjéhez, és így hijába nevezi magát kicsiny személynek, mellynek nincs hatalmában kedvetlen ítéleteket gerjeszteni hazájáru, és csak ez alatt a' tekintet alatt fekszik: nem harag, nem gyűlölet, hanem fájdalom azok' részéről, kik érzik azt a' benyomást, mellyet oly jeles férjfiu' munkája okozhat a' kül-földön: mert a' fátyolnak, lepelnek lerántása szükséges volt ugyan a' sebek' meglátására; de mi hajthatta a' Szerzöt a' kül-földdel azokat nagyító üveggel nézetni: itthon pedig lanceta helyett bárdal forogni körülöttök?*

Csak ez fájt, egyéb semmi. —

A' vélemények' különbsége az emberi esz' természetben fekszik, és igasság kihozattatása végett fekszik. Ez szabad embert, szabad nemzetet soha se hántott-meg, sőt minden férfias lélekben halát gerjeszt a' szabad szóllás. Igaz hogy *erős vas drótból nérczelt harisnya alkotmányunk*; de nem olyan, hogy ne lehessen járni benne, és előre-lépni, 's éppen azért hogy vasbol van, nem lehet benne szaladni; de ugyan ezen okbul nehezebben esik a' bukás. A' Haza is *nem a' képzelhető, hanem a' lehető jót akarja*, és remélnünk kell, hogy elfogja érnei; de vällig kell vinni a' vas-fonatékot az erős mely' panczélozására. A' sok ellenségek, a' veszélyek ellen, leczkét kell venni őseink' vitézségétől és előrelátásátul, mind követendő, mind elijesztő példákat más nemzetek multt és jelen-korátul, tanácsot körül-állásainktul, hogy jövendőségünk bölesességünk' hatalmába jöjjön; valamint mult korunk abban vala: ámbár az idő már kivetette belőle; hogy így, *hazafuságunk hív egyesülésünk által drága anya-földünket szebb viradásra juttatván, a' külföldiek, kik alig sejték lételünket, azt észre-vegyék; mi pedig eresszük egyszer'smind: hogy voltunk, vagyunk és leszünk is.*

Itt vége a' Szerző munkájának és az én taglalatimnak is. Ha valaki merész őszinteségemen csudálkoznék: gondolja-meg, hogy a' jó szándékkal gyermekségétől ólta haladott halandót, sem a' jelen-kor' tapsai, sem a' jövendőség' homályai nem tartóztathatják annak, a' mit igaznak vél, kimondásátul. A' mult korban is, mellyet leéltem, fekvének jelen-létünk' magvai, a' mostaninak magvaibul fognak szint-ugy sar-

jadzani Hazám jövőségének mind virágjai, mind gyümölcsei. A' Magyarok' Istene ójja-meg azokat a' szélveszes viharoktul! Nincs jó lelki-ösmérettel, akár ezen akár a' más világon annak mit vagy remélleni, vagy rettegni e' mulandó órák' Jövendőjében, ki a' koporsó' szélén áll. Követhette hát Plutarkosz' intését:

Ὅντε ἐκ τῆς κόσμου τὸν ἥλιον, ἔτε ἐκ τῆς ὀμιλίας ἀρτέον τὴν παρρησίαν.

Ne foszd-meg sem a' világot a' Naptul, sem a' polgári társaságot az őszinteségtül.

T A R T A L O M.

A' Lapokat az első szám szerint, a' „Hitel” nevű Munka' I-ső Kiadásában ; — a' második szerint pedig, annak ezen Taglatat-jában keresheti-fel az Olvasó :

A' Magyar Ifjúsághoz !

Jegyzés

Elő-szó.

Általános tekintetek a' „Hitel” című Munka felett.

	<i>Lap.</i>
Tudni való. — Lap 8.	13
Elő-szó. — Lap 9.	14
Bévezetés. — Lap 21.	19
Néhány a' tárgyat megelőző észre-vételek. — Lap 27.	30
A' Magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képpest lennie kellene. — Lap 41.	42
A' Magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednék. — Lap 61.	62
A' Magyar gazda ma nem viheti mezeit a' lehető legmagasb virágzásra. — Lap 76.	75
A' legelők', birtokok', faizás' el-nem választása. — Lap 92.	96
A' Czéhek, 's Limitáció' feleslegsege, (nem feleslege) non enim de superfluo, sed de superfluitate Limitationis akart a' Szerző beszélni. — Lap 93.	97
Robot, vagy Szakmány. — Lap 99.	104
Dézma, és Kilenczed. — Lap 104.	118
Magyar-országnak kereskedése nincs. — Lap 108.	121
Geographiai helyzetünk. — Lap 110.	122
Pénzünk nincs. — Lap 114.	125
Más nemzetekkel a' concurrentiát ki-nem áthatjuk. — Lap 118.	128
A' kivitel, Vámok miatt lehetetlen. — Lap 122.	130

	<i>Lap.</i>
Rendelések' feleslege. — Lap 129.	138
Productumink' szűke. — Lap 130.	139
Communicációk' rosz volta. — Lap 132.	139
Belső comsumtió, az-az : fogyasztás' kis-létte. — Lap 134.	142
A' szállítások, Transito 's Vámok körütti bátorság híja. — Lap 136.	147
Kereskedési becsület, 's munkásság' némely csorbái. — Lap 138.	147
Nemzeti bank. — Lap 144.	149
Több 's jobb természetés, 's kivitel végett Jutalom-téte- lek. — Lap 148.	152
Hitel szentségén alapúl. — Lap 152.	155
Mit kell tenni, 's min kell kezdeni? — Lap 153.	155
A' Hitel tágasb értelemben. — Lap 156.	156
Polgári erénybül. — Lap 159.	156
Nemzetiség. — Lap 161.	158
Concentráció, Közepesedés, vagy közép pontra gyűj- tés. — Lap 171.	163
A' kiművelt ember-fő. — Lap 178.	166
A' Hitel szorosabb értelemben. — Credit. Lap. 184.	181
A' Törvényieket. — Lap 188.	182
Politikai megjegyzések 's ellen-vetések, meg a' Familiák' conservatóija. — Lap 200	189
Azon okoskodások, mellyek Magyar-országban a' hitel' lábra-állítása mellett vívnak. — Lap 207.	197
Természetes befejezés. — Lap 215.	215
Berekesztés. — Lap 220.	218
Kötelességek. — Lap 226.	223
Lárma. — Lap 240.	230
Tanács. — Lap 252.	245
Vég-szó. — Lap 264.	257

Főbb Igazítások a' Czim-lapon.

<i>Lap.</i>	<i>Sor.</i>	<i>Olvasd:</i>
16	15	1805-ik
20	13	helyett ,
31 alól	2	P'aveugle
—	3	sés
34 alól.	2	d'aimez
48 —	9	ama
58 —	2	neveletlen
79	19	pedig az ,
89	18	törvényeinkről szint-egy
— alól.	12	már beszéltem.
90	16	le quilles
— alól.	3	sót hogy mind
98	18	kamatot-fizetők
99 alól.	2	? —
104	16	vagy ezt is, vagy amazt is,
106	6	vagy ezt is , amazt is.
108	5	kéntelenítetek ,
119 alól.	3	Kuzakin
120	8	Kurakin
123 alól.	7	károsítanak ,
124 —	2	károsítástól ;
135	17	népességtől
141 alól.	13	Laudata
152	12	Laudato
166 alól.	12	jók nem lehetnek.
176 —	12	jók nem lehettek.
206 —	3	dolgot ,
212 —	7	dolgot.
214 —	6	leng-elmésen
217	15	leng-elmésen
220	2	pántjairól ,
222	12	pántjairól ,
225	15	csatát nyere ;
—	17	csatát nyeret ;
226	13	Cartonchi
229	2	Cartouche ,
231	12	kikeresem , kér ,)
241	15	szerint
252	5	nélkül
253 alól.	1	gaukler patriota ,
255	4	gaukler patrioták ,
—	17	tartósságával ?
—	17	hanem
—	17	megismerni ,
—	17	megismerni ,
—	17	a' jövendőségnek
—	17	a' jövendőségnek
—	17	eldődje ,
—	17	eldődje ,
—	17	földjeikből :
—	17	földjeiből :
—	17	helyet ,
—	17	helyet ,
—	17	Kövessék
—	17	kövessék
—	17	gunyru
—	17	gunyru
—	17	tudományban ,
—	17	tudományban ,
—	17	robotért mintegy ,
—	17	robotért , mintegy
—	17	tisztjeinek ,
—	17	tisztjei ,
—	17	körüli-állásokhoz
—	17	körüli-állásokhoz
—	17	pedig
—	17	pedig
—	17	kivált
—	17	kivált

DE BALLAGI GÉZA.

Magyar Kir. Akadémia
-Könyvtára

